

ТОШКЕНТ ТАРОНАСИ

Шеър, ҳикоя, очерк, мақолалар

ТОШКЕНТ
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1984

Тузувчилар: Ш. Убайдуллаев, Н. Муҳаммадиев ва М. Абдуллаев

Тошкент таронаси: Шеър, ҳикоя, очерк, мақола-лар.— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984.—336 б.

Ўзбекистон пойтахти — қадимий ва ҳамиша навқирон Тошкент 2000 йил мобайнида жуда кўп воқеаларни бошидан кечирган. Бугунги кунда эса у дўстлик ва тинчлик, жасорат ва саховат рамзи сифатида донг таратди. Шoirлар ва ёзувчилар, олимлар ва бастакорлар унинг шaънига дил сузаларини изҳор этишган. Шаҳар юбилеи муносабати билан «Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» газеталари эълон қилган «Тошкент таронаси» конкурсда Тошкентнинг ўтмиши ва бугунги куни ҳақида ҳикоя қилувчи кўплаб қизиқарли мақолалар, шеър ва ҳикоялар, қўшиқлар эълон қилинди. Бу китобда конкурсда эълон қилинган энг яхши асарлар жамланди.

Ташкентская лира. Стихи, рассказы, очерки, статьи.

84Уз7+83.3Уз7
Уз2

С $\frac{4702570200-197}{М352(04)-84}$ Доп.— 84

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984 й.

Шаҳар меҳнаткашларининг революцион ҳаракатдаги катта хизматлари, Улуғ Ватан урушидаги ғалабага қўшган ҳиссаси, хўжалик ва маданий қурилишда эришган муваффақиятлари учун ва асос солинганлигининг 2000 йиллиги муносабати билан Тошкент шаҳри СССР Олий Совети Президиумининг 1983 йил 31 август Фармониға биноан ЛЕНИН ОРДЕНИ билан мукофотланди.

Яқинда ўзининг икки минг йиллигини нишонлаган ва Ватаннинг юксак мукофоти — Ленин ордениға сазовор бўлган, қадимий ҳамда абадий навқирон шаҳримизнинг кўп асрлик тарихиға талайгина ёрқин саҳифалар ёзилган.

И. Б. Усмонхўжаев,
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
биринчи секретари

ТОШКЕНТ

(12 ноябрь, соат 6, тонготар)

Уфқнинг этагида майин қизиллик ўйнар,
Сўнгги кулимсаш билан Зухра ҳам термулади.
Тарновда ўсмир чумчуқ қанотини тузатар,
Камшир ҳовли саҳнида ивирсилаб юради.

Майсаларнинг сочига
Қиров қўниб қолибдир,
Булоқнинг ҳоври кетиб,
Лаби тўнғиб қолибдир.

Суворов мактабининг дев қоматли биноси
Секин йиғиб олмоқда асфальтдан кўланкасин.
Подъёмга чақиради фанфарларнинг садоси,
Саша чўткаламоқда шинелининг елкасин.

Фараҳли тонготарнинг
Файзи бор, сурури бор.
Шу кичик юракларда
Кутузов ғурури бор.

Расо бир соат бўлди. Хадрадан йўлни бошлаб,
Муюлишдан ғийқиллаб трамвай ўтганига.
Осмондаги тўлин ой шафақ аро ёнбошлаб,
Коинок минбаридан юмалаб кетганига.

Ўкирар Текстилнинг
Мағрур, вазмин гудоги.
Узоқ-узоқдан келар
Бўзсувнинг гулдураги.

Қўкда қора карвондек аста жилиб бормоқда
Н-чи заводларнинг мазутланган дудлари,
Нон комбинат печидан буғланиб тарқалмоқда
Тўйинчилик йилларнинг иштаҳали ҳидлари.

Юз тоннали ханпада
Хамирлар гупуради,
Райпишчеторг қизлари
Дўконин супуради.

Аэродром майдонин чулғаган кумуш туман
Қиймаланиб ўтади қатор пропеллердан.
Ўнлаб оғир самолёт шарқу ғарб, шимол томон
Азму салобат билан ердан кўтариларкан —

Олис йўллар шунқори,
Ошноларга салом айт,
Масковданми, Урганчу
Кавказданми, омон қайт.

Ўзбек трассасида манглайи тонгли ёриб,
Пахтачи машиналар қатор кетар ғувуллаб,
Пунктнинг хирмонлари қорли тоғдай оқариб,
Ўнгу сўлда қолади бири-бирисин қувлаб.

Шаҳарлик кўмакчилар
Терим учун йўл олар,
Мазгилгача кузатар
Куркилдак билан Салор.

Вокзалда соат учдир. Москвача интизом,
Терлаб-пишиб, ҳансираб, тўхтади паровоз ҳам,
Тез тушишга шошади йўловчилар беором:
Омон-эсон етдингиз, тўрт кўз тугал, хотиржам.

Бағри кенг ота шаҳар,
Қўноқларга чиқ пешвоз,
Салом бер, қўлга сув қуй,
Йўлнинг ҳордигини ёз.

Кўчанинг у юзида мутахассислар уйи.
Иккинчи қаватида инженер Попов яшар.
Не учундир ўчмади чароғи туни бўйи,
Балки ижод уйқунинг фурсатини талашар.

Рубобий пардаларнинг
Оҳангида тонг отур,
Ҳойнаҳой бир янги куй
Яратди композитор.

Кўендай ҳуркак, бедор дояларнинг уйқуси,
Юракда доим зовга, ташвишли, аммо кўркам
Тонгнинг мушфиқ кўйнида чақалоқнинг йиғиси,
Кўёш билан баробар кўз очди янги одам:

Тинмагур шаҳримизнинг
Субҳида шунча овоз,
Ҳатто туғруқхона
Бу овозга қўшди соз.

Кўчада қий-чув қўпди, «Нима гап?» деб қарадим,
Олмоснинг сиёҳини тўккан эмши Хадича.
Мактабга кетар эди болалар туркум-туркум:
Соат ҳам саккиз ярим, қаранг-а: ҳа, деганча.

Тонг смена алмашиб,
Офтоб ҳам найза бўйи,
Ана энди бошланар
Кундузги меҳнат тўйи.

Бир умрлик севгининг майда жузъидир бўса,
Бир бўсаи субҳнинг қадридек кичик бу шеър.
Сени мақтамоқ учун умрим тонготар бўлса,
Субҳидамдек тотати жонимга сучук бу шеър.

Туганмас хазинагни
Тинмай қозганим бўлсин,
Шеър ёзганим бўлсин,
Шеър ёзганим бўлсин.

Бебаҳо Тошкентимиз, наҳоринг кундуздан шан,
Меҳнаткаш, мунис, ўртоқ, қадрдон, дўст, эмукдош.
Қиши — ёз, кузи — баҳор, туни — кунидан равшан,
Лондон, Париж, Румога алишмайман кўҳна Шои.

Муқаддас Совет элин
Кўркисену бахтлисен,
Шарқда ёруғ дарича,
Ўзбек пойтахтисен.

12 ноябрь, 1946 йил

Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар комитетининг биринчи секретари, СССР Олий Советининг депутаты

ТИНЧЛИК ВА ДЎСТЛИК ҚАЛЪАСИ

Республикаимизнинг барча меҳнат аҳли қатори Тошкент меҳнаткашлари ҳам Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартияси ташкил этилганлигининг 60 йиллигини янги зафарлар билан нишонламоқдалар. Ўлкамиз ҳаётидаги бу шонли сана бизни 60 йил давомида босиб ўтилган йўлга яна бир қарра назар ташлашга, қилинган ва қилинажак ишларимизни сарҳисоб қилишга ундайди. Бу йиллар мобайнида қўлга киритилган ютуқлар миқёси эса жуда улкан. Улар тўла маънода қадимий ва ҳамisha навқирон Тошкентимиз қиёфасида ҳам яққол кўзга ташланади.

Тошкентнинг 2000 йиллиги мамлакатимизда катта шодиёна сифатида нишонланди. Шаҳар меҳнаткашларининг революцион ҳаракатдаги катта хизматлари, уларнинг Улуғ Ватан урушидаги ғалабага қўшган ҳиссаси, хўжалик ва маданий қурилишда эришган муваффақиятлари учун ва шаҳарга асос солинганлигининг 2000 йиллиги муносабати билан берилган она-Ватаннинг юксак мукофоти эса бизни янги зафарларга руҳлантирди, шаҳримиз шухратини янада оширишга, коммунистик бунёдкорликнинг улуғвор программасини белгилаб берган КПСС XXVI съезди тарихий қарорларини бажариш учун янада фидокорона курашга чорлади.

Биз шаҳримизнинг кўп асрлик бой тарихи билан ҳақли суратда фахрланамиз. Аммо унинг бугунги куни қалбларимизни бундан ҳам катта ифтихор туйғуларига тўлдиради. Бугунги Тошкент иттифоқдош республикалар пойтахтлари туркумидаги ёрқин юлдузлардан биридир. У Шарқда социализм машъали, пролетар интернационалими ленинчи ғоялари рўёбга чиққан, халқаро миқёсдаги йирик анжуманлар ўтказиладиган шаҳардир. Турли қитъаларда Тошкент номини тинчлик ва дўстлик қалъаси сифатида меҳр билан тилга оладилар. У СССР шаҳарлари орасида аҳолисининг сови жиҳатидан тўртинчи ўринни эгаллаб турибди. Бу ерда юздан зиёд миллат вакиллари-

дан иборат 2 миллион киши бир оила фарзандларидек яшаб, меҳнат қилмоқда.

Тошкент кўз олдимизда кундан-кунга чирой очиб, гўзаллашиб борапти. У эндиликда ўз кўрки, салобати билан ер юзининг турли гўшаларидан келган кишиларни ҳайратга солмоқда. Зилзиладан кейинги ўтган йиллар мобайнида Тошкентда 14 миллион квадрат метр уй-жой барпо этилди. Бу эса табиий офатгача бўлган бутун уй-жой фондидан бир ярим баробар кўндир. Ҳар йили ўн минглаб оила барча қулайликларга эга бўлган янги кварталларда ҳовли тўйини ўтказяпти.

Тошкент — ўз метросига эга бўлган мамлакатимиздаги еттинчи шаҳар. Ҳозир 12 та станцияга эга бўлган 16 километрли линия ишлаб турибди. У энг оммавий транспорт турларидан бири бўлиб қолди. Ўзига хос ер ости саройларининг иккинчи навбати қурилиши ҳам тез суръатлар билан давом эттириляпти.

Бугунги Тошкент мамлакатнинг индустриал, илмий ва маданий марказларидан биридир. Бу ерда салкам 200 та йирик бирлашма ва корхона ишлаб турибди. Шаҳарда бир кунда 110 трактор, 38 пахта териш машинаси ишлаб чиқарилади. Бу ердаги корхоналарда самолётлар, экскаваторлар, электрон-техника, халқ хўжалиги учун зарур бўлган турли хил маҳсулотлар тайёрланади.

Улуғ Октябрга қадар аҳолининг катта қисми саводсиз қолиб келганлиги, илм ва маданият ютуқларидан бебахра бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Эндиликда шаҳарда 19 та олий, 36 та ўрта махсус ўқув юрти, 320 та умумий таълим мактаби, 113 та илмий тадқиқот ҳамда лойиҳа конструкторлик муассасалари ишлаб турибди. Бу ерда Осиё, Африка ва Лотин Америкасининг 70 дан зиёд мамлакати учун миллий кадрлар тайёрланмоқда. 200 дан зиёд оммавий кутубхона, 12 та театр ва 4 та концерт ташкилоти, 9 та музей, 16 та маданият ва истироҳат боғи меҳнаткашларга хизмат кўрсатмоқда.

Ўзбекистон пойтахти йил сайини кўкаламзорлашиб бормоқда. Шунинг учун ҳам уни боғ-шаҳар деб аташади. Бу ердаги боғлар ва парклар шаҳар территориясининг тўртдан бир қисмини ташкил этади. Бу эса ҳар бир тошкентликка 40 квадрат метрдан ортиқ кўкаламзор тўғри келишини кўрсатади.

Тошкент юбилейига тайёргарлик жараёнида шаҳарни 1990 йилгача ривожлантиришнинг бош илани тасдиқланган эди. Бу план 1970 йилда қабул қилинган бош планининг мантиқий давоми бўлиб, унда пойтахтимизни мам-

лакатиинг энг кўркам ва гўзал шаҳарларидап бирига айлантириш кўзда тутилган. Ана шу план асосида кўпгина замонавий иншоотлар қад кўтарди. «Москва» меҳмонхонаси, Киночилар уйи, Ҳамид Олимжон майдонидаги 20 қаватли уй-жойлар комплекси, Ш. Рашидов проспектидаги баланд иморатлар комплекси шулар жумласидандир. Келгусида яна ўнлаб замонавий турар жойлар, маданий-маиший объектлар, маъмурий бинолар барпо этилади.

«Бизда меҳнат — инсонни жамоатчилик эътироф этиши, унинг социал обрў-эътибори негизидир», — деб таъкидлаган эди КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси К. У. Черненко Москва шаҳар Куйбишев сайлов округи сайловчилари билан учрашувда. Тошкентда ҳам ўзининг ана шундай шарафли меҳнати билан жаҳонга донг таратган олимлар ва санъаткорлар, ёзувчилар ва рассомлар, ўз жасорати билан шахримиз шухратига шухрат қўшаётган меҳнат қаҳрамонлари бор. Шаҳарнинг тўққиз ишлаб чиқариш илғори ташаббуси билан юзлаб меҳнаткашлар пойтахт юбилейига беш йилликнинг учинчи йили планини бажаришга қарор қилган эдилар. Уни муддатидан олдин адо этганлар орасида Тошкентдаги 1-уйсозлик комбинати, 1-йирик панелли уйсозлик заводининг Социалистик Меҳнат Қаҳрамони СССР Давлат мукофоти лауреати И. Орипов бошлиқ бетончилар бригадаси, 31-қурилиш бошқармасининг Т. Жалилов бошлиқ комплекс бригадаси, «Ташсельмаш» заводи токарлар бригадири, КПСС XXVI съезди делегати Ю. Степаненко, тўқимачилик комбинатининг тўқувчиси, Ленин комсомоли ва тўқувчи Виноградовалар мукофотларининг лауреати К. Ёқуббоева, «Ўзбексельмаш» заводи темирчиси Ғ. Холматов ва бошқа илғорлар бор.

Тошкент ҳақида кўплаб насрий ва шеърий асарлар, кўшиқлар яратилган. Шаҳар юбилейи муносабати билан яна кўплаб хилма-хил жанрдаги санъат ва адабиёт асарлари дунёга келди. «Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» газеталари Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи билан ҳамкорликда эълон қилган «Тошкент таронаси» конкурси буни яққол намойиш этди. 1982 йил октябрида эълон қилинган конкурс салкам бир йил давом этди ва Тошкентнинг шонли юбилейи арафасида якунланди. Бу вақт ичида конкурснинг проза, поэзия, публицистика, фоторепортаж, музыкали асарлар бўлимлари бўйича ўнлаб хилма-хил материаллар эълон қилинди. Уларнинг муаллифлари орасида таниқли адабиёт ва санъат арбоблари ҳам, шахримизнинг донгдор ишчилари ҳам, тажри-

бали журналистлар ва ишчи мухбирлар ҳам, хизматчилар ва студентлар ҳам бор. Конкурсада иштирок этган ҳар бир киши ўз она шахрига бўлган меҳр-муҳаббатини самимий изҳор этишга интиланган. «Тошкент таронаси» тамгаси остида эълон қилинган ҳикоя ва шеърлар, очерк ва мақолалар, қўшиқлар ва фотолавлалар шахримиз меҳнаткашларининг бунёдкорона ишлари, жасорати, орау ва интилишлари ҳақида ҳикоя қилади.

Ижодий баҳсада республикамиз аҳли билан бир қаторда мамлакатимиз кўпгина республикаларининг вакиллари, чет эллик сўз усталари ҳам иштирок этганлиги диққатга сазовордир. Болгар шоири Йордан Милев, атоқли сўз усталари Мирза Иброҳимов, Жалол Икромий, Сергей Баруздин, Евгений Евтушенко ва бошқаларнинг асарлари бунга мисол бўла олади. Улар шахримиздан олган таассуротларини самимий сатрларда баён этишган.

«Коммунистнинг маънавий олами ҳақида оқшом суҳбатлари» рубрикаси остида эълон қилинган материаллар кўпчилик газетхонлар эътиборини қозонди. Э. Эрназаровнинг «Инсон меҳнати билан гўзал», С. Чинаевнинг «Иш энг яхши қўшиқдир», А. Бронштейннинг «Истеъдод» сингари очерклари коммунистларнинг олижаноб фазилатлари ҳақида ҳикоя қилади. Халқаро коммунистик ҳаракатнинг атоқли арбоблари Луис Корвалан, Родней Арисменди, давримизнинг етук сўз усталари М. Шолохов, Р. Ҳамзатов, Г. Марков, Қ. Қулиев ва бошқалар билан қилинган суҳбатлар ҳам газетхонларда катта таассурот қолдирди.

Конкурсада республикамизнинг турли авлодига мансуб қалам аҳллари фаол иштирок этдилар. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Р. Файзий, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти лауреатлари Асқад Мухтор, Эркин Воҳидов, Абдулла Оринов, истеъдодли шоир ва ёзувчилар Миркарим Осим, Ҳалима Худойбердиева, Гулчехра Нуруллаева, Хайриддин Султонов ва бошқаларнинг асарлари республикамиз пойтахти ва унинг аҳлига чуқур меҳр-муҳаббат билан суғорилган.

Конкурс давомида газетада Тошкентнинг узоқ асрлик тарихи, унинг бундан минг йиллар олдинги қиёфасини ойдинлаштирувчи бир талай қизиқарли мақолалар эълон қилинди. Ўзбекистон ССР Фанлар академияси археология институти директори, тарих фанлари доктори А. Муҳаммаджоновнинг «Чоч ва Шош — қадимги Тошкент», шарқшунос олимлар Қ. Муниров, А. Ирисов, А. Носировларнинг «Тошкент тарихида баъзи сиймолар» сарлавҳа-

лари остида эълон қилган туркум мақолалари шулар жумласидандир.

Республикамизнинг композиторлари ҳам «Тошкентнома»га ўз ҳиссаларини қўшдилар. Уларнинг республикамиз таниқли шоирлари шеърига басталаган музика асарлари газета саҳифаларида мунтазам ёритиб борилди. Композиторлардан А. Берлин, Д. Сайдаминова, Х. Азимов, М. Мирзаев, С. Ҳайитбоев, С. Жалил, Ҳ. Раҳимов ва бошқаларнинг қўшиқлари Тошкентнинг гўзаллиги ва улугворлигини тараннум этади.

Республикамиз фотожурналистлари асарларида шахримизнинг ўтмиши ва бугунги куни муҳрланган. Шу сабабли конкурсада таниқли фотоусталарнинг фоторепортаж, фотолавҳа, фотоэтиюдларига катта эътибор берилди. В. Сироткин, М. Пенсон, С. Маҳкамов, А. Ҳданов, А. Герасимов, В. Таран ва бошқаларнинг хилма-хил жанрдаги фотосуратлари ана шу жиҳатлари билан ҳам эътиборга лойиқдир. Ҳинд фотожурналисти Сканд Кумар эса Ҳиндистон-совет дўстлигини акс эттирувчи бир туркум суратларини газетхонлар эътиборига ҳавола этди.

«Тошкент таронаси» конкурси республикамиз маданий ҳаётида сезиларли воқеа бўлди. Тинчлик, дўстлик ва қардошлик шахри бўлган Тошкент ҳақида янги ёрқин асарлар дунёга келди. Конкурсни кенг эътибор қозонганлиги эса шахримизнинг жаҳоний довруғи, шон-шавкатидан далолатдир.

«Яқинда ўзининг икки минг йиллигини нишонлаган ва Ватаннинг юксак мукофоти — Ленин орденига сазовор бўлган, қадимий ҳамда абадий навқирон шахримизнинг кўп асрлик тарихига талайгина ёрқин саҳифалар ёзилган», — деган эди Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари И. Б. Усмонхўжаев.

Дарҳақиқат, Тошкент тарихининг ана шундай ёрқин саҳифалари ҳақида адибларимиз кўплаб китоблар битишган. Аммо унинг бугунги тарихини бизнинг замондошларимиз — ягона оила туйғуси бирлаштирган турли миллатга мансуб мард, фидойи, меҳнатсевар тошкентликлар яратмоқдалар. Қўлингиздаги китобда жамланган хилма-хил жанрдаги асарлар Ўзбекистон пойтахтининг бой тарихи, зафарларга бой бугунги куни ва ёрқин истиқболи ҳақида, тошкентликларнинг меҳнат жасоратлари ҳақида ҳикоя қилади.

КПСС Марказий Комитети Сийёсий бюросининг аъзоси, Москва шаҳар партия комитетининг биринчи секретари

ҚАРДОШЛАРЧА ДЎСТЛИГИМИЗ МУСТАҲКАМЛАНАВЕРСИН

Барча совет кишилари қатори москваликлар ҳам Ўзбекистон пойтахти — Тошкент шаҳрининг Ленин ордени билан мукофотланганлигини зўр қувонч билан қарши олдилар. Тошкент шаҳар меҳнаткашларининг революцион ҳаракатдаги катта хизматлари, Улуғ Ватан урушидаги ғалабага қўшган ҳиссаси, хўжалик ва маданий қурилишда эришган муваффақиятлари учун ва асос солинганлигининг 2000 йиллиги муносабати билан Ватаннинг ана шу юксак мукофотиغا сазовор бўлди.

Москва коммунистлари, барча меҳнаткашлари тошкентликларни бу юксак мукофот билан самимий табриқлайдилар ва уларга коммунистик қурилишда янгидан-янги муваффақиятлар тилайдилар.

Москва ва Тошкент ўртасидаги алоқаларнинг доимо кенгайиб, мустаҳкамланиб бораётганлиги ягона дўстона оиладаги совет халқлари қардошлигининг ёрқин тимсолидир. Бу алоқалар чор Россиясининг собиқ қолақ, жабрзулмга дучор қилинган чекка ўлкаси бўлган Туркистонда Совет ҳокимияти ўрнатилган дастлабки кунларда бошланган.

Кўҳна шаҳар ўз бошидан кўп нарсаларни кечирган. У деҳқончилик воҳаси марказида, Шарқ ва Европа ўртасидаги савдо йўли чорраҳасида жойлашган эди. Тошкент кўп мартаба ажнабий босқинчилар томонидан вайронага айлантирилган ва қайтадан тикланган. Бир пайтлар Мо-вароуннаҳр деб аталган, Тошкентни ҳам ўз ичига олган территорияда маданият кўҳна даврлардан ривожланиб келган. Бу ерда жаҳонга машҳур йирик олимлар, шоир ва ёзувчилар яшаб, ижод қилганлар. Улар инсониятга буюк мерос қолдирдилар. Булар — астроном ва математик Ал-Хоразмий, математик, географ, файласуф Беруний, астроном Улуғбек, шоир ва олим Алишер Навоийдир... Ўтган асрда ва ХХ асрнинг бошларида бу ерда демократ-адиблар — Муқимий, Фурқат, Ҳамза Ҳақимзода ижод қилинган.

Октябрь революциясига қадар Тошкент қиёфаси қандай эди! Ер юзидаги энг кўҳна шаҳарлардан бири чор деворли кулбалар, қинғир-қийшиқ тор кўчалардан иборат эди. Феодализм даврига хос кўримсизлик ҳамма нарсада сезилиб турарди. Бутун Туркистонда бўлгани каби Тошкентда ҳам социал ва миллий жабр-зулм, ўрта аср зулмати ҳукм сурарди.

Тошкент пролетариати «Аврора»нинг иккилобий садосига миннатдорчилик билан жавоб қайтарди. Ишчи ва солдатлар қуролланиб, кўчаларга чиқдилар. Советлар ҳокимиятини ўз қўлига олди. Улуғ Октябрь Ўрта Осиё халқлари йилномасида янги саҳифа очди, уларни эксплуатациянинг ҳамма кўринишларидан озод қилди, турмуш тарзларини тубдан ўзгартириб юборди.

Улуғ Октябрь социалистик революцияси ғалабасидан сўнг Ўзбекистон пойтахтининг янги, шонли тарихи бошланди. Совет ҳокимияти йилларида ҳозирги пайтда ҳақли равишда Шарқ юлдузи деб аталаётган қадимий шаҳар экономикаси, фани, маорифи, маданияти, санъатида мислсиз юксалиш рўй берди. Бунга Коммунистик партиянинг доно ленинча миллий сиёсати, Совет давлати халқлари, биринчи навбатда, рус халқининг бегараз қардошларча ёрдами туфайли эришилди.

Миллий сиёсат ленинча принципларининг муваффақиятли амалга оширилиши туфайли Ўзбекистон ССР ва унинг пойтахти чинакамига гуллаб-яшнади. «Миллий чекка ўлка» деган тушунчанинг ўзи барҳам топди.

Москва билан Тошкентни, Ўзбекистон билан Россия Федерациясини бузилмас ва самарали дўстлик алоқалари боғлаб турибди. Улар барча соҳаларда намоён бўляпти. Москваликлар Тошкент саноати, фани, маданиятини барпо этишда фаол иштирок этдилар. Жумладан, пойтахт Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларидаёқ Тошкентнинг ривожланиб бораётган саноати эҳтиёжлари учун машиналар, дастгоҳлар, қурилиш материаллари етказиб берди. В. И. Ленин томонидан имзо чекилган Декретга мувофиқ Тошкентга «фан поезде»да Москванинг кўпгина олимлари Ўзбекистонга миллий илмий кадрлар тайёрлашда ёрдам бериш учун келишган эди.

Суронли уруш йилларида эса тошкентликлар ҳақиқий интернационализм намунасини кўрсатиб москваликлар, бошқа шаҳарларнинг аҳолисига ёрдам қўлини чўздилар. Улуғ Ватан уруши даврида Ўзбекистон пойтахтига кўпгина корхоналар, илмий тадқиқот институтлари, олий ўқув юртлири эвакуация қилинди. Тошкентликлар минг-

минглаб кишиларга, шу жумладан, 50 минг болага бошпана бердилар. Уруш йилларида турли миллатларга мансуб 14 болани асраб олган ва тарбиялаган темирчи Шоаҳмад Шомаҳмудов ва унинг рафиқаси Баҳрихон шарафига Тошкентдаги Халқлар дўстлиги майдонида қурилган ёдгорлик инсоний меҳр ва саховатнинг мангу барҳаёт рамзи бўлиб қолди.

Бир-бирларини оғир дамларда ёлғиз қолдирмаслик қардош совет халқларининг принциpidир. Бу принцип 1966 йилда Тошкентда ғоят кучли zilzila рўй берган пайтда янги куч билан намоён бўлди. Табиий офат туфайли шаҳар тураржой фондининг деярли учдан бир қисмини йўқотди. Умуман олганда, саҳни 2 миллион квадрат метрга яқин бўлган деярли 100 мингта квартира шикастланди. Ана шу пайтда бутун мамлакат, бутун совет халқи Тошкентга ёрдамга келди. Қисқа давр ичида шаҳар қайта тикланди, янада гўзал бўлиб қолди. «Чилонзор» номи кўпгина москвалик қурувчилар учун яхши танишдир. Тошкентнинг бу районида улар ҳиммати билан тураржойлар, болалар боғчалари қад кўтарди. Кварталларнинг Москва, Ленинград, Киев, Минск деб аталганлиги тошкентликларга бегараз қардошларча ёрдам берган Ватанимиз шаҳарларига билдирилган миннатдорчилик туйғусидир.

«Главмосстрой» мутахассисларининг тошкентлик ҳамкасблари билан биргаликда Ўзбекистон пойтахтида осмонўпар тураржой комплексини бунёд этганликлари Москва ва Тошкент ўртасидаги дўстлик алоқаларининг янги далолатидир. Бу комплекс «Дўстлик» деб аталганлиги катта рамзий маънога эгадир.

Тошкентда ҳозир деярли 2 миллион киши истиқомат қилади. У аҳолиси сони бўйича мамлакатда Москва, Ленинград ва Киевдан сўнг тўртинчи ўринни эгаллаб турган шаҳардир. Табиийки, бундай йирик марказга шаҳар транспортининг энг қулай ва тезюрар тури — метро сув билан ҳаводек зарур. Бунинг учун яна москвалик метросозлар ёрдамга келдилар. Тошкент метрополитени фақат Ўзбекистон пойтахти аҳолисининггина эмас, шунингдек, москваликларнинг ҳам фахри ҳисобланади.

Москва шаҳар партия ташкилоти, пойтахт меҳнаткашлари ўз куч-ғайратларини партия XXVI съезди, КПСС Марказий Комитетининг кейинги Пленумлари қарорларини, пойтахтни иқтисодий ва социал ривожлантириш планларини, беш йилликнинг уч йили ва умуман беш йиллик топшириқларини муваф-

фақиятли бажаришга қаратмоқдалар. Партия қарорлари ва кўрсатмаларига мувофиқ Москва корхоналари ва ташкилотларида интизом ва уюшқоқликни мустаҳкамлаш, иқтисод қилиш режимини кучайтириш, меҳнатга коммунистик муносабатда бўлиш ҳаракати кенг қулоч ёзди.

«Ишлаб чиқариш самарадорлиги ва маҳсулот сифатини ошириш учун кураш ишимизнинг гоят муҳим бўлинидир,— деб таъкидлади ўртоқ К. У. Черненко КПСС Марказий Комитетининг июнь (1983 йил) Пленумидаги докладда.— Социалистик мусобақа, меҳнатга коммунистик муносабат ҳаракати, ҳар бир коллективнинг, олимлар ва мутахассисларнинг куч-ғайратлари мана шунга қаратилмоғи лозим».

Ана шу кўрсатмаларга амал қилаётган москваликлар экономика ва ишлаб чиқариш соҳасида катта ютуқларга эришмоқдалар.

Саноат ишлаб чиқариши ҳажми ортмоқда, маҳсулотларнинг техникавий даражаси ва сифатини яхшилаш ишлари изчил олиб бориляпти. Социалистик меҳнат интизомини мустаҳкамлаш, ҳўжалик механизми барча бўғинларининг уюшқоқлиги ва пухта ишлашини таъминлаш бўйича ҳам конкрет тадбирлар амалга оширилмоқда.

Москвада бошланган «Меҳнатга яраша шон-шараф» ҳаракати тобора кучайиб, таъсирчан бўлиб қолмоқда. Пойтахтда шаҳардаги қатор корхона ва ташкилотларнинг «Бир процент кўпроқ, бир кун илгарироқ» деб номланган ташаббуси кенг қулоч ёзмоқда. Бу ватанпарварлик ҳаракати меҳнат унумдорлигини ошириш, мавжуд резервлардан яхшироқ фойдаланиш ҳисобига план топшириқларини муддатидан илгари бажаришга қаратилгандир.

Яқинда мамлакатимизда коммунистик меҳнат зарбдорлари ва коллективлари ҳаракатининг 25 йиллиги нишонланди. Маълумки, бу ҳаракат Москвада туғилган эди. Пойтахт корхоналарида бу шонли воқеага бағишлаб зарбдор вахталар ўтказилди. Кўпгина коллективлар 25 зарбдор ҳафталикни коммунистик шанбалик ўтказиш билан якунладилар. Бу кун ишлаб топилган маблағ эса совет халқининг Улуғ Ватан урушида қозонган ғалабаси шарафига барпо этиладиган мемориал комплекс қурилиш фондига ўтказилди. Бу комплекс Москвадаги Поклонная горада қад кўтаряпти. Кўпгина бригадалар, цехлар, корхоналар коллективлари коммунистик шанбаликлар уюштириб, ишлаб топган юзлаб минг сўм маблағларини мемориал комплекс қурилиши фондига ўтказдилар.

Москва коммунистлари, меҳнаткашлари партия кўр-

сатмаларини изчил амалга ошириш учун сабот билан курашмоқдалар. Пойтахтда туғилган кўпгина қимматли ташаббуслар бутун мамлакатга ёйилди. Ўз навбатида москваликлар ССР Иттифоқи республикаларида тўпланган ҳамма яхши тажрибалардан фойдаланадилар. Бу соҳада Москва ва Тошкент корхоналари, илмий ва бошқа муассасалари ўртасидаги ижодий ҳамкорлик катта аҳамият касб этапти.

Биз Ўзбекистон пойтахти меҳнаткашлари республика ва шаҳар партия ташкилотлари раҳбарлигида КПСС XXVI съезди, КПСС Марказий Комитетининг кейинги Пленумлари қарорларини ҳаётга татбиқ этиш учун қатъий кураш олиб бораётганликларини яхши биламиз.

Совет халқларининг бирлиги бизнинг энг асосий, бебаҳо бойлигимиздир. Жаҳонда қардош халқларнинг дўстлигидан мустаҳкамроқ, бундан ҳам қон-қардошроқ ҳеч нарса йўқ. Бизнинг метиндек бирлигимиз туфайли кўҳна ва навқирон, экономикаси ва маданияти юксак тараққий этган, майдон ва проспектлари гўзал, ноёб архитектура ансамблларига эга бўлган, ўзининг меҳмондўстлиги ва سخовати билан машҳур Тошкент совет шаҳарлари ўртасида порлаб турибди.

Ўзбекистон пойтахтининг 2000 йиллиги улкан байрамдир. Москваликлар чин қалбдан тошкентликларни бу байрам билан муборакбод этадилар, уларга Ватан бахтсаодати, коммунизм тантанаси йўлидаги бунёдкорлик меҳнатларида янгидан-янги муваффақиятлар тилайдилар.

Москва шаҳри.

ТИНЧЛИК ВА ДЎСТЛИК ШАҲРИ

Мен бир неча бор Ўзбекистонда ва Тошкентда бўлганман. Республика раҳбарлари мени лутфан таклиф этишган эди. Бунинг учун уларга чуқур миннатдорчилик ва эҳтиромимни билдираман.

Сизларнинг республикангизда кейинги вақтда қанчалик катта ўзгаришлар содир бўлганига ишонч ҳосил қилдим. Келинг, бир таққослаб кўрайлик. Тошкент 2000 ёшда, Улуғ Октябрь Социалистик революцияси — 66 ёшда... Бу билан мен шунини айтмоқчиманки, шаҳар ҳаётида унинг таркиб топганидан буён ўтган бутун даврга таққослаганда социалистик давр унчалик катта эмас. Бироқ мана шу даврда бу ерда қандай улкан ўзгаришлар содир бўлди! Туядан самолётгача, кўчманчи ўтовлардан гўзал замонавий архитектураси, университетлари, маданият марказлари, театр ва концерт залларига эга улкан шаҳаргача бўлган йўлни босиб ўтди.

Янги социалистик ишчилар синфи, янги деҳқонлар, янги зиёлилар, аввалгига нисбатан бошқа шароитларда тарбияланган ўзбек меҳнаткашларининг бутун бир авлоди етишиб чиқди. Буларнинг ҳаммаси дунёнинг турли бурчакларидан келаётган республика меҳмонларини ҳайратга солмоқда ва фақат Осиё халқлари учунгина эмас, балки Лотин Америкаси халқлари учун ҳам намуна бўлиб хизмат қилади.

Бугун биз Тошкент тўғрисида гапирганимизда юбилей алоҳида бир паллада нишонланганлигини эсламай бўлмайди. Бутун республика миллионлаб тонна пахта йиғиб-териш олиш учун курашмоқда.

Биз бундай қаҳрамонлик ва матонат олдида бош эгиб таъзим қиламиз. Ишончим комилки, партия ва ҳукумат раҳбарлигида ўзбек халқи қўйилган вазифани бажаради. Мен унга катта муваффақиятлар тилайман.

Мен сизнинг шаҳрингизда кўп марта бўлганман. Тошкентликлар билан дўстлашганман. Мен сиёсий намойишларда, митингларда қатнашганман, театрларда, бадий

виставкаларда бўлганман. Менга Тошкент университетида туркум лекциялар ўқишдек юксак шараф билдирилган. Бу университетнинг илмий совети менга тарих фанлари доктори фахрий унвонини берган. Тошкентда рус ва ўзбек тилларида китобим чиқди. У «Ленин, Октябрь революцияси ва Лотин Америкаси» деб аталади. Бу халқимиз олиб бораётган курашга катта мадад беради.

Мен диктатура томонидан қамоққа ташланганимда совет кишиларининг бирдамлигини ҳис этдим, ҳар кун, ҳар соат советлар мамлакатининг қўллаб-қувватлаганини сезиб турдим. Шу пайтгача ёдимда, Совет Иттифоқининг турли бурчакларидан, шу жумладан, ҳатто Тошкент пионерларидан хат ва телеграммалар келиб турди. Буни ҳеч қачон унутиб бўлмайди. Диктатуранинг мени озод қилишида улар муҳим роль ўйнади.

Мен совет халқи ва бутун инсоният бахт-саодати йўлида қилаётган бунёдкорлик ишингизда улкан муваффақиятлар тилайман. Бутун қурра бўйлаб тинчлик ва дўстлик шаҳри деб ҳақли равишда аталаётган шаҳар — Тошкент аҳолисига қизгин саломлар йўллайман.

6 сентябрь 1983 йил

ТОШКЕНТ МАФТУНИМАН

Бундан беш йил муқаддам Эфиопиядан қайтаётиб Тошкентда тўхтадик. Тун қоронгисида келган эдик. Осмон беғубор ва юлдузли эди. Ушандаёқ бу ерда яна бир бор бўлиш ораусида эдим. Бундан икки йил олдин орзум ушалди.

Мен Тошкентга мафтун бўлиб қолдим. Бу ҳақиқатан ҳам гўзал, қадимий ва айни пайтда жуда ёш шаҳар. Бу ернинг кишилари менда катта таассурот қолдирди. Тошкентнинг йирик маданият ва илмий маркази бўлиб қолганлиги ҳам кишини лол қолдиради. Буларнинг ҳаммаси гоят қисқа муддатда, бир неча ўн йилликларда, ҳатто айтиш мумкинки, жаҳон тарихи миқёсига таққослаганда бир неча дақиқаларда совет халқи қўли билан бунёд этилди. Мен Ўзбекистон ва унинг шонли пойтахтини қутлашни ва унга янги муваффақиятлар, катта бахт-саодат тилашни истаيمان.

Ўн йиллар илгари Совет Иттифоқига, шу жумладан, Тошкентга бизнинг кўпгина делегацияларимиз келган эди. Бундан ташқари кўпгина чилилик йигит ва қизлар Ўзбекистон, шу жумладан, Тошкент олий ўқув юртиларида таълим олишди. Шуни ҳам биламанки, мен тутқунликда бўлган, мен учун оғир бўлган даврда бутун Совет Иттифоқидаги каби Тошкентда кенг бирдамлик кампанияси ўтказилди. Унда барча меҳнаткашлар иштирок этишди. Мен улардан чин юракдан миннатдорман.

Бундан ташқари Тошкентдаги ўзбек драматик театрида бош қаҳрамони президент Альянде бўлган драма қўйилаётганидан беҳад хурсандман ва бунинг учун ташаккур билдирмоқчиман. Бу ўзбек халқининг Чили халқи билан бирдамлигининг яна бир ёрқин кўриниши деб ҳисоблайман.

Ҳозир мамлакатимиз ҳукмдорларга қарши курашнинг янги босқичига қадам қўйди. Норозилик чиқишлари бўлиб ўтмоқда. Уларда Пиночет ва унинг режимига, ҳамда Америка маъмурияти юргизаётган иқтисодий сиёсатга

тоқат қилишни истамаётган миллионлаб чилиликлар
иштирок этдилар. Ишчилар синфи бу ҳаракатда қизгин
қатнашиб, унда етакчи ролни бажармоқда.

Бизнинг ишончимиз комилки, Пиночет ҳукмронлиги
узоққа бормайди. Давр тақозоси шу. Халқ ғалаба қозо-
нади.

6 сентябрь 1983 йил

Индира ГАНДИ

Ҳиндистон Бош министри

ТОШКЕНТ ШАҲРИ, «ТОШКЕНТ ОҚШОМИ» РЕДАКЦИЯСИГА

Тошкентда ажойиб қадимий анъаналар улугвор замонавийлик билан уйғунлашиб кетган.

Самарқанд ва Бухоро қатори бу шаҳар ҳам Ўрта Осиёнинг буюк шаҳарларидан бири ҳисобланади. Ҳиндистон маданияти ана шу ўлка санъати ва маданиятининг айрим хусусиятларини ўзида мужассамлантирган. Тошкент ва Ҳиндистон шаҳарлари ўртасидаги самарали маданий алоқалар давом эттирилади.

Мен Тошкентда бир неча бор бўлганман, бу шаҳар ҳақида илиқ хотираларим бор.

Тошкентнинг бутун аҳолисини шаҳарнинг 2000 йиллиги байрами муносабати билан мубо-ракбод этаман.

Нью-Дехли, 8 сентябрь 1983 йил

Ҳиндистон прогрессив ёзувчилари
миллий Федерацияси Президиуми-
нинг раиси

ТОШКЕНТ — ШАРҚ МАШЪАЛИ

Тошкент тўғрисидаги таассуротларимни мақолаларимдан бирида ёзган эдим. Худди Деҳли ва Нью-Деҳли сингарии Ўзбекистон пойтахти ҳам иккита бўлакка бўлинган ёки тўғрироғи, у 1958 йилгача шундай эди. Бир неча йил муқаддам кучли zilзила ёски шаҳарни вайрон қилди. Мен бу фожиадан кейин Тошкентда бўлганим йўқ. Лекин матбуотда таъкидланишича, Тошкентнинг кўп жиҳатдан худди бизнинг Деҳлининг ёски девор билан ўралган жойларига ўхшаш қадимий манзаралари қаттиқ зарар кўрган. Шаҳарнинг бу икки қисми икки даврни ўзида акс эттиради, янги Тошкент замонавий бинолари, боғлари, меҳмонхоналари, маъмурий ва жамоат бинолари билан ҳозирги замонавий шаҳарларни эслатади. Ёски Тошкент ҳам қадимий давр маданияти ва архитектурасини ўзида акс эттирган. Бу ерда ҳам шундоққина кўчаларда кабоб ва бошқа таомлар тайёрлашади, чойхоналарда эса одам гавжум. Дунёнинг бошқа чеккаларидан келаётган кишиларга бу манзара қандай таъсир қилишини билмадим, лекин у ҳиндистонликларга жуда яқин манзарадир. У иккала халқларимиз ўртасидаги қадимий алоқалар ҳақида эслатиб туради. Бу алоқалар эса дастлабки минг йилликка бориб тақалади.

Самимий бхикшуаслар будда дарвишлари қиёфасида Будданинг номасини Ўрта Осиёга келтирганлар. Бу ерда буддизм кейинчалик ислом билан алмаштирилди.

Иккинчи томондан эса Ўрта Осиёдан бирин-кетин қабилалар Ҳиндистонга келиб, маданиятимизни бойитти.

Ҳиндистонга Британия ҳукмронлари келмасидан аввал давом этиб келган бу воқеалар халқларимизни бири-бирига яқинлаштирди. Афсуски, икки юз йиллик мустамлака ҳукмронлиги бу соғлом жараёни узиб қўйди.

Лекин бахтимизга иккала шаҳримиз ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорликнинг янги даври Ҳиндистон мустақиллиги учун оғир курашдан сўнг келган ёрқин тонг бўлди.

Бунда бизнинг иқтисодий, маданий, илмий-техникавий ва бошқа соҳалардаги ҳамкорлигимиз тўғрисида батафсил тўхталиб ўтиришнинг ҳожати бўлмаса керак. Булар мамлакатларимиз ва халқларимизга кўп нарса берди. Лекин қисқа бўлса-да, шунини эслатиб ўтмоқчиманки, бу икки томонлама ўзаро манфаатли ҳамкорлик халқаро алоқаларда янги саҳифа очди ва турли социал-иқтисодий системага эга бўлган давлатларнинг тинч-тотув яшаши учун мустаҳкам замин яратди. Шу нарса маълумки, халқаро ҳамкорлик тинчликни мустаҳкамлашда муҳим омил ҳисобланади. Бу эса миллионлаб кишиларнинг истиғи ва орзу-умидига мос келади. Жавахарлал Неру айтганидек, тинчлик ва озодлик бир-биридан ажралмаслигига ишонамиз. Қаерда бўлмасин озодликни инкор этиш бошқа бир жойда озодликка хавф солиши, можаро ва урушга олиб келиши мумкин.

Ҳолбуки, империалистик ва неоколонистик кучлар шунга интилмоқда. Улар миллий-озодлик ҳаракатига таъсир кўрсатиш, ёш давлатларни издан чиқариш ва энг асосийси, халқларнинг социал-иқтисодий ривожланиш йўли ва формаларини эркин танлаб олиш ҳуқуқини поймол этишга уринмоқдалар. Табиийки, бу баъзи жойларда кескинликни вужудга келтирмоқда ва уруш хавфини кучайтирмоқда. Шунинг учун ҳам жаҳон халқлари ўртасида фаол ҳамкорлик сиёсатини юргизиш керак.

Белградда имзоланган қўшилмаслик ҳаракати Декларациясида тўғри таъкидлаб ўтилганидек, инсоният ҳеч қачон бугунги кундагидек жиддий оқибатларга олиб келадиган уруш хавфига дуч келмаган эди. Бошқа томондан эса авваллари инсоният ҳеч қачон урушларга барҳам бериш учун бу қадар қудратли кучга эга бўлмаган эди. Бу қудратли куч халқаро муносабатлардаги ҳамкорлик сиёсатидир. Дунё турли ижтимоий системалар ҳамкорлиги учун жуда кенгдир. Илмий-техника революцияси тараққиёт ва фаровонликнинг чексиз истиқболларини очиб берибгина қолмай, турли мамлакатлар ва қитъалар ўртасидаги масофани шу даражада қисқартирдики, бу халқаро ҳамкорликни зарур қилиб қўйди. Ҳафталаб, ойлаб ва ҳатто йиллаб йўл босишлар орқада қолиб кетди.

Ажойиб «Баҳор» ансамбли ўзбек санъатининг вакили сифатида Ҳиндистоннинг турли шаҳарларига тинчлик ва дўстлик муждаларини олиб келди. Бу ансамбль Тошкентдан Деҳлига замонавий реактив ҳаво кемасида бир неча соатда етиб келди.

Тарихда шундай даврлар бўлганки, дунёнинг бир

жойидаги можаролар иккинчи жойига таъсир қилмаган. Лекин атом уруши оқибатларининг инсоният учун, унинг муваффақиятлари ва орзу-умидлари учун нақадар даҳшатли эканлигини тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Фақат ақлдаи озган кишиларгина оммавий қирғин қуроллари — ядро ва термоядро қуролларидаи стратегик мақсадларда фойдаланиш ҳақида ўйлаши ёки сўзлаши мумкин.

Шуни қувонч билан таъкидлаб ўтиш керакки, дунёнинг мутлақ кўпчилик кишилари ер юзида социал адолатга асосланган тинчлик ва тартибни сақлаб қолишга қатъий қарор берганликларини намоён қилмоқдалар. Улар дунёнинг барча жойларида тинчликни барқарор қилиш учун бутун куч-гайратларини сарфламоқдалар.

Жаҳонда содир бўлаётган катта социал ўзгаришлар халқлар ўртасида тинчлик ва хавфсизлик масаласини биринчи ўринга қўймоқда. Бизнинг асримиз улуғ орзу-умидлар ва улкан бушёдкорликлар асридир. Инсон ўзининг узоқ ва нотекис йўлидан тарих чорраҳасига келди. «Ё ҳаёт, ё мамот» деган классик ифодани қўллашни истардим. Мана, гап нимада! Деҳли ва Тошкент қадимий шухратларини баҳам кўриб, янги ҳаёт нафаси билан яшамоқдалар, бу масалага эҳтиросли жавоб бермоқдалар, тинчликнинг ёрқин рамзи бўлиб қолмоқдалар.

2000 йиллик юбилей шарафига Деҳли ва унинг аҳолиси Шарқ машъали — Тошкент ва унинг аҳолисига сямимий қардошлик саломини йўллайди.

ТОШКЕНТ ОҚШОМИ

Ғафур Ғулом... Бу ном ўзбек халқининг каттадан-кичигига яхши таниш. Унинг китоблари жавонларимизнинг тўридан ўрич олган. Оташнинг шеърлари эса мактаб партасиданоқ бизга ёд бўлиб қолган: «Сен етим эмассан», «Турксиб йулларида», «Вақт», «Билиб қўй-ки, сени Ватан кутади», «Алишер». Бу шеърларнинг ҳар бири ўзига хос бадиий солнома бўлиб, даврнинг жонли манзараларини кўз олдимизда гавдалантиради.

Шоир Тошкентда туғилиб ўсди, энг яхши асарларини шу ерда яратди. У қаламқаш дўстлари билан бўладиган хушчақчақ давраларни беҳад севар. Анҳор бўйларида, хиёбонларда сайр этишни ёқтирар, мухлислари билан кўплаб учрашувларда булар эди. Тошкент замини, унинг одамлари шоирга янги асарлар учун мавзу ва илҳом берар, ижодий кашфиётларга ундарди. Шоир юбилейи республикамиз шойтахти — Тошкентнинг 2000 йиллик тўйи нишонланадиган санада ўтишида ҳам ўзига хос рамзий маъно бор. Чунки у ўзининг 30-йилларидаги шеърларидан тортиб, сўнгги нафасигача Тошкент ва тошкентликлар мавзусига мурожаат қилиб келди. Даҳшатли зилзила рўй берган 1966 йилда «Тошкент оқшоми» газетасининг ташкил этилишини эшитиб шоир беҳад қувонган, шу муносабат билан табрик йўллаган эди. Майин юмор билан сугорилган, Ғафур Ғуломона фалсафий мушоҳадаларга бой бу табрик ҳаётга муҳаббат билан тўлиб-тошган. У шoirнинг энг сўнгги асарларидан бири эди.

Шу номда бир газета чиқадиган бўлди. Биргина оқшом эмас, кун бўйи ташаккур!

Янги газетанинг янги ходимлари: «Ирим учун бир нима ёзиб беринг», деб тикилинч қилиб қолдилар. Ҳаммаси ҳам ўз қўлимда тарбия тонган йигитчалар. Йигитнинг раъйи қайтгунча, шайтоннинг бўйи узилсин.

Шоғирдларимнинг ҳурмати учун кеча оқшом қуйидагиларни машқ қилиб қўйдим:

Йилнинг ҳар тўрт фасли тўрт туман зебо,
Бир-биридан сўлим, дилкаш, беғубор.
Товуспар кўкламнинг жомаси дебо,
Биллур пораларда қуёш болққан қор.
Ёзнинг иссиғидир ҳаёт бешиги,
Ҳивдистон филин ҳам терлатолган дам.
Кузнинг дастурхони учмоҳ эшиги,
Анорлар гулхави ёноқларда жам.

Ана шу тўрт фаслнинг ҳар куни бизнинг азиз Тошкентимиз оқшомини томоша қила келган киши, сиҳат-саломатлик билан, ҳасса ушламай, жуда узоқ яшайверади. Саксон тўртга кирганда ўзи яшаб ўтказган минг ойлик умрига атаб тўй қилиб беради.

Ҳовли саҳнига йигирма иккита патир сиғадиган катта тандир қурилади. Қолхоздан етти арава ғўзапоя сўраб олинади. Етти пуд гуруч сиғадиган катта даҳсараки дошқозон ўрнатилади. Самоварчи Анвар чўлоқнинг саккиз челаки катта самовари қайнатилади. Бир кило оқлар қора чой, бир кило 95-кўк чой, ярим пуд қанд, манглайи оқ тамғали қора қўчқор сўйишиб, ўз тенгқурлари, маҳалла-кўйи, гузар, қариндош-уруғлар чақирилиб, юртга ош берилади. Азонгача тарақ базм, даврада — Тамарахоним, Юнусвой «Қаро кўзим»ни чўзиб туради, биронтанинг бурни қонаса ман жавобгар.

Тунов оқшом Анҳор қирғоғида битта оби нонни ивтиб, ботиб бораётган қуёшнинг сувдаги майда тўлқинларда жилваланган шуъласини кузатиб ўтирар эдим. Юз қадамча нарида, утта қирғоқда, мажнунтол тагида қумридай кукулашиб ўтирган бир жуфт ёшга кўзим тушиб қолди. Санни худо, жуда ҳавасим келди.

Бевафо умр экан, ўтдию кетди,
Сувда қалқиб борган қизил олмадай.
Тонг ўтди, кун ўтди, оқшом ҳам етди,
Шу фурсат мазмўнини шимай ҳолвадай.

Агар анов шўх қиз ўз йиғити қулоғига шивирлаган сўзидан чорак жумласини менгагина шивирласа, агар шу икки навжувон ўз кулгиларидан икки пардасини менга ҳадя қилсалар, 72 бандлик шеърни шу оқшом сайраб турган тўрғай тингунча ёзиб берардим. Ана шу катта шеърдан нақдгина бир газали шу бўлур эди.

Оташин ишқдан тўлиқдир доимо жомим менинг,
Соядек ёнимда ёндош дўстим-илҳомим менинг,
Шом қуёшин шуъласидан бу тўқилган тўр эмас,
Зар балиқлардан умидвор ташлаган домим менинг.
Бу газални ёдлаб олу гулия уз, чакканга тақ.
Мингта ошиқ, мингта машпуқларга инъомим менинг.
Юзга кирмак мўлжал олсанг, сабр қил юз йилгача,
Қирқ ўғил-қизга бибидур гул-гуландомим менинг.
Тошкент оқшомин ёзиш ният эди, хуллас калом,
Шеър ёзмоққа фаранг Гафур Фулом номим менинг.

1966 йил 22 июнь

РАСУЛ ҲАМЗАТОВ БИЛАН СУҲБАТ

Ўзбекистон пойтахтига мамлакатимизнинг кўшлаб таниқли сўз усталари меҳмон бўлиб келишди. Улар республикамизда ўтган кўп миллатли совет адабиёти Буниттифоқ фестивалида иштирок этдилар. Машҳур совет шоири, асарлари мамлакатимизнинг турли бурчакларида, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам севиб мутолаа қилинадиган ажойиб сўз устаси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, Ленин мукофоти лауреати Расул Ҳамзатов ҳам Тошкентга келган эди.

«Тошкент оқшоми» мухбирлари Н. Муҳаммадиев ва Ю. Казаченко шоир билан учрашиб, ундан бир неча саволларга жавоб беришни илтимос қилдилар.

— Расул Ҳамзатович, Сиз Ўзбекистон пойтахтига фестивалнинг якунловчи босқичи тантанали очилишидан уч кун олдин келдингиз. Илгарироқ ўзингиз Тошкентни ҳар сафар янгитдан кашф этишингизни, шаҳримиз қиёфаси тез суръатлар билан ўзгариб бораётганлигини айтиб ўтгандингиз.

— Ҳа, ҳар сафар Совет Ўзбекистони пойтахтига келганимда янги таассуротлар, энг муҳими, янги дўстлар орттираман. Аммо фестиваль бошлангунча ажойиб шаҳрингизда бемалол айланиб юришга имконият бўлмаса керак. Чунки мен бу сафар шоир сифатидагина эмас (албатта қалбан ҳамisha шоир бўлиб қолавераман), ўзбек киноҳужжатчилари суратга олишни бошлаган фильм иштирокчиси сифатида ҳам келганман. Актёр бўлмасам ҳам фильмнинг тўла ҳуқуқли иштирокчисиман.

— Кинематографчилар бундан олдин ҳам Сизнинг ижодингизга мурожаат қилишганди. Шундай эмасми?

— Мурожаат қилишганди. Уларда Расул Ҳамзатов ролини ижро этгандим. Эндиги фильм эса шеърят ҳақида эмас, меҳнат поэзияси, заҳматкаш гўзал аёлларимизнинг олижаноб меҳнати ҳақида ҳикоя қилади. Бошқача қилиб айтганда, аёлларимизни фақатгина шеърларимда эмас, экран орқали ҳам улуғлаш имкониятига эга бўл-

дим. Бу фильмда воқеаларнинг ўзига хос шарҳловчиси сифатида намоён бўламан. СССР ташкил этилганлигининг 60 йиллигига бағишлаб олинаётган кўп серияли ҳужжатли фильмининг қаҳрамонларидан бири икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, машҳур пахтакор Турсуной Охуновадир. Ҳозир бу картина мамлакатимизнинг бир қатор студияларида бир пайтда суратга олинмоқда. Тошкент ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар студияси суратга олаётган серия совет хотин-қизлари ҳақида. Биз ўзбек кино ҳужжатчилари билан биргаликда бир қатор иттифоқдош республикаларда бўлдик. Бизни янги сафарлар, совет халқининг ажойиб қизлари билан янги учрашувлар кутяпти.

Кеча Тошкентга учиб келиб, бирданига ишга киришиб кетдик. Ҳужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар студиясининг режиссёри Хайрулла Жўраев билан далага йўл олдик. Чамандек очилиб ётган пахтажорларни ораладик, мард, фидойи кишилар билан суҳбатлашдик.

Бизнинг Доғистонда пахта ўсмайди. Шунинг учун бу ердагидек пахта етиштиришнинг бутун жараёнларини кузатиш имконияти йўқ. Кафтимга оппоқ момиқ толаларни қўйганимда республикангизда унга нега бунчалик меҳр билан қарашларини англадим. Шундай тушунчалар, буюмлар, рамзлар борки, уларнинг аҳамияти, қадр-қиммати ҳеч қачон камаймайди. Менимча, пахта толалари ҳам худди ана шундай хусусиятга эга. Шу пахта толаларида қардош ўзбек халқининг самимиятини, қалб ҳароратини ҳис этгандек бўлдим. Беихтиёр қалбдан: «Оқ олтин ўлкасига таъзим! Унинг олтин қўлли ижодкорларига тасанно!» дегинг келади.

— Албатта, ўзбек ёзувчи ва шоирлари ижоди билан танишсиз, уларнинг баъзилари билан яқин дўстона алоқалар ўрнатгансиз. Шу ҳақда ҳам гапириб берсангиз.

— Энг аввало, ҳар бир китобхон сингари менинг ҳам ўз қарашларим бўлиши мумкинлиги ҳақида огоҳлантириб қўймоқчиман. Фафур Гуломнинг ажойиб қалби ва гўзал шеърияти мени ҳамиша ҳайратга солади. Мен у билан яқин дўст эдим. Зулфия шеъриятини жуда севаман. Ольга Бертгольц, Сильва Капутикян сингари унинг номи ҳам ҳамиша фахр ва меҳр-муҳаббат билан тилга олинади. Шарқнинг ижодкор аёллари ҳақида ўйлаганда энг аввало, Зулфия сиймоси кўз олдимга келади.

Шеърларга нисбатан ўзбек прозасини камроқ биланма. Лекин шундай бўлса ҳам Ойбек ижоди менда жуда чуқур таассурот қолдирганлигини айтиб ўтишим керак.

Мен Эркин Воҳидов билан анчадан буён танишман. Яқинда эса Абдулла Орипов билан танишдим. Бу шоирлар ҳам ўз ижодлари сингари менда кучли таассурот қолдирдилар. Шукрулло, Жуманийез Ҳабборов, турли авлодга мансуб бошқа шоирларнинг номи ҳам шеърият ихлосмандлари учун гоят қадрли.

Ўзимнинг самимий дўстларим — Ўзбекистон ва бошқа иттифоқдош республикалардан келган ёзувчилар билан Самарқандда учрашиш имкониятига эга бўлдим. Бутун-иттифоқ фестивали эстафетасини Тошкент қабул қилмоқда. Мен учун қадрдош ва яқин бўлиб қолган Тошкент тупроғида яна ўз ўқувчиларим билан учрашиш имкониятига эга бўлганимдан беҳад мамнунман. Уларни ўзимнинг янги шеърий асарларим туркуми билан таништириш ниятидаман.

— Янги шеърлар устидаги иш мунтазам давом этса керак...

— Албатта... Шеърият ўзига хос, ўзлуксиз жараён-дир. У кўзга кўринмаган ҳолда, ана шундай сафарлар, қизиқарли кишилар билан учрашувлар ҳисобига бойиб боради. Аммо афсуски, ҳаминша ҳам хоҳлаган пайтигда иш столига ўтиришнинг имконияти йўқ. Шундай бўлишига қарамасдан, янги туркум шеърлар устидаги ишни ниҳоясига етказдим ва эндиликда иккинчи туркум устида иш олиб боришман.

Москвада эса асарларим тўплами нашрга тайёрланмоқда. Албатта, бундай воқеа ҳар қандай ёзувчи ва шоир учун ҳам ҳаяжонли ва қувончлидир.

Шоир биз билан хайрлашар экан, «Советский писатель» нашриётида яқиндагина чоп этилган янги шеър ва дostonлари тўпламини тақдим этди. Қуйида шоирнинг янги шеърларидан намуналар билан танишасиз.

ШУНДАН БИР СЎЗ...

Халқимизда азал бор
шундай масал,
Сўз билан яралган
дейдилар дунё.
Бу сўз шеър эдими
ва ёки қасам,

Ғки лаънатмиди, ёинки дуо!
Майли, дунё учун умримиз фидо.
Унинг кўксиди-чи,
сонсиз жароҳат.
Шундай бир сўз беринг,
лаънатми, дуо
Ё қасам, дунёни қутқарсин фақат.

* * *

Шоир ёноғида
икки қатра дур,
Икки томчи кўз ёш —
икки сабабдан.
Бириси шодлиғу
бири ғамдандир,
Бириси севгидан,
бири ғазабдан.
Икки тивниқ қатра,
қайноқ ёш, холос.
Қўшилмаса ожиз томчидир улар.
Ва лекин бирикса
шеър бўлур кўз ёш.
Чақмоқ бўлиб чақнар,
сел бўлиб қуяр.¹

¹ Эркин Воҳидов таржимаси.

ГЕОРГИЙ МАРКОВ БИЛАН СУҲБАТ

Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчилари VII Тошкент конференцияси кунларида «Тошкент оқшоми» мухбири М. Абдуллаев Совет ёзувчилари делегацияси раҳбари, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, Ленин мунофоти ва халқаро «Нилуфар» мунофоти лауреати Георгий Марков билан учрашиб, бир неча савол билан мурожаат қилди.

— Георгий Мокеевич, ўзбек китобхонлари Сизни атоқли совет адиби, ўзбек адибларининг қадрдон дўсти сифатида яхши билишади. Суҳбатимиз аввалида Ўзбекистон ва унинг меҳнаткаш халқи амалга ошираётган улкан бунёдкорлик ишлари ҳақидаги таассуротларингиз билан ўртоқлашсангиз.

— Украина Закарпатьесидан узоқ Қурил ороллариغا ча ёзувчиларнинг кузатиш майдони бўлиб қолган. Бир пайтлар Горький шу ҳақда орзу қилган эди. Ёзувчилар ҳаётнинг чуқур қатламларига кириб бормоқдалар. Улар юзаки таассуротлар ва тушунчалар билан чекланмай, воқеалар ва ҳодисаларнинг келиб чиқиш сабаблари, манбаларини топишга йўл излайдилар, уларнинг моҳиятини бутун мураккаблиги билан тадқиқ қиладилар.

Бир пайтлар мен Ўзбекистоннинг бир қатор областлари бўйлаб сафарга чиққан эдим. Қурилишларда, колхоз-совхозларда, саноат корхоналарида, институтлар, мактаб-интернатлар, концерт заллари ва театрларда, пахта майдонлари ва узумзорларда, ишчилар ва колхозчиларнинг уйларида бўлдим. Неча асрларни кўрган ва эндигина ўзининг ўн йиллигини нишонлаган шаҳарларни мароқ билан томоша қилдим. Мен ҳали барпо этилмаган, аммо лойиҳаларда тайёр бўлган шаҳарларни ҳам кўрдим. Улар қурилиши мўлжалланган майдонларга қараб, эртага қандай шаҳар тикланишини тасаввур этдим.

Ҳа, Ўзбекистоннинг қаерига борманг, ҳайратга тушасиз! Катта Фарғона канали. У ўзбек халқининг ифтихо-

ридир. Канал қисқа вақтда барпо этилган. Уни тиклашда минглаб киши иштирок этган. Урушдан олдинги йилларда техника кам эди. Канални кетмонлар, бел, арава ёрдамида барпо этдилар. Ҳатто тупроқни қопда ва чопонларнинг этагида ташиб чиққандилар.

Бизнинг қуналаримизда Катта Фарғона канали иккинчи ёшлиғини бошдан кечирмоқда. Эндиликда тўғонлардаги барча жараёнлар электрлаштирилган. Автоматика ва телемеханика кенг жорий этиляпти. Келажакда амалга ошириладиган режалар ҳам кўп. Одамларнинг ҳаётини, уларнинг меҳнати, интилишларини тушуниш учун албатта тасаввур керак.

Мирзачўлда чинакам улуғвор ишлар бажарилмоқда. Унинг миқёси кишини ҳайратга солади. Жонсиз тақир ерларда бунёд этилган ям-яшил воҳалар, кенг пахта майдонлари, беҳисоб машиналар, ободонлашган ишчи посёлкалари, у ёқдан-бу ёққа кесиб ўтган асфальт йўлларни кўрганда ҳайрат изҳоридан ўзни тўхтатиш қийин.

Ўзбек замини қадимий, халқнинг қони ва пешона тери билан суғорилган тупроқ. Ўзининг узоқ асрлик тарихи мобайнида бу саховатли тупроқ истилочиларнинг даҳшатли босқинларини неча марта бошдан кечирган. Социалистик революция ўзбек ерига навқиронлик ва бахт келтирди. Унинг маданияти ва адабиётининг юксалиши учун ҳам катта имкониятлар яратди. Бу ерда ҳамма нарса гуллаб-яшнамоқда. Айниқса, «бу нарса кейинги бир йилда амалга оширилди», деган иборани тез-тез такрорлашади.

Янги, янги, янги... Бу қардош Ўзбекистон республикасининг ҳаётидаги бош йўналишидир. Қулоқ тутинг-а, бу сўзлар бизнинг улуғ ва кўп миллатли Ватанимиз ҳаётининг яхлит симфонияси билан ҳамоҳанг жаранглайди.

— Яқинда мамлакатимиз серкуён Ўзбекистон пойтахтининг 2000 йиллигини ва Тошкентга Ватаниннг юксак мукофоти — Ленин ордени топширилишини нишонлади. Ўзингизни ўзбек замини билан, унинг халқи ва адабиёти билан боғлаб турган дўстлик алоқалари ҳақида гапириб берсангиз.

— Мен кўп вақтдан буён ўзига хос ўзбек маданияти, хусусан, унинг ёрқин, талантли адабиётига қизиқиш билан қараб келаман. Узоқ ўтмишда япаб ўтган ўзбек классиклари ва кейинги ўн йилликлар даврида шакллانган ўзбек совет адабиёти классиклари асарларидаги оҳанг ва бўёқларнинг ранг-баранглиги, майин жозибаси, халқ ҳаётига чуқур кириб бориш каби фазилатлар мамлакатимиз-

мизнинг ҳамма бурчакларидаги миллионлаб ўқувчилар сингари мени ҳам мафтун этади.

Ватани чуқур англамасдан, ҳаётни англамасдан, далалар ва ўрмонларни, денгизлар ва дарёларни кўрмасдан, чўл шамолининг ҳуштагини эшитмасдан, она-Ернинг ҳидларини тўйиб ҳидламасдан асар ёзиш мумкин эмас.

Бизни шу нарса мамнун этадики, ўзбек адиблари, шоирлари ўз асарларида Ўзбекистоннинг бугунги куни ва тарихи саҳифаларини тўлақонли, терап тавдалантиришга муваффақ бўлмоқдалар. Ўзининг 2000 йиллигини нишонлаётган қадимий ва навқирон шаҳринида ўтаётган Совет адабиёти байрамлари, халқаро анжуманлар бизнинг ўзбек адиблари, шоирлари билан давом этиб келаётган иккундлий алоқаларимизни тобора мустаҳкамламоқда. Умуман, Тошкент жаҳоннинг кўнлаб машҳур сиёсат ва маданият арбобларини, киносанъаткорларини, халқаро анжуманлар қатнашчиларининг самимият билан кутиб олаётганлиги, тинчлик ва дўстлик ишига улдуф ҳисса қўшаётганлиги барча қитъаларда мамнуният билан эътироф этилмоқда. Тошкентнинг тарихи, адабиёти ва санъати, Совет ҳокимияти йилларида эринган тенгсиз ютуқларига қизиқиш ва эътибор кун сайин ошиб бораётганлиги ҳам бежиз эмас.

Мен ҳозирги босқиндаги ўзбек адабиётига ҳаёлан назар ташласам, ўз устозларининг ҳаётбахш анъаналарини ишолч билан давом эттираётган ажойиб ёзувчилар гуруҳини кўраман. Бу ҳол ўзбек адабиётининг барча дўстларини қувонтиради. Чунки Ўзбекистон пойтахти Тошкент ўзининг қардошлик меҳр-муҳаббати, саховати билан халқлар дўстлигини мустаҳкамлашга беқисс ҳисса қўшаётгани каби ўзбек адиблари ўз асарлари билан шу буюк тўғруни улугламोқдалар. Совет жамияти ҳаёти миқёсларини унинг ўзбек адабиётидаги инъикоси билан солиштирганда, адабий қаҳрамон ўлчови билан бугунги кунда коммунистик жамият қурилишининг олдинги марраларида фидокорона кураш олиб бораётган совет кишисига ёндашилганда, маълум даражада қониқиш ҳосил қилиш мумкин.

— Осиё ва Африка ёзувчиларининг жипслиги ва бирлиги, демократик адабиётларнинг ҳамкорлиги руҳи бўлган Тошкент руҳи илк бор Ўзбекистон пойтахтида дунёга келган. Мана, чорак асрдан кейин Тошкент яна Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг VII конференцияси қатнашчиларини кутиб олди.

— Аввало, ҳаракатимизнинг улкан ижтимоий аҳамия-

тини таъкидлаб ўтиш зарур, 50- йиллардаги воқеалар эспизда. Шундан буён ўтган давр тарихга Осиё ва Африка халқларининг мустамакачилик зулмидан шиддатли равишда озод бўлиш даври, халқларнинг ўз мустақиллиги учун курашида янги босқич бошланиш даври сифатида кирди. Худди ўша пайтда Осиё ва Африканинг прогрессив ёзувчилари ўз уюшмаларини ташкил этдилар. Унинг бош мақсадларидан бири социал тенглик ва тараққиёт учун ҳаққоний кураш олиб бораётган халқларга ёрдам беришдан иборат эди. Йилдан-йилга ёзувчиларининг Осиё ва Африка бирдамлиги ҳаракати мустаҳкамланиб борди. Янги прогрессив адабиёт учун кураш, айни бир вақтда, ер юзида тинчлик учун, йиллар давомида зулм остида эзилган халқларнинг бахти учун курашдан иборат.

Бугунги кунда биз Осиё ва Африка ёзувчилари ҳаракатига тинчлик учун, бахтли ёрқин келажак учун курашининг муҳим воситаси сифатида қараямиз. 1958 йилда бўлиб ўтган I Тошкент конференциясида буюк турк шоири Нозим Ҳикмат бундай деган эди: «Осиё ва Африканинг ҳозирги адабиёти — мен бу адабиётнинг ҳақиқий, чинакам қисмини назарда тутяман — ўз моҳияти жиҳатида эрка чорловчи, халқчил, гуманистик, изланувчан, инқилобий ва тарбиявийдир. Шунинг учун ҳам у тинчлик тарафдоридир». Бу сўзлар Тошкент руҳининг адабиётдаги инъикосини ёрқин ифодалайди.

Халқларнинг бахти учун кураш улкан маънавий қудрат ва вақт талаб этади. Аммо муқаддас мақсад — тинчликни сақлаш ва мустаҳкамлаш, эзгулик, гуманизм ва адолат идеалларига садоқат бизга куч-қувват бағишлайди. Биз, совет ёзувчилари тинчлик армиясининг вакиллари ақл-идрокка, ҳақиқат ва эзгу шиятларнинг музаффарлигига тўла ишонч билан Тошкентдаги улкан анжуманда иштирок этдик. Ҳозирги пайтда Совет Иттифоқида Осиё ва Африкадаги 53 мамлакат ёзувчиларининг деярли 4,5 мингдан кўпроқ китоблари нашр этилган. Уларнинг тиражи деярли 200 миллион нусхага етади. Ўз навбатида совет ёзувчиларининг асарлари ҳам Осиё ва Африка мамлакатларида кўплаб нашр этиляпти. Бу мамлакатларнинг ёзувчилари кўпмиллатли совет адабиёти билан, рус классикаси билан танишиш ижодий жиҳатдан ўсишда, маҳоратни оширишда муҳим эканлигини кўп бор таъкидлаганлар.

Осиё ва Африка ёзувчилари ҳаракати доирасида кўплаб учрашувлар, ижодий тажриба алмашишлар, ёзувчи-

лар олдида турган вазифаларни муҳокама қилиш каби тадбирлар ўтказилиб турибди.

Осиё ва Африка ёзувчиларининг кўнгилна бадий юксак асарлари тажрибали совет ёзувчилари томонидан таржима қилинаётганлиги ҳам халқларимизнинг бири-бирига самарали яқинлашуви, адабиётларнинг ўзаро бойлиши, маънавий бойликларни алмашиш жараёнини мустаҳкамлашнинг яна бир ёрқин далилидир.

Бугунги кунда бундай ўзаро тажриба алмашишлар жуда муҳим, кишиларнинг ақли ва қалбига катта таъсир ўтказадиган сўз усталарининг масъулияти, айниқса, юксак. Ҳар бир ёзувчи ўз ижодда шундай юксакликларга энтилиши лозимки, у яратган бадий образлар инсон қалбига таъсир этсин, ҳар бир кишида жаҳон тақдири учун масъулият ҳиссини уйғотишга ёрдам берсин.

— Георгий Мокеевич, илмий-техникавий тараққиёт аниқддат билан ривожланаётган, атом асри деб аталаётган айти кунларда ёзувчилар олдида турган асосий вазифалар нималардан иборат деб биласиз?

— Бугунги кунда биз ёзувчилар олдида турган асосий вазифалардан бири тинчлик учун курашидир. Ҳақиқий ёзувчи бу тинчлик учун куралишидир. Унинг ижод кўлами, самараси, граждонлик позицияси ва истеъдоди халққа, тинчлик ва тараққиётга қанчалик хизмат қилиши билан белгиланади.

Ҳозир ҳар бир янги кун империализмлар ва сионистларнинг Ливандаги қонли жиноятлари ҳақида, ирқчиларнинг Намбия халқига қарши қаттиқ таъқиб сиёсати ҳақида, Претория босқинчилари томонидан Анголанинг янги аҳолиси ўлдирилаётганлиги ҳақида қалбини ларзага солувчи хабарлар келтирмоқда. Вашингтон ва унинг маънавий инсониятини сўнгги ҳалокатга маҳкум этадиган хавфли чегара томон судрамоқдалар.

Шунинг учун ҳам эндиликда инсонларнинг ҳис-туйғусига таъсир этишдек қудратли имкониятга эга бўлган сўз усталарининг масъулияти жуда катта. Ёзувчилар ўз ижодларида шундай қирраларни қидиринилари ва каниф этишлари, истеъдодларини шундай бадий образларни яратишга сафарбар этишлари керакки, инсоният қалбини тугёнга келтирсин, улар яқинлашаётган хавфнинг бутун оқибатини ҳис этсинлар, ҳамма нарсани йўқ қилувчи ядро ёнғинининг моҳиятини англаб етсинлар ва уни мангу йўқотсинлар. Ёзувчи учун эзгулик, гуманизм ва адолат учун хизмат қилишдан ҳам юксакроқ нарса бўлиши мумкинми?

Яна таъкидлаб айтишни истардимки, фан-техника тараққиёти барча соҳаларда катта-катта имкониятлар яратиб берганига қарамай, бизга қувончлар билан бирга янги ташвишлар ҳам келтирди. Киншлар маънавий ва ижтимоий жиҳатдан етарли камолот босқичига кўтарилмай туриб қудратли техникавий кучларнинг хўжайинига айландилар. Агар чуқур ўйлаб қаралса, инсоният ўз ҳаётига таҳдид соладиган даражада, планетамизда ҳаётни ҳалокатга маҳкум эта оладиган даражадаги реал хавфни тугдирди. Жаҳондаги барча тишчиликсезар кучлар, бизнинг ҳукуратимиз, совет кишилари бу хавфнинг моҳиятини яхши англаб уруш тарафдорларига мурожаат қилмоқдалар. Жаҳоннинг барча прогрессив ёзувчилари шунинг учун ҳам инсониятни ҳалокатга йўловчи ядровий урушга қарши қўзғалмоқдалар. Биз ана шу юксак идеалларга садоқатимизни яна бир карра намойиш этни учун Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг VII Тошкент конференциясига тўпландик.

Сўз усталари Тошкент конференцияси минбаридан туриб жаҳонга қурол билан пўниса қилаётган, дунёни ядро ҳалокатига судраётган уруш тарафдорларига нисбатан ўз сўзларини айтдилар. Мен конференция қатнашчилари помидан ушбу ашжуман делегатларини шод-хуррамлик билан кутиб олганликлари, юксак эътиборлари учун тошкентликларга самимий миннатдорчилик билдираман.

ЭШИКЛАР ЁПИЛАДИ

Метро. Мармар кўзгусида қандиллар лопиллайди.
Имиламанг. Хушёр бўлинг, эшиклар ёпилади.
Хамма парса топилади.
Бу кунлар топилмайди.
Шошинг, ахир, у — бетоқат фавворалар ёнида,
Бир аразлаб кетиб қолса, кейин бахт топилмайди.
Тўғри, ял-ял гўзаллар кўп бу ёшлик замонида,
Аммо якка-яғонаси ҳаммавақт топилмайди.
Баъзан умр поездининг кетиб қолиши хунук.
Ҳа, таассуф, ёшликда ҳам шундайлар топилади.
Қарабсизки, ҳарорат йўқ, орзулар йўқ, ҳис сўниқ,
Эшиклар ёпилади...

БАРИМИЗ БИРГА

Қанча замондошлар...

Эҳ-ҳе, бари қайда?

Улар кетди.

Улар

Орамизда йўқ.

Йиғлаб-сиқтамоқдан эпти не фойда?

Уларни қайтармоқ чорамизда йўқ.

Яхшиси,

изларини излаб топайлик,

Шундадир инсоннинг бир тасаллиси.

Кимга ўхшар анов машҳур яйпанлик?

Мана бу қўшиқда ким тахаллуси?

Ҳов, ана у гиштда

кимнинг кафти экан,

Кимнинг меҳри билан чўллар қонмоқда?

Ажабо,

кимларнинг юрак тафти экан,

Фарҳод ГЭС қаърида ҳамон ёнмоқда?!

Мана бу кўзларда бахт, муҳаббат сеҳри,

Кимлар ёқиб кетган юлдуз эмасми?
Учгап юлдузларнинг муқаддас нури
Қачон бўлса бир кун етиб келмасми?
Йўқ, улар батамом кетмаган ерга.
Ҳар зум қалқиб турар иссиқ жонлари.
Замон бус-бутундир,

биз баримиз бирга —
Буюк эпопея қаҳрамонлари!

КЎЛАНҚА ЙИГИСИ

Ёдингдами, хаёлларинг тарқоқ,
Қалбинг иситардинг ўтли оҳимда.
Бир-биримиз тушунмай, кезардик узоқ
Ойдин кечалари қумлоқ соҳилда.

Бугун, кеч бўлса ҳам, олибсан қалам
Қандайдир беҳуда, мавҳум умидда.
Ҳа, муҳаббат ўрнин босар фақат алам,
Тақдир бошқа-бошқа, лекин дард битта.

...Яна соҳилдаман, бу гал ҳам ойдин,
Сен-ку тушунмайсан ўзга ғамини,
Лекин кўрганмисан титраб ва беун
Қумда кўланканинг йиғлаганини?..

СУКУТ ҚАЪРИДА

Борасан ўзингни, юртингни ўйлаб,
Олтин ранг, ниллий ранг ёнар, гоҳ ўчар.
Шуълага йўғрилиб мезонлар учар...
Ҳа, янгроқ, қадрдон водийлар бўйлаб
Яна куз кезади.

Қарқиноқ парвозда япроқдек енгил,
Гўёки олдинда қиш эмас, баҳор.
Боғларда азалий нафис бир ифор...
Эптикиб кутмоққа ўрганган кўнгил
Нимадир сезади...

Бундай туйғу билан, бу гуркираган
Сокип кунни хира қилмоқчимасман,
Куз ундоқ, куз мундоқ демасман,

БУ ШАҲАРНИ ҚУРАЁТГАН МЕН

(Қўшиқ)

Истасанг, юр, жоним, мен билан юргин,
 Шаҳрим кўчаларин тонг чоғи кўргин.
 Ҳар терак, ҳар гиштиниг ранги, савти бор,
 Оҳ, билсанг, уларда қўлим тафти бор.
 Юр, баҳор тонгидан олайлик илҳом,
 Айт, ёхуд бир шаҳар қилайми инъом!
 Кранлар — қўллари, чўзар сен томон,
 Суюкли маконинг бўлгай у, жонон.
 Вафо қилсанг агар, қўл берсанг аҳдга,
 Кўчиргаймиз бахтни сўнги қаватга.
 Бахтни ҳам шаҳардек бошлаб қургаймиз,
 Унга ҳам шу қўллар тафтин бергаймиз.
 Баҳорий субҳидам — шу хушнуд тонглар,
 Бўй чўзар мен қурган уйлар, балконлар.
 Дема, бу шаҳарда тураётирман,
 Уни мен, уни мен қураётирман.

* * *

Ногоҳ сезиб кўз олғувчи баҳор шуъласин,
 Тек қоламан донғил йўлда бамисли хитоб.
 Дейдиларки, етмиш ёнда одам боласи
 Жоиз эмиш қилиб қўйса бир ҳисоб-китоб,
 Хўш, нимани? Мисраларнинг нуқталаринми?
 Лаҳза оти бетин елиб тураркан шитоб
 Қандай қилиб тўхташ мумкин йўлнинг ярмида,
 Ёзилмаган бўлса ҳали энг муҳим китоб?
 Сира ўчмас алғов-далғов туллар овози,
 Тўфондан сўнг қалбга ором индирар нича.
 Мени ипсиз боғлаб турган тириклик сози
 Англамаган, чалилмаган охиригача.
 Қуёш эски қорлар билан ҳисоб қилар, воҳ,
 Яна менинг йиғим узра ув тортар шамол.
 Агар ажал етган бўлса, ёнда не гуноҳ —
 Майли йўлнинг ярмида рўй берса ҳам бу ҳол.

ХАЁЛПАРАСТЛАР

Фонуслар ўрнида юлдузлар чақнар,
Кўллар уммон бўлар — узаяр дастлар.
Қарғалар ўрнида булбул чаҳ-чаҳлар —
Ихтиёр этса гар хаёлпарастлар.
Ернинг турфалиги, ранглари, ҳатто
Қўшиққа айланган оқ, уқпар саслар —
Ҳаммаси хаёлдан олар ибтидо,
Реалистдир барча хаёлпарастлар.
Энг аввал юлдуздай йилт эгар фикр,
Илк нақшлар қоғозда тўп-тўп қалашар.
Сўнг гўзал шаҳарлар ўстирар бир-бир
Осмону фалакка хаёлпарастлар.
Кимки фикрлашга, излашга мойил,
Кимнингки ўйи кенг, ё хору хаслар.
Чўчитмас, чўққига тик чиқса — қойил!
Ушалар — ҳақиқий хаёлпарастлар!
Ернинг турфалиги, ранглари ҳатто
Қўшиққа айланган оқ, уқпар саслар —
Ҳаммаси хаёлдан олар ибтидо,
Реалистлар барча хаёлпарастлар.

* * *

Мен сени узоқдан кўриб юрсам, бас,
Сочлари хазонранг, юзлари суман.
Эҳтимол, мени ҳеч кўзинг илғамас,
Мен эса кўзимни уза олмасман.
Тақдиримда лаълдек чақнаб ёнмоққа
Олсам бўлар эди ризолигингни...
Лекин мен қўрқаман яқинлашмоққа,
Хуркитиб қўймай деб гўзаллигингни.

* * *

Муҳрландинг сен совуган қалбимда дарҳол,
Худди Кавказ йилдиримидек,
Худди Шероз атиргулидек,
Худди боқий Пушкиннинг ўтли тилидек —
Сен қалбимни ана шундай сеҳрлаб олдинг.

ТОШКЕНТ МЕН УЧУН АЗИЗ ВА ҚАДРДОН ШАҲАР

1982 йил кузида Тошкентда Осиё ва Африка халқлари бирдамлиги ташкилоти Президиумининг XI йиғилиши бўлиб ўтди. Мен ана шу ташкилотнинг вице-президенти сифатида бу йиғилишда иштирок этдим. Қалбимга яқин бўлиб қолган Тошкентни, ўзимнинг самимий қаламкаш дўстларимни кўрдим, улар билан мириқиб суҳбатлашдим.

Энг аввало шунини айтишим керакки, Тошкентдаги улкан ўзгаришлар мени беҳад қувонтирди. Шаҳар энига ҳам, бўйига ҳам ўсяпти. Янги-янги хиёбонлар, гўзал, замонавий бинолар барпо этиляпти. Шаҳарнинг Шарқ дарвозаси сифатидаги аҳамияти ҳам кундан-кунга ортиб бормоқда. Бу ерда йирик халқаро анжуманлар, санъат ва кинофестиваллари ўтказиш яхши анъана бўлиб қолган. Тинчлик ва эркин қадрловчи миллионлаб кишилар Тошкент номини жуда яхши биладилар. У советлар Шарқининг ёрқин маёғи сифатида нур сочиб турибди.

Ҳа, Тошкент кундан-кунга ўзгариб борапти. Аммо унинг аҳли қалбидаги саховат, меҳмондўстлик ҳамон ўша-ўша, илк бор келганимдагидек. Бу ерга биринчи марта 1942 йилнинг апрель ойида, Улуғ Ватан урушининг оғир дақиқаларида қадам қўйган эдим. Биз бир группа ижодкорлар Каспий денгизидан ўтиб, поезд билан Узоқ Шарққа кетмоқда эдик. У ерда бизнинг ҳамюртларимиз ҳамда Ўрта Осиёлик йигитлар ҳарбий хизмат бурчини ўтардилар. Уларнинг кўнчилиги деҳқон фарзандлари бўлиб, кўп нарсани тушунмас, шунинг учун партия бизни улар ўртасида оммавий-сиёсий ишларни йўлга қўйиш учун жўнатган эди.

Поездимиз Тошкентда тўхтаб қолди. Гитлерчилар Кавказга яқинлашиб келардилар. Шаҳар ва унга келади-ган йўллар ҳарбий эшелонлар ва санитария поездлари

билан тўлиб кетган эди. Меҳмонхоналарда сира ҳам жой йўқ эди. Ўзбекларнинг меҳмондўстлигини ўшанда илк бор ҳис этганман. Аҳвол жуда оғир бўлишига қарамасдан қаердандир темир каравотлар топиб келиб, меҳмонхоналардан бирининг ҳовлисига жойлаштиришди. То йўл очилиб, поездимиз ҳаракат қилгунича бир печа кун шу ерда турдик. Айниқса, мени ҳовлида ўсган баҳайбат, неча асрни кўрган чинорлар ҳайрон қолдирди. Илгари бундай улкан чинорларни кўрмагандим. Улар менга қудратли, саховатли ўзбек халқининг рамзи бўлиб туйилди.

Шундан кейин яна кўп бор Тошкентда меҳмон бўлдим. Ойбек, Гафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Комил Яшин, Уйғун, Мақсуд Шайхзода, Зулфиялар билан дўстлашдим. Уларнинг суҳбатларидан баҳраманд бўлдим. Дўстларим билан учрашув ҳамиша қалбимга бир олам завқ-шавқ бахш этади.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари Сарвар Азимов билан иш юзасидан ҳам, ижодий мулоқотларда ҳам тез-тез учрашиб турамыз. У катта давлат ва жамоат ишларини адо этиш билан бирга самарали ижод қилаётган талантли адибдир.

Ўзбек маданиятида, тилида, урф-одатларида биз билан муштарак томонлар кўп. Биз бир дарахтнинг икки шохи-га ўхшаймиз. Қизиқ бир мисол. 30-йилларда Навоий асарларини илк бор араб алифбосида ўқиганман. Мен ўшанда эндигина ижодга қадам қўйиб келаётган ёш ёзувчи эдим. Классик шоирлар меросини ташналик билан ўқиб-ўрганардим. Қизиғи шундаки, мен Навоийни Озарбайжон шоири деб ўйлаганман. Чунки араб алифбосида унли товушлар аниқ кўрсатилмагани учун Навоий сатрларини бемалол озарбайжонча талаффузда ўқиш мумкин эди. Фақат кейинчалик Навоийнинг буюк ўзбек шоири эканлигини билдим. Шу билан бирга у Шарқ ренессансининг йирик вакилидир. Унинг асарларида куйланган инсонпарварлик, адолатпарварлик ғоялари биз учун Низомий ва Ғолиий асарларидаги илғор фикрлар каби қадрлидир.

Халқларимиз ўртасидаги дўстона алоқалар кундан-кунга кенгайиб, ривожланиб борапти. Боқу ва Тошкентни ажойиб меҳнат анъаналари, ижодий ҳамкорлик бирлаштириб турибди. Ўзбек ва озарбайжон деҳқонлари мамлакатимизнинг улкан пахта хирмонини яратишда биргаликда изланмоқда, астойдил меҳнат қилмоқдалар. Янги шакл ва мазмун касб этаётган маданиятлар ҳамкорлиги

ҳам бу дўстликнинг ёрқин кўринишидир. Кейинги йилларда Ўзбекистонда Озарбайжон адабиёти ва санъати кунлари ва Озарбайжонда бўлиб ўтган худди ана шундай кунлар катта шодиёнага айланиб кетди. Ўзбек ёзувчи ва шоирларининг кўпгина асарлари озарбайжон тилига, озарбайжон адибларининг асарлари эса ўзбек тилига таржима қилинди. Шу жумладан, кейинги пайтда менинг «Шундай кун келади», «Парвона» романларим ўзбек китобхоналарига тухфа этилди. Шу муносабат билан ўзбекистонлик жуда кўплаб ўқувчилардан хатлар олдим. Улар ўз мактубларида самимий истакларини, дил сўзларини изҳор этганлар.

Ўзбек адабиётининг кейинги йилларда янада юксакликка кўтарилганлиги, унинг сафлари изланувчан, истеъдодли ёшлар билан тўлиб бораётганлиги мени беҳад қувонтиради. Албатта бу таассурот ўзбек адибларининг рус ва озарбайжон тилларига қилинган таржималари асосида туғилган. Лекин ана шу таржималар ҳам ўзбек адабиётинда катта силкишлар, қувончли ўзгаришлар рўй бераётганлигидан далolat беради.

Ўзбекистон сўз усталарининг кейинги йиллардаги асарларида, энг аввало, қайси хусусиятлар кўзга ташланади? Назаримда, ҳаёт қатламларига чуқур кириб бориш, энг долзарб муаммоларни кўтариб чиқиш, юксак ғоявий-бадний фазилатлар, замонавий адабиётнинг хилма-хил шакллариини маҳорат билан эгаллаш — ўзбек адабиётининг бугунги кунини учун характерли бўлган хусусиятлардир. Шуниси қувончлики, бу йўналишда адабиёт оқсоқоллари билан биргаликда нисбатан ёш авлод вакиллари — Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва бошқа қатор истеъдодли прозаиклар, шоирлар, драматурглар самарали ижод қилиптилар.

Озарбайжонда ва Ўзбекистонда бўлиб ўтган республикаларимиз адабиёти ва санъати кунлари адабий жараёнга янги туртки бўлди, қардош маданиятларимизнинг ўзаро бир-бирини бойитиши ишига ҳисса бўлиб қўшилди. Ўзбекистон ва Озарбайжон ёзувчилари учун бу кунлар самарали, қизгин ижодий давр бўлди. Умуман, ёзувчи бирор кун ҳам ишдан, ижодий меҳнатдан, одамлар билан доимий мулоқотда бўлишдан четда турмаслиги керак.

Озарбайжонларда «Дўстнинг кимлигини билмайман, чунки у билан йўлда ҳамроҳ бўлмаганман», деган нақл бор. Аммо мен ўзбеклар билан кўп бор ҳаёт ва кураш йўлларида бирга бўлганман. Шунинг учун қатъий айта оламанки, ўзбек халқи меҳнатсевар, фидокор, истеъдод-

ларга бой халқ. Шу сабабли ўзбек халқининг ҳар бир ютуғини ўз галабамдек қувонч билан қарши оламан.

Тошкентнинг 2000 йиллиги ҳам мен учун ана шундай қувончли воқеалардан бири. Чунки Тошкент мен учун азиз ва қадрдон шаҳар. Бу ерда ҳамма нарса — урф-одатлар, қиёфалар, жўшқин сўзлар, дўстларимнинг мароқли суҳбатлари, шаҳарнинг гўзал сайроҳларини кезиш қалбимга бир олам завқ, ҳузур-ҳаловат бахш этади. Шу боисдан ҳам «Тошкент таронаси» конкурсида иштирок этганлигимдан беҳад хурсандман.

Тошкент яна ҳам чирой очишига, Шарқда яна ҳам довруғ таратишига шак-шубҳа йўқ. Коммунистик партияннинг ленинча миллий сиёсати, совет халқларининг қардошларча бузилмас дўстлиги бунинг мустаҳкам гаровидир.

Мен Бокунинг барча меҳнаткашлари номидан 2000 ёшли Тошкентнинг меҳнатсевар аҳлига қизгин саломлар йўллайман, шаҳарга эса янада равнақ, ҳамisha ҳозиргидек навқиронлик тилайман.

ТОШКЕНТ

Гарчи суюклидир менинг Россиям,
Қуёш ҳам мен учун у ерда балқир.
Лекин Тошкент бордир — руҳимга ҳамдам,
Бегола этмади Тошкентни тақдир.
Турфа тиллар билан элатлар аро
Энг буюк якдиллик бундадир балким.
Мен Шимол ўғлони эрурман, аммо
Шарқнинг меҳри билан лиммо-лим қалбим!
Қадиму навқирон Тошкент бор албат,
Руҳим қашшоқ тортиб қолмагай, дўстлар.
Дилимга ногаҳон йўғрииса ҳасрат
У фақат Тошкентни, Тошкентни кўзлар.
Сўнг эса қайтаман она юрт томон,
Она макон ахир — энг эзгу чароқ.
Мен Тошкент меҳрига қонганим замон
Англайман Москвани тагин теранроқ.

БОР ГАП

Ўтган у кунларни эслайман гирён,
Ёлгон сўз айтмоққа йўқ менда тоқат.
Урушда қўрқмайман деган гап ёлгон,
Беҳудага ўлмоқ даҳшатдир фақат.
Гарчи ҳар кимларга бош эгмадик, йўқ,
Ҳарб чоғи қочмадик орқага гарчи.
Ҳаётингни юлса тасодиф бир ўқ,
Шунга рози бўлсанг — эмассан жапгчи.
Осойиш кунлар ҳам қоида шундоқ:
Гарчи сенга бот-бот иқбол бўлар ёр.
Тасодифий бахт ҳам бахт эмас, мутлоқ,
Фақат собит эрур неки барқарор.

ОДАМЛАР

Надомат йўқ қалбимда сира,
Нени кўрдим — кўражакман бот.
Фақат Инсон бўлсин бокира,

Фақат гўзал бўлсин одамзод.
Мен улардан мўъжаз бир бўлак,
Ўзга ҳолни қилмасман даъво.
Ёнар, титрар, типирлар юрак
Бахтли бўлсин одамлар деб то.

ФИЛ

(Ҳиндистон шеърларидан)

Нечоғ ноёб бўлса бизларда тулпор
Ўшандай ноёбдир Ҳиндистонда фил.
Мана у турибди чўнг ва улуғвор,
Бирмунча содда-ю, ақлли, қобил.
Устида ўтирган устомон филбон
Андиша қилмайин бошлаб қолар сўз:
— Қани, ҳунарингни кўрсат, қадрдон,
Икки рупияни қани энди, чўз.
Гарчи забон йўқдир филда ва лекин
Хўжасидан кўра у зийрак, ҳушёр.
Ҳар нечук у билар, емиш йўқ текин,
Қорнини тўйғазин нечоғлик душвор.
Яхшиям уқув бор унда росмана,
Муқомлар қилади ғалати, қизиқ.
Емиш топиш учун фил энди, мана,
Халойиқ олдида кўрсатар қилиқ.

ЭР КИШИ

Ким кўп заҳматларни бўйнига олса,
Ва ору номусга вафалик қолса
Эр киши ўша!
Кимки тупроқ очиб, сочар экан дон,
Ўзгалар ризқин ҳам ўйласа бир он
Эр киши ўша!
Элу юрт бошига тушганда хатар,
Кимки бўла олса энг жасур аскар,
Кимки дўстлар билан ҳамиша ҳамдам,
Сўнгги шонини ҳам кўролса баҳам
Эр киши ўша!
Ким аёл зотини йўлга сололса,
Ҳам унга зарур пайт қулоқ осолса
Эр киши ўша!

ТОШКЕНТ ТОНГИ

«Тошкент оқшоми» газетасидан хат олдим. Бу қадимий ва буюк шаҳар ҳақида хотираларимни ёзиш жуда қувончли. «Тошкент оқшоми» газетасига, аввало, Тошкент тонги борасида ёзмоқчиман. Чунки икки минг баҳорни кўрган бу гўзал ва дилрабо шаҳарнинг тонги ҳаминша сўлимдир. Бу шаҳарнинг тонги бору шони йўқ! Чунки бу шаҳар бағрида яшаб, ишлайдиган одамлар Октябрь тонгида туғилиб, ҳаминша зулматга, бахтиқораликка қарши курашганлар; улар Тошкент уфқида зулмат пайдо бўлишига асло йўл бермайдилар.

Мен буюк Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сида Тошкент номини учратдим. Фирдавсий даврида Тошкентни «Чоч» деб атардилар ва у замоннинг ҳунарманд камонсозлари «Чоч» овозасини оламга таратгандилар. Фирдавсий ҳам ўз қаҳрамони Рустамни «чочий камони» билан қуроллантиради:

Чочий камонини олиб қўлига...

Рустами дoston чочий камонининг ўқи билан халқнинг ашаддий душмани — Ашқбусни ер билан яқсон этади. Чоч камонсозлари барҳаётдирлар. Улар Улуғ Ватан уруши йилларида давримизнинг рустамларига қирувчи самолётлар, автоматлар ва бошқа хилма-хил яроқлар тайёрлаб бердилар. Ашқбус авлоди — гитлерчиларни тору мөр этишда жонбозлик кўрсатдилар.

Тошкентлик камонсозлар 1917 йилда Октябрнинг мусалфа тонгига пешвоз чиқиб, зулмат пардасини йиртиб, ўз камонларининг ўқи билан аксилинқилобчиларни, миллатчиларни, пантуркистларни, босмачиларни ер тишлатдилар; ҳаётимизнинг саодатли тонгини барқарор этдилар, зулматли шомларга узил-кесил чек қўйдилар.

Тошкент шаҳридан Октябрь нидоси Ўрта Осиё халқларига етди; Ўрта Осиёнинг барча шаҳарлари озодлик, бахт-саодат, янги ҳаёт пайғомини Тошкентдан тингладилар. Бу шаҳардан янги илму фан ва маданият нурлари ёйилди, бу шаҳардан ризқу рўз ва нону насиба олдилар.

Тошкентни ифтихор билан «пон шаҳри» дейишлари бежиз эмас. Бу шаҳардан Октябрь мевалари — тинчлик, осойишталик, қувончли ҳаёт Ўрта Осиёнинг барча халқларига бориб етди.

Ҳа, Тошкент Ўрта Осиёда инқилоб штаби эди. Бу ерда Куйбишев, Фрунзедай саркардалар мардоналикнинг буюк намуналарини кўрсатдилар. Бухоронинг коммунистлари ва инқилоб чавандозлари амирнинг зулидан Тошкентда паноҳ топдилар ва шу шаҳардан амирлик зулимига қарши қуролли ҳужумга ўтдилар, амирликнинг қонли тож-тахтини тупроққа кўмдилар. Бу шаҳардан тожиклар, туркманлар, қирғизлар, қozoқлар ҳар томонлама ёрдам олдилар.

Ҳа, Тошкент қадимий тарихий шаҳар, қаҳрамонликлар шаҳри, социалистик инқилоб шаҳри.

Мен бу шаҳарга илк бор 1926 йилнинг ёзида келгандим. Ўша вақтлар Бухорода ўқирдим. Дорулмуаллимнинг ётоқхонасида истиқомат қилардим. Бухорода янги ҳаёт, маданият унча равнақ топмаганди. Аммо дорулмуаллим бор эди, Ибн Сино номидаги китобхона, кинотеатрлар, Регистонда цирк, халқ уйи бор эди. Китобхонага аъзо эдим. Китоблардан шаҳарлар ва мамлакатлар хусусида баъзи маълумотларни билиб олгандим. Аммо Бухоро туманлари ва Когондан ўзга жойни кўрмагандим.

Ёзги таътил вақтида суд идорасида ишлайдиган мендан ёши улутроқ амакиваччаларимдан бири отпускаи олиб, Тошкент ва Самарқанд саёҳатини ихтиёр этди. Менга бирга боришни таклиф этди. Мамнуният билан розилик билдирдим. У вақтлар поезд билан бориш учун кўрпаёстиқ, чойнак-пие́ла ҳам олардилар. Биз минган поезд унча ёмон эмасди. Аммо вагонлари умумий эди. Тахтадан ўрнатилган каравотларга ўтирдик. Қувончим ичимга сизмасди. Деразадан ҳеч кўз узолмасдим: янги-янги манзаралар кўз ўнгимдан лип-лип ўтарди. Неларни кўрмасдим: кенг далалар, паст-баланд қир-адир, дарёлар, боғлар, ям-яшил экинзорлар, катта-кичик станциялар, бозорлар...

Ниҳоят, бир кечаю икки кун ўтганда Тошкентга етдик. Ажабо, қаерга беришимизни, қаерда тунашимизни, агар ишимиз ўнгидан келмаса, кимдан мадад сўрашимизни... сафар олдида ҳеч ўйламаган эканмиз. Ҳайё-ҳу деб йўлга отланибмиз, келаверибмиз!

Тошкентнинг жуда кенг, шукуҳли, аммо тумонат одам ва шовқинга тўла станцияси мени ҳайратга солди. Трамвайга миниб, меҳмонхонага борамиз, деди амакивач-

чам. Меҳмонхонада «жой йўқ» дейишди. Нима қилишимизни билмасдан ҳайрон бўлиб турдик. Шу пайт меҳмонхона қоровули жонимизга оро кирди.

— Борадиган жойингиз йўқми?— сўради у меҳрибонлик билан.

— Йўқ.

— Қаерликсиз?

— Бухороданмиз.

— Тошкентга биринчи марта келишингизми?

— Ҳа.

— Ундай бўлса, агар ҳўн десаларинг ёрдам беришим мумкин.

— Қошки эди!

— Тошкент катта шаҳар, бу томони янги шаҳар, у томони эски шаҳар. Ҳар хил одамлар учрайди. Аммо мусофирга ёрдам бериш кони савоб!

Ҳозир ўғлимни сизларга қўшамап. У сизларни эски шаҳарга, Шайхонтаҳур деган жойга олиб боради. У ерда бир давлатманд, мусофирпарвар одам яшайди. Ҳовлисини, меҳмонхонани сизга ўхшаган мусофирларга бериб қўйган. У ерда истаганингизча яшашингиз мумкин.

Қоровулининг ўғли йўл кўрсатиб борарди. Яна трамвайга чиқдик. Айтгандай, мен трамвайни илк бора кўриб турардим. У менга жуда ёқди: ҳам тез йўл юради, ҳам вагон иездикидай кенг, ҳам йўл кираси арзон...

Шайхонтаҳур пештоқида «Кулук хайр ва илло фаскут!» деган ёзув бор эди. Маъноси «Ё яхши сўз айт, ё гапирма!»дир. У вақтлар трамвай эгри-бугри кўчалардан юрарди. Баъзи бекатларда юзма-юз келаётган трамвайни кутиб турарди. Чунки йўл битта эди. Ниҳоят, Шайхонтаҳурга етдик. Аммо биз Шайхонтаҳур томон юрмасдан, аксинча катта йўлдан ўтиб, настига қараб чўзилган тор кўчага кирдик. Тор кўчанинг охирида катта ҳовли кўринди. Қоровулининг ўғли бизни ҳовлига бошлади. Ҳовли супасида бошига чуст дўппи, эғнида узун камзул, унинг устидан олача яктэк кийган ўрта яшар озгин бир киши ўтирарди. Юк кўтариб келаётганимизни кўриб ирғиб ўрнидан турдию очиқ чеҳра билан:

— Келинлар, меҳмонлар, марҳамат!— деди.— Ўз уйингиздай билинлар.

Уй эгасининг меҳмондўстлиги бизни хурсанд қилди. Кимлигимизни, қаердан, не мақсадда келганимизни суриштириб билганидан сўнг деди:

— Меҳмонхонада сизлар учун пикета бўш жой бор.

Марҳамат, юкингишни олиб киринг ва агар истасангиз пону чой буюрай...

— Раҳмат!— деб меҳмонхонага кирдик. Меҳмонхона жуда кенг эди, учта катта деразали, саҳнига гиламлар тўшалган. Тўрт томонда йиғиштирилган кўрпа-ёстиқлар. Саккиз киши ётиб-туришини пайқаш қийин эмасди. Бизнинг жойимиз эшикка яқинроқ — тўққизинчи ва ўнинчи бўлади.

— Жой топдик!— деди амакиваччам.— Энди томошага борсак ҳам бўлади. Аввал эски шаҳарни кўрамиз.

Мен розилик билдирдим. Уй эгаси ҳовлига қадам қўйишимиз билан супага ўтиришиб, дастурхон ёзиб, пон ушатди, чою қант-қурсе қўйди ва маслаҳатнамо деди:

— Оч қорин билан томошага бориб бўладими! Истаганингиз шу ҳовлида топилади. Чой ичиб, томоша қилиб, соат роса беш бўлганда етиб келинглар. Мабодо ҳовлини тонмасдан адашиб юрманг. Шу ерда овқатланамиз. Кўчада қоринни тўйдириб келманглар.

Биз унинг барча айтганларини маъқуллаб, шаҳар томошасига отландик. Катта йўлдан ўтиб, зиналар билан Шайхонтахур дарвозасига қадам қўйдик. Катта дарвоза доим очиқ турарди. Ҳовли ичида катта дарахтзор, шкки-уч чойхона ва ошхона кўзга чалинди. Ариқ тўла сув, катта ҳовуз жимирлаб турарди. Бир оз сайр қилиб, трамвайга ўтириб эски шаҳарга йўл олдик. Хадрадан ўтиб, Жангтоҳга етдик. Бозорни кўриш иштиёқи туғилди-ю. одамлардан йўл сўраб, бозорга кирдик. Эски шаҳар қурилиши жиҳатидан Бухородан унча фарқ қилмасди. Аммо бозори жуда улкан ва одамга лиқ тўла эди. Тошкент бозорининг мевафурушлари бизни ҳайратга солдилар. Улар озода, чаққон, ширинсўз эдилар. Ҳеч бир харидор лоқайд ўтолмасди. Олма, пок, шафтоли, узум ва бошқа хилма-хил меваларни чунонам чиройли терингандиларки, «шпринкома» олмасдан ўтолмадик.

Яна трамвайга мишиб, «меҳмонхонамиз»га қайтдик. Соат кечки бешга яқинлашиб борарди. Ҳовлида мусофирлар деярли тўпланиб туришарди. Улар ўртасида бухоролик ҳаракатчан ва сўзамол бир йиғит бизни кўриб жуда қувонди. Сўнгра меҳмонхонада дастурхон ёзиб, уч лаганда палов келтирдилар. Уй эгаси ва унинг болалари ҳам биз билан давра қуриб ўтиришарди. Палов жуда лаззатли туюлди. Аммо тезроғи ютдию, сустроғи ютқазди. Яъни тез-тез ошайдигани тўйдию, бахузур чайшайдигани армонда қолди. Бир-икки пиёла чой ичгандан сўнг бухоролик йиғит кечаси янги шаҳарга бориб, Горький номидаги

истироҳат боғини сайр этишга таклиф қилди. Шаҳарнинг зўр томошагоҳи ўша жой, деди. Биз бу таклифни мамнуният билан маъқуллаб, янги шаҳарга йўл олдик.

Янги шаҳар ҳақиқатан ҳам янги эди. Унинг кенг ва икки томонида дарахтлар гурғираб ўсган кўчаларида автомобиллар, трамвайлар, фэйтун ва аравалар қатнардди. Боғда тумонат одам. Ҳамма жойда ранг-баранг гуллар, ҳамма жойда тартибу қонда. Қоронғи тушиши билан электр чироқлари нур таратди. Боғлар ва кўчалар нурга фарқ бўлди... Ҳар тусдаги чироқлар, кинотеатрлар пештоқларида ўйшоқи чироқлар мени маҳлиё этганди. Одамлар чехрасида қувонч, эгишда губор тегмаган кийимлар. Ўзимни афсоналар оламида ҳис этардим. Ёш-ялангларнинг қўнғироқдай қуяшлари, ўйишлари, чархпалакда учишлари... Йўқ, йўқ, бу ҳақиқатан ҳам афсонавий беҳиштининг ўзгипаси!

Тошкентга қилган илк сафаримдан олган таассуротларим худди кечагидай кўз ўнгимдан кетмайди. Афсуски, у сафарда бирор илмий муассаса, бирор музей ё театрни кўрмадик. Ҳолбуки бундай муассасалар бор экан, Тошкент йиғирманчи йилларда ҳам маданий шаҳар ва илмуфан марказларидан бири эди. Биз бўлсак бир-икки мартаба кино кўрдик холос! Ёш эдик, тажрибамиз кам эди, Тошкентда ҳеч кимни танимасдик...

Аммо бора-бора Тошкент ўз уйимиздай бўлиб қолди. Тошкентда тожик дорулмуаллимини очилди ва бу илму маърифат маскани учун муҳташам биноларнинг бирини, шаҳар марказида — М. Горький номидаги бор ёнида қад кўтарган кошонани ажратдилар. У гўё Тожикистоннинг Тошкентда жойлашган бир нарча тупроғига ўхшарди. Бу даргоҳда Тошкентнинг забардаст ўқитувчилари, олиму фузалолари сабоқ берардилар. Тожикистон учун илмий кадрлар тайёрлардилар. Шу илм кошонасида таълим олган кўпгина олимлар, ёзувчилар, журналистлар ва ўқитувчилар Тожикистонда ишладилар ва уларнинг бир қисми ҳозиргача ғайрат билан меҳнат қилмоқдалар. Марҳум Мирзо Турсунзода, ёзувчи Сотим Улуғзода, муаллим Ҳикмат Раҳматуллаев, Бухоризода, журналист М. Самадий ва кўпгина илм ва ҳунар соҳиблари ана шу дорулмуаллиминда тарбия олганлар. Ўттизинчи йилларда Тошкентга борганимда ана шу дўстларим уйда тунардим, бора-бора танишлар ва дўстлар давраси кенгайиб борарди. Сўнгра менинг сингилларим Тошкентда турмуш қурдилар ва бизнинг бир пldизимиз бу шаҳарга ўрнашди. Ҳозир ҳам менинг жиянларим Тошкентда яшайдилар.

Бундан ташқари, Тошкентда азиз ва меҳрибон, қалин дўстларим кўп. Машҳур сўз усталари Фафур Гулом ва Абдулла Ҳаҳҳор билан бўлган учрашувларим асло ёдимдан чиқмайди. Зулфия, Уйғун, Қомил Яшин, Сарвар Азимов, Раҳмат Файзий, Назир Сафаров, Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Одил Еқубов, Пиримқул Қодиров ва бошқалар ҳар сафар Тошкентга борганимда қучоқ очиб кутиб оладилар.

Алқисса, Тошкент менинг иккинчи уйимга айланди. Тошкент Тожикистонга катта ёрдам берди ва ёрдам бермоқда! Республикамизда кадрлар етишмаган вақтларда Тошкент ўз жигаргўшаларини Тожикистонга юборди ва улар ҳаётимизнинг барча жабҳаларида тер тўкиб, ўз улушларини қўшдилар. Энди ҳам кези келганда мадад қўлини дариг тутмайдилар.

Тожик ва ўзбек халқлари дўстлиги қадим замонлардан бери барқарордир. У ҳозир гуллаб-яшнамоқда. Бу дўстлик, бу биродарлик ва ҳамжихатлик ҳаётимизни сўлим, бахтимизни нурафшон ва давру давронимизни саодатли қилмоқда.

Қадимий ва тарихий Тошкент шаҳрининг икки минг йиллик тўйи навқирон Душанбе учун ҳам улкан байрамдир!

Ҳа, Тошкент шони ўтиб кетди, энди унинг мусаффо тоғи шуъла сочмоқда!

ШАРҚ МАШЪАЛИ АТАЛГАН ШАҲАР

Тарихларга бўлсин муқайяд:
Шаҳри Тошкент аталган боғда,
Кўҳна Шарқдан аҳли бадият
Анижумани шавқ тузган чоғда —
Чун сабои жаҳоний баҳор,
«Тошкент руҳи» бўлди барқарор.
«Тошкент руҳи» — деб айтур башар,
«Тошкент руҳи» дунёда яшар.
Эл ёдида, шаҳар ёдида,
Баҳор, сана олтмиш олтида,
Тонг уйқуси ичра ногихон,
Қалқди замин — қалқди беомон,
Бошимизга келган фалокат,
Ногоҳ бало, даҳшатли офат,
Такрор бизни қилди имтиҳон.
«Тошкент руҳи» бўлди намоён.
«Тошкент руҳи» — бу Улуғ ҳашар,
«Тошкент руҳи» дунёда яшар.
Шаҳрим тинчлик, дўстлик тимсоли,
Дўстлик бунда ғараздан холи,
Бунда ҳоким бирлик, адолат,
Бунда синган сайфи адоват.
Шаҳрим аро Ҳинду Покистон
Қўли қўлга берган — алъамон.
Одил юртим шукуҳи ҳаққи,
Шастрининг пок руҳи ҳаққи —
«Тошкент руҳи» мангу курашар,
«Тошкент руҳи» дунёда яшар.
Бунда ҳар кун дўстлар жамул-жам,
Дастурхоннинг ўзи бир олам.
Турк арабга айтар: «Сен ганир!
Сўзлар Дамашқ, сўзлар Сингапур:
«Тошкент руҳи» устивор бўлсин!
Ҳар юракда шу руҳ бор бўлсин,
Очиқ бўлсин олтин дарбозанг,

Кузатарди ҳар кун эрталаб,
Зодда, ношуд, ориқ кичкина...
Ҳар кун уйда ўлтириб оқшом,
Газетдан кўз олмай тинчгина,
Эшитарди хотиндан дашном.
Тирикликнинг ташвишу гами
Ҳаммани ҳам қилгандек адо,
Сўнди бир кун умрининг шами,
Бу оламдан кетди бенаво.
Хотин кўзни очиб гафлатдан,
Билди — таянч тоғи йўқолди.
Шаддод хотин шунда дафъатап,
Муштипарга айланди қолди.
Кўргиликнинг бари — дафъатап,
Қазо боқмас нолаю зорга.
Мана, у ҳам ийд кун одатан
Шам кўтариб келди мазорга.
Қудрат тиланг энди сабрига,
Уни кутар бунда турфа ҳол,
Қотиб қолди!
Эри қабрига
Шам ёқарди ўзга бир аёл.
Лол қотди у.
Ниҳоят тўплаб
Бор макрию иродасини,
Яширолди (муздек сув ҳўплаб)
Ҳаяжони ифодасини.
Аёл сари юрди бепарво,
Салом берди.
Сўраб кечирим.
Деди кўнгила олгандай гўё —
— Ким бўлади бу одам?
— Эрим.
«Эрим». Бу сўз хотин кўксига
Оловли ўқ бўлиб санчилди.
Энди билди,
Уни эр нега
Хуш кўрмасди,
Ҳа энди билди.
Наҳот шундай беозор одам...
Наҳот бўлган бошқа хотини...
Мана энди шундан кейин ҳам
Оқлаб кўринг эркак зотини.
Қани энди гўрни очсаю,
Бевафони тутса сўроққа.

Сўнг эрига қўшиб мана бу
Мегажинни кўмса тупроққа.
Э, воҳ, аёл ғазабидан ҳам,
Макридан ҳам асра, худойим!
Ёндирса-да ичини алам
Савол сўрар яна мулойим:
— Болалар-чи?
— Қолмади ёдгор,
Менга унинг ёди кифоя.
Ғайри одат бу ишқ — бетакрор,
Эшитсангиз қилай ҳикоя.
Мен у билан тушлик чоғида
Ошхонада дастлаб кўришдим.
У столнинг нари ёғида,
Мен бу ёқда ўлтирганча жим —
Овқатландик.
Эртасига ҳам,
Илдинга ҳам шу бўлди такрор.
Еттинчи кун деганда илк бор
«Яхшимисиз» деди бу одам.
Танишув кун бўлди у бизга,
Саломлашиб юрдик неча кун...
Кечирасиз, не бўлди сизга?
Титраянсиз, сингилжон, нечук?
— Ҳечқиси йўқ, совқотдим бироз.
Давом этинг.
— Хулласи калом
Бир-бирова ўргандик оз-оз,
Бир-бирова боғландик тамом.
Шундай экан қисмат хоҳиши,
Мен ҳам эдим кимсасиз, танҳо.
У камина беозор киши
Юрагимга бўлди ошино.
Мен-ку ёлғиз эдим.
На отам,
На онам бор, на оилам бор.
Ёлғиз экан дунёда у ҳам
Фарзандлар гўр, хотин — дилозор.
Содда, ночор, кўримсиз, аммо
Қалби унинг бир олам эди.
Тераи фикрат, ҳислар мусаффо,
Фидойилик жамулжам эди.
Э воҳ, қадрин билмади дунё,
Лойда ётган дур эди бу зот.
Менинг зулмат ҳаётим аро

Ярқ этган бир нур эди бу зот.
Дардлашардик бечора билан,
Иккимизда надомат, афсус.
Ғам-андуҳлар изҳори билан
Ўтар эди тушлик танаффуc.
У сўзларди, мен тинглар эдим,
Мен йиғлардим — куярди у ҳам.
Ғоҳи узоқ ўлтирардик жим,
Кўзимизга чўкиб тубсиз ғам.
Менинг кўзим дерди:
«Эй азиз,
Қайда эдинг ўттиз йил аввал».
Унинг кўзи дерди:
«Фойдасиз...
Бу оламда бахт йўқ мукамал».
Менинг кўзим дерди:
«Мен муҳтож
Қидиргандим сени бир умр».
Унинг кўзи дерди:
«Не илож,
Кеч бўлса ҳам кўришдик, шукр».
Сўрсаларки, қай вақт саодат
Бўлган сенинг умрингга ошно?
Дердим: Беш йил —
Ҳар кун бир соат,
Фақат тушлик танаффуc аро.
Ўзга макон, ўзга замонда,
Мавжуд бўлган олис юлдузлар.
Эл кўзидан пинҳон осмонда,
Кўришгандек фақат кундузлар —
Биз ҳам шундай яшадик беш йил,
Бу ҳам турмуш...
Мана ниҳоят
Жудо бўлдик.
Бор гап шу, сингил,
Тамом бўлди дардли ҳикоят.
Оқшом чўқар,
Тушар қоронғу,
Хазонларни супурар шамол.
Яримта ой, сурганча хаёл
Сокингина таратар ёғду.
Қабристонда қолмаган одам,
Хувиллаган сукунат аро;
Бир қабр узра ёнар икки шам,
Икки аёл йиғлар бесадо...

ТОШКЕНТ ШАЪНИГА

Гоҳо оддий маскандай туюлади очиқ гап,
Ҳар куни яшайвериб кўниқиб қолган уйинг.
Тошкентим, ажиб кентсан,

муҳташам қўргонсан заб,
Минг-минглаб чақиримдан
кўриниб турар бўйинг.

Неча-неча элларда дуч келдим турфа зотга,
«Тошкан» десаи югурар юзларига табассум.
Тошкент сўзи уйқашдир тивчлик билан ҳаётга,
Тошкент деса анланур меҳр билан тараҳҳум.
Шундай найт гоҳ ўйлайман, буниинг боиси недур,
Нечун шоир тилидан тушмайдиган назмсан!
Ахир, бунда ҳар бир гишт

тарихдан мужда эрур,
Беруний таъриф этган кўҳна шаҳри азимсан.
Ғафур Ғулом сўзини ҳар лаҳзада ёд этиб,
Тошкентнинг камолидан

менинг ҳам кўкда бошим.
Нега унинг доврўғи оламни кетмас тутиб,
Бу ерда ижод этса доврўғи замондошим.
Тошкентдир камон ясаб

дегреларга бўлган жой,
Бугун ўзбек юртининг энг катта корхонаси.
Ўн тўрт гўдак ҳайкалин кўрғандирсиз ҳойнаҳой,
Ўша турфа миллатнинг Тошкент бўлган онаси.
Жаҳон воқеотида сенин таърифинг шоён,
Неча зотлар меҳрингдан илҳому завқ олмишдир.
Мен ҳам — камтар фуқаронг,

мадҳ этурман бу замон,
Менинг ҳам қатра қоним
тупроғингда қолмишдир.
Ҳамиша устивор бўл, барқарор бўл ҳамиша,
Эй, кўҳна Шарқимизнинг

ҳеч сўнмас машғаласи.
Номинг каби мустаҳкам, пойдор бўл ҳамиша.
Дўстлик, бахт, муруватнинг

мангу боқий қалъаси.

СЕНГА

Ватаним деб сени уйғондим.
(Ҳалиф Олимжон)

Менинг ҳам бор дўсту қарогим,
Шаиларига шеърлар куйладим
Лекин тапхо қувонган чоғим
Сирдошим деб сени ўйладим.
Бедард эмас умр ҳам асло,
Хасратлардан гоҳо сўйладим.
Шивва ичра қолганда тапхо,
Ғамдошим деб сени ўйладим.
Қучолмасман мен сени ҳаргиз,
Сен осмонсан, мен-чи зарра тан.
Қиблагоҳим, юпанчим ёлғиз,
Сен барҳаёт опамсан, Ватан...

* * *

Бахт кутмасман ўзгадан зипҳор,
Бировга бахт беролмасман ҳам.
Сен бахтимсан, демагил, дилдор,
Бахт беролмас одамга одам.
Кўрипсанми, гавжум бутқадан
Чирт узилиб тушди бир янроқ,
Барглар йиғласа-да фироқдан —
Қутқаролмас дўстини бироқ.

* * *

Ҳали олдиндадир гўзал кунларим,
Ҳали лаб тегмаган кулгулар олда.
Вазига тушмаган қўшиқлар олда,
Ҳеч нима эмасдир бу кўрганларим.
Ҳаммаси олдинда, ғам ҳам, алам ҳам,
Айрилиқ ҳам, қанотлари зил...
Саксон ёшли бобо, сен ҳам дунёнинг
Ҳаммасини кўрдим, демагил.
Асло ундай дема:
Ўн гулимдан бири ҳам
Очилмаган деб тургин ҳар вақт.

Ҳаммасини кўрдим,
Тўйдим деган кунинг, билсанг
Яшамоққа қолмайди ҳожат.

* * *

Дўрмон боғларига тинч оқшом чўкди,
Чинор баргларига ниди қуйларим.
Шаҳарда зерикиб, боғ томон чиқди
Эски танишларим — ошно ўйларим.
Бу жойлар баҳаво, гўзал ва лобар,
Офтоб ҳам кўз узмас ёна ва ёна.
Юксак арғувонлар, оғочлар сербар,
Бу шеър кошонаси, бу ижодхона...

* * *

Сенга бу дунёнинг гули, неъмат,
Сенга, эй қайбир дам яралган санъат,
Сенга ошуфта бу дилнинг рағбати,
Сенга оҳиста бу арзи муҳаббат.
Йиллар ўтиб кетмиш, қасқда эдинг,
Қайси гулшанларда яшардинг, армон.
Хазонли бу боққа нечун ҳам кирдинг,
Нечун хаста дилга солдинг ғалаён.
Собит эсам-да гар тополмасман эш,
Қаршимда осмонни паст қила қолдинг.
Ўтган бир дунёга қайдан йўл тошиб,
Кечмиш бир исовга қасд қила қолдинг...

ҲАЗИЛ

Оқ қоғоз, юзингга сирим айтаман
Мени бу сафар ҳам тинглагил дўстим.
Кеча битта ўзим сайр этиб чамап
Бир гўзал дилбарнинг домига тушдим.
Оқ қоғоз, оқ қоғоз, сенинг юзингда
Қанча гўзалларнинг тасвирлари бор.
Аммо минг йил ўтиб, келиб ўзингга
Бундай гўзал юзни кўрмабсан зинҳор.
Турардим қошида беҳис, безабон
Андиша босарди елкамдан оғир.

Нетай шеър бағишлаб қизга ўша он
Байт айтдим ўзимни тутолмай охир.
У мени тинглади мисли нилуфар,
Ақиқ лабларида тар шабнам эди.
Лекин қайрилди-ю шоир бўлсанг гар
Тушингни қоғозга бориб айт деди.
Оқ қоғоз, юзинга сирим айтаман,
Мени бу сафар ҳам тинглагил дўстим,
Кеча битта ўзим сайр этиб чаман,
Бир дилбар гўзалнинг домига тушдим...

УМР

Бир учрашувда менга, нега рексаларга ўх-
шаб шеър ёзасиз, деган савол тушди.

Сен узоқ яшайсан,
Ҳаммадан зиёд.
Ҳали тойчоқларинг ўйнаб юрибди.
Мени-чи, шум ажал эшиқда, ҳайҳот,
Эгарланган отдай кутиб турибди.
Сен балки бахтлисан.
Умрингда кўклам,
Туйлар рашг олади ҳали сочингдан.
Мен-чи, назарингда ёвқур бўлсам ҳам,
Бир кунда тўрт фасл кечар бошимдан.
Юз йил янаб ўтар дунёдан биров,
Фурсат манглайига сололмас излар.
Йўқ-йўқ, йиллар эмас умрга эгов.
Уни емиради беомон ҳислар...

* * *

Биз ҳам юксакларга тиккандик кўзми.
Бизда ҳам бор эди матонат, бардош.
Арслон чорлаганди қошинга бизни
Лекин қумурсқалар бўлди сафардош.

Ҳами тирикликка таниш бу хатар,
Қумурсқа яралган ёппа таларга.
Дўстим, алам қилар, арслон беҳабар,
Ем бўлиб кетсак шу қумурсқаларга.

ЭПИГРАММА

Сен ўлсанг нимангни кўмамиз экан,
Шуни ўйлаб қолдик билониҳоя...
Сен ахир жисми йўқ кўланқадирсан,
Сен ахир бировдан тушган бир соя.

ҚОНУНИЯТ

Оқшом бароқ мушук лабиши ялаб,
Уйқуга кетади сичқонни ўйлаб,
Сассиз қанот қоқар бойқуш тунлари,
Эс-хушида фақат қушинг инлари.
Тулки тўқайларда изғийди гирён,
Хаёлида унинг товуқ ё қуён.
Бургут юксакларда қапот қоқадн,
У ҳам ўлжа излаб пастга боқадн.
Бу-ку табиатда қонундир азал,
Фойдасиз бу ерда ахтарсак масал.
Лекин оламда бор ўзга бир ҳолат,
Шарҳ этолмас буни ҳеч кимса, ҳеч вақт.
Оҳ, нечун одамзод, фарзанди башар,
Бир-бирин маҳв этиш қасдида яшар?!

НИЯТ

Магар келганда ҳам қиёмат қойим,
Ёр бўлсин йигитга нияти донм,

Табаррук кексалинг гапни эшитдим,
Бошинг тошдан бўлсин дерди илойиб.

Бир дилбар дардида тортдим узанги,
Мен ким деб адою, кимдир адоим.

Гоҳида сафардош бўлдим ганимга,
Содиқ дўст тополмай қайтганда ройим.

Бошимга чиқди гоҳ пойим тўзони,
Улуғлар қошида гоҳ бўлди жойим.

Қисмат қаҳр билан йўлим пойлади,
Агарчи бахт менга боқди мулойим.

* * *

Замин айланади, чиқади қуёш,
Ҳаргиз кибр билан қўтармагин бош.
Оёқ остингдаги харсангни тепма,
Сенга ҳайкал бўлар
балки ўша тош.

УСТОЗ МЕҲРИ

Меҳр қўйган устознинг руҳи ҳамма вақт мадад бериб туради, дейишарди донолар. Рост экан. Агар бунинг устига устоз қай жиҳатдандир сал яқинроқ бўлса, инчунун экан.

Кўпмиллатли совет адабиётининг аллома шоири, Ленин мукофоти ва СССР Давлат мукофотининг лауреати, Ўзбекистон ССР халқ шоири, академик Ғафур Ғулом таваллудининг муборак саксон йиллигини нишонлаш юзасидан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети белгилаган тадбирлар барча ёзувчилар, Ғафур аканинг барча икхосмандлари қатори менинг ҳам қалбимни ҳаяжон, миннатдорчилик ҳис-туйғуларига тўлдирди. Яна бир хайрли, ёқимли тасодиғни қарангки, Ғафур аканинг юбилейлари Тошкенти азимнинг икки минг йиллигига тўғри келиб турибди. Алломанинг ўзлари ҳаёт бўлганларидан-ку Тошкент ҳақида, тўлиб-тошиб ёзишгинамас, нуруний салобатлари билан тўйбошилиқ қилардилар. Москвада ёзиб, москваликлар ҳузурда ўқиб берган шеърлари «Бизнинг уйга қўниб ўтинг дўстларим...»да айтилганидек, қулочларини ёзиб, узоқ-яқиндан, қавм-қариндошлардан келган азиз меҳмонларга пешвоз чиқардилар.

Қайси бир тошкентлик унутади дейсиз бу қуйма сатрларни:

Бебаҳо Тошкентимиз, наҳоринг кундуздан шан,
Меҳнаткаш, мунис, ўртоқ, қадрдон, дўст эмукдош,
Ғиши ёз, кузи баҳор, туни кунидан равшан,
Лондон, Париж, Румога алишмайман кўҳна Шош.
Муқаддас совет элин кўрки сену бахтисен,
Шарқда улуг дарича, ўзбек пойтахтисен.

«Тошкенти азим» деган иборада Ғафур аканинг муборак нафаслари келиб турибди. Қалблари фахр тўлиб шундай деб эъвозлардилар она шаҳарни устоз. Айниқса, унинг Хадраси, Шўртепаси, пастликда ёйилиб оқадиган анҳорию, соҳилидаги сўлим толзорини, тегирмонию, те-

гирмончисини, қайнар булоғию, чойхонасини, юқорироқ-даги шаршарасию, касабалар боғини — бу ерларнинг гиёҳидан анҳоридаги балиғигача шу қадар завқ-шавқ билан гапириб берардиларки, ўтирганнинг кетгиси келмас, эшитмаган, кўрмаган армонда қолар, кўришни орау қиларди.

Шу ўринда Ўзбекистон Ёзувчилар союзида бўлган бир тантанали йигинни эслайман: эллик саккизинчи йилнинг декабрь оқшоми. Биринчи Май кўчасидаги Ҳамид Олимжон номли республика Адабиётчилар уйида Мумтоз Муҳамедов таваллудининг эллик йиллигига бағишланган юбилей кечасига тўпланишганмиз. Каминанинг Мумтоз Муҳамедов ижодий фаолияти ҳақидаги сўздан кейин табриклаш учун биринчи бўлиб Гафур ака минбарга чиқдилар. Устоз ўз одатларига кўра шошилмай ўринларидан туриб минбар ёнига келдилар, кўзойнақларини тақиб, залга бир қараб чиқдилар, ваъз айтиш учунмас, қандайдир бирон-бир воқеани ҳикоя қилиб бериш ёхуд маслаҳатли бир ишни ўртага ташлаш ниятида минбарга чиққандек сўз бошладилар:

— Назаримда юбилей ҳақидаги маъруза ёмон бўлмади. Бойси шуки, биз ҳаммамиз... нима десам экан, агар каттакон паргарни Шўртепага (Хадра билан Толзор оралиғидаги тепалик) ўрнатиб, доира чизадиган бўлсак, ҳаммамиз ҳам шу доира ичида, яъни Хадра атрофидаги маҳаллаларда туғилиб, ўсганлигимиз аниқ бўларди. Хадрани азим бир дарахт деб фараз қилсак, унинг бир шохи Ойбекнинг, бир шохи каминанинг, бошқа шохлари Абдулла Авлоний, Ғайратий, Зиё Саид, Зулфияхоним, Манзурабону (Ойдин), Раҳмат Файзий ҳовлиларига соя ташларди. Мумтоз ҳам худди шу дарахт соясида ўсган девонбегилик йигит эди... Яна бир томони мен ишлаган мактабда таҳсил кўрган, яна бир томони «Муштум»да кўп ишлаган, ишлагандаям хўп ишлаган, ҳажвиялари бинойидек эди. Мана бугунги кунга келиб, адабиётимизнинг кўзга кўринган адибларидан бири бўлиб етинди...

Устознинг содда, худди оға-инилари ҳақида гапираётгандек туюлган бу сўзлари замирида ниҳоятда самимийлик, «бир кўрпада ўсганмиз» қабилидаги меҳр тўла кўнгил қувончи бор эди. Шу билан бирга мана шу даҳада Хадра атрофида, ўзбек совет ёзувчиларининг кўпгина кўзга кўринарли намояндалари етишиб чиққанлиги билан фахрланиш ҳис-туйғуси ҳам сезилиб турарди.

Тошкент юбилейи дедик. Тарадуди жадал бошлаб юборилган ойлар. Мўлжалдаги режага кўра Халқлар

дўстлиги проспективнинг Хадра майдонига туташадиган жойлари, кўчанинг икки томонидаги эски уйлар бузилиши керак эди.

Бир куни тонгда сафардан қайтиб келарканман, шу кўчадан ўтаётим, уйлар бир чеккадан бузилаётганини кўрдим. Бульдозер, скреперлар, машиналар қаторлашиб кетибди. Кўрган заҳот юрагим шув этиб кетди. Машинани тўхтатиб, настига тушдим. Тонг ёришиб келаётимди, трамвайлар энди паркидан чиқаётган палла. Кўчада деярли одамлар кўринмайди. Асфальтнинг чап томонига юрдим. Кўча томондаги уй-айвоннинг синчлари қолибди, кесаклари тушиб кетган. Бульдозер овора бўлишининг ҳожати қолмаган, бир кетмон урилса, дув тўкилади. Бу бизнинг ҳовлимиз эди. Аста юриб, асфальтнинг нариги бетига ўтдим. Эски жардан чиқаберилган биринчи бўлиб турган асфальт ёқасидаги уй Ғафур аканинг ҳовлиси. Ундан юқорилаб Қоратош томон кетган қатор уйлар ҳам бугун-эрта бузилиши аниқлиги кўриниб турибди. Уйнинг катта кўча томонида билмадим қачон қоқилган экан, кўчанинг номи ёзилган тунукдаги «Ул. Фуркат» сўзининг ҳарфлари кечагина бўёқдан чиққандек ярқираб тургани эътиборимни тортди. Эҳтимол бу — уйнинг шу тўсинига тор кўча томонидан қоқилган «пр. Дилбар» лавҳаси эскириб, ҳарфларининг ранги ўчиб кетганидан шундай кўрингандир. Бу лавҳа шу тонг палласида менга тасалли бериб, «уй бузилса ҳам номим ўчмайди», деб тургандек бўлиб туюлди. Ҳали-ҳали ўша лавҳа кўз олдимдан кетмайди.

Уйга келдим у Туробга телефон қилдим. Аввалига барвақт безовта қилганимдан сал хавотирланди, кейин у ҳам шошиб қолганини сездим. Союзга бориши ҳамона фотографни юбормоқчи бўлди.

Шу куни Ғафур ака таваллуд топган ҳовлини у кишининг ҳаммаҳалла қўшнилари, қадрдон дўстлари Абдусалом қори ака, Обид акалар билан биргаликда суратга олдик. Кейин асфальтни кесиб ўтган Дилбар проездидан бориб, эски Лайлак масжид тўғрисидаги Мирёқуббойнинг болохонасини ҳам суратга туширмоқчи бўлгандик, афсуски, болохона бузилиб кетган экан. Ғафур ака бир неча йил шу болохонада яшаган эдилар. Кейин Қорасарой кўчасидаги Кадуобод маҳалласидаги 52-уй ҳовлиларини суратга олдирдим.

Орадан кўпам вақт ўтмади, узоғи билан тўрт-беш ой бўлгандир, тўсатдан Обид ака оламдан ўтдилар. Саксонни қоралаб қолган бу зот Ғафур аканинг ёшлиқдан энг қадр-

дон, энг меҳрибон, энг ҳазилвон дўстларидан бири, шу туфайли бизларга — Ғафур Ғуломнинг шогирдларига ҳам таниш, қадрдон эди. Негаки, ҳаммавақт Ғафур ака билан бирга бўлар, баъзи йиғинларга бориб турар, уйларида меҳмон-измон бўлганида хизматда бўларди. Айниқса Обид ака темир йўлдаги хизматидан пенсияга чиқиб олганларидан кейин Ғафур ака маҳаллага тез-тез келади-ган бўлдилар, келганларида албатта Обид аканикида бўладилар, мени, қўшнилари Азим, Яҳёхўжаларни чақиртирардилар. Биз кўпинча Обид ака билан Ғафур аканинг ичак узилди гапларига, ҳазилларига маҳлиё бўлардик. Обид ака гапга унча чечанмас, аския деганнинг кўчасига кирмаган, аммо эшитиб завқланадиган одам эди. Ғафур аканинг жамики ҳазилини кўтарарди, ўз навбатида Ғафур ака ҳам туриб берардилар. Биз шунисига қойил қолардик. Бўлмаса Ғафур акага гап топиб бериш унақабунақа одамнинг қўлидан келмасди. Обид ака билан Ғафур аканинг бу яқинлиги, қадрдонлигини бутун маҳалла биларди, чунки маҳаллада бўладиган бирон маросим шу кишисиз ўтмасди. Ҳатто баъзилар тўй қилмоқчи бўлса Ғафур акадан маслаҳат олиб тўй кунлари бирон сафарга бориш-бормасликларини суриштиришарди. Маҳаллада ҳар баҳор ҳалим, сумалак қилинарди. Ғафур ака ҳар йили ўз улушини беришни канда қилмасди. Бир сафаргисиди, Рашид аканинг ҳовлисида ҳалимхўрликдан кейин чой ичиб ўтиргандик, Рашид ака ётиги билан гапириб қолди:

— Мулла Абдуғафур, бизга мана шу қадам ранжида қилганингиз катта давлат, ҳамма вақт бошимиз кўкка етади. Бир илтимос, бизни уялтириб, у-бу нарса юбортириб юрманг. Бу гал ҳам бир арава ўтин юборибсиз... — Рашид ака гапини тугатмасданоқ Ғафур ака илиб кетди:

— Ийе, ҳой Рашид оқсоқол, нима, биз фуқаро эмасмизми, кўпчиликдан қаеримиз кам? Ё менгайм Обидга ўхшаб топганингни босиб ёт демоқчимисиз?

— Эй, Рашид ака, зап одамсиз-да, — дея қўлини пахса қилди каравот панжарасига суяниб ўтирган Обид ака, — ўтин ҳам гап бўптими, қўй етаклаб келгин, танача олиб бергин, денг Ғафурга.

Гурр кулги кўтарилди. Обид ака балога қолди. Кулгига кулги улашиб кетди.

Буларни эслашдан муддао шуки, оламга машҳур бўлган сўз санъаткорининг билими беқийс, тугма истеъдоди қанчалик юксак бўлса одмилиги, камсуқумлиги, одамшавандалиги, меҳри ҳам шунчалик беқийс, буюк эди. Фақат

маҳалладамас, қаерда бўлмасин, одамлар орасига, оддий одамлар орасига кириб борарди... Маҳаллада Шоқодир ака ўглини уйлантирди. Кечқурун одамлар бирин-сирин келишаётибди. Шу пайтда Шоқодир ака мени чақириб олиб: «Анави кичкина уйга алоҳида жой қилдик. Абдуғафур келса ўзингиз бирга олиб кириш», деб қолди. «Уёққа кирармиканлар?»— деб улгурмаган ҳам эдимки, кўча томондан Гафур аканинг овози эшитилди. Обид ака билан бирга кириб келишди. Мен секин Шоқодир акага «ўзингиз бошланг» дегандек имо қилувдим, қаёқда дейсиз, Гафур ака кичкина уй эшигига етмасданоқ фаҳмлаб қолди.

— Ийе, бу сендан чиққан ақл бўлса керак-а,— дея ўзларига хос кинояли кулдилар.

Шоқодир ака икки қўли кўксига қилтижо қилди:

— Абдуғафур, ахир...

— Ахир-пахир ийёқ,— гапиртирмади Гафур ака,— Раҳматилла, Обид аканинг олгин-да, сенлар ўша ерда ўтира қолларинг, биринг домла, биринг талаба (савод курсига шама қилдилар). Мен бу ёққа кираман,— деганларича ҳовлида қўл қовуштириб, таъзимда турганлар билан бирма-бир кўришиб чиқдилар. Кўришар эканлар, баъзиларига «мунча эгиласан, бел ҳам керак бўлади...» дея ҳазил қилиб, катта уйга, кўрпачалар тўшалган уйга кириб, ўшанда ҳам тўрғамас, уйнинг қоқ ўртасига, дераза ёнига чордана қуриб ўтирдилар.

Гафур ака бозор қилишни яхши кўрарди. Буни кўпчилик билардию, аммо баъзилар заруратдан Гафур аканинг ўзи бозорга борса керак, деб ўйлашаркан. Аслида бундай эмасди. Бозор баҳона одамлар орасида бўлиш, бўлганда ҳам улар билан тил топишиб, суҳбатлашиш, иложи топилса гурунг қуриш мақсадида бозорга борарди. Харид қиладиган нарсаларини обдон савдолашиб, тортишиб оларди. Сира эринмасдан, атайин гапни чўзиб, олаётган буюмларини сипчков кўздан кечириб, агар сотувчи гапдонроқ, бозор кўрган бўлса молидан қанча фойда олишию, уни қаёққа қўйишигача суриштирарди. Ошқўклар, зиравор, қаламбир, қурут деган нима гап бўлмаса. Шуларнинг ҳам тепасига бориб, суриштириб, бирон янги роғи кўриниб қолса қизиқиб, сўраб, харид қиларди. Аммо, харид қилмай шунчаки нархини сўраб, бир-икки гап ташлаб кетишлари ҳам кўп бўларди. Бундай пайтларда танишлар у кишини гапга тутишар, бир-икки калима ҳазил-мутойибалари, теша тегмаган, оҳори тушмаган гапларини, жиддийроқ ҳолатда бўлса ҳикматларини эши-

тиб қолиш ниятида молларини кўз-кўз қилиб мақташарди.

Бозорда келбати паҳлавонлардек, қорача ва тўладан келган зираворфуруш бўларди. Асл исмини билмайману, аммо ўзини ёшлигидан танийман. Хадра майдонида, Тоштрамнинг чойхонасида ишлаб юрарди. Турган гапки, Гафур ака уни мендан ҳам яхшироқ биларди. Лақаби Тарзан эди. Гафур ака бозорга тушганида унинг олдига бир бориб, харид қиладиларми, йўқми, бунинг аҳамияти бўлмасди, икки оғиз гаплашмай қайтмасди. Тарзан табиятан босиқ, камгап, тунд одам эди. Бадавлари офтобда мис рангига ўхшаб кетган гавдаси ёз кунларида деярли кўйлакни кўрмасди, битта майкада чордана қурганча ҳеч ким ва ҳеч нарсани писанд қилмай, худди мисдан қуйиб қўйгандек қимирламай ўтирардию, аммо Гафур акани кўрди дегунча ўрнидан дик туриб, салом беради.

— Хўш ишларинг қалай, бола. Наманганнинг қалампиридан борми?— деганча чўкка тушиб, зираворларни битталаб ҳидлаб кўрарди Гафур ака.— Бу зиранг қаерники?

— Шоймардондан,— Гафур аканинг салобати босиб зўрга жавоб беради Тарзан.

— Бунинг бўлмайди,— ҳидлаб оғзига солиб кўриб дерди Гафур ака,— Зоминниқидан келса, ярим қадоқ олиб қўй, хўпми?

— Хўп, хўп, отам,— дерди қўл қовуштириб Тарзан.

Гафур ака қорақанд, зира, мурч, зирк, қалампир, зарчува, борингки пазандачиликда ишлатиладиган дориворларнинг жамики хилини номма-ном айтиб, қаерники яхшию, қаерники унчамаслиги, ранги, туси, мевасининг майда-йириклигига қараб, таъми қанақа бўлишлигини айтиб берадилар.

Эсимда. Бир сафар бешик бозорнинг оғзидаги мўйна дўконига кирдик. Кекса мўйначи оғайнилари мамнун кутиб олиб, чой дамлаттирди. Шу ерда ўтириб қолдик. Гап айланиб зарчуванинг хосиятига бориб тақалди. Гафур ака зарчува дунёнинг қаерларида ўсиши, қайси бири энг яхшиси эканлигини гапириб берганда, мўйначи шу қадар маҳлиё бўлиб, ағрайиб қолдики, сеҳрлаб қўйилганга ўхшарди.

— Бу дейман, мулла Абдугафур, кўпдан разм солиб юраман, зираворлар оламини сиздан яхши биладиган бўлмаса кераг-ов.

— Ёнингизда битта дўкон очсаммикан деган ниятим бору, Тарзанни синдириб қўяманми, дейман-да.

Икковлари завқ билан кулишди. Гафур ака ўринларидан турдилар. Менам деворга суяб қўйилган қиёқдан тўқилган қўшбанд корзинкани олдим. Кўчани кесиб, нариги бетга ўтдик, магазинга кирдик. Мўйначи ҳам дўконни очик қолдириб, бирга кирди. Нима харид қилишимизни билмайман. Ҳовлига (Ҳадуободдаги ҳовли) киришим ҳамона Гафур ака «Анави корзинкани ол, бозорга тушиб чиқамиз» деганларича мана анча бўлди, бозор айланиб юрибмизу, ҳали ҳеч нарса харид қилганимиз йўқ.

Гафур ака чинни асбоблар бўлимида тўхтади. Чиройли ликопчалар бор экан, кўра бошлаган эди, мўйначи ўрта ёшлардаги сотувчини имлаб чақирди, шивирлаб:

— Танийсанми?— деган эди, сотувчи кулиб туриб «ҳа» дегандек бош силкиди. Буни пайқаб қолган Гафур ака:

— Мана шу мўйначининг ўртоғи бўламан, қанчадан буларинг?— деди.

Сотувчи ниҳоятда одоб ва илтифот билан қўли кўксидан, ликопчаларнинг нарҳини айтган эди, Гафур ака:

— Бўладиганини айт, сал арзонроқ берсанг, бир дюжинасини оламан,— деган эди, сотувчи қизариб, бир нима дейлмадию, мўйначи «Бозор қуни келинг, арзон бўлади», десанг-чи, дея ҳаммадан олдин ўзи кулди, боягини аламини олгандай бўлди назарида.

— Ҳа, ҳа. Кўзингни шамғалат қилиб, қуя тушганини бервораман дегин.

Магазинда гур кулги кўтарилди. Ён-веридан Гафур акага разм солиб турганлар ҳам қўшилишиб кулишди. Ҳаммадан мўйначининг завқи баланд, «шундай аллома билан оғайниман» дегандек, одамларга қараб қўярди.

Яна алланималар харид қилиб, бозордан қайтарканмиз, банкдан ўтиб, Эскижўва майдонига чиқаверишда рўпарамиздан келаётган Хислат домлага дуч келдик. Гафур акам икковлари қуюқ сўрашишди, домла менинг қўлимдаги ичи тўла корзинкага ишора қилиб, «Бозорни борича кўтарибсизлар-ку» — деди.

— Ҳа, возикроқ меҳмон келмоқчийди,— деди Гафур ака.

— Сенга йўл бўлсин, демоқчисан-да,— билиб турибман, кўрқма бормайман. Қани хўш, нималар қилаётибсан?

Хислат домла (кўпинча Хислат эшон деб чақиришарди тенгқурлари) билан Гафур аканинг ҳазилкашлиklarини кўп эшитганман. Ҳозирги қочирик ҳам фақат икковларига маълум, тағмаъноли гаплар эди.

Ғафур ака шу турганича бир дақиқа ўйланиб қолди-да, қўйин чўнтагига қўл солиб, тўрт буклогли қоғоз олди.
— Мана шу бугунгиси,— деди-да, Хислат домлани тўрт қадам наридаги бостирмага бошлаб бориб, кираверишдаги супачасига ўтиришди. Мен ҳам корзинкани бир чеккага қўйиб уларнинг ёнига ўтирдим. Ғафур ака ўқий бошлади:

«Бу Ватан мақтовларин ҳар қанча ёсанг оз экан,
Дилга-дил, тилга қўнғил албатта жўр овоз экан»,—

деб бошланган каттагина шеър, охири,

«Энди ялқовликни ташлаб, мутлақо Ғафур Ғулом,
Тўхтамай шеър ёз экан, шеър ёз экан, шеър ёз экан»,—

деган сатрлари билан тугаши ҳамона Хислат эшон тўлқинланиб «Офарин, Абдуғафур, офарин... бошлабсиз», деганича енги билан мижжаларини артиб олди. Хислат эшоннинг Ғафур акани сизлаб гапирганини биринчи эшитишим эди. Хийладан кейин:

— Энди бу, аслида, мулла Абдуғафур, қўчқор сўйса арзийдиган иш қилибсизу, майли, биз, ғариби-ғураболар қази-қартаси бўлса, ошгаям кўниб кетаверамиз,— деди.

— Нима бўлсаям ис чиқариш пайдасиз-да-а, эшон ака.

— Пайшанбалик билан кўтарилган танглай-да, нима бўларди,— деди бўш келмай Хислат домла яна фақат икковларига тушунарли қочиреқ билан.

Аммо ҳазил-ҳазилу, шу дақиқада мен бозор айланиб, чарчаганимни ҳам, корзинканинг оғирлигини ҳам унутгандим. Хислат домла ҳам ҳазилни қўймасдию, аммо қандайдир ички ҳаяжон, ҳавас шу билан бирга шундай одамга дўст бўлганидан фахрланиш туйғуси билан тикиларди Ғафур акага. Бундай пайтларда Ғафур ака яқин одамларига «Қойил қилибманми?» деб ҳазил қилиш одати бор эди, аммо ҳозир бундай демай, Хислат домланинг вазоҳатига тикиларди, эҳтимол домланинг қайта-қайта «Офарин» дейиши бундай ҳазилга ўрин бермасди.

Кўпинча шундай бўларди. Ғафур аканинг янги шеърини ўз оғизларидан эшитганимда нуқул шунақанги бир ғалати ҳолатга тушардим. Ҳаммавақт ўз отамдай бўлиб юрган одам шу тонда, шеър ўқиб турганида бирдан бошқача, қандайдир афсонавий, илоҳий, одамларнинг энг улкани, ердасмас, осмонда юргандек самовий бўлиб кўри-

нарди. Бу одам билан гаплашишмас, унга яқинлашишнинг ўзи амри маҳолдек туюларди-да, одам эсанкирабми, довдирабми қолгандек бўларди, тилга гап келмасди. Ҳозир назаримда шундай муътабар одам, Хислат домла ҳам, янглишмасам шу ҳолатда эди.

Назаримда ҳозир бутун олам йиғилса-да, ҳамма-ҳамма бутун вужудини қулоқ қилиб ана шу шеърни тингласа, Ғафур аканинг ўз оғзидан эшитса... Эскижўва майдонидан ўтаётган, бозордан чиқаётган, унга кириб бораётган жамики одамларга ҳозир жар солиб, уларни тўхтатгим, худди Ғафур аканинг шеърларини чойхонада ўқиб берганимдек ҳозир шу оломон олдида ўқиб бергим келарди. Ҳозир икки дўстнинг гаплари ҳам қулоғимга кирмасди. Ғафур ака қўлидаги шеърни тортиб олиб, одамларга кўрсатгим келарди...

— Раҳматилла, қани кетдик,— дея Ғафур ака ўрнидан турганида ўзимга келдим. Хислат домла бир неча қадамгача хайр-хўшлашиб борди. У киши нуқул «боплабсан», «офарин, боплабсан» дерди.

Хотин-қизлар клубидан ўтиб, ўнгга бурилган ҳам эдикки, Хўжа кўчадан чиққан бўлса керак, одамлар кўтариб келаётган тобут кўринди. Ғафур ака менга ҳам қарамай илдам юриб кетди. Бора солиб тобутга елка тутди. Қўлимдаги корзинкани қаерга қўйишни билмай, бир нафас аланглаб қолдим, кейин уни сал наридаги дўконча ёнига тираб қўйдим-да, мен ҳам чопдим. Олди томондан ўзим тенги йиғитчадан тобут бандини олиб, елкага қўйдим, сал юриб кимгадир бўшатиб бердим, чеккага чиқмай орқа томондан яна олдим, шунинг ўзидаёқ анча ерга бориб қолдим. Кейин тўдадан чиқиб орқамга чопдим. Корзинкани кўтариб йўлга тушдим. Қорасарой кўчаси оғзида Ғафур ака шу томонга қараб турганини кўрдим. Билдимки у киши менга қараб, узоққа бормаганлар, бўлмаса анча жойгача кўтариб борган бўлардилар. Етиб олувдим, корзинкага қўл узатиб:

— Қани, менга берақол,— девдилар, бермадим. Роса чарчаган бўлсам ҳам сездирмасликка уринардим.— Бўлмаса, кел биргалашиб кўтарамиз,— деб кўнглимга қарадилар-да, корзинканинг бир бандини қўлларига олдилар. Нима учундир, боягина Хислат домла билан учрашгандаги кайфиятлари бузилган, хомушроқ кўриндилар кўзимга. Сўрашга жазм қилолмадим.

— Баракалла, Раҳматилла,— дедилар бирдан. Мен нималигига тушунолмадим. Бозорга бирга тушиб, қўлимдан келганча дастёрчилик қилганимгами ё тобут кўта-

ришганимгами, билолмадим. «Нега унақа дейсиз, Гафур ака, бозорли иш бўлса айтаверинг, жон деб қиламан», десаммикин деб ўйлаб улгурмаган ҳам эдимки, уйга яқинлашиб қолдик. Қарасак, худди Гафур аканинг кўчалари оғзида арава билан туялар тиқилиб қолибди. Боя кўчага қираверишимизда орқамиздан келиб, бизни йўлкага чиқариб юборган четанли кўқон арава худди шу ерда том баробар ўзапоё ортган аравага тўқнаш келибди, бири бирига йўл бўшатишмай, тихирлик қилиб туришганда, Қумлоқ томондан сомондан тирсиллаб турган қанорлар ортган нортуялар келиб тирбанд бўлиб қолибди. Икки аравакаш отдан тушиб, «Сен тисарил» деб бири айтса, «сен йўл тўсдинг, сен тисарил» деб иккинчиси бақирарди.

Гафур ака ушла дегандек менга қараб, корзинка қулгини қўйиб юбордилар-да, бу томондаги аравакашга яқинлашдилар.

— Карвон,— дейишлари билан қўлида қамчисини дастасига қайириб ушлаганча бақириб турган мўйловли йигит ялт этиб Гафур акага қаради ва шошиб қолиб, қамчи аралаш икки қўлини кўксига қўйиб таъзим қилди.

— Ассалому алайкум, Гафур Гулом ака,— деганича бошини эгиб, ерга қараб тураверди. Аравакашларнинг шовқинига чиққан шу ерликларми ё йўловчиларданми, ҳар қалай чекка-чеккада турган беп-олти нафар одам ҳам, ўралашиб юрган болалар ҳам жимиб қолишди.

— Ваалайкум салом, ҳорманг карвон.

— Бор бўлинг, Гафур Гулом ака, бор бўлинг...— ҳаяжонланиб зўрға гапирарди аравакаш.

— Қани, болакайлар, чеккага ўтларинг-чи, сал сарилсангиз олам гулистон-да, ука,— дея Гафур ака арава томон бир қадам ташлаган эди, ҳозир отнинг жilовини олиб қўйишларидан чўчигандек аравакаш эгарга ёпишди. «Хўп, хўп, Гафур Гулом ака», деганича аста аравани орқага тисара бошлади.

— Баракалла, карвон, бўлмаса бу туришда нарёқдан яна кетма-кет аравами, туями келиб, тирбанд бўлиб кетарди...— Гафур ака шундай деб, кетдик дегандек менга қарадилар. Ўзи етиб қолганмиз, кўчанинг нариги бетига ўтсак бас.

Арава девор томонга тақалиб, хийла жойгача тисарилиб борди. Бу ёқдаги аравакаш ҳам, туякашлар ҳам йўл очилган бўлишига қарамай, қўл қовуштириб Гафур анага таъзим қилиб туришарди.

Нариги бетга ўтиб олдик ҳамки, улар қимир этишмади. Шунда Гафур ака, аравакашга:

— Баракалла, карвон, қани энди юринг бир пиёла чой қуйиб берай,— деган эдилар, аравакаш турган ерида икки қўлини кўксига қўйиб, эгилиб таъзим қилди.

Шундан кейингина биз ўз кўчамизга кирдик. Икки қадам босмаёқ, Гафур ака ўзларига хос мамнуният дақиқаларидагина бўладиган ёқимтой бир оҳангда, хурсанд бўлиб; «Ўзимизнинг кўчага етмайди, Раҳматилла. Галвасиям, шовқиниям йўқ, араваям кирмайди, туя кирса чиқиб кетолмайди... Азза-базза шуниям тупик қиламиз деб келишибди»,— деди.

— Ким Гафур ака?

— Райкомхознинг одамлари-да. Кўчангиз тупик бўлади, шунга ном қўямиз, деб келишибди. Борларинг, бу ерда тупик бўладиган кўча йўқ, ўзи бир ярим метрли халта кўча бўлса, сузма қилишдан бўлакка ярамаса...

Мен «тупик» сўзини эшитиб, ўзимни кулгидан тўхта-та олмадим. Шу зайл ҳовлига кириб бордик. Жиянлари Ҳамидулла келган экан, боя Хислат домлага айтганлари эсларига тушиб, «Ийе, нозик меҳмон ҳам келибдиларда,— деб кулдилар.— Ҳа, буни эшит, Сағбон томонда шу бизникига ўхшаган кўчага «Ўлик» деб ном беришибди. «Ростданми?» дея ҳайрон бўлиб қолгандим, ўзлари тушунтириб бердилар.

— Райкомхоз ходимлари кўчама-кўча ном қўйиб юришганида шунга ўхшаш бир халта кўчадан тобут кўтариб чиқишибди. Одамлар кўздан узоқлашганидан кейин ном қўювчи устамонлар бир-бирларига қараб бу кўчага нима деб ном берамиз, дейишганда, каттаси туриб, бу тупикка «Ўлик» деб ном берамиз дебдиям, шундай қилишибдиям. Тошпўлат тажангдан сўра, ҳаммасини айтиб беради. Кўрдингми, шунақа ишларга битта аҳмоқ бош бўлиб қолса борми, бутун ишни бузадимас, одамларни, кўпчиликини ранжитади, элга иснод келтиради. Тупик-пупик йўқ деб ҳайдаб юборганим шундан. Ҳа, айтгандай, маҳаллангнинг эски номини биласанми ўзинг?

— Эшитувдим.

— Ҳа, баракалла, ўшайам битта аҳмоқнинг оғзидан чиққан гап билан шундай бўлиб кетган-да. Қани, ҳой, сенлар ичкарига кирларинг-чи...

Ҳамидулла — Гафур аканинг жияни бўлса ҳам, деярли бир ҳовлида катта бўлганидан укадек бўлиб кетган. Биз у билан тенгқур эдик. Ҳамидулла билан суҳбатлашиб ўтирганимизда меҳмонлар кириб келишди. Гафур

ака уларни меҳмонхонага бошлаб кирдилар, биз чой келтирдик, хизматда бўлдик...

Уйга қайтарканман йўл-йўлакай фақат бир нарсани ўйлардим. Шундай буюк одам, ўзини шунчалик камсуқум, камтар тутсая, афсоналарда ўқиганмиз «шоҳга ҳам, гадога ҳам бир хилда қарайдиган» одам ўзини шундай тутиши лозим бўлгани учунмас, бутун вужуди, табиа-ти, ҳаракати, одабийлиги, фазилатлари билан шундай. Табиатан шундай.

Мўйловли аравакаш сираям кўз ўнгимдан кетмайди. Бундан чиқди, дейман ўзимга-ўзим,— Қорасарой кўчасига қайрилганимизда орқамиздан келдию, биз ўзимизни йўлкага олдик, шунда у Ғафур акани ё танимаган, ё бу томонга қарамаган экан-да, бўлмасам шартта аравани тўхтатарди. Ахир «карвон» дейишлари билан ялт этиб қараб, ғалати бўлиб кетди-ку. У-ку майлия, бошқаларчи? Аравакаш, туякашлар, тўпланганлар-чи? Улар ҳам танимаса бунчалик ҳурмат бажо келтиришмасди. Элни севсанг, эл сени кафтида кўтаради, деганлари шу бўлса керак»,— дердим ўзимча.

Бозордагилар-чи? Устознинг ўзлари: «Саёҳату сайр-гами, хизмат важданми, қайси шаҳарга борсанг, аввало, бозорини айлан,— дея насиҳат қилардилар,— харид қиласанми, йўқми, буниси шартмас, дердилар, ёзувчи бўлман десанг, инчунун, бозор айланишни сира канда қилма...»

Устознинг бу сўзлари шеърлари каби ёд бўлиб кетган, сира эсан чиқмайди. Ҳар бир янги асарларини ўқиганимда бу сўзлар такрор бўларди. Негаки, ана шу шеър ёхуд нарсаларида ишлатган халқ иборалари, ҳайратомуз ташбиҳлари, теша тегмаган қочирлиқлари, ақл бовар қилмайдиган муболага, ҳикматлар, айниқса жонли тилимизнинг минг хил оҳанги, жаранги, товланиши, бир ибора, ҳатто сўз билан одам қиёфасининг ўзига хос табиятини яққол намён этиш — Ғафур аканинг тил хазинасидаги бу бойлик ўша одамлардан тўпланганлиги шундоқ кўри-ниб турарди. Ёш ўтган сари Ғафур ака ўғитлари онгимизга тобора чуқурроқ сингиб, ҳар қадамда ҳамон мураб-бийлик қилиб келади.

ТОШКЕНТГА

Шаҳрим, вақт келди чоғи бир дардлашиб олмоққа,
Сени паноҳ билганнинг ҳали сурунгани йўқ,
Дунё тарозусида бундай вазмин салмоққа
Эга бошқа бирорта шаҳар кўрингани йўқ.
Бизлар-ку бир томондан кираймиз ризқ олгани,
Бир ёндан чиқмоқдалар ташлаб бўшаган жомни.
Айт, қайси бурчагингда мангу ухлаб қолганин,
Гулдураган арслон руҳ устоз Ғафур Ғуломни.
Сен сукутга чўмганда, бор бахтини гизгизлаб,
Устоз наъра тортади тирикликдаги каби.
Сен сукутга чўмганда «Қаро кўзим»ни бўзлаб,
Кўп қадимий дарёдай оқар Юнус Ражабий.
Бу дарёнинг селлари мени кўп бор оқизган,
Ёшлигим сувдай оқди кўчаларингда сенинг.
Бугун ортга қарасам, кўнглимдан дардлар сизган
Мушфиқ, сирдош онадай кечаларингда сенинг.
Бугун ортга қарасам, янроқлар бурма-бурма,
Беҳиштий боғларингдан бир анвойи ис келар.
Бугун ортга қарасам, ортда изим ўчирмай,
Тўрт-беш шеър ва тагин тўртта ўғил-қиз келар.
Улгурганим шу бўлди гарчанд камҳосил боғим,
Аммо туташ яшар ул сендек сермева боққа.
Ўзим қай бир бурчингда уйқуга кетар чоғим,
Уларни қолдираман Сени жондан севмоққа.
Шаҳрим, бир дардлашмоққа вақт келиб қолди чоғи...

КУЗ

Тагин қийғир, қумри ўнғир, қиёда,
Тагин бургут юксак ўрлар зиёда,
Тоғларга етдингиз пою пиёда,
Ота, оппоқ тоғлар фасли бу фасл.
Дерсиз «кўп гапириб ёқмасман Сизга»,
Ўғитингиз нури — тўғиё бизга,

Саркаш фарзандларни солингиз изга,
 Она, қўнғироқлар фасли бу фасл.
 Ғиркўк ёли бўрон янглиғ учарак,
 Кўзларида ўт, шон янглиғ учарак,
 Омаддан бир нишон янглиғ учарак,
 Ака, учар чоғлар фасли бу фасл.
 Сева-сева севилмоғинг оширдинг,
 Бекам, ўзни қай ўғлонга тошширдинг.
 У не тутди, қалб остига яширдинг,
 Синглим, юзда доғлар фасли бу фасл.
 Ишқ қирғоқдир асли топса жойини,
 Кетмоқликка қўймас Сизни ёйилиб.
 Ҳар ўтганга кўз солмассиз қайрилиб,
 Ука, ишқ-қирғоқлар фасли бу фасл.
 Унда-мунда ухлаб қолган гўдаксахт,
 Чимга нақш олмалар тўкибди дарахт,
 Гўдакларни ердан кўтарадир бахт,
 Юртим тўкин боғлар фасли бу фасл.
 Соғмисан, ишқ билан, бахт билан оғри,
 Не тонг бу, кўзимга юлдузлар ёғди.
 Бу фасл шоирмас, кимики соғдир,
 Шоирлар, носоғлар фасли, бу фасл.

ҚИРҚ ИИЛДАН СЎНГГИ НИДО

Кимга ўпкам, зорим, бу мунг, бу гинам,
 Қонларимда қолди не болагина.

Миртемир

Не бир гўдакларнинг заволиман мен,
 Бедорликдан маҳрум кўзларимда хоб.
 Дунёнинг кўндаланг саволиман мен
 Ҳали-ҳануз ҳеч ким топмаган жавоб.
 Сўраманг умримнинг баланд-пастидан,
 Умрим — алоқ-чалоқ, босиринқи туш.
 Узун умрим бўйи бешик устида,
 Бедор, қалқиб ўтсам эмасмиди хуш,
 Ахир узун тунлар зил, қўрғошин тан.
 Оҳ урсам оҳимдан ёстиғим қуриб,
 Умрим ўтмадими бир бор тутмасдан
 Гўдагимга кўкрак сутимни ийиб,
 Мен ҳам аёл эдим мевадек суюк,
 Жон-жонимда сўнган ўтларим билан.
 Қонларимда қолган не гўдакка ризқ,

Кўксимда қуриган сутларим билан.
 Дунёга кўндаланг саволдирман мен,
 Ҳеч ким жавоб бериб қаролмайди тик.
 Ҳам бахтсиз, ҳам хушбахт аёлдирман мен,
 Қирқ йилки елкамда «уруш» деган юк.
 Бахтсизлигим, тутаб кетдим гоҳ ўчдан,
 «Ёлғиз ўтмади-ку қанча ёш-қари?»
 Бахтим шу, уйимни қулфладим ичдан,
 Бу ўй судрамади мени ташқари.
 Бахтсизлигим шуки, ўтдим ишққа зор,
 Кўрдиму, қаддига кўзим тўймади.
 Бахтим шу, кўйида сочим бўлди қор,
 Ётоғимга ўзга оёқ қўймади...
 Бахтсизлигим, умрбод кўз тикканларим,
 Қирқ йил, қайтмади-ей, сароб бор шукуҳ.
 Бахтим, шу туйғуга кўникканларим,
 Ҳайратдаман, қандоқ портламади руҳ.
 Бахтим... Бахтсизлигим... санчаверди тир,
 Гарчанд ҳамон бутман, демакки ютдим.
 Ҳузур-ҳаловатли ердан водариг,
 Мен ўз-ўзим билан курашиб ўтдим.

ЭНГ ТОЗА МЕВА

Бир нелишчак тўрт ойлик хаста чақалоғи-
 ни қайтиб олмаслик шарти билан касалхона-
 га ташлаб кетди.

Гуноҳ маҳсулидир балки жаҳонда,
 Дунёга келтирмиш балки хатолар.
 Ва лекин ҳаммавақт, ҳар қандай онда,
 Гўдаклар энг тоза мева аталар.
 Мевам, қайси боғда бунёд бўлдинг Сен,
 Қай ношуд боғбон у мевасин отган,
 Қай бир қондан бино, зурёд бўлдинг Сен,
 Онам деб ҳар кимга жавдираб ётган.
 Балки отанг бордир, туйғуси қўлмак,
 Аммо амали бор, бергувчи фармон.
 Мушқулмас онангининг ҳолини билмоқ,
 Унинг сени ташлаб топгани армон.
 Ўзи ташлаб, ўзи дараклаб, сўраб,
 Юрар танғиб сутли кўкракларини.
 Ажаб, сени оппоқ чойшабга ўраб,
 Дазмоллаб кетибди қўйлақларингни.
 Муҳаббат, севардим, Сени жон қадар,

Сен бунда ишқмас, йўқ, сўқирсан, мастсан.
 Она, Сен ҳам энди кетарсан бадар,
 Қайтиб бу кўйлақни дазмолламассан.
 Билмайман, ким бунда ўтар солиб дод,
 Кимдан оз ё кимдан кўпроқ айб ўтди.
 Билганим — кўрнамак, новок икки зот —
 Бир тоза мевани поймоллаб ўтди.
 Бировлар қарғайди куйиниб, бўзлаб,
 Биров кўз ёшини артар панада.
 Ҳар кўкракдан она исини излаб,
 Чақалоқ чирқирар касалхонада...

ҚУВОНЧ ЮКИ

Устоз Зулфияева

«...Ҳалимажон, Ҳалима,
 Бахмалдаю, дил қийма,
 Энг гуллаган «ёшлик чоғида,
 Ўйнамаган бир опам дерсан.
 Қўлдан берган бахтин доғида,
 Куйлаб ўтган бечорам дерсан...»

*(Устоз Зулфия гақдим арган суратлардан
 бирининг орқасидаги ёзувдан).*

Кўксингизни авайланг устоз,
 Унда яшил барг яшаяпти.
 Унда икки ўлим билмас зот,
 Иноқ, бахтга ғарқ яшаяпти.
 Қоп-қора кўз, қоп-қора сочли,
 Сор йигитни кўркин ошириб,
 Кетиб бораялсиз қувончни,
 Рашк қилибми, кўздан яшириб.
 Бу — ёш қувонч, бу эмас дард, оҳ,
 Бу — яшамоқ тўзиб, кўкариб.
 Ҳижрон қирқ кун кўтарилмас гоҳ,
 Сиз кетялсиз, қирқ йил кўтариб.
 Тагин тўхтаб олмайсиз ҳам тил —
 Мушқулмасми, нақ тоғ янглиғ, тоғ.
 Катта халқнинг катта қувончин
 Кўкрагида кўтариб юрмоқ!
 То тозадир шеърят кўки,
 То садоқат яшаркан ёниб.
 Бу юк — асли барчанинг юки,
 Кўтармоқлик керак қувониб.

ЧИННИ КОСА

Ўғил-қизи гуллаб, кўкариб,
Етилганда одамлар олди.
Ҳар бирини бошда кўтариб,
Она ўзи букилиб қолди.
Бугун улар яшарлар бекам,
Кўндирмаслар киприкка гардни.
Аmmo, ҳамон дил ўксиган дам,
Бориб унга тўкарлар дардни.
Бор гурбатни эскимми, янги
Айтиб-айтиб ўйга толдириб.
Қайтиб учиб кетарлар енгил
Бу юкларни унга қолдириб.
Оғир, бедор кечар янги тун,
Кўкрагида ортади оғриқ...
Фарзандлари... эсга тушган кўн
Хат ёзарлар тилашиб соғлиқ...
Хато, хато, хато бу ҳоллар
Бу ёзурни ўзинг ўчиргил.
Турли ёққа эсган шамоллар —
Фарзандларни ўзинг кечиргил.
Ўнта фарзанд ўн бахтга эга,
Ҳар бирин ўз ишқу газали.
Ўнта гўдак талашиб еган
Битта чинни коса асалим!
Тўхтап, уни тинмасдан ичиб,
Еяпсиз-ку уни тинмасдан.
Ўн томондан ўнта қуш учиб
Етиб боринг коса синмасдан.
Тўғри, рўзгор нондир, рўзгор сув,
Аmmo она, ОНАдан нари
Тортарми қиз қўғирчоғию
Ўғилчанинг самокатлари...
Тўхтап, бундай яшамоқ таҳқир,
Сизни қандай тақдир кутмоқда.
Ўновингиз ярарсиз ахир...
Бир кампирни бошда тутмоққа.
Яшайпсиз гўдакка ўхшаб,
Ҳерак пайтда солмай қошиқ, чанг
Тўхтап, коса қолмасдан бўшаб
Тўхтап, коса синмасдан тўхтап!

МЕНГА АЙТ

Сен ойга қўлингни чўзиб толмагил,
Ой — ой-да, ўрганган, ёлғиз, лол кетар.
Қуёшга дардингни тўкиб солмагил,
Қартайган қуёш ҳам ҳолсиз чол кетар.
Сен тоққа қилганинг билан арзи дод,
Тоғ — тоғ-да, сир бермай тургани-турган.
Чўққидан кутмагил бирор-бир имдод,
Эгилган чўққини айтгил, ким кўрган?
Жилғага сир айтсанг тоқатинг битиб,
Чулдираб, шўх қаҳ-қаҳ отиб кетадир.
Тош харсанг оралаб, панага ўтиб,
Қимгадир сирингни сотиб кетадир.
Менга айт, менинг бир қалъам бор, тик, кенг.
Бу — юрак, мен уни чуқур ўяман.
Ва Сенинг сирингни ўшал қалъанинг
Энг хавфсиз ерига кўмиб қўяман.

КУҲНА ВА ҲАМИША НАВҚИРОН

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг пойтахти, мамлакатимизнинг энг йирик шаҳарларидан бири — Тошкент 2000 йиллик юбилейини нишонлади. Тошкент жойлашган территориянинг географик жиҳатдан қулайлиги, яхши табиий шароитлар бу ерда қадим ўтмишдаёқ ишлаб чиқариш ва маданиятни ривожлантириш имконини берди. Шаҳарни ярим ҳалқа шаклида ўраб турувчи тоғлар, сувнинг сероблиги, ернинг ғоят унумдорлиги туфайли эрамиздан аввалги V асрдаёқ Чирчиқ ва Ангрэн дарёлари воҳасида деҳқончилик ва чорвачилик тараққий этишига хизмат қилди. Кейинчалик эса эрамиздан аввалги I асрда Тошкент воҳаси территорияси бўйлаб Шарқни Ғарб билан боғлаган машҳур «ишак йўли»дан бири ўтган. Эрамиздан аввалги II—I асрларда худди шу жойда, ўтроқ ва кўчманчилар районлари чегарасида Чоч шаҳри бунёд бўлди. Тошкент ўз таваллудини шу даврдан бошлайди.

Қадимий ва Ўрта асрларга оид шарқ қўлёзмаларида шаҳар ҳақида дастлабки маълумотларни учратиш мумкин. Птолемей асарлари билан таниш бўлган машҳур қомусий олим Абу Райҳон Беруний (973—1048) шундай ёзади: «Бинкат — Ош-Шошнинг пойтахтидир, туркча эса бу Тошкент, грекчасига — «Тошли минора» деганидир.

Қадимий ва Ўрта асрларга оид бу ва бошқа қўлёзмаларда келтирилган маълумотлар ҳозирги Тошкент территориясида ўтказилган энг сўнгги археологик қазилар натижаларига аниқ мос тушяпти. Ҳозирги Тошкентнинг жанубий қисмида, қадимий Жўнариқнинг қирғоғида жойлашган ва 25 гектар майдонни эгаллайдиган Чоштепада ўтказилган қазилмалар натижалари алоҳида эътиборга моликдир. Бу ерда шаҳар ва унинг қалъаси харобалари топилди. Археологлар эрамиз бошидаёқ шаҳарда деҳқончилик ва чорвачилик билан бир қаторда ҳунар-

мандчилик, савдо-сотиқ ҳам ривожланганлигини аниқладилар.

Эрамиз бошида шаҳар цивилизацияси Мингўрик территориясига кўчиб ўтди. У ҳам ҳозирги Тошкент территориясида жойлашган эди. Бу ерда қадимий анъаналар услубида қурилган улкан қалъа қолдиқлари ҳали ҳам сақланиб қолган.

Тошкент шаҳри тарихининг илк саҳифалари шулардан иборат эди. Ўрта асрларда Тошкент ҳам гуллаб-яшнаган, ҳам таназулуга юз тутган даврлар бўлган. Кўчманчи қабилалар билан қўшничилик, турли феодал давлатлар ўртасида урушлар кўп марта шаҳарни вайроналарга айлантирган. Лекин ҳеч бир вақт у ер юзидан йўқ қилиб ташланмаган. Географик жиҳатдан қулай ерда жойлашганлиги, шунингдек асрлар давомида қарор топган анъаналар, ҳунармандчилик ва савдо-сотиқ соҳасидаги алоқалар шаҳар маданиятини ҳар сафар қайтадан юксалтиришга олиб келган.

Эрамизнинг V асрида Тошкент эфталитлар давлати составида эди. VII асрда эса Ғарб — турк ҳоқонлигига қўшилди. Ҳашта даврларда Чирчиқ дарёси табиий ирмоқларини реконструкция қилиш, каналлар қуриш VII асрда Шошни деҳқончилик маданиятининг йирик марказига айлантирилганлиги, Тошкент воҳасида ва унинг атрофидаги областларда янги шаҳарларнинг пайдо бўлиши унга «Чоч» — «Минг шаҳар мамлакати» номини олиб берди. Бу даврда Тошкент шаҳри анча кенгайиб кетди. Темирчилик билан шуғулланадиган ҳунарманд усталар иш қуроллари, аслаҳалар, безаклар, қимматбаҳо уй-рўзгор буюмлари тайёрлар эдилар. Бошқалари деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларини қайта ишлаш билан шуғулланар эдилар, ип-газлама ва жун газмоллар, сопол ва пиша идишлар тайёрлардилар. Чоч савдогарлари сон жиҳатидан Ўрта Осиёнинг энг йирик ва қадимий шаҳарлари ҳисобланган Бухоро ва Самарқанд савдогарларидан сўнг учинчи ўринни эгаллашарди.

Юнусобод Оқтепаси Тошкент территориясида олиб борилган шаҳар қурилишининг йирик ёдгорлиги ҳисобланади. Бу ердаги қўрғон ҳозир археологлар томонидан тўла ўрганиб чиқилган. Тарихий манбалар, шунингдек, Чоч тасвирий ва мусиқа санъатининг йирик маркази бўлганлигини тасдиқлайдилар.

VIII асрда Тошкент араб халифалиги саркардалари томонидан забт этилиб, харобага айлантирилди. Ёзма манбаларда келтирилган маълумотларга кўра, шаҳар

буткул ёндириб юборилган ва фақат X асрда яна йирик савдо ва ҳунармандчилик марказига айланган. Бу ҳақда X асрда яшаган араб географи Маъсудий ёзиб қолдирган. Бу даврларда Чочдан от терисидан тайёрланган эгарлар, совутлар, ўтовлар, чопонлар, жойнамозлар, газламалар, пичоқлар, игналар ва кўплаб бошқа буюмлар четга олиб чиқиларди. Чоч, шунингдек бўёқли идиш-товоқлари билан ҳам машҳур эди.

Шаҳарнинг равнақи XII асргача давом этди. Шундан сўнг Чингизхон истилоси туфайли шаҳар маданияти таназзулга юз тутишининг янги даври бошланди. Темур, Улугбек ва уларнинг ворислари ҳукмронлик қилган даврда Чоч кўчманчилар ҳужумини қайтариб туришга мўлжалланган чекка шаҳар ҳисобланар эди.

XVII—XVIII асрларда Тошкентнинг рус давлати билан савдо-иқтисодий алоқалари кучайиб борди.

Тошкентнинг рус шаҳарлари билан иқтисодий-савдо алоқалари ҳар икки томон учун фойдали эканлиги тобора очиқ-ойдин бўлиб қолди. Тошкент савдогарлари кўпроқ Сибирдаги рус чегара шаҳарларига ҳам борадиган бўлдилар. 1736 йилда тошкентлик бир гуруҳ савдогарлар биринчи марта Оренбург орқали йирик Макарьев рус ярмаркасига келдилар. 1739—1740 йилларда эса Оренбургдан Тошкентга биринчи рус савдо карвони жўнатилди.

XIX аср иккинчи ярмининг бошида бутун Ўрта Осиё каби Тошкентнинг ҳам Россия империяси составига қўшилиши шаҳарни ривожлантиришда янги босқични бошлаб берди. Феодаллар ўртасида бетўхтов давом этган қонли урушлар барҳам топди. Оренбург ва Закаспий темир йўллари қурилиши натижасида Тошкентнинг Ўрта Осиё иқтисодий ва маънавий ҳаётидаги роли сезиларли даражада ортди. Дастлаб унча катта бўлмаган фабрика ва заводлар пайдо бўлди. Савдо-сотик анча кенгайди.

XIX аср охири — XX аср бошида Тошкент кўп миллатли Туркистон ўлкасининг маъмурий марказига айланди. Айни пайтда шаҳар миллий озодлик кураши ва меҳнаткашлар оммаси революцион ҳаракатининг ўчоғига ҳам айланиб борди.

Улуг Октябрь социалистик революцияси ғалабаси туфайли Ўрта Осиё, шу жумладан унинг сиёсий ва иқтисодий маркази бўлган Тошкент шаҳри тарихида ҳам янги саҳифа очилди.

Гражданлар уруши ва чет эл интервенцияси даврида

тошкентликлар Улуғ Октябрь социалистик революцияси галабаларини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш учун курашаётганларнинг биринчи сафида бўлдилар.

Тошкент пролетариатининг Туркистонда совет ҳокимиятини ўрнатиш ва мустаҳкамлаш учун курашдаги ҳамда аксилинқилобчи кучларни тор-мор қилишдаги буюк ролини муносиб баҳолаган Бутуниттифоқ Марказий Ижроия Комитети Президиуми 1924 йил апрель ойида Тошкент шаҳрини Қизил Байроқ ордени билан мукофотлади.

Тошкентни индустрлаштириш урушдан аввалги уч беш йиллик (1928—1941 йиллар) даврида айниқса кенг авж олди. Бу пайтда совет халқи Коммунистик партия раҳбарлигида социализмнинг иқтисодий пойдеворини яратаётган эди.

Тошкент экономикаси юксалиши билан унинг маданий ҳаёти ҳам ривожлана борди. Биринчи беш йилликлардан бошлаб шаҳардаги олий ўқув юрлари тармоғи тез кенгая бошлади. Фашист Германияси томонидан Совет Иттифоқига қарши бошланган уруш совет кишиларининг тинч меҳнатига раҳна солди. Тошкентликлар урушнинг биринчи кунларидан бошлаб шаҳарни Қизил армиянинг энг муҳим аслаҳахоналаридан бирига айлантириш учун кучгайратларини аямадилар.

Жанг майдонларида мамлакат тақдири ҳал этилаётган оғир йилларда ҳукумат қарори билан Тошкентда Ўзбекистон ССР Фанлар академияси ташкил этилди. Унинг ихтиёрига қатор илмий муассасалар ва музейлар берилди.

Шаҳарнинг илмий-тадқиқот муассасалари мудофаа аҳамиятига эга бўлган катта иш қилдилар. Улуғ Ватан урушининг оғир шароитида Тошкент халқ хўжалиги, фан ва маданиятнинг барча тармоқлари бўйича юқори малакали мутахассислар тайёрлаб чиқарадиган йирик масканга айланди.

Улуғ Ватан уруши тугаганидан сўнг барча совет кишилари қатори Тошкент меҳнаткашлари ҳам экономика ва маданиятни тиклаш ва ривожлантиришга киришдилар.

60—70-йилларда шаҳар саноатининг структураси ўзгарди. Оғир саноат салмоғи тобора ортиб борди. Машина-созлик ва металлга ишлов бериш етакчи тармоқлар бўлиб қолди. Шаҳар саноат ишлаб чиқариши қатор тармоқларининг қишлоқ хўжалиги билан алоқадорлиги ўзига хос хусусиятдир. Бу тармоқлар ҳам қишлоқ хўжалиги-

да етиштирилган хом ашёни қайта ишлайдилар, ҳам уни ишлаб чиқариш воситалари билан тамъинлайдилар. Ривожланган социализм даврида Ўзбекистон пойтахти Тошкент илмий-техника революцияси даврида ишчи кадрлари тайёрлаб берадиган шаҳар сифатида катта аҳамият касб этапти.

СССР халқлари дўстлигининг буюк илҳомбахш кучига, уларнинг қардошлик алоқалари мустаҳкам ва бузилмас эканлигига, бир-бирлари билан қон-қардош, бир-бирларига ҳамиша ёрдамга тайёр туришларига жаҳон кўп марта гувоҳ бўлган. 1966 йил апрелидаги зилзиладан сўнг шаҳарни тиклашда Москва, Ленинград, барча иттифоқдош республикалар, СССР министрликлари ва идоралари вакилларининг иштирок этганликлари Совет Иттифоқи халқлари қардошларча дўстлигининг ёрқин тимсоли бўлди. СССРнинг чет эл мамлакатлари билан иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий алоқаларига Тошкент сезиларли ҳисса қўшапти.

Ҳозирги босқичда фан жадал ривожланмоқда. Бу 105 илмий-тадқиқот институтлари марказлашган шаҳримиз мисолидан ҳам яққол кўриниб турибди.

Илмий кадрларнинг сифат ва сон жиҳатидан ўсганлиги тадқиқотларни мамлакатимиз қатор илмий марказлари олимлари билан ҳамкорликда олиб бориш имконини берди. Масалан, Москва ва Тошкент олимлари ҳамкорликда ер-сув ва ёқилги-энергетика ресурсларидан фойдаланишнинг илмий асосларини ишлаб чиқмоқдалар. РСФСР ва Украина олимлари билан кибернетика, математика, геология, бошқа Ўрта Осиё республикалари олимлари билан пахтанинг янги навларини яратиш устида ҳамкорликда катта иш олиб борилмоқда, Тошкент олимлари СССР Фанлар академияси, Ўрта Осиё ва Қозоғистон олимлари билан биргаликда жуда катта халқ хўжалиги аҳамиятига эга бўлган илмий муаммо — Сибирь дарёлари сувининг бир қисмини Ўрта Осиё ва Қозоғистонга узатиш устида иш олиб бормоқдалар. Тошкентдаги ядро физикаси институти Ўрта Осиё барча физик олимлари учун тажриба базаси бўлиб қолди. Астрономия институти Пулково обсерваторияси ва Штейнберг номидаги Давлат астрономия институти билан ҳамкорлик қилади.

Тошкентлик қатор олимларнинг фаолияти фақат СССРда эмас, шунингдек чет элларда ҳам машҳурдир. Улар орасида Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, СССР Фанлар академиясининг академиги, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг президенти О. С. Содиқов, Соци-

алистик Меҳнат Қаҳрамони, СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги С. Ю. Юнусов ва бошқалар бор. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиклари Ҳ. М. Абдуллаев, Ё. Х. Тўрақулов, И. Ҳамробоев Ленин мукофотлари лауреатларидир. Тошкентлик кўпгина олимларга СССР Давлат мукофоти ва Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти берилган.

Кўҳна ва ҳамиша навқирон Тошкент ўзининг 2000 йиллигини социал-иқтисодий ва маданий ҳаётда камолотга етган ҳолда кутиб олмоқда.

МОСКВА

Сени тушларимда кўрганман кўп бор,
Аммо ҳали ўнгда боқмадим қониб.
Радиотўлқинда бўларкан такрор,
Москва, овозинг олурман таниб —
У она овози янглир беғубор.

* * *

Донолик рамзидай Кремль вазмин,
Унинг юлдузидан нурафшон замин.
Узоқ ўлкаларга етар бу зиё,
Ҳақиқат муждасин элтар бесадо.
Шул сабаб сен бу кун —

жаҳон тилаги,

Ҳар бир қалбни меҳринг айлагай асир.
Чунки сен дунёнинг жўшқин юраги,
Севмасдан бўлурму юракни, ахир?!

В. И. ЛЕНИНГА

Бу сўзларни тез-тез этишар такрор:
У тирик,
Биз билан
Яшар ҳамқадам...
Ҳа, чиндан ҳамиша у бизга ҳамкор,
Буюк режаларга гувоҳдир ҳар дам.
У қурар,
Ер ҳайдар,
Ёзар куну тун,
Ишонч билан олға бошлайди бизни...
Юрту эл камолин кўрмоқлик учун,
Ушбу лаҳза бурмиш майдонга юзни.

ВАТАН

Дўстим кезиб чиққан бутун дунёни,
Шаҳарлар, юртларни, турфа маъвони.
Лекин ҳамма жойда хоҳ ер, хоҳ уммон,
Туманли Англия этса ҳам меҳмон,
Дўстларнинг қуёшли ерида ҳатто,
Ўзининг Ватанин соғинмиш танҳо.
Гарчи ёт элларда бўлмадим қўноқ,
Дўстим соғинч ҳисси таниш менга ҳам.
Билурман, завқлидир меҳмонда бўлмоқ,
Аммо ўз уйида бахтлидир одам.

ОНА -ЕР ҚЎШИГИ

(Достондан парча)

Мен тураман улкан шаҳарда
Мен шаҳримни куйлашим керак.
Пойтахтим бўлган шаҳарда
Юрт ишқи-ла тепади юрак.

Ватанимнинг шарқ сарҳадида
Номдор улуғ дарвоза шаҳрим.
Бахт нурига фарқ сарҳадида
Эрк деганга андоза шаҳрим.

Деразамда кўринар яққол,
Олтин шуъла қўйнида балқиб.
Бир қарашда — нурафшон Чатқол,
Бир қарашда — денгизлар қалқиб.

Учқур ўйлар оғушида банд,
Қузатаман уйғоқ кечасин.
Бир-бирига томирдай пайванд,
Сомон йўллар монанд кўчасин.

Ҳам забардаст, ҳам нафис ижод —
Янглиғ кўркам, дилбар макон бу.
Уфқларга ёймиш нур қанот,
Яхлит, қуюқ бир гулистон бу.

Салобатли, вазмин говури
Қулоғимга қўшиқдай яқин.
Хадраси-ю Шайхантовури
Бир-биридан гўзал ва ёрқин.

Ҳамоҳангдир юрак зарбига
Қурч мускулли заводлар саси.
Гўё мени олар забтига
Мартенларин қуёш нафаси.

Фақат сиртқи савлатин, бастин
Мадҳ этса ким куйига қўшиб,
Аёндирки, яралмас асти
Мукаммал ва янгроқ бир қўшиқ.

Дилда ҳоким шундай бир туйғу —
Шаҳрим қалбин тинглаш орзум бор.
Шундай қўшиқ яратсангки, у
Бор меҳрингни қилолса изҳор.

Анҳор сувин салқин нафасин,
Фонтанларин нур гулдастасин,
Гулзорининг бахмал кўркини,
Баҳорининг мовий кўкини,

Кеча-кундуз уйроқ вокзалин,
Ҳофизларин янгроқ ғазалин,
Боғлар сайрин, кўллар сафосин,
Булбулларни сайроқ навосин,

Қуёш каби иссиқ нонини,
Очиқ, тўкин дастурхонини,
Оқ шойидай оқ тонглариини,
Курантин тонг оҳанглариини,

Текстилин момиқ ипагин,
Чолларининг қутлуғ тилагин,
Қизларининг бўй етилганин,
Сўзлаганда ширин кулганин.

Йигитларин қад-қоматини,
Меҳнатини, муҳаббатини,
Саройларин улкан корпусин,
Майсазорин қалин кўрпасин,

Саҳнасининг Ҳалимасини,
Шоираси, олимасини,
Навоийнинг ҳайкалини ҳам,
Биноларин зарҳалини ҳам,

Истардимки, куйлай олсам соз,
Ҳар бирига дoston ёзсам оз!
Мен ранг олиб дил бўёғидан
Шаҳрим кўркин чизолсам кошки.

Шуъла эмиб бахт маёғидан
Гуркирайди жонажон Тошкент.

Тошкент! Дунё лаҳжаларида
Москвага мазмувдош сўз бу.
Мазлум халқлар кечаларига
Нур сочувчи қуёшдай ёғду.

У, юксақда олий бир минбар,
Оламшумул мажлислар зали.
Африка-ю, Осиё тинглар
У эрк сўзин айтган маҳали.

Неча иқлим, неча қитъада
Орзу қилар уни кўп диёр,
Юлдуз бўлиб ол харитадан
У боқади порлоқ, бахтиёр.

Тарихининг теран илдизи
Минг йилларга етса-да, гарчи,
Унинг ушбу порлоқ юлдузи
Энг навқирон янги бир замон,
Янги тарих, янги бир даврон —
Октябрдан оламга жарчи!

Оқ пахтаси — Ватаним фаҳри —
Республикам юрагидир бу.
Бу — чинакам қардошлик шаҳри,
Дўстлик куйин янгротган чолғу.

Мен хаёлан худди шу лаҳза
Сайр этаман кенг қучоғида:
Гоҳ қаршимда юксалар «Ҳамза»,
Гоҳ кезаман «Пушкин» боғида.

Кўчаларин бир-бир ўтаман,
Ҳар бурчида ўзгача чирой.
Соф ҳавосин тўйиб ютаман,
Ҳаво эмас, бу шифо, бу мой!

Чилонзори — эртак бир шаҳар,
Кўрмай қолсанг бир кун мабодо,
Эртасига ақлинг адашар
Янги кўча, янги бинодан.

Ноғиҳона чаққандай яшин,
Ё узилиб тушгандай юлдуз,
Нақ тепамда ўт чақнар яшил,
Шуъласига тик боқолмас кўз.

Ишчи! Қалбинг ҳароратидан
Ҳаёт уйи бўлмоқда барно.
Ижодингдан, маҳоратингдан
Яшаради бу кекса дунё.

Қадоқ қўлинг, дўстим, менга бер,
Кафтинг тафти оқсин томирга.
Манглайингда йилтиллаган тер
Инжу бўлиб тўкилсин шеърга!

Бу — «Навой» — машҳур Операм,
Саҳна ҳозир гурлаётган чор...
Хуллас, қайга қўймайин қадам,
Қай чехрага ташламай нигоҳ,

Барчасида ижод, бахт завқи,
Бари гўё бизни ёз, дейди...
Ҳар сатримга синовчан боқиб,
Ёзсанг, фақат ёзгин соз, дейди...

Мен ёзаман... ижод истаги —
Шунча зўрки, келмайди уйқу:
Қўшиқ бўлиб оқар юрагим,
Балки, илҳом деганлари шу!

Муз тоғларин олмосдай тилган
Музёарга айтар сўзим бор,
Фазоларга нурдай интилган —
Юлдузимдан мен дoston қарздор.

Ватандошим қиларкан парвоз,
Кенг жаҳонни тутди овозам.
Юлдузлардан тўшаб пойандоз,
Таъзим этди бизга фазо ҳам.

Мардлик, мақсад чўққисин рамзи —
Гагариним юксалган само.
Шеърим, сендан бўлмасман рози,
Бўлмаса шу парвоз муддао.

Қўшиқ деркан улкан қўриқ ер,
Мос бир қўшиқ ёзмоғим керак.
Пешонамдан сувдай оқиб тер.
Сўз тоғини қазмоғим керак.

Фарғонамнинг қизил олмасин,
Ёқутистон машҳур олмосин.
Пахтазорим оппоқ жамолин,
Кавказимнинг майин шамолин,

Самарқандим боғу роғини,
Рус ўрмонин кўк япроғини,
Келажакка порлоқ йўлимни,
Дунёдаги баланд қўлимни,

Ошиқларнинг нозли майлин ҳам,
Меҳнатдан сўнг роҳат сайлин ҳам
Илҳом билан сўйлашим зарур.
Юрак билан куйлашим зарур.

Яна қанча-қанча туйғулар
Ижод чоғи дилда туғилар.

Мен дунёнинг ташвиши билан
Ўрташмасам бўларми тўғри?
Йўқ! Уфқимни ёйғум кенг, баланд,
Бу — виждон ва замон йўриғи.

Африканинг изтиробини
Юракдан ҳис этмасам агар,
Оч фаллоҳнинг дард — азобини
Бир дард билан битмасам агар,

Эрк байроғин дадил кўтарган
Куба учун куймасам агар,
Лумумбани тигдан ўтқарган
Жаллодга ўч туймасам агар,

Йўқлик билан ситамга маҳқум
Гўдак бошин силамас бўлсам,
Севгисидан, бахтидан маҳрум
Ошиққа бахт тиламас бўлсам,

Ажал экмоқ бўлса бир бахил,
Мен ўтирсам уйимда бегам,

Айтингиз-чи, бўларми, ахир,
Бундан ортиқ бир жиноят ҳам!

Йўқ! Вулқондай отилар экан
Қора қитъа бағридан газаб,
Бир бомбадай ловиллар-да, тап,
Бир қиличдай қайралиб асаб,

Мен чўзамап нажот қўлимни,
Мазлумларга ёрдамим керак.
Мустамлака асрин ўлими —
Африканинг бахтидан дарак.

Парча-парча қуллик занжирини
Оҳангида озодлик куйи.
Энди топтаб бўлмас занжирини,
Ўзиники бўлар ўз уйи.

Ёзаётир ёлқинли қапот
Осиёнинг уфқи бўйлаб тонг.
Дуч келмоқда Ўлим ва Ҳаёт
Дуч келмоқда Ваҳшат билан Онг.

Бу нур — ҳурлик байроғи нури,
Тўсиб бўлмас унинг йўлини.
Дилга солар зафар ғурурин
Мустамлака асрин ўлими.

Ўз-ўзидан ўлмайдди ёвуз,
Ҳали кураш довоплари бор.
Сафга қалқар қурол, ўтли сўз,
Машъалдай балқар ҳар шиор!

Шу ҳисларни солганман қонга,
Юрагимда шу хил туйғулар.
Балки «лирик» бир газалхонга
«Ғизил сўз»дай туюлар булар.

Нима деса десин, бемалол,
Бугун шуни амр этар юрак.
Ёзганларинг оддий бир эрмак,
Бундай эрмак кимга ҳам керак!..

Шу хил ўйлар оғушида банд
Қузатаман шаҳрим кечасин.

Бир-бирига томирдай пайванд,
Сомон йўллар моназд кўчасин.

Шундан мудом кўраман яққол
Мен сени ҳам, яшил яйловим.
Шу чироқлар давоми мисол
Кўрипади қирда оловим.

Сен — шаҳримнинг яшил барисан,
Чўзиягансан йироқ ва йироқ.
Гарчи мендан анча нарисан,
Юрагимга яқинсан бироқ.

Кузатасан шимни гўё,
Ҳар сатримда ўтли тафтинг бор.
Сен — онамдай азиз бир сиймо,
Бир устоздай ёнимда тайёр.

Мен сезаман буюк меҳрингни,
Юрагимда нурдай порлайсан.
Дилга қўйиб ижод сеҳрини,
Янги уфқ сари чорлайсан.

ДИЛИ БИРНИНГ ТИЛИ БИР

(«Тошкент ва тошкентликлар» туркумидан)

«Эй, халойиқ, эшитмадим деманглар. Биздан айтмоқ, сиздан эшитмоқ. Бугун рўзи жума, баъдаз пешин, Кўқалдошга тўплалинглар. Ленин бобо шаънига ҳамду-саю айтилуру. Бўлса жамоат жам, байту газал тўқилуру!»

Ваъзгўй Ака Бухор исми жисмига монанд, қизиқчи, машрабнамо киши эди. Дўшисини бошига беўхшов қўндириб, масхарабозларга хос ҳаракатлар билан порсиллаб ётган тупроқни босиб, Тошкент эски шаҳар маъмурияти раҳбарларининг эълон ва хабарларини раста оралаб, халққа етказарди. Унинг сўзларини жон қулоқлари билан эшитган ихлосманд бозор аҳли ўтирган бўлса турар, турган бўлса юринга отланарди...

Гоҳ гапириб, гоҳ турли қилиқ кўрсатиб, ўз йўлини қисқартиришга уришаётган Ака Бухор кун пайзага келиб қолганда, Жангоҳга етиб келди. Сўнг Чорсу томон йўл олди. Бугдой каппонга ўтаркан юпун кийинган, ялангоёқ, очи-тўқин бир тўда бола уни ўраб олди. Улардан бири ҳазиллашиб тегишган эди, Ака Бухор ўзини чўчиган кўрсатиб, қилиқ қилди. Буздан завқланган болалар қий-чув кўтариб юбордилар. Раста саҳнида дошлаб юрган қушлар бу шовқиндан «гур» этиб ҳавога кўтарилди. Бир-икки ҳазил қилиб болалар билан хайрлашган Ака Бухор Мисгарликдан жинкўчалар билан Туясарой ва базвозлик растаси орқали тўғри Ғўзабозорга ўтди.

Одамларнинг Кўқалдон медрасаси томон йўл олиши, айниқса, «Ленин бобо шаънига байту газал ўқилуру» деган сўзлар Ғўзабозор растасидаги қандолатфуруш бақ-қол шоир Мулла Қўноқни (Мискинни) ҳайратга солди. У бир ой олдин бозор саройбони Бабақ ҳожининг судхўрлиги ҳақида Владимир Ильич Ленинга ёзган шеърини эслади. Эски шаҳар икроқўми рансининг ўринбосари Очиқ Бобожонов ҳузурда бўлгани ва унинг «Ўртоқ Лениндан жавоб келди. Байту газалингизни инобатга олибдурлар. Судхўр саройбон жазоланди!» дегани хаёлидан ўтди. Шоир юрагини бевақт тимдалаётган бу гапни

қўшни дўқондаги ҳамкасбига айтиб, ўзини енгил ҳис қилгандай бўлди.

Қўқалдошга тўпланиш ҳақидаги хабарни Мулла Қўшоқ-Мискинга аввало мана шу ҳамкасбининг ўзи айтмаганмиди, дарҳол саволига жавоб берди:

— Дарвоқе, Мулла Қўшоқ, ўшанда Ленин бобога нима деб байт ёзувдингиз?

Мискин кулиб қўйди. Юмалоқ, миқтидап келган гавдаси билан бир чайқалди ва қоп-қора мунчоққа ўхшаш кўзларини очиб-юмиб, эсида қолган сатрларни ўқиди:

Ўртоқ Ленин, ножалиста, Тошкентга бир келиб кетинг,
Ишчи, батрак, касибларни аҳволини билиб кетинг,
Судхўрларни шармандаю шармисор қилиб кетинг,
Бабақ ҳожн саройбонин адабини бериб кетинг!

— Жуда боппаган экансиз, Мулла Қўшоқ.

— Ўрисчани яхши билмаганимга хафаман. Бўлмаса судхўр Бабақ Ҳожини мулла минган эшакдай қилиб қўярдим.

Улар қанд-қурс, аштак-паптаклари устига чий тортиб, Қўқалдошга йўл олишди.

— Қаранг, яқин-яқинда Очил Бобожон ўглини Москвага борармиш, ўртоқ Ленинни зиёрат қилармиш деб эшитган эдик.

— Мана, боришга, келишга, юрган дарё, ўтирган буйра деганлари шу-да!

— Қўқонлик темир йўлчи Ўрозбой, андижонлик Ҳаққул Ҳусанбой деганлари бизникилардан олдин бориб келган экан-да, эшитдингизми?

— Қойил! Кимдан эшитдингиз бу гапни?!

— Кимдан бўларди, Ака Бухордан эшитдим!

— Ундай бўлса, ишонмоқ керак. Ака Бухор ернинг тагида илон қимирласа билади.

— Одамлар Ака Бухорни Очил Бобожоновнинг оғзаки матбуоти деб бекор айтишмаган.

Қўқалдош мадрасаси ҳеч қачон бугунгидек одамлар билан гавжум бўлмаган эди. Улар мадраса саҳнидаги тахта ўриндиқларда маржондек тизилиб ўтиришарди. Ўтирганлар орасида паранжили хотин-қизлар ҳам бор.

Жиловхонада тоқатсизланиб турган Очил Бобожонов извош миниб келаётган Қосимхўжаевни кўриши билан жойидан қўзғалиб, унга пешвоз чиқди. Янги шаҳар ижроқўми раисининг ўринбосари Султонхўжа Қосимхўжаев ўзига хос феъл-атворли раҳбарлардан бири эди. У Тош-

кентнинг Шайхоштахур даҳа, Олмазор маҳалласидаги сувоқчи-ишчи оиласидан чиққан Очил Бобожоновга ўхшаш оқкўнги, етимпарвар, бировларнинг мушкулени осон қилса ўзи хурсанд бўладиган, аммо ўта содда бир киши эди. Уларнинг кийим-бошлари ҳам бир-бирига ўхшар, бошларига қорақўл телпак, эгниларига костюшим макентош ёки плаш кийиб юришарди. Кўкчалик кўнчи Омон полвон бешёғочлик саллоҳлардан чиққан Маҳмуд сариқ ва қўшчи-деҳқонлар вакили Ҳайитбой оқсоқол эса бу икки раҳбарнинг тамомила акси эди. Улар, айниқса, Омон полвон замонавий кийим-кечак киймасди. Қишин-ёзин оёқларига қайтарма кўн этик, устларига жияк тутилган гилоснухса чопон, ёқаси очиқ яктак, бошларига сувсар ёки чақмоқ телпак кийиб, чапанчасига човкар от миниб юришни маъқул кўришарди.

Шу пайт жиловхонадагилар сунага кўтарилишди. Омон полвон, Маҳмуд сариқ ва Ҳайитбой оқсоқол ҳам бирин-кетин сунага чиқишди. Сунадаги қизил алвонга ўралган стол устида чойнак-пиёла, қоғоз-қалам ва қўнғироқ турарди. Супанинг ҳовли саҳнига қараган тарафи «чойшаб» билан тўсилган. Одамлар Москва хотираларига бағишланган йиғилишни очиқ деб эълон қилган Қосим-хўжаевнинг сўзини жон қулоқлари билан эшитишарди.

— Ўртоқлар! Москва сафари вақтидаги кўрган-кечирганларимизни Ака Бухор орқали сизларга етказмоқчи эдик. Аммо бу таклифга Омон полвон билан Ҳайитбой рози бўлмади. Ака Бухор чала-чулпа гапириб, одамларни чалғитади деб, оёқларини тираб туриб олишди. Шу боисдан Кўкалдошга йиғилишга тўғри келди. Мен ҳаммаларингизни янги шаҳар ҳам эски шаҳар ижроқўмлари номидан олқишлайман. Бугунги рўзномамизда ёлғиз иккита масала бор. Бири: Бухорода бўладиган биринчи Шўролар қурултойига вакиллар сайлаш. Иккинчиси: Москва сафари хотиралари. Агар рухсат берсангиз, вақтни ганимат билиб, гапни ва расмиятни кўп чўзмасдан биринчи масалани бошқа кунга кўчирсак. Ҳозир эса тўппа-тўғри сафар хотираларини айтиб бериш учун Очил Бобожоновга сўз берсак! Нима дейсизлар?

Раёсат столидагилар ҳам, Кўкалдош саҳнидагилар ҳам «маъқул, маъқул!» дея раиснинг таклифига рози бўлиб, чапак чалишди. Тўладан келган Очил Бобожонов шиддат билан ўрнидан турди. Хотиралар ёзилган кўк дафтарини қўлтиқлаб минбарга кўтарилди. Чилим тутунидан сарғиш тус олган мўйловини бир-икки маротаба бураб, гоҳ дафтарга қараб, гоҳ қарамай гапира бошлади:

— Ҳаммамиз учун азиз ва мукаррам бўлган шўро халқининг қибласи бўлмиш Москвадан қайтганимизга бир ҳафтадан ошди, ўртоқлар! Биз — Султонхўжа акам икковимиз мана шу бир ҳафта ичида Тошкентдан Москвага, Москвадан Тошкентга қадар нимаки кўрган бўлсак, ҳаммасини мана шу кўк дафтарга тушириб олганмиз.

— Гапни Тошкентдан бошлай қолинг, Очил ака!— дея луқма ташлади раис.

— Дарҳақиқат, Султонхўжа акам ҳақ, Москвадан қайтишимиздан ҳам Тошкентдан жўнашимиз таптанашироқ бўлди ўшанда! Ўртоқ Ленинни зиёрат қилиш учун Москвага кетаётганимиздан Тошкент вокзалидаги темир-йўлчилар хабар топишибдими, бирпасда дув-дув гап бўлиб қолди. Ҳаш-паш дегунча, атрофимизни йўловчилар, темир йўл депоси ишчи-хизматчилари ўраб олишди. Биринчи: «Ўртоқ Ленинни кўриш шарафига муяссар бўлсаларингиз, бизнинг номимиздан Владимир Ильични ўпиб қўйишлар» деса, иккинчиси: «Ўйон биродарлар, мана сизга конверт, қоғоз ва марка пули. Илтимос, ўртоқ Ленин билан қанақа кўришдинглар, у киши сизларга нималар деди, икки оғиз бўлса ҳам мана шу адресга, Самарқандга ёзиб юборинглар», дея илтимос қиларди.

Ниҳоят поездимиз жойидан қўзғалди. У ёқ-бу ёғимизни йиғиштириб хотиржам бўлиб олдик. Халта-хуржунларимиз хат-ҳужжатга тўлиб-тошиб кетди. Ленинчилар фақат ўзимизни десак, вагонимиздагиларнинг ҳаммаси биз билан ҳамнафас экан. Бирпасда йўловчилар билан ака-ука бўлиб кетдик. Мақсадимиз ҳам, гапимиз ҳам, чой-понимиз ҳам ўртада бўлиб қолди. Москвага бора-боргунча уларни Самарқанднинг нўхат аралашган чўп қизил қора майизи, Бухоронинг пашмағи, Тошкентнинг аштак-паштағи билан меҳмон қилдик. Ноз-неъматлардан тановул қилган йўловчилар юртимиз шаънига офарин айтишар эди. Аммо биттаси: «юртларингизда шунақа ширин-шакар мевалар борми? Нега бўлмаса отам Тошкентнинг ҳаммаси лойсувоқли уйлардан иборат, хароб жой деган эди!» деб ҳайрон бўлди.

Еши бир жойга бориб қолган йўловчининг ўринсиз луқмасидан эшон акамнинг жони халқумига келди!

— Дадангиз Тошкентга қачон борган эканлар?

— Спра ҳам борган эмаслар. Бориб келганлардан эшитган эканлар,— деб қолди йўловчи. Бу жавобдан фақат бизнингмас, бошқаларнинг ҳам эисаси қотди. Айниқса Эшон акам йўловчини қистовга олди ва қўлларини паҳса қилиб, кўзларига тикилар экан.

— Жавобингизда маптиқ йўқ, биродар! Тошкентликлар шаънига тухмат бу!— деди. Кейин ҳовучини аштак-паштак билан тўлдириб, йўловчига кўз-кўз қиларкан, гашида давом этди:

— Ҳа, майли. Мен сизга буни писанда қилмоқчи эмасман. Аксинча, бировлар юрти ҳақида бемаъни гаплар тўқийдиган нобакор одамлар ҳақида гаширмоқчиман. Яъни демоқчиманки, бир нобакор ҳазрати Павоний ҳузурига келиб, қайси бир юрт ва унинг аҳволлари ҳақида бўлар-бўлмас сўзларини айтибди. Мир Алишер бу гапларни ҳазм қилолмай, бирор нарса деб жавоб бермабдурлар. Дентиларки, эй биродар, сенинг бу гапларинга менинг илм ва идроким етмайду. Бирор нарса деб жавоб беришга оқиллик қилурман. Бинобарин, бу саволингни менинг устозим Жомий ҳазратларига бориб айт, шояд мушкулнинг осон бўлса, деб уни жўнатибдурлар.

Нобакор ҳазрати Жомийга рўбарў бўлибди ва фалончи юрт ҳақидаги фикру фасодни устозга етказибдур. Шунда Жомий нобакордан: «Уша юртдаги аҳволини мана шу кўзларингиз билан ўзингиз кўрдингизми?» — деб сўраганда, нобакор: «Йўқ, тақсир, бировдан эшитдим», дебди.

Жомий ҳазратлари нобакорга ҳақи-қалол танбеҳ бериш ўрнига «Бундан буён қулоққа ишонманг, кўз билан кўрганга ишонинг!» дебдилар. Апа, биродари азиз, дейманки, сиз ҳам нобакор одамларга ўхшаб, кўрмай-нетмай туриб бировларнинг юртини қораламанг! Мана кўриб турибсизки, биз тошкентликлар ҳам Москва ҳақида, Владимир Ильич ҳақида қанчалик ажойиб гапларини эшитган бўлмайлик, муаззам шаҳар Москвани ўз кўзларимиз билан кўриб, ўртоқ Ленинни зиёрат қилайлик деб, ўн тўрт кундан бери йўл босаяпмиз!

— Юз марта эшитгандап, бир марта кўрган афзал, деган мақолга риоя қил демоқчисиз-да, узр!— деди йўловчи мулзам бўлиб.

Эшон акам: «Бу гашингизда маптиқ бор, биродар», деб йўловчига далда бердилар. Ўзини эркин ҳис этган йўловчи яна бир нарса демоқчи эди, сўзга бошқа бир одам аралашиб сўради:

— Ўртоқ Ленин билан рус тилида гаплашасизларми?

Мен бу саволга шу оннинг ўзидаёқ жавоб бердим:

— Владимир Ильич Қозонда ўқиган эканлару, демак, татарчани билган одам бизнинг тилимизни ҳам билади.

Менинг жавобимни Эшон акам қувватладилар:

— Ўртоқ Ленин тилимизни билмасалар, дилимизни биладилар-ку.

ТОШКЕНТЛИК ШОИР ДЎСТЛАРИМГА

Диллар бир-бирова яқин ҳам ризо,
Ҳеч ким бу дўстликка раҳна солмагай.
Тошкентга товони тегса Жўлмирзо —
Топтирмас гулзорга тушган олмадай.
Мана, ўзим билган ҳар бир кўчага
Шамоллардай кирдим, айландим алҳол.
Кўнғироқ ҳам қилдим қапча гўшага:
Бориб қолмадимиз бизнинг оқсоқол?!
Кимдир: «Ойбек билан иккови тонгда
Союздан қайгадир кетдилар», деди.
Кимдир: «Қаватида Миртемир домла —
Пинҳон шивирланиб ўтдилар», деди.
Яшин Москвами, бир ёққа кетган...
Изларин йўқотиб энди оғамнинг —
Лол турсам, чойхона ёқда бир четдан
Қаҳқаҳин эшитдим Гафур Ғуломнинг.
Оғам ҳам шу ердан тошилди-қолди:
Чой совиб — аския қизганди чунон...
Асли бу гапларга кўп йиллар бўлди,—
Лекин юрагимдан кетмайди ҳамон.
Ана шундан буён олтин даврангиз
Мени ётсиратмас — қучоғин очар.
То шундан ёр-дўстлик гуллари ҳаргиз
Кўнглим бўстонига ифорлар сочар.
Қўмсайман: Анҳорнинг бўйида аста
Ёзги оқшомларда сиз билан юрсам.
Майли Тошкент бўлсин, майли, Нукусда —
Шод бўлиб кетаман сизларни кўрсам,
Дўстларим, сизларсиз кўнглим хуш бўлмас,
Баримиз бир боғнинг булбулларимиз.
Дилда сиздан айри илҳом жўш урмас,
Иқболимиз бирдир, бирдир еримиз.
Давримизнинг энг юксак минбарларидан
Зўр руҳ-ла, сиз кўкрак кериб чиққан чоғ,
Ўзбекнинг шу мағрур, янгроқ шеърдан

Менинг ҳам кўксимда юксалади тоғ.
Зулфия шеърининг баланд овози
Янграб, боғларимни этганида ром —
Озод шарқ қизининг баркамол, нозик
Суврати кўнглимда порлайди шу он.
Улуғ Навоийдан тортиб, бу кунги
Кенжа Абдуллага қадар ўйласам.
Ўзбек шеърини бир дунё бўлиб,
Рухимда яшайди мисоли кўклам,
Май тўлсин, дейман мен, қирғоғи оша,
Соқийим, сиз тутган табаррук жомнинг.
Қулоғимда эса ҳеч кетмас ўша —
Жаранг қаҳқаҳаси Гафур Ғуломнинг...

ЎЗБЕКИСТОН

Сайр айлаб мен саҳар чоғда,
Ташриф этдим ажиб боққа.
Бурканиб хилват япроққа
Булбул билан сир сирлашдим,
Шамол билан шивирлашдим.
Булбул айтар:— Ўшал маъво
Азал-бошдан этган шайдо.
Шу боисдан тинмай асло
Сайрай-сайрай эсим кетар,
Ҳавас ортар ундан баттар.
Шамол айтар:— Сахро ошиб
Келган чоғим гувлаб, шошиб.
Нозли чаман бағрин очиб
Тинчлантириб олар жоним,
Савр бўлар қув бўроним.
Гул юзида шабнам ёнар,
Олмазорлар хуш солланар,
«Ўз мевамни», деб ёлборар,
«Синиб кетмай туриб белим,
Ўз мевамни,— дейди,— меним».
Сўрисини эгган узум
Шарбат-ла маст айлар ўзини
Қаролилар қора кўзин —
Сузганда ул қизил анор
Ишқ ўтида куйиб-ёнар.

Сув бўйида мажнунтоллар
Сочин ёзар ҳам солланар,
Бир ширин ўйларга толар,
Лайли тушгандай эсига,
Термилар ой шуъласига.
Навоийнинг авлодлари.
Қўлларида тилла торн,
Қизгин мушоиралари.
Янги ғазал, янги мақом,
Бу мажлисга кирдим мен ҳам.
Шундайин ажиб бир боғ,
Тавсиф этиб тўймам бироқ.
Фарзандим деб очар қучоқ,
Ўзга эмас, ўз жонимсан,
Ўзал Ўзбекистонимсан.
Гуллаб ётар Тошкентимиз,
Шарқдаги зўр дарбантимиз,
Йўллар туташган кентимиз,
Мағрибдан ва машриқдан
Йўловчилар тинмай оққан.
Озодлик деб оқ урганлар,
Ҳақиқатни қидирганлар,
Диёнатга юз бурганлар,
Ҳажга эмас келар бу ён,
Бахт йўллари кўрар аён.
Яхши ишдир жаҳон кезмоқ,
Кўзинг билан кўриб, сезмоқ.
Меҳмон учун фидо ўзбек,
Меҳмон кутиш ҳунардир бул,
Мисли гулдек яшнар кўнгил.
Сафар чиққан, эй биродар,
Йўл билмас деб олма хатар,
Юртин севган ўзбекдан гар
Камроқ билсам бу ўлкани,
Қорақалпоқ дема мани.
Келгин, меҳмон, тоғлар ёққа,
Тушайлик кийик сўқмоққа.
Мисли хирмонланган пахта
Тоғлар очиб ошноқ тўшин,
Олар куннинг ақл-ҳушин.
Шу тоғларнинг қабоғида,
Шоҳимардоннинг боғида.
Қурбон бўлиб тонг чоғида
Ётибди бир шунқор, жўмард,
Инқилобни куйлаган мард.

Унутилмас шонли йиллар,
Кенг ёзиққа тушди йўллар.
Оғир кетмон тутган қўллар
Бошқарар «кўк корабл»ни,
Юр, орала бизнинг элни.
Ўтсанг Қитоб, Олтинкўлдан,
Андижон ё Мирзачўлдан,
Пахта байрамига келган
Мисли «Баҳор» ансамбли —
Қулф урар «оқ олтин» гули.
Олтин тупроқ Фарғонадан
Қайтиб чиқмас борган одам.
Ҳар туц пахта, ҳар хонадон
Унар элнинг ризқу рўзи,
Пахтакор халқ — жўмард ўзи.
Озод одам шод, фаровон,
Нур сочади ГЭС чароғон,
Дарёларнинг буриб изин
Фарҳод топар ўз Ширинин.
Билгир химик бу маъводан,
Чирчиқ донғи чўнг дунёдан.
Газ таралиб Бухородан,
Қувурларда гувлаб лов-лов,
Уралгача етди олов.
Гурас-гурас карвон, кучлар,
Катта йўллар: қайноқ ишлар,
Вагон вагонларни тишлар,
Узоқ йўллар бўлиб қисқа,
Турли ёққа «ТУ»лар учган.
Тошкент тонги нурга тўлар,
Озод меҳнат тоғи булар.
Оқар тошқин колонналар.
«Ташсельмаш»нинг сменаси
Кслар дадил қадам босиб.
Шўнгиб хийбон япроққа,
Ёшлар борар ТошДУ ёққа.
Билим гуллаган бу боғда
Улуғбекнинг армонин шод
Бунёд этар бу ёш авлод.
Куй тинглай деб келсанг излаб,
Фрак кийган сатанг ўзбек,
Жўшиб, оркестрни кўзлаб
Хипчинини силтаб қотар,
Бетховенин жаранглатар,
Кўриб озодлик дунёсин,

Ғарбининг кибор лорд — мирзоси
Ичга тушиб сас-сазоси
«Тавба» дейди қойил қолиб,
Ичи куйиб, ўйга толиб,
Эрк қуёши очгандир юз,
Бахтимизни қилиб кўз-кўз,
Ичи куйган яласин туз.
Умримиздир боғу бўстон,
Соғ бўл, онам Ўзбекистон!

ТОШКЕНТ ТАРИХИДАН ҚИССА¹

Тошкент ўтмишда мудҳиш воқеалар, қора кунларни бошидан кечирган, боқинчилар томонидан таланган, аҳолиси ҳадсиз-ҳисобсиз азият чеккан. Мўғул истилочиларидан кейин Дашти қипчақ султонлари, Бухоро амирлари, Қўқон хонлари шаҳарга бостириб кириб, қирғин қилган, тинч аҳолининг мол-мулкини талон-тороқ этганлар. Уч хонлик даврида ҳам бу улуғ шаҳар қўлдан-қўлга ўтиб, мусибат чекди.

Туркистон Россияга қўшилганидан кейин Тошкент осойишта ҳаёт кечири бошлади. Савдо-сотиқ ишлари, ҳунармандчилик ривож топди, шаҳар кенгайиб, аста-секин обод бўла бошлади.

Ушбу кичик қиссада тарихий ҳужжатларга асосланиб, XVII аср бошида Тошкент аҳолиси бошидан кечирган мусибатли бир воқеани тасвирладим.

Муаллиф

Ўрда Бухоро амирининг саркардалари, Тошкент уламолари, қозилари, амалдорлари билан гавжум. Деворлари ганч билан нақшланган катта танобий уйнинг тўридаги нақшинкор курси устида Бухоро амира Имомқулихон виқор билан ўтирибди. Кумуш ёқали атлас чопон кийган ошпоқ соқолли Тошкент қозикалони уни зафар билан қутламоқда.

— Жаҳонпаноҳ, Бухоройи шариф ҳамма юрғлардан улуғ турур,— деб гапида давом этди у баланд, ёқимли овоз билан.— Жаноблари худованди каримнинг инояти билан Дашти қипчақ черикларини тор-мор этиб, муваффақият қозондилар, Тошканд шаҳри дини ислом қуввати бўлган Бухоройи шариф ихтиёрига ўтди. Қайғу-ҳасрат шодлик билан мубаддал бўлди...

¹ Қиссадан парча эълон қилинмоқда.

Оқ-сариқдан келган юзи баркашдай, яғрини кенг, малла соқолли Имомқулихон қиличини тиззаси устига кўндаланг қилиб қўйган ҳолда қозикалоннинг тумтароқли гапларига илжайиб қулоқ солиб ўтирар, сарғиш қошлари остида йилтираган ёқимсиз чағир кўзлари одамларнинг юрагига ваҳима солар эди. Риёкор қозикалоннинг лагап-бардорлик қилаётганини ичидан сезса-да, баъзи гаплари унга ёқиб, илжайиб қўяр, шунда қалин лаблари орасидан катта-катта оқ тишлари йилтираб кўришиб кетар, аммо кўзлари ўқрайганича тикилиб турарди. Унинг ёнидаги курсида баайни ўзига ўхшаган захча кўзли ўгли гердайиб ўтирар, рўпарасида қўл қовуштириб турган шойи, атлас чопонли одамларга лоқайд қараб, «Отам кетганидан кейин ҳам бу одамлар шундай икки букилиб, хизматимга тайёр турармиканлар?— деб ўйлар эди.— Мабо-до, бўйин товласалар, уларнинг гарданларига итот ҳалқасини солиб, маймундай ўйпатиш қўлимдан келади».

Қози гапини тамомлаб:

— Аё, амирулзамон, сиздан беҳад миннатдор бўлган Тошканд тўралари, боёнларининг совғаларини, сарупойи олийни қабул қилсалар,— деди ва бир чеккада қўлига зардўз чопонни тутиб турган баланд бўйли, мошгуруч соқолли оқсоқолга им қоқиб қўйди.

Имомқули қалин лаблари орасидан оппоқ тишларини кўрсатиб, эринибгина ўрнидан турди. Оқсоқол унга қимматбаҳо чопонни кийгизиб, белига олтин камар боғлади, кейин Искандарбекнинг ҳам белига олтин камар боғлаб, тилла қилич осди. Оғзи қулоғига етган амирзода қиличини ярим белигача қинидан суғуриб қаради-да, яна жойига солиб қўйди. Учинчи бир оқсоқол катта кимхоб бўхчани аранг кўтариб келиб, амирнинг оёғи остига қўйди-да, таъзим қилганича орқага чекинди.

Сарупони топишириш маросимида ҳозир бўлган дин арбоблари — уламою аъламлар, қозию муфтилар Бухорога тобе бўлганларидан беҳад мамнун, чунки энди ҳар қандай солиқлардан озод бўлишлари уларга маълум эди. Лекин орқада қўл қовуштириб турган даҳа оқсоқолларининг кўнгиллари ғаш, амир сарбозлари шаҳар аҳолисини талаганликларини улар ўз кўзлари билан кўрган, Имомқулихон Тошкентни қутқариш учун эмас, балки унинг бойлигини талаш учун келганлигини сезиб турар эдилар. Хусусан турқи совуқ, захча кўз хонзоданинг рўпарасида қўл қовуштириб турган одамларга меңсимасдан қараши кўнгилларини ғаш қилар эди.

Турдибой оқсоқол кечқурун уйига чарчаб келди. Арава сигадиған катта дарвозаси лаңг очиқ эди. Бошини сал энгаштириб, отини ниқтаб дарвозадан ташқари ҳовлига кирди-да, эгардан тушиб хўрсинди. Шу пайт қалмоқ башара хизматкори хужрадан чиқиб салом бериб, отнинг жиловидан ушлади, уни аста етаклаб отхонага олириб кетди.

Қудуқ ёнидаги бир туп олма чамандай гуллаган, арилар гувиллаб, унинг атрофида учиб юриб, гулдан гулга қўнар эди. Ўрдадан кўнгли гаш бўлиб, юраги сиқилиб қайтган оқсоқол бурун катакларини кериб, чуқур-чуқур пафас олди, қулфи дили очилиб, кўнгли кўтарилиб кетди. Олма гулидан таралган хушбўй ҳид, секин-аста эсаётган шамол юрагидаги барча иллатларни олиб кетгандай бўлди. Ўрта эшикни очиб ичкари ҳовлига қадам қўйиши билан этагини бар уриб, ҳовли суиураётган Хуринисога кўзи тушди.

— Ассалому алайкум, дада. Кечикиб келдингиз, зиёфат катта бўлганга ўхшайди,— деди қизи қаддини ростлаб.

— Ҳа, катта бўлди,— деди оқсоқол илжайишга ҳаракат қилиб.— Қани, юр, уйга кирайлик,— ойинг овқатини пишириб, дастурхон ёзиб ўтирғандир. Зиёфатда, негадир, томоғимдан овқат ўтмади.

У қизининг бўйи етиб қолгани, кўзга яқинлигини ўйлаб ташвиш торта бошлади. «Ишқилиб, унинг таърифи ўрдага бориб етмасин-да, унда бошимизга фалокат келади, Тошкандда ҳоким бўлиб қоладиган Искандарбек ноинсоф, беандиша йиғитга ўхшайди. Қизимни тезроқ узатиб тинчшим керак. Уни жияним Назарқул билан бириктириб қўйсам яхши бўларди,— деб ўйлади у қошларини чимириб.— Опам бир марта бўлса ҳам оғиз солмади-я! Ўгайлигига боради-да! Назарқул ақлли, ҳушли, уддабурон йиғит. Агар куёв қилиб олсам, уни ўғил ўрнида кўриб, бор-йўғимга уни ворис қилардим, қизим ҳам бахтли бўларди. Хуринисога худо ҳам ақл, ҳам ҳусн берган».

У токчалари ганч билан сувалган, тахмонга шойи, атлас кўрпалар тахлашган ойнавад хона ичига кирди, чакмонини, салласини қозиққа илиб, хонтахта ёнига ўтирди. У ёқ-бу ёққа қараб:

— Ойинг қаерда?— деб сўради қизидан.

— Ошхонада қозон-товоқни ювиш билан овора бўлсалар керак.

— Назарқул аканг бутун келгани йўқми?

— Келдилару уйда йўқлигингизни эшитиб, ичкарига кирмай кетиб қолдилар, — деди Ҳуринисо, негадир уялиқ қираб.

Қирқ ёшга энди қадам қўйган бўлса-да, чаккалари оқара бошлаган Рисола биби кириб салом берди-да, қўлидаги косани дастурхонга қўйди. Оқсоқол овқатланар экан, хотини билан қизига ўрдада бўлиб ўтган воқеалар, хон билан ўғлига топширилган совғалар, зиёфат тўғрисида батафсил гапириб берди.

— Худоё, энди замона тинч бўлсин, ҳокимларга худо инсоф берсин, — деди Рисола биби хўрсиниб.

— Дориламон замона бўлишига кўзим етмайди, — деди оқсоқол қўлини сочиққа артиб. — Тошканд ҳокими бўлиб қоладиган Искандарбек сўхтаси совуқ, ёқимсиз йигит. Бошимизга фалокат келтирмасайди деб қўрқаман.

У кулиб турган оқ юзли, қалам қошли, хушсурат қизига қараб туриб, ичида, худо уни балойи офатлардан ўзи асрасин, деб қўйди. Унинг юраги бир нохуш ҳодиса бўлиб ўтишидан дарак бериб тургандек эди. Худди шу маҳалда ўрта эшик тақиллаб қолди.

— Ким у? — деди баланд овоз билан уй эгаси.

— Мен, кираверайми?

— Э, сенмисан? Тақиллатмай тўғри киравермайсанми? — деди оқсоқол жиянини овозидан таниб.

— Уйда бегона хотивлар борми деб ўйлаган эдим-да...

Яктаги устидан белига шойи белбоғ боғлаб олган ўрта бўйли, миқтидан келган, йигирма беш ёшга энди қадам қўйган Назарқул тоғасига салом бериб, хонтахтанинг бир чеккасига тиз чўкди. Юзларига фотиҳа тортиб, аҳвол сўрашганларидан кейин:

— Боя мени сўраб келган экансан, тинчликми? — деди тоғаси.

— Тинчлик. Сиздан бир маслаҳат сўрагани келувдим.

— Хўш?

— Маткаримбой етмиш туя юк билан Авлиёотага кетаётган экан. Менга карвонни қўриқлаб бораётган йигитларга бош бўлиб бор, деб илтимос қилди. Кунига бир танга пул, озиқ-овқат берармиш.

— Берадиган пулиям, бир товоқ ошиям бошидан қолсин Маткаримбойнинг. Ҳозир Авлиёота тугул, Чимкентга бориш ҳам хатарли бўлиб қолди, карвонларни йўлда таламоқдалар.

— Ахир бизда ҳам қурол-яроғ бор, қараб турармидик!
— Йигитлик гурури ҳали бошингдан кетмаган, аччиқ-чучукни тотмагансан-да! Қўй бу гапингни, мен сенга яхши бир иш топиб бераман.

Ховридан тушган йигит унга савол назари билан қараб қолди.

— Имомқулихон эрта-индин Бухорога жўнайди, бу ерда ҳоким бўлиб қоладиган ўғли Искандарбекка икки юз сарбоз қолдириб кетмоқчи...

— Нега бунча оз, Имомқулихоннинг аскарлари беҳисоб-ку.

— Ўғлига иноимайди у. Кўпроқ аскар қолдирсам, исён кўтариб, меннинг тахтимни эгаллайди, деб қўрқади-да! Эшитишимча, ўрда ясовулбошисига қоровуллар керак экан, эртагаёқ ясовулбоши билан гаплашиб кўрай. Ғаним орасида ўз одамимиз бўлгани яхши.

Тоғасининг гапига қулоқ солар экан Назарқулнинг юзлари умид шуъласи билан ёришар эди.

— Агар ўрдада менбоп бир иш топилса, яхши бўларди,— деди у хурсандлигини яшира олмай, кейин,— нима учун Имомқулихонни Аштархоний деб юритишади?— деб сўраб қолди.

— Сабаби шуки, унинг бобоси Жонибек Султон Аштархон шаҳрининг хони бўлган. Урусия подшоси Аштархон шаҳрини босиб олганда Жонибек ўз одамлари билан Бухорога қочиб келган. Абдуллахоннинг отаси Искандархон уни яхши қарши олиб, унга ўз қизини бериб қуёв қилиб олган. Жонибек уч ўғил кўрган: Динмуҳаммад, Боқий Муҳаммад, Вали Муҳаммад. Ҳозир Тошкандда турган Имомқулихон Динмуҳаммаднинг ўғли. Аштархоннинг сўнгги хони Жонибек султоннинг невараси...

— Э, бундан чиқди Аштархонийлар иўғойлардан экан-да!

— Секинроқ гапир, агар бир ерда шу гап оғзингдан чиқиб кетса, бошинг ёрилади. Бугун тилсимларнинг калити тилни сақлашда...

— Сизга айтдим-да, тоға. Менам билмаман шу замонда тилга эҳтиёт бўлиш кераклигини.

Имомқулихон талаб олинган қимматбаҳо гиламлар, олтин, қумуш идишлар, шойи, атласлар ортилган туялар, араваларни олдин жўнатиб ўз саркардалари, амалдорлари, сипоҳлари билан Бухоройи шариф томон йўл олди. Тошкентда ҳоким бўлиб қолган Искандарбек ҳаддан ташқари эрка ўсган ўжар ва мутакаббир йигит эди. Қўл остидаги амалдорлар, аъёнлар, ҳатто катта уламолар

қабулига кирганларида бошини баланд кўтариб, менсимасдан қарши олар эди.

Ўрда доирасида унинг пивжиги кириб, ҳар қандай хизматини қилишга тайёр бўлган эркак ва аёллар ҳам топила қолди. Улар шаҳардаги энг яхши созандалар ва навозандаларни ўрдага чақириб турар, қўшмачи ҳарам бекаси қаерда чиройли қизлар борлигидан дарак берар эди. Кечқурунлари ўрдада танбур, дутор тароналари, ашулачиларнинг хониши янграй бошлади. Мусалласи шаръий пчиб кайфи тарақ бўлган Искандарбек ҳарамхонада дуторчи қизларнинг машқини тинглаб, канизаклар рақсини томоша қилар эди.

Бора-бора солиқлардан тушадиган даромад харажатларини қоплай олмай қолди. У шаҳар аҳолисидаш олинадиган уй солиғи, боёнлардан закот, деҳқонларга солинадиган қўш пулини оширишга қарор қилди.

* * *

Бир куни Турдибой оқсоқол маҳкамасидан кечроқ қайтиб келиб, наридан-бери нонушта қилиб олди-да, таҳорат қилиб, бошига салла ўради, четига жияк тутилган оқ яктагини кийганича ишоша-пиша намозигарга чиқиб кетди. Масжид жиловхонасида тўрт-беш киши ўтиришган экан, даҳа бошлигини кўриб ўринларидан туриб салом беришди. Оқсоқол саломга алик олиб улар ёнига ўтирди. У бир нарсадан норозидек қовоғи солиқ, башараси тувд эди.

— Искандарбек тутун пули, қўш пулини ошириш тўғрисида фармон беришти. Қунини зўрға ўтказайтган халққа жавр бўлди-да. Наҳотки шу фармонни беришдан олдин ҳеч кимга маслаҳат солмаган бўлса у?— деди чўтир юзли маҳалла элликбошиси, боши билан ўрда томонга ишора қилиб.

— Искандарбек ўлгудек ўжар, ҳеч кимнинг сўзига кирмайдиган йигит,— деди оқсоқол чаккасини қашлаб, Мирфаёз лашкарбеги ҳозирча солиқларни оширмай турсинлар, халқ норози бўлади, бойлардан қарз олиб турайлик деса ҳам сўзига кирмапти.

— Катталарнинг сўзига кирмаган бўлса, жар ёқасида турган экан, халқ уни итариб, асфаласофилинга қулатади,— деди кўзлари чақчайган каллапўшли бир намозхон.

— Бухороликлар дастидан ўлиб бўлдик. Жонидан тўйган халойиққа бош бўлиб уларни ҳайдаш керак, уйимиз куйгандан кўра ўлганимиз яхши,— деди жиккакдан келган бошқа намозхон.

— Бошқа даҳа оқсоқолларидан ҳам худди шу гапни эшитган эдим, пичоқ бориб суякка тақалганга ўхшайди. Шундай бўлса ҳам, маслаҳатлашиб бир иш кўрармиз,— деди Турдибой оқсоқол, осилиб тушган печини салласига қистириб қўйиб.— Оқибатини ўйламасдан иш бошлаш керак эмас. Маслаҳатли иш тарқалмас, деган гап бор.

— Етти ўлчаб бир кес, демоқчимисиз? Биз бир, икки, уч... деб ўлчаб ўтиргунимизча душман калламизни кесиб кетади. Қулфатга кўникиб юраверсак, унинг юки оғирлашиб, бизни мажақлаб ташлайди,— деди тоқати тоқ бўлган элликбоши.— Искандарбек очкўз, моли мардумхўр йигитга ўхшайди, бунинг устига ўлгудек фиқ-фужурга берилган экан. Оғачаой уйма-уй юриб, чиройли қизларни кўриб юради, хусни тўлган ожизаларни кўз остига олиб қўйиб, ҳокимга бориб айтади. Шу бугун ўша нокас ҳарам бекаси сизниқига кириб кетаётганини кўрдим.

— А? Ростданми?— Оқсоқол ҳовлиқиб ўрнидан туриб кетди,— уйдагилар ҳеч нарса демади-ку!

Шу пайт сўфи азон айта бошлади, унинг нафаси ўчиб, ўзини зўрага қўлга олди, намозхонлар билан масжидга кирди-да, қулоқ қоқиб, имомга иқтидо қилди.

— Оғачаой келганини боя нега айтмовдинг,— деди у мачитдан келгандан кейин хотинига ўшқириб.

— Айтишга улгуролмадим, шошиб-пишиб таҳорат қилдингизу намозга чиқиб кетдингиз,— деди Рисола биби.— Ўша хотиннинг оти Оғачами? Уни қаёқдан биласиз?

— У мегажини — ҳарам бекасини ҳамма билади-ю, сен билмайсан!

Бу гапни эшитиб ранги ўчиб кетган Рисола биби:

— Чочпонук таққан, тилла зиракли сатанг бир хотин экан, кириши билан Хуринисоин кўрди-ю, олдига бориб, унинг орқасини қоқиб қўйди-да: «Кўҳликкина экансан, илоё бахтинг очилсин», деб унга тикилиб қаради.

— Ишимиз хароб, уйимизга офат қадам қўйинти. Тезлик билан фалокатнинг олдини олиш керак. Паранжингни ёпишиб, Бибиҳожар билан ўглини чақириб кел, гап бор!

* * *

Оқсоқолнинг хотини билан ўгай опаси унинг гапини эшитиб донг қотиб қолишди.

— Вой, бу кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган гап-ку! Упашмасдан, олиқ-солиқсиз, одамларга маълум оши бер-

масдан... Никоҳ ўқитиб бўладими?— деди ҳанг-манг бўлиб қолган кампир опаси бошидаги дока рўмолининг учини чангаллаб.— Одамларнинг тили бир қарич, гап-сўзга қолмасмикинмиз?

— Кейин... гийбатчиларнинг оғзига ош билан уриб, тинчитамиз. Ҳозир бошимиз устида фалокат булутлари тўпланаётганини кўриб турибсиз-ку! Шу бугун бир пиёла сув билан никоҳ ўқитиб, икки ёшнинг бошини бириктириб қўймасак, ишимиз хароб. Эрта-индин Искандарбекнинг совчилари келиб, қизимни ўрдага олиб кетишади. Оқсоқол опасининг ақли қисқа, калтафаҳм эканлигини билар эди. Шунинг учун у ғазабини босиб, қандай аҳволга тушиб қолганларини тушунтиришга уринди. Энг кейин опасини дарров таслим бўлишга ундайдиган бир гапни ўртага ташлади.— Опа, агар Назарқул менга куёв бўлса, уни ўғил ўрнида кўриб, бор-йўғимни, еру сувимни унга мерос қилиб қолдираман.

Бу гапни эшитиб кампирнинг юзи ёришиб кетди:

— Вой, ўргилай, ука, раҳматли онанг ҳам мени ўз қизларидай ўстириб катта қилганлар, сен ҳам бир туғишган укадай менга меҳрибонлик қилиб келгансан. Мен... Ҳуринисодек қизни ҳеч қачон тополмайман, у ҳам келиним, ҳам қизим бўлади. Омин...

Ҳаммалари «Оллоҳу акбар» деб юзларига фотиҳа тортганларидан кейин енгилланиб нафас олишди.

Эрининг шошилич қилаётган ишидан унча рози бўлмаса ҳам, Рисола биби итоат қилишга ўрганиб қолгани учун чурқ этмай ўтирар эди. Унинг дастурхон ёзиб совчиларни кутиб олиш, қалин пул олиб, қиз оши бериш, қуда томонидан саруполар олиб, қўш сурнай ва карнай билан келган куёв ва куёв навкарларига зиёфат бериш ва ҳоказолар тўғрисидаги орзу-ҳаваслари чилларчин бўлган, қўни-қўшниларнинг гап-сўзларини эшитиш, маломатга қолиш уни даҳшатга солар эди. Аммо эрининг келтирган далиллари бу мулоҳазалардан устун чиқиб, орзу-ҳавас тўғрисидаги ўйлари беҳуда эканлигини пайқаб қолди.

Назарқул эса бошини қуйи солиб, тоғасининг гапларига жон-дили билан қулоқ солар, лекин хурсандлигини яширишга уриниб ерга қараганича қотиб қолган, юраги шодлик билан талцинар, юзи булутлар орасидан чиққан офтобдай ярқирар эди. Ҳуринисо эса узоқдан туриб, дасининг гапларига қулоқ солар экан гулдек яшнар, чеҳрасидан, бутун вужудидан нур ёғилар эди.

Назарқул кейинги вақтларда бир баҳона топиб, ўғай

тоғасиникига тез-тез келадиган бўлиб қолган эди, лекин Ҳуринисонинг жозибали табассумидан эсанкираб, айтадиган гапни унутиб қўярди.

Ҳуринисонинг кийинишида ҳам, юриш-туришида ҳам ҳеч қандай дабдаба йўқ, оддий чит кўйлак устидан духоба нимча кийиб олган, оёғида локланган кавуш, бошида оҳори кетган шойи дуррача... У Назарқулни кўришга муштоқ бўлса ҳам, у билан учрашганда сир бой бермай, ҳол-аҳвол сўрашар эди. Катталардан эшитган ишқ-муҳаббат қизларга эмас, йигитларгагина ярашади, деган гап унинг руҳига сингиб кетган. Шу сабабдан баъзи-баъзида йигитнинг нега хижолат чекаётганини тушунгандек унга тикилиб қараб қўяр эди. Шунда юрагидаги дардини айтишга шайланиб турган йигит қўрқиб, гапни бошқа ёққа буриб юборар эди.

Улар гўё бекинмачоқ ўйнаётгандай юракдаги сирларини яшириб юришар, лекин бир-бирларини кўрганда ёмғирдан кейин товланган гулдай яшнаб кетишар эди.

Ҳуринисога совчи келганини эшитганда йигитнинг кўзига дунё қоронғи бўлиб кўринар, зулмат муҳаббат қуёшини тўсиб қўйгандек бўлар эди. Мана энди зулмат чекиниб, ҳаётнинг зеб-зийнати бўлган севги шаъми ярқираб нур соча бошлади.

МИХАИЛ ШОЛОХОВ БИЛАН УЧРАШУВ

Михаил Александрович Шолоховнинг номи кўп миллатли мамлакатимизда ва чет элларда чуқур эътиром ва муҳаббат билан тилга олинади. Бу ном бутун совет адабиётининг буюк муваффақиятлари, социалистик реализм методи ўз тараққиёти жараёнида эришган юксак нўққилар рамзи бўлиб қолди.

Мамлакатимизнинг турли бурчакларида бўлганидек, бизнинг Ўзбекистонимизда ҳам М. А. Шолохов асарлари миллионлаб ўқувчиларга эга. Тошкентнинг 2000 йиллиги арафасида журналист Анвар Жўрабоев «Тошкент оқшоми» йўлланмаси билан Михаил Шолохов ҳузурда бўлиб, у билан суҳбатлашган эди. Бу улуг ёзувчи билан сўнги учрашувлардан бири бўлиб қолди.

...Михаил Александрович Шолохов билан учрашишдан олдин Вешенская станицаси билан мириқиб танишдик. Замонамизнинг буюк ёзувчиси ва у яшайдиган Вешенская эндиликда бутун дунёга машҳур. Шолохов ва Вешенская... Бу тушунчаларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Бунинг сабаби Михаил Александровичнинг ярим асрдан ортиқроқ вақтдан буён бу ерда, эркин Дон кенгликларида яшаётганидагина эмас, балки унинг барча қаҳриқлар СССР Олий Совети депутати, КПСС Марказий Комитети аъзоси, Ростов обкоми ва Вешенская райкоми аъзоси сифатида ўз станицасининг, қадрдон ўлкасининг гуллаб-яшнаши учун кўп иш қилганлигидадир.

30-йилларнинг бошларида Вешенская «Тинч Дон» асарида тасвирланган станицадан айтарли фарқ қилмасди. Маҳаллий музейда сақланаётган ўша йилларнинг фотосуратларида галати манзара намоён бўлади: тап-тақир, шамоллар ялаб кетган теналиклар, қиргоқ бўйлаб жойлашган бир неча ғиштин уй, қолганлари эса пастак томли, четан деворлари қийшайиб ётган харобгина уйчалар... Қимсасиз майдон ўртасида станица черковининг ёлғиз қўнғироқхонаси сўнпайиб турибди...

Эндиликда станицани таниб бўлмайди. Кенг, гўзал кўчалар, хилма-хил нақшлар билан безатилган мустаҳкам казак уйлари, кўп қаватли бинолар ҳам кам эмас — Советлар уйи, педагогика билим юрти, марказлашган кутубхона. Маданият саройи, ёғ заводи, поп заводи, озуқа-ем фабрикаси, «Вешенский» пансионати — буларнинг ҳаммаси станицанинг бугунги қиёфасини белгилайди. Илгариги кимсасиз майдон атрофида кенг экранли «Колос» кинотеатри биноси ва бошқа замонавий иншоотлар қад кўтарган. Сал нарироқда эса яшил барглар орасида «Дон» ресторани ошпоқ кемага ўхшаб кўринади.

Бир текис ўсган, баланд дарахтлар ўртасида М. А. Шолоховнинг гранит бюсти қад кўтарган. Бюстда у ўрта ёшда, қалин сочлари сал тўзғиган, нигоҳи эса Дон дарёсига, унинг улуғвор кенгликларига қадалган ҳолда акс эттирилган. Дон, Шолохов баланд пардаларда қуйлаган тинч Дон бу ердан бир неча қадам нарида, пастликда оқмоқда. Ҳайкал рўбарасидан дарёнинг бутун сатҳи яхши кўринади. Унг томонда понтон кўприк.

— Бу кўприк, — дейди мени станица билан таништираётган Вешенск район партия комитетининг биринчи секретари Николай Александрович Булавин, — жуда ноқулай. Унда ҳаракатнинг бир томонламалиги туфайли қирғоқда кўплаб машиналар тўпланиб қолади. Кўприкни кўтариб турган понтонлар эса кемалар қатновига халақит беради. Сайловчилар ўз депутатлари Шолоховга янги кўприк қурилишида кўмаклашишини сўраб наказ бердилар. У ҳам ишга қизғин киришиб кетди. Умуман, Вешенск учун нима зарур бўлса, дарров ёрдамга ошиқади. Ҳозир янги, замонавий кўприк қурилиши тез суръатларда давом этипти.

...Келгуси кун эрталаб биз Булавин билан биргаликда Шолохов уйига келдик. Биз билан бирга Волгоград трактор заводи директорининг ўринбосари Николай Михайлович Будько ҳам бор эди. У Шолоховга Волгоград меҳнаткашларидан салом келтирганди.

Кўча эшиги ғийқиллаб очилди. Кўз олдимизда кузнинг олтин рангларига чайилган дарахтлар билан ўралган файзли ҳовли намён бўлди.

Зиналардан иккинчи қаватга кўтарилиб шинам, нурли хонага кирамиз. Михаил Александрович Шолохов креслода ўтирибди. У майин жилмайиб ҳаммамизга қўл узоатади, сўнгра илиқ табассум билан ўтиришга таклиф этади.

— Соғлиқларингиз қалай, Михаил Александрович, —

деймиз энг аввало бараварига. Чунки у яқинда огир бетобликни бошидан кечирганлигини билар эдик.

— Ёмон эмас. Аста-секин тузалаyman,— дейди у.

Шундан кейин Михаил Александрович Волгоград тракторсозларининг турмуши ва ҳаётини суриштиради, машиналарнинг янги маркалари, двигателларининг қуввати, кабинадаги қулайликлар ҳам унда қизиқиш уйғотади.

Шундан кейин ёзувчи менга юзланади:

— Тошкентдан дейсизми? Жуда соз! Бу шаҳар ҳақида ҳамкасбларим ва дўстларимдан кўп нарса эшитганман. Тошкентнинг қиёфаси жуда ўзгариб кетган бўлса керак-а?

— Ҳа, жуда-жуда. Сиз Тошкентда ҳеч бўлмаганмисиз?

— Афсуски, бўлмаганман. Олмаотада бўлганман, Тошкентга эса, афсуски, ҳеч йўлим тушмаган.

— Дарвоқе, Михаил Александрович, яқинда Тошкент ўзининг 2000 йиллигини нишонлайди.

— Шундай денг-а. Қачон экан?

— Ропна-роса бир йилдан кейин.

— Мен тошкентликларни бундай ажойиб юбилей билан чин дилдан табриклайман. Қалай, зилзила бошқа ташвишлантирмаяптими?

— Гоҳ-гоҳ қимирлаб туради. Аммо кейинги пайтда «ҳазиллашишни» тўхтатганга ўхшайди.

— Тошкентликлар билан ҳазиллашиш яхши оқибатларга олиб келмаслигини англаган бўлса керак-да!

— Ҳа, шундай кўринади...

— Ҳўш, янги қурилишлар қалай? Кўп қурылмасларми?

Мен Михаил Александровичга пойтахтимизнинг янги қурилишлари ҳақида, кўркам массивлар, шаҳар фахри бўлган В. И. Ленин майдони ва доҳий музейи филиали ҳақида, замонавийлик миллий анъаналар билан узвий бирикиб кетган ўзига хос меъморчилик ҳақида фахр-ифтихор билан сўзлайман.

— Кўп қаватли бинолар ҳам кўпми?— сўрайди Шолохов. Сигарета тутуни унинг мундштугидан кўкка ўрлайди.

— Жуда кўп. Масалан, ўн етти қаватли «Матбуот уйи» бор. Унинг қурилганига тўққиз йилча бўлди. Ошпоқ мрамар билан қопланган. Яқинда эса қурувчилар 23 қаватли «Москва» меҳмонхонасини фойдаланишга топширишди. У Ўрта Осиёдаги энг баланд бинодир.

— Бу жуда зўр-ку!

— Бундан ташқари, баландлиги тўрт юз метрга яқин бўлган янги телеминара қурилиши ҳам тугалланмоқда.

— Яшанглр...

Шундан сўнг Михаил Александрович шаҳар аҳолиси билан қизиқади. Мен унга Тошкент аҳолиси яқинда икки миллионга етишини айтаман.

— Транспорт масаласи қалай?

— Ҳозир бизда метро ҳам бор, Михаил Александрович.

— Метро дейсизми? Жуда ҳам соз!

— Ҳозирча, Михаил Александрович, метронинг биринчи навбати ишлаяпти. Биласизми, тўртта станция шоир ва ёзувчилар номи билан аталган: Пушкин, Горький, Ҳамза, Ҳамид Олимжон... Иккинчи навбат қурилишида эса станциялардан бири Алишер Навоий номи билан аталади.

— Ҳа, Навоий — буюк шоир!

— Михаил Александрович, 1968 йилда Тошкентда ўтказилган халқаро адабий симпозиум қатнашчиларига йўллаган мактубингизда Навоийнинг қуйидаги мисраларини келтирган эдингиз:

Одами эрсанг демагил одами,
Онингким, йўқ халқ ғамидин ғамп.

— Ҳа, келтирган эдим. Бу бежиз эмас. Навоий улур муҳаббатга сазовор. У меҳнат ва муҳаббат куйчиси сифатида ўз халқининг донишмандлигини мангуликка муҳрлади. У чиндан ҳам буюк шоир!

Шундан кейин Михаил Александрович мендан ўзбек адабиётининг бугунги куни ҳақида завқ билан суриштира бошлайди. Мен уни Комил Яшин, Уйғун, Назир Сафаров, Зулфия, Раҳмат Файзий, Асқад Мухтор, Ҳамид Ғулом, Рамз Бобожон, Саид Аҳмад, Мирмуҳсиб, Шукрулло, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва бошқаларнинг ажойиб ижодий ютуқлари билан таништираман. Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари Сарвар Олимжонович Азимов бошчилигида адабиётимизни ривожлантириш бўйича олиб борилаётган самарали ишлар ҳақида фахрланиб ҳикоя қиламан.

— Ёш талантларни тарбиялаш бўйича қапдай ишлар қилиняпти?— қизиқади Михаил Александрович.

— Жуда кўп ишлар қилинмапти, Михаил Александрович. Сайёр семинарлар ўтказилмапти, ҳафталик адабий газета ва «Ёшлик» журнали нашр этилмақда. Ёш ёзувчиларимизнинг асарлари Бутуниттифоқ журналларида тез-тез босилмақда, уларнинг китоби марказий нашриётларда чоп этилмақда.

Сўнгра мен унга Тошкент катта адабий байрам — СССРнинг 60 йиллигига бағишланган кўп миллатли совет адабиёти фестивали руҳи билан яшаётганлигини мамнуният билан айтиб бердим.

— Мен бундан жуда хурсандман, фестиваль адабиётларимизни яқинлаштириб қолмасдан, халқларимиз дўстлигини ҳам мустаҳкамлашга хизмат қилишига ишонаман...

Бундан ўн йил муқаддам М. А. Шолохов «Бузилмас Иттифоқ» деб номланган тўпламга ёзган сўзбошисидаянги коммунистик жамият қурилишини кўркам бинонинг бунёд этилиши билан қиёслаган эди. Унинг таъкидлашича, агар ана шу образдан фойдаланадиган бўлсак, СССРнинг барпо этилиши ҳам ўзига хос улугвор қурилишдир. Аммо бу бино бунёдкорининг меъморчилик даҳси қанчалик гўзал ва улугвор бўлганлиги ҳақида ўйлаб кўрганмизми? Бу улугвор иншоотнинг барпо этилишига инженерлар қўшган ижодий фикр нақадар ажойиб эканлиги, қурувчи ишчиларнинг миллионлаб ақлли меҳнаткаш қўллари бу бинога қанчалик ғайрат-шижоат ва меҳнат сарфлаганини ўйладикми? Бинонинг ўзи-чи? У замонлар ва вайрон қилувчи ўзгаришларга қанчалик чидамли, зилзилаларга тўла бардошлими, ҳар қандай офатлардан омон чиқа оладими?

Бинонинг мустаҳкамлиги фақатгина замонлар билан эмас, баъзан бошдан кечирингга тўғри келадиган фалокатлар билан ҳам синалади. Сўнги уруш бизга ёпирилган ана шундай улкан фалокат эмасми? Аммо кўп миллатли қардошларча бирлик ва йигит-қизларнинг биргаликда тўқилган қони билан мустаҳкамланган СССР бу оғир синовга бардош берди ва ундан янада пишиб, кучга тўлиб чиқди... Михаил Александровичнинг ана шу сўзларини ўзига эслатаман.

— Ҳаммамиз, барча дўстларимиз, ҳатто душманларимиз ҳам эндиликда халқларимиз дўстлигининг асоси қанчалар мустаҳкам ва бузилмаслигига, уларни бирлаштириб турган қардошлик алоқалари қанчалар буюк эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қилдилар,— дейди ёзувчи.

— Михаил Александрович, баъзида ҳарбий мавзуда ёзадиган гап қолмади, деган фикрни эшитиш мумкин. Бу ҳақда Сиз нима дея оласиз?

— Бундай овозлар уруш даҳшатлари ҳеч қачон уйи эстонасига йўламаган мамлакатларда ҳам эшитилиб турибди. Бу тушунарли. Ҳеч ким урушда бизнинг мамлакатимиз, бизнинг халқимизчалик улкан йўқотишга дуч келмаган. Биз, ёзувчилар ҳеч қачон бу жасоратни унутмаслигимиз керак.

...Кейинги кун суҳбатимиз яна Ўзбекистон ҳақидаги завқли суҳбатдан бошланди. Аввалига Михаил Александрович Вешенск район партия комитети секретаридан ғалла ўрими қандай кетаётганлиги ҳақида сўраб-суриштирди. Ғаллакорларнинг ташвишлари, уларнинг эҳтиёжлари ёзувчи ва депутатни ҳамisha тўлқинлантиради. Сўнгра Шолохов тўсатдан сўраб қолди:

— Пахтакорларимиз иши қалай кетяпти? Об-ҳаво биздагига ўхшаб қисталанг қилмаяптими?

— Шунақаси ҳам бўлиб туради. Бу йил бизда куз эрта келди. Ўзингиз биласиз, Ўзбекистон 6 миллион тонналик маррага етганига анча бўлди. Шу юбилей йилида пахтакорларимиз Ватани янада юксак ҳосил билан қувонтиришга қарор қилишган. Албатта об-ҳаво доим ҳам қулай бўлавермайди. Аммо пахтакорларимиз ҳар доимгидек катта жасорат кўрсатяптилар. Йиғим-терим суръати кундан-кунга охиб боряпти...

— Михаил Александрович, Тошкентда ўтган халқаро адабий симпозиум қатнашчиларига йўллаган мактубингизда бизнинг олдимизда турган масалалар ҳар бир маданият арбобидан «Сиз ким билансиз?» деган саволга жавоб беришни қатъият билан талаб этади, унинг қалами, меҳнати, санъати нимага ва кимга хизмат қилияпти? Долзарб муаммоларни ҳал қилишда ҳаммамизнинг қизгин иштирок этишимизни давр тақозо этмоқда, деб ёзган эдингиз...

— Мен ҳозир ҳам бу сўзларни такрорлашим мумкин.

— Михаил Александрович, Сизнинг асарларингиз 30-йиллардан бошлаб ўзбек тилида кўплаб нашр этиляпти. Асарларингизнинг саккиз жилдлиги ўзбек тилида босилди. Улар аллақачон республикамиз ўқувчиларининг энг сеvimли китоблари бўлиб қолган. Бахтимизга узоқ йиллар соғ-саломат яшанг, Михаил Александрович.

— Чин қалбдан миннатдорман. Республикангизнинг меҳнаткаш ва доно халқига қувонч тилайман. Навоийни яратган заминга бахт ҳамisha ҳамроҳ бўлсин!

... Мен ҳозиргина Михаил Александрович: «Жасур журналист Жўрабоев Анварга. Салом ва самимий тилаклар билан М. Шолохов. 14.9.82» деб дастхат ёзиб берган «Тинч Дон» китобини варақлаганча Вешенская станицаси бўйлаб оҳиста қадам ташлаб борарканман, адибнинг: ҳеч кимга ҳужум қилмаган, аммо ҳамиша ўзи яратган нарсаларни қатъий туриб муҳофаза қила олган, эрки ва номусини, ўзи орзу қилган келажagini яратиш ҳуқуқини ҳимоя қила олган қаҳрамон халққа таъзим қилишни ўзининг ёзувчи сифатидаги вазифам деб билдим ва шундай деб биламан, деган ажойиб сўзлари беихтиёр хаёлимдан ўтди.

НУРЛИ ОРЗУЛАР ШАҲРИ

Биринчи бор Тошкентда чет элдан қайтиб келаётганда меҳмон бўлганман. Ўшанда Покистонда бўлдик, Ҳиндистон бўйлаб унутилмас сафарлардан бир дунё завқ олдик. Кўрган, эшитган воқеалардан олган таассуротларимиз остида, қуёшли куз кунларининг бирида Тошкент аэропортига келиб тушдик. Юзимизга иссиқ ҳаво урилди, чўзиб чалинаётган қандайдир куй эшитилди. Аэровокзал тепасида эса «Хуш келибсиз» деган ёзувга кўзимиз тушди.

«Шарққа сафар давом этяпти!»— деб қўйди делегациямиз аъзоларидан бири. Ҳа, бу ер ҳам Шарқ, аммо қанақа Шарқ, денг?

...Ёдимда бор, Дакка шаҳрида автомобилемиз улкан масжид биносига олиб борувчи узун ва кенг зина олдида тўхтади. «Бизнинг Ғарбдаги хўжаларимиз қуриб берган нарса фақат мана шу холос»,— деди секингина йўлбошловчи. У ўша пайтда Шарқий Покистонни, ҳозирги Бангладешни эзиб келган Покистон ҳарбий диктаторларини назарда тутган эди.

Биз масжидни яқиндан кўрмоқчи бўлдик. Йўлбошловчи истар-истамас рози бўлди. Шундан кейин кўз олдимизда тасаввур ҳам қилиб бўлмайдиган даҳшатли манзаралар намойён бўлди.

Ғадолар, жулдур кийимли, турли қиёфадаги кишилар тўдаси ёлвориб, кўз ёши билан бизни ўраб олди. Улар қўлларини чўзиб, қўлтиқтаёқларини кўтариб, бирон нима бериб кетинимизни сўрашарди. Чўнтагимиздаги бор нарсаларни улашиб бердик. Йўлбошловчи бу ожиз ва бечора кишиларга овози борича нималарнидир қичқирар, бизни қўпол равишда машинага итариб киритишга интиларди. Биз узоқ вақт жим кетдик. Кўз олдимизда хайр сўраб чўзилган қўллар, кўзлардаги ёш, даҳшатли фақирлик қайта-қайта намойён бўларди.

Бу одамларга қандай ёрдам бериш керак? Инсон кулфатини қай йўл билан йўқотиш мумкин? Мустамла-

качиликнинг даҳшатли меросини юлиб ташлаб, ижтимоий жароҳатларни қандай даволаш лозим? Бундай саволлар ўша оқшом ҳар биримизни ўйлатиб қўйганди. Бу саволларга тарих, социал тараққиёт йўлига қадам қўйган халқлар жавоб беради. Балки шунинг учун ўша куз кунда совет тупроғига қадам қўйиб, Тошкентга ўзгача меҳр билан тикилгандирмиз.

Тошкент ижтимоий илғор Шарқ билан ижтимоий қолоқ Ғарб ўртасидаги баҳсда ёрқин далиллардан биридир. Тошкент прогрессив Шарқнинг консерватив Шарққа қарши ишончли далилларидан биридир.

Биз ўшанда ҳаёт билан, меҳнат, қувонч ва нур билан тўлиб-тошган шаҳарни кўрдик. Келажакка умид билан қараётган, меҳнаткаш шаҳар. Улкан моддий ва маънавий бойликлар жамланган маскан. Болалар, ёшлик ва гўзаллик салтанати.

...Улуғ Октябрь социалистик революцияси оташида тобланган буюк социал қардошлик мамлакатимиз барча миллат ва элатларини маҳкам жипелаштирди. Ҳатто улкан zilzila, сейсмик фалокат ҳам бу қардошлик илларини уза олмади, аксинча, мустаҳкамлади.

Шарқ қаёқда? Ғарб қаёқда? Ҳаммасида ҳам дўстларимиз бор.

Ҳозирги пайтда бошқа социал системага мансуб мамлакатларда саноат ривожланган Шимол ўз бойликларининг бир қисмини ўтмишда мустамлака бўлган, техник жиҳатдан қолоқ Жанубга бериши керак, деган мавзуда мунозаралар олиб борилмоқда. Биз ўзимизни Ғарбий Шимолга (Шарқий Япония ҳам шу районга киритилганлигини айтиб ўтиш керак) киритмаймиз. Капиталнинг мустамлакачилик горатгарлиги учун ҳам масъул эмасмиз. Аммо бизнинг мамлакатимизда инқилоб ва индустриалаштириш йилларида Москва Шимоли Тошкент Жанубига ёрдам қўлини чўзди. Ўзбекистон ва бутун Ўрта Осиёнинг миллионлаб меҳнаткашларини ўқитиш, Мирзачўлни ўзлаштириш ва улкан капаллар қурилишида етдиқидилдан кўмаклашди. Тошкентни ўз ичига олган бизнинг Жанубимиз эса уруш йилларида мамлакатимизнинг юз минглаб кишилари, Ленинград ва Украинанинг болаларини ўз бағрига олди. Эндиликда у ноқоратупроқ ерлар меҳнаткашларига қардошларча ёрдам бермоқда. Жануб қаёқда? Шимол қаёқда? Ҳаммаси ҳам бизнинг совет Ватанимиз!

Ўша чет эл сафариди яна бир фожиавий манзаранинг гувоҳи бўлган эдик. Покистоннинг порт шаҳри Карочи-

даги катта майдонда диний низолар асосидаги қонли тўқнашувлардан қочиб келган минглаб кишилар ўтирарди. Улар қуёш тигида соатлаб ўтиришар, кўзларини юмиб, таркидунё қилган одамлардек паришон чайқалиб қўйишарди. Улар ҳеч нарса қила олмасдилар, ҳеч нарса қилишни истамайдиганга ҳам ўхшардилар. Гўё одамларнинг сояси эдилар, холос. Делегация аъзоларидан бири сўраб қолди: «Нега уларга йўллар қуриш, ариқлар қазини каби ишларни топширишмайди?» Йўлбошловчи «Иш йўқ», деб жавоб берди. Бизнинг ажабланганимизни пайқаб, izzoh берди: «Уларга иш учун пул тўлайдиган киши йўқ».

Сизнинг шахрингизга, тошкентликларнинг қиёфасига назар ташлагандаёқ Тошкент — Меҳнат шаҳри, қўли гул усталар шаҳри эканлигини ҳис этиш мумкин.

Тошкентликлар ўз ишларини сидқидилдан севадилар. Эртага бундан ҳам яхшироқ ишлаш йўллари ҳақида бош қотирадилар. Уларнинг иши бор, нима учун меҳнат қилаётганликларини ҳам яхши биладилар.

«Мақтанга-ку мақтаяписиз, шахримиз ҳақида чиройли гаплар айтаяписиз, — деб эътироз билдиришни мумкин синчков ва талабчан бирорта тошкентлик, — камчиликларимиз ҳам бор-ку. Уларни кўрмаслик мумкин эмас».

Тўғри. Аммо мен уларни кўрмасликка чақираётганим йўқ. Аксинча, ўз шахрининг чинакам фидойиси бўлган одам курашчи бўлиши керак, деб ҳисоблайман. У ўз уйидаги чиқиндиларни аёвсиз супуриб ташлайди. Тошкентликлар уйда эса ирқитлик, безорилик ва чайқовчилик, ёлгончилик ва лоқайдлик бўлиши мумкин эмас. Чинакам соғлом танқид супургиси шаҳар аҳолисига жуда ярашади.

...Тошкент болаларнинг кўплиги билан кишини ҳайрон қолдиради. Улар хиёбонларда ва боғларда ўйнайдилар, фаввораларда чўмиладилар, милиционер эса боғчадан келаётган сафни ўтказиш учун ҳаракатни тўхтатиб қўяди. Болаларнинг кўплиги асосан ёш шаҳарларга хос, деб ҳисобланади. Агар шундай бўлса, қадимий Тошкент — навқирон, ёш шаҳар.

Дакка шаҳрида қандайдир аёл мен томонга қўғирчоққа ўхшатиб йўрғакланган митти гўдакни узатиб, хайр сўради. Ана шу ачинарли ва оғир сафарда биз билан учрашган врач алам билади: «Болалар — бизнинг бахтсизлигимиз!» — деди. Уларни боқадиган киши йўқ, уларга берадиган нарса ҳам йўқ. Улар жуда кўп.

«Болалар — бизнинг қувончимиз, — дейишади Тош-

кентда.— Энг яхши нарсалар улар учун! Улар қанча кўп бўлса, ҳаётимиз шунча нурли, гўзал бўлади. Келажакка ҳам ишонч билан қарай оламиз!

Болалар бор жойда ёшлик ҳам бўлади. Тошкентнинг комсомол ташкилоти мамлакатдаги энг йирик ташкилотлардан бири эканлиги ҳам бежиз эмас. Мен республикадаги комсомол тadbирларида бир неча бор иштирок этганман. 1979 йилда «Комсомольская правда» газетасининг Тошкентда ўтказилган ишчи планёркаси ҳамон ёдимда. Болаларнинг осойишта хатти-ҳаракати, катталарга ҳурмат-эътибори, ишларга давлат манфаати нуқтан назаридан ёндашиши, камтарлиги ва тўғрисиўзлиги менни қувонтирди. Оилада ҳамма нарса бир текис кечмайди, дейишади. Тўғри, аммо оила катта, самимий ва талабчан. Унда нотўғри қадам қўйган кишига ёрдам берадилар, хатосини тuzатадилар, далда бериб, қўллаб-қувватлайдилар. Тошкентнинг ёш авлоди чиндан ҳам жўшқин, у катта ишлар қилишга қодир!

Капиталистик Шарқда ўзининг фоҳишахопалари билан, напавандлик марказлари билан, қароқчиларча мафия ўчоқлари билан машҳур бўлган шаҳарлар бор. Гонконг сингари шаҳарлар эса капитал, савдогарчилик дунёсига хос барча иллатларни ўзида мужассамлаштирган.

Тошкент анжуманлар шаҳри эканлигини бу ердаги кўркем заллар ва саройларгина эслатиб турмайди. Ёзувчилар ва кинематографистлар, журналистлар ва архитекторлар бежиз бу ерга интилишмайди. Чунки бу ерда енгил ва эркин нафас олиш мумкин. Бу ерда ижодкорнинг сўзи ҳаяжон билан тингланади. Шарқ ва Ғарб прогрессив санъаткорлари ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорлик ҳам шу ерда дунёга келади.

Тошкент фаввораларини ҳам тез-тез эслаб тураман. Улар ёнида ўйлар тиниқлашади, шоир Фет ёзганидек, «ҳаво, нур ва ўйлар бирлашиб кетади».

Фаввораларнинг отилиб тушишидан ҳосил бўлган биллур томчилар ҳаёлий шакллар ҳосил қилади. Тошкент қиёфаси фаввораларсиз, замонавий биноларсиз, кўм-кўк боғлар ва гулзорларсиз мукамал бўлмайди. Тошкентнинг замонавий меъморчилигида миллий анъаналар айниқса ёрқин намоён бўлган. Кўп асрли ўтмиш ҳозирги замон услуби билан ажойиб уйғунлик касб этган.

Қадимий ва навқирон Тошкент гўзал, такрорланмас! Ҳаёлимда у билан ёнма-ён доно ва нурли Москва, қадимий ва яшил шаҳар Киев, юксак ва порлоқ Боку, Совет

Иттифоқининг буюк қардошлиги маржонида нур сочиб турган барча ажойиб шаҳарларимиз намоён бўлади.

Афсоналарда айтилишча, худога наик келтирган, уни кўрмоқчи бўлган одамлар Бобийда балад минвора қуришга киришибдилар. Аммо худо уларни ягона тилдан маҳрум этибди. Шунда улар бир-бирларини тушунмай қолиб, ўз ниятларидан воз кечибдилар. Бизнинг мамлакатимизда, Тошкентда одамлар юзлаб тилда гапирадилар. Аммо бу уларнинг дўст, ўртоқ, қон-қардош бўлишига халақит бермайди. Улар инсоният орзу қилган буюк ва улкан гоёларни амалга оширишга қодир, келажакнинг буюк биноси бунёдкоридирлар, коммунизм бунёдкоридирлар.

Орденли Тошкент — 2000 ёшда. Бу Ўзбекистон пойтахти аҳли учунгина эмас, балки мен сингари ўз қалбининг бир парчасини бу ерда қолдирган барча кишилар учун ҳам чинакам байрамдир. Советлар мамлакати халқлари аҳил оиласининг байрамдир.

Гўзал шаҳрингиз узра ҳаминча бахт, қардошлик ва дўстлик юлдузи зиё сочиб турсин.

ПОЙТАХТ МЕТРОСИ

Бекат билан бекатнинг ораси кўз-қош янглиғ,
Безаклари анвойи — нуқра, тамал тош янглиғ.
Ер тагида порлаган юлдуз ё қуёш янглиғ,
Камдан-камдир қиёси,
Тошкент метроси.

Шаҳар шон-шавкатига бирам ярашиб тушмиш,
Қошинлари ой билан ҳусн талашиб тушмиш,
Йўловчилар тилида мақтови ошиб тушмиш,
Фаровонлик белгиси,
Тошкент метроси.

Манзилинг яқин этиб, дилни чарогои қилур,
Афзаллигин қадамда кўз-кўз, намоён қилур.
Уриниб-суриниш йўқ, кўрмаган армон қилур,
Мудом бирдек ҳавоси,
Тошкент метроси.

Боболар қилмиш орзу шундай ёруғ кунларни,
Сизу биздай йўли оқ, ризқ-рўзи бутунларни.
Раҳнамомиз ечолди ечолмас тугунларни,
Тун-кун бирдай зиёси,
Тошкент метроси.

Қундан-кун обод бўлар Тошкент—дўстлик қалъаси,
Юксалмиш, камол топмиш кўҳна Шарқ машъаласи.
Бунда ҳар қилинган иш яхшилик нишонаси,
Келар инсон ҳаваси,
Тошкент метроси.

Гулистон шаҳри

«АМИР УМАРХОННИНГ КАНИЗИ»

(Абдулла Қодирӣнинг ёзилмаган романи ҳақида)

Қодирӣнинг ёзилмай қолган тарихий романи ҳақидаги хотиралар «Тошкент оқшоми» газетасида босилиб чиққандан сўнг ҳурматли ўқувчиларимиздан олқини, мулоҳаза, изоҳ тарзида хатлар олинди ва ушбу асосда хотиранинг баъзи ўринлари ҳужжатлар билан бойитилди, баъзи иккинчи даражали ўринлари эса китобхон вақтини тежаш мақсадида тушириб қолдирилди.

* * *

Абдулла Қодирӣнинг «Амир Умархоннинг канизи» романи ҳали ёзилмаган, аммо унга ҳозирлик кўриб қўйилган эди. Ёзувчининг ниятига кўра бу роман ҳам Қўқон хошлиги даври воқеаларини акс эттириши керак эди.

Албатта, бу романи ёзишга муаллифни рағбатлантирган омиллар бор. «Меҳробдан чаён»нинг ёзилиши тарихидан» деган мақоламда даданинг шундай сўзларини келтирган эдим: «Ўтган кунлар»га материал тўпланимда, баъзан қўлимга қизиқ материаллар тушса ҳам давр ва ё бошқа жиҳатдан унинг «Ўтган кунлар»га тўғри келмаслигини сезардим. Шундай бўлса-да, уларни алоҳида йиғиб борардим. Шу йўсин Худоёр ҳаётига доир анчагина маълумотлар тўпланиб, «Ўтган кунлар»ни битирган чоқларимда ўрнини «Меҳробдан чаён» ташвиши эгаллаган эди». «Меҳробдан чаён»ни ёзиб битиргач менимча худди шундай ҳол муаллифни ташвишга солган бўлса керак.

«Амир Умархоннинг канизи»ни ёзиш нияти муаллифда 1929—30 йилларда пайдо бўлган. Аммо орада «Обид кетмон» асарини яратиш зарурати туғилади. Ниҳоят, 1934 йили «Обид кетмон» битгач, ёзувчи ўзининг аввалги ниятига қайтади.

Юқорида таъкидлаганимиздек бу асарнинг ҳали битирор сатри ёзилмаган эди. Аммо баъзи ўртоқлар ўз мақолаларида «ёзиб тугатилган эди, йўқолган» деб хабар

берадилар. Шунга асосан бўлса керак, китобхонлар орасида ҳам шундай фикр юради. Ҳатто, бунга мени ҳам ишонтирмоқчи бўладилар.

Тўғри, 1937 йил 14 июлда «Қизил Ўзбекистон» газетасида босилган «Ўзбекистон совет Ёзувчилари союзи пленумининг якуни» сарлавҳали мақолада «(Абдулла Қодирий) яқинда топширажак романини ёзувчилар коллективи томонидан кўриб чиқилиши кераклигини айтди», деган маълумот бериб ўтिलाди. Адабиётчилар балки ана шу хабарга асосан юқоридаги қарорга келган бўлсалар керак. Аммо шунинг ҳисобга олиш керакки, ўз иқтидорига ишонган ёзувчи ҳали ёзмаган, аммо ҳаёлида ишнинг қўйган асарини ҳақида бундай ваъдани бериб юбориши мумкин...

Хўш, ваъда юзасидан нималар қилинган? Муаллиф асарини ёзиш учун режалар тузган, материал-маълумотлар тўплаган, уларнинг фикрини маълум бир шкал-тартибга солган. Бир вақт роман ҳақида дадамдан сўраганимда берган шу жавобларидан буни пайқаш мумкин:

Романга йиққан материалларим етарли бўлиб қолди. Тошкент Шарқ кутубхонасида¹ Умархонининг яшгани ёзган, ўша давр тарихига оид шодир бир қўлёзма бор экан, энди шу китобни ҳам бирор ой ўтириб ўқиб чиқсам ва Бухорога бир бориб келсам, бас. Уй-рўзгор ишларидан хотиржам бўлиб олиб, бир қиш қаттиқ ўтирсам, романини ёзиб битираман...

Афсуски, дадам ниятларига эриша олмадилар. Ҳатто, романга тўплаган материалларини ҳам сақлашиб қолмади.

Мазкур материаллар 1945 йилгача уйимизда сақланарди. Материаллар анча, бўлак-бўлак қоғозларга, дафтарларга, турли вақтларда қалам ва сиёҳ билан араб алифбесига ёзилган бўлиб, усти қандайдир араб ёзувида нақшланган жигар ранг чарм муқова ичида турар эди. Баъзан мен темир сандиқдаги бу материалларини олиб ўқирдим.

Материаллар турли шахслардан, хилма-хил манбалардан ёзиб олинган тарихий воқеалар, фактлар ва шу асосдаги мулоҳазалардан иборат эди. Материаллар ҳали маълум тартибга, бадиий тусга солилмаган бўлса ҳам, уларнинг ҳар бирида ўзига хос мазмун сезилиб турар, кишини диққатини жалб этар эди. Шунинг учун материалларнинг аксарияти ёшлик хотирамда ҳамон сақланган. Ёзишга мўлжалланган роман ҳақида тасаввур ҳосил этиш мақ-

¹ Ҳозирги Шарқшунослик институти кутубхонаси. (Х. Қ.)

садида шу материалларни ва муаллифнинг материал излаш-тўплаш жараёнини хотирам иллаганча баён қилмоқчиман.

«Меҳробдан чаён»ни ўқиганлар «Амир Умархоннинг канизи» бобиши яхши хотирлайдилар. Унда Туркiston хонлари Амир Умархон, ўғли Муҳаммад Алихон ва амир Насруллохон ўрталарида бир гўзал каниз туфайли бўлиб ўтган можаролар ва фоживий воқеалар қисқача баён қилиб ўтилади. Ана шу воқеалар бўлаймики романга асос бўлиши, яъни асар шу мазмун асосида тафсилланиб, бадий бўёқ олиб ва кенгайиб алоҳида роман шаклига кириши керак эди.

* * *

Умархон даврини ўрганиш «Ўтган куллар», «Меҳробдан чаён» давриларига қараганда, муаллиф учун бирмунча мушкул ва мураккаб кўчади. Чунки аввало Умархон даври аввалги икки даврга қараганда ҳам кўҳнароқ; жоли гувоҳлар излаб тошиш, сўраб-суриштиришлар анча қийинчиликлар тугдиради; кейин ўша даврни кенг ёритиб берувчи адабий манбалар унча етарли эмас. Аммо, муаллиф бундай қийинчиликлардан чўчимади дадил изланишга киришади, анча ишлар қилади.

Қодирий романи ёзинга жазм этгач, аввалги сафарлар чоғида учраган ҳужжатлар билан қаноатланмай, Фарғона водийсига янгида бир неча бор сафар қилади. Хўжад, Қўқон, Фарғона, Марғилон, Асака, Андижон, Учқўрғон, Намаган шаҳарлари ва кўпгина қишлоқларда бўлади. Мен шу кейинги сафарлардан иккитасини яхши хотирлайман: бири 1932 йилда, иккинчиси 1935 йилда бўлган.

Бу сафарлар тўғрисида дадам суҳбат чоғларида менга баъзи таассуротларини сўзлаб берган. Бироқ мен аввало сафар ҳақида ўзлари ёзган ва баъзи бировларга айтган сўзларини баён қилмоқчиман.

«1819 ЙИЛ ЁДГОРИ»¹

Учқўрғонлик ўртоқлар менинг Умархон ва Маъдалихон даврига оид тарихий маълумотлар йиғиб юрганли-

¹ Қодирийнинг бу мақоласи «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1935 йил 6 июль соннда босилган. Биз уни қисқартириб кўчиримиз. (Албатта Қодирий Аҳмад ота билан бўлган суҳбатни бу мақолада тўлиқ бермаган.)

гимни сезгач, «Бизнинг қишлоқда Аҳмад амиркончи исмли бир чол бор, учрашсангиз, эҳтимолки ундан баъзи маълумотлар оларсиз», деб таклиф қилдилар. Унинг ёши-ни 116 да деб эшитгач, бориб кўришга қизиқдим...

...Кўприк ёнига яқинлашгач, кўча юзида ўсган тут дарахти остидаги катда ёстиққа суяниб ўлтирган бир чолни ишорат қилдилар. Бу бояги Аҳмад амиркончи эмиш. Илгари йирик гавдали бўлса ҳам ҳозир эти қочиб суяклари ўлтирган, орқадан қараганда 12—13 ёшлик бола ҳолини эслатади. Юзидаги беҳад ажинлар қуёшда қовжираган шафтолини эста туширади. Соқол-мурти оз, қовоқ халтимлари орасидан аранг-аранг кўз чизиги сезилади. Ошпоққина ювилган олди очиқ кенг чит яктагининг боғичини бўшгина боғлаб, тек ўлтиради.

Чол тут теварагида бизларни кўргач, қовжираган кўзини каттароқ очишга тиришиб, қаддини ростланқираб ўлтирди ва ҳар қайсимиз билан қўл олишиб кўришди. Қулоғи бир оз оғир, товушни бирмунча кўтариброқ гапир-ришга тўғри келади. Менинг унинг зиёратига махсус келганлигим аниқлашгач, ўлтиришга жой кўрсатди.

Бундагилар чолнинг бу қадар ёшга кирганлигига ишониб етмайдилар. Шунинг учун мен уни бир оз синамоқчи бўлдим.

- Соғ-саломат, тетиккина ётибсизми, ота?
- Шукур, ўғлим.
- Асли қаерда туғилгансиз, ота?
- Менми, мен Хўжандда туғилдим.
- Учқўрғонга келганингизга кўп йил бўлганми?
- 90 йилдан ортди.
- Нима касб учун келдингиз?
- Мана шу кўприкка қоровул бўлиб келдим.
- Ҳали ҳам қоровулмисиз?— деб қулиб қўйдим.
- Ҳа, қоровулман.

Айтишларига қараганда чол ҳануз ўзини кўприкка қоровул деб билади.

- Хонлардан кимларни кўриб кечирдингиз?
- Хонлардан... хонлардан Маъдалихон, Шералихон, Худёёрхон, Маллахонларни кўрдим.
- Сиз жаннатмаконни (эскилар Умархонни «Жаннатмакон» лақабида яхши танийдилар) кўрмадингизми?
- Йўқ, мен кўрмадим.

Маъдалихоннинг 1256 ҳижрий ёки 1834¹ мелодий

¹ Тарихчи олимларнинг кейинги аниқлашларича —1842 йил.

йилда Бухоро амири Насрулло томонидан ўлдирилганлиги менга маълум.

— Сиз Маъдалихонни неча ёшда кўрдингиз, қаерларда кўрдингиз?

— Мен Маъдалихон вақтида 15 ёшлар чамалик бола эдим. Ўзини Хўжандда кўрдим.

Қўлимдаги баъзи тарихий ҳужжатлар ва кишиларнинг ривоятига кўра мен бир даража Маъдалихоннинг қиёфат ва сиймосини биламан. Бинобарин унга бу тўғрида саволлар бердим. Жавоб қўлимдаги ҳужжатларга мувофиқ чиқиши билан баробар, чол менга мажҳул нуқталарни ҳам сўзлаб чиқди.

Яна бир қанча воқеалар устидаги саволларимга яхши жавоблар берди. Жумладан, Маллахон тўғрисидаги бир ҳикояси хонлар ваҳшатини очиқ гавдалантирдикки, уни кўчириб ўтаман.

— Мен бир вақт Хўжандга бордим,— деди Аҳмад ота.— Маллахон Хўжанд теварагига кўрган олдирмоқда, шаҳарнинг ёши-қариси, хотин-қизлари зўрлик билан деворга ишлатилмоқда эканлар. Ҳар қандай узрни ҳам хон ва кишилари қабул қилабермас, хон олдида ўлимдан бошқа нарса узрга ўтмас экан... Ой-куни яқин бўлган бир ҳомилали хотин шотида туриб кўрганга лой иргитар экан, туриб юборибди... Боласи ерга тушиб жон беради, ўзи ҳам шотидан боласи устига йиқилиб, шунда ўлади. Бу ҳолга чидолмаган халқ хонга қарши қўзғолон кўтарди...

Аҳмад отанинг «амиркончи» деб аталишига сабаб унинг бир касби этикчилик бўлиб, дастлаб амиркон теритикиб Учқўрган теварагига тарқатганлиги учундир...»

* * *

Хўжандлик, кекса ўқитувчи ва журналист пенсионер Сафохон Амнизода ҳикоя қилади:

Мен 1935—1936 йилларда Тошкентда Тожикинпреснинг икки йиллик география ўқитувчилари тайёрлов бўлимида ўқиб юрганымда, Мунирхон Мунизода исмли хўжандлик бир шоир дўстим билан Абдулла Қодирий уйига зиёратга бордик. Қодирий уйда дам олар эканлар, кутиб, баҳаво чиройли шийпошларига ўтқазиб меҳмон қилдилар, Қодирий шу кун биз билан суҳбатлашиб ўтириб, шундай бир тарихни ҳикоя қилиб бердилар (чамаси бу гап бизнинг хўжандлик бўлганимиздан келиб чиқди):

«Мен, ёзмоқчи бўлган асаримга¹ материал тўшлаш учун яқинда Фарғона шаҳарларига сафар қилиб қайтдим. Жумладан сизнинг шахрингиз Хўжандда ҳам бўлдим — дедилар, Қодирий,— Хўжандлик кексалар Маллахоннинг фуқарога ўтказган зулми ҳақида менга ҳикоя қилиб, «Маллахон Хўжанд шаҳри теварагига қўрғон олдириганда эрдир, аёлдир, кексадир, хастадир, мажруҳдир ҳеч кимсага сира раҳм қилмаган, ҳеч нарсани узрға санамаган, ҳамма фуқарони қўрғон олиш меҳнатига мажбур қилган. Ҳатто, Тошкентбой, Сангинбой, Пўлатбой, Турсунбой, Темирбой, Маҳкамбой каби номлари қаттиқлик, пишқиқлик, мустаҳкамликни ифодаловчи кишиларни тутиб келтириб, ирим қилиб, қурилайтган қўрғон тагига тириклайин бостириб, устларидан девор олдириган. Шу боисдан, қўрғон олдирилган чоқларда ҳалигидек помли кимсалар Хўжанддан бошқа жойларга қочиб қутулганлар. Алҳол, баъзан эски қўрғон ўринларини қазилганда ўша бостирилган кимсаларнинг чириган суяклари у ербу ерлардан чиқиб туради. Биз, шундай суяк чиққан бир чуқурни кўрганмиз...— дейишди.

Мен кексаларнинг сўнги сўзларига жимла ҳам ишонмай ўйланиб қолдим. Чунки, мустаҳкам бўлсин деб одамларни тириклайин девор тагига кўмиш, сув тўхтасин деб тўғонларга босин, ғишт яхши пишсин деб хумдонларга ёқин каби ирим-одатлар қадим замонларда ҳукм сурган бўлса ҳам, ислом дини жорий этилгандан сўнг, бу хил одатлар қатъиян ман этилган. Бинобарин, бундай ваҳшийликка руҳонийлар рухсат бермасалар керак эди, деб ўйладим. Иккинчидан Туркистон хонлиги даврига оид тарихий китобларни кўплаб ўқиб, бундай ривоятларни учратмаган эдим. Ҳалиги кексалардан ўша инсон суякларини кўмилган чуқурни кўрсатишларини илтимос қилдим. Улар мени шаҳар четроғидаги бир маҳаллага бошлаб боришди. Собиқ (Дарвозан масжиди Савр) маҳалласи, ҳозирги автовокзал ўрни (С. А.) ва эски қўрғон ўрни бўлган, кейинчалик нима учундир қазилган бир чуқурликни кўрсатдилар. Дарҳақиқат чуқурликда ярим-ёртисини тупроқдан кўриниб турган анчагина суяклар бор эди. Мен чуқурга тушиб баъзи суякларни тортиб олиб кўрдим. Мулоҳазам тўғри чиқди. Суяклар инсон суягини эмас, ҳайвон суягини экан...

Хўжанддан Қўқоқ, Марғилон, Андижон тарафларга

¹ Албатта бу биз сўз юртайтган асар ҳақида бўлмағи керак. (Х. Қ.)

Ўтдим. Учқўрғонда Аҳмад амиркончи исмли бир кекса билан учрашдим. У киши асли хўжандлик бўлиб, ёши юзлардан ошган, Маъдалихон, Шералихон, Худоёрхон, Маллахон даврларини кўрган экан. Суҳбатлашиб анча маълумотлар олдим. Йўмладан, Аҳмад отадан, аниқлаш учун, Маллахоннинг Хўжанд теварагига кўрғон олдириш воқеаларини ҳам сўраб кўрдим. Ота, Хўжандлик кексаларнинг бу тўғрида берган маълумотларини асосан тасдиқласа ҳам, кўрғон тагига одам бостириш ривоятини рад қилди ва Хўжандга кўрғон олишда ўзининг ҳам қатнашганини ва унда кўрган-кечирган воқеаларини сўзлаб берди. Шундан сўнг зулмдан сабрлари битган халқ исён кўтариб, мухосилларни¹ тутиб ўлдирадилар...

Қодирий бу воқеани сўзлаб, «Хулоса шундаки, тарихий асар ёзганда бирор шахснинг хоҳ оғзакидир, хоҳ ёзмадир берган шахидлигига дарҳол ишонаверини бўлмайдди, уни обдон текшириб, маъниқ андозасига солиб, сўнг асарга киритиш керакким, китобхонда эътироз, шубҳа туғилмасин...» дедилар.

Энди шу изланишлар натижасида романга йирилган айрим материалларни қўйида эътиборингизга ҳавола қилмоқчиман. Шунинг ҳам айтайки, бу материаллар деярли ҳеч ерда эълон қилинмаган, 35—40 йил бурун фақат мен ўқиган маълумотлардир. Бинобарин у маълумотлар ҳақида хотирамда айрим-айрим тасаввурлар қолган, баъзи шахсларнинг номи, тарихий саналар, тафсилотлар ёдимдан кўтарилган бўлиши мумкин. Бундай муаммо ҳолларни хабардор шахслардан сўраб, тарихдан ўқиб аниқлашга ҳаракат қилдим.

* * *

Фарғона vodiёсида XVII аср охирида ўзбекнинг «минг» қабиласи бошлиқларидан бири Норбўтабий мустақил Қўқон хонлигини тузади, Норбўтабийнинг уч ўғли Олимбек, Умарбек, Рустамбек ва бир иниси — Ҳожибек бўлган. Норбўтабийнинг вафотидан сўнг Қўқон хонлиги Олимбек (Олимхон) қўлига ўтади ва унинг вафотидан сўнг 1810 йилда тахтга Умарбек (Умархон) ўтиради.

Умархон ўз замонасининг илғор шоири бўлган, тахаллуси «Амир». Шунинг учун саройга шоир, олим, фозил, созанда, навозандаларни тўплайди, уларга моддий, маъ-

¹ Мухосил — фойда келтирувчи, солиқ йиғувчи, зўрлаб ишлатувчи киши.

навий ёрдам кўрсатиб, санъат-адабиёт ривожига ҳисса қўшади: ҳамиша базм, мушоираларда умр кечиради.

Умархон серзавқ, айш-ишрат, анъана ва дабдабаларни севувчи мағрур хон эди. У кўпинча айш-ишрат мажлислари тугагач, ўзининг қимматбаҳо буюмлар билан безатилган меҳмонхонасини сарой ходимларига талатар эди. Унинг яна бир севиқли кўнгилочар машғулоти ов қилиш эди. Неча юзлаб оққуш ва итлар боқарди: итларни олтин бўйинбоғ-занжирларда сақлар, заррин кимхоблар кийинтириб қўяр ва сарой ходимлари, шаҳар аҳолиси билан тез-тез овга чиқар эди.

Овнинг авжи қизгин чоғида хон авлоди, сарой саркардаси — Маҳмудбекка тасодифан бир ўқ келиб тегади, кўкрагидан қаттиқ яраланади. Умархон келиб, қонсираб ётган Маҳмудбекнинг бошини тиззасига олади. Маҳмудбек ҳолсизлашиб:

— Амирим, ярам оғир, ҳозир кўз юмсам керак. Сизга бир васиятим бор: уйимда биргина ёш, севиқли бир қизим бор. Шунини тарбиянгизга олинг. Токи хонадонимиз бузилмасин, — дейди ва шу жойда жон беради.

Умархон васиятни амалга оширади, Маҳмудбек таъзиясидан сўнг қизни (исми Хонпошша) саройга келтириб, хотини Нодирабегим тарбиясига топширади.

Нодирабегимни Нодирахоним, Комила ёки Моҳлароёим деб ҳам аташган. Нодирабегим андижонлик Раҳмонқулибек оталиқнинг қизи бўлиб, ниҳоят гўзал, ўқимингли, ақл-идрокли аёл эди. Умархонга эрга чиққач (1806 йилда) саройдаги адабий муҳит таъсирида санъатни обдан севиб қолади ва эри Умархон раҳнамолигида яхшигина шоира бўлиб етишади.

Нодирабегим фақат шоирагина бўлиб қолмай, хонликни бошқариш, сиёсат ишларида ҳам хийла ўз таъсирини кўрсатган. Масалан, эри Умархон вафотидан сўнг, ўғли Муҳаммадалихон тахтга ўтиргач, бирмунча ҳукумат ишларида ёш ўғлига маслаҳатлар бериб туради...

Орадан бир неча йил ўтади. Умархон дабдабали ҳаётини давом эттиради, майшат-ишратни авжига миндиради, кун сайин саройда базм, мушоира майхўрлик... Қуларнинг бирида Умархон ширакайф базмдан чиқиб, ҳарамга, Нодирабегим хонасига киради. Нодирабегим ўн-ўн икки ёшлардаги гўзал бир қизга шеър ёдлатиб ўтирар эди. Икковлари ҳам Амирни қаршилаб ўринларидан турадилар, таъзим адо этиб ҳурматини бажо келтирадилар. Умархон сархуш кўзларини қизга тикиб бирмунча вақт тик қолади. Нодирабегим Амирни ўтиришга таклиф

қилиб, қизга кетишга рухсат беради. Амир ўтириб дейди:

— Бу қандай қиз эрур?

— Наҳот саҳв этсалар...— дейди таъзим ва истеҳзо билан Нодирабегим,— бу қиз сизга васият этилган ақробингиз Маҳмудбек ожизаси... Ҳазратим, сарой ишларига оғушта бўлиб, ўз ҳарамларини унутганлар...

— Балли,— дейди Амир — бу қиз уч-тўрт йилдан сўнг гўзалликда ягона бўлмай. Улғайса, никоҳимга олмайман...

Умархон юқоридаги сўзни гарчи кайф устида айтган бўлса-да, унутиб юбормайди. Вақт ўтиши билан канизга бўлган эҳтироси тобора кучая боради...

ТОШКЕНТ ТУПРОҒИ

Кафтимда бир ҳовуч Тошкент тупроғи,
Кўзларим ўнгида йиллар варағи.
Шунчалар қадимий бу кўҳна шаҳрим,
Тарихин аниқроқ айтиб берар ким?
Истасанг уч минг йил дафтарини оч,
«Бу — мен» деб тик бўйи кенг ёзар қулоч.
Истасанг кўчалар номини ўқи,
Шаҳар кез — ҳар ерда тарихнинг юки!
Ҳар бири ўзича бошлар ривоят,
Ҳар бири ўзича қизиқдир гоят.
Боқ, ана арабга, саллалари оқ,
Оқ салла остида дили юз ямоқ,
Боқ, ана, мўғулнинг ёввойи изи,
Боқ, ана, Хисравнинг очофат кўзи...
Оҳ, яна, оҳ яна кимлар келмади,
Оҳ кимлар бу юртни юлқаб юлмади!
Бу ерда яшаган не-не аллома,
Оҳ уриб, оҳидан ёзиб минг нома.
Шошийлар лақаби қанчадан-қанча,
Қабрида ётибди ҳайрон бўлганча!
Охири тонг отди узоқ шимолда,
Қон билан Ғалаба балқиб шамолда.
Уйғонди, кўҳна ер, уйғонди одам,
Нур топиб, нур билан чулғанди олам.
Азамат қаддини кўтарди шаҳрим,
Ҳар кунини ўзга шон кўтарди шаҳрим.
Қўл бериб кўришди Фрунзе билан,
Ҳаттоки Лениннинг нақ ўзи билан!
Шимолдан келарди доҳий саломини,
Наинки саломини, ёниқ каломини.
Бу сўзлар дилларда бир чақмоқ бўлди,
Не хира кўнгиллар тиниқ — оқ бўлди.
Луғатга кирганда «большевик» сўзи,
Шаҳримнинг яшнади бу сўздан кўзи.
Бу сўзда бор эди эл муштоқ маъно,

Қайтадан яшармоқ истаган дунё!
Лениннинг нафаси бор эди унда,
Қанчалаб мўъжиза яралиб кунда,
Шиорлар сўнгидан ташланди шиор,
Шиорлар маъзида бир олам виқор.
Баъзида олинди қиличлар қиндан,
Ўч ёниб кўзларда олов ёлқиндан!
Жанг борди бешафқат, қонли, беомон,
Тарихнинг ҳукми деб тушунди замон,
Замондан замонлар яралар эди,
Ҳар тонгга умидла қаралар эди.
Советлар номидан баъзан аллаким,
Кимдандир қасдини олар эди жим.
Қанчалаб хатолар бўлди баъзида,
Бировнинг ишида, биров сўзида!
Бари бир улғайди меҳнат, ижодда,
Олисга кўз тикиб музаффар отда.
Отидан йиқилган чавандоз ҳаққи,
Эркини янграган ёниқ саз ҳаққи,
Тик, мағрур бошингиз эгинг, одамлар,
Билингки, ўшалар биз-ла қадамлар.
«Олга!» деб йиқилган аскар — ўша биз,
«Колхоз!» деб илгари босган — ўша биз,
Маърифат қурбони бўлган — ўша биз,
Боболар армони бўлган — ўша биз.
Биз ўша — Волгада «Ура!» ҳайқирган,
Берлинга мардона ва ғолиб кирган!
Жанг битгач, жанг отин жилловлаб қўйиб,
Меҳнатда чавандоз бўлган шаҳар бу,
Далада туп ғўза совуқда куйиб,
Лат еса, дил ҳамроҳ бўлган шаҳар бу.
Гар ўзи бўлса ҳам кўҳна бир шаҳар,
Бу кунлар тенги йўқ кўҳли бир шаҳар.
Ҳаттоки Анҳор ҳам қўшиқ айтгандай,
Қадим ёшлигига яна қайтгандай.
Уфққа чиққунча сабри чидамай,
Қуёшга бўй чўзган бинолар бунда.
Бир олам гўзаллик кашф этиб кунда,
Эртага интилар «бўлди, бас!» демай!
Уфққа тортилган ипдек кўчалар,
Асфальтлар теп-текис гўё беқасам.
Нур билан тўлганса хилват кечалар
Гашти бор тонггача айланай десам.
Бу ерда нима кўп: шодлик, тантана,
Бу ерда нима кўп: қўшиқ ва мақом.

Бу ерда нима кўп: тарихий сана,
 Санага уланган шарбат тўла жом!
 Олтмишга кирибди анов корхона,
 Эллиқдан ошибди мапов нурхона.
 Саксонни чамалаб турган трамвай,
 Қанчалар ўзгариб кетибди: бай-бай!
 Бу ерда нима кўп: билим ва китоб,
 Бу ерда ўзгача ёнади офтоб.
 Бу ердан Марказком ташлайди назар
 Ва ҳаёт тарзини кўрар сар-басар!
 Бу ердан бошланган имо-ишора,
 Энг мушкул ишга ҳам тадбир ва чора!
 Бу ерда барқ урар маърифат нури,
 Не-не қалб, идрокка зарурат нури!
 Тошкентим, тупроғинг гавҳардан ортиқ,
 Фарзанди хизмати элнга тортиқ.
 Тирикда ўғлиман фидойи, уйғоқ,
 Кўз юсам бағрида бир ҳовуч тупроқ!

ЭНГ ОДДИЙ ОДАМ

Тонг билан олқишлаб сени эрталаб,
 Ассалом дейману, энг оддий одам,
 Ортингдан қоламан омадинг тилаб,
 Кўнглингга чўкмасин кунни бўйи ғам!
 Кундузи учратиб, холингни сўраб,
 Қўлингни оламан «Ишлар қалай?» деб.
 Шодлигинг ўқийман кўзингга қараб,
 Ҳаётга қўшибсан тароват ва зеб!
 Кеч киргач тинч уйқу тилайман сенга,
 Ҳордигинг чиқсину яхши тушлар кўр!
 Энг олий ниятлар тўлиб кўксингга,
 Эрталаб тиниқиб, енгил тортиб тур!
 Кўзингга чақнасин умид ва ишонч,
 Қалбингга жўш урсин мусаффо қонинг.
 Ҳаёт шу, азизим, ғам-ғуссадан қоч,
 Ҳамиша соғ бўлсин бу азиз жонинг!
 Шу менинг ниятим сенга, эй одам!
 Сен менинг ишончим, дўстим ва бахтим.
 Сен билан муқаммал бу гўзал олам,
 Мен сенга ҳамиша ҳавас-ла боқдим!!!

ЮР, ДҮСТИМ

Чорраҳа бошида турибсан ёлғиз,
Қаёққа боришни билмайсан аниқ,
Сарин ел эсади ёнингда ғиз-ғиз.
Уфқда эртанги қуёш ҳам ёниқ!
Ўйлайсан: қайси йўл нурли ва текис,
Қайси йўл бахтингни қилур баркамол.
Атрофда эсади сарин ел ғиз-ғиз,
Чор атроф кўрсатар ажиб бир жамол.
Қалбингга қулоқ сол,
Қалбинг нима дер.
Ақлингни алдамас йўлдош қилиб ол,
Қай йўлга юрсанг ҳам бахт очиб қучоқ,
Нур билан лиқ тўлар қўнганинг ўчоқ!
Ва лекин кўпчилик юрган йўлдан юр,
Кўпчилик хатодан бўлади холи.
Кўпчилик йўлида доим бўлур нур,
Кўпчилик нияти ҳамиша олий!
Қани, юр, азизим, шахдам-шахдам юр,
Юр дўстим, шу уфқ менга ҳам манзур!

ФАХРИЯ

Дилхуш қўшиқ келар, сархуш куй келар,
Ажиб ифор келар, ширин бўй келар.
«Икки минг йил» сўзин пештоққа ёзиб,
Юртим қучоғига улкан тўй келар.
Осмоннинг софлиги, тинчлиги гўзал,
«Дўстлик» деган сафнинг зичлиги гўзал.
Ёнглари шимариқ, қўллари қадоқ —
Юртимнинг қувончга ўчлиги гўзал.
Қуёш тилларида ҳарорат куйлар,
Мунис тупроқ узра ҳаловат куйлар,
Дилбар хонадалар авжига чиқиб,
Дил-дилидан куйлар, аломат куйлар.
Яшиллик шиорин шоҳларга осиб,
Борки тароватин огушга босиб,
Шаҳрим зеболанур келинчак мисол,
Мақтовга муносиб, шеърга муносиб,
Шодон рухсорларда ўзлигин таниб,
Бахтидан ўргилиб, бахтидан ёниб,
Чорлайди тўйига дилрабо шаҳрим
Гулдай қувонтириб, гулдай қувониб.
Сохта бўёқлардан мен холиман, дер
Ҳеч ўчмас муҳрли, имзолиман, дер.
Жаҳон минбарига айланар-да у,
Тансиқ бахтингизнинг тимсолиман, дер.
Энг хуш каломлари битиклик оқда,
Шодон нигоҳлари яқин-йироқда,
Қўллари кўксида суюк шаҳримнинг,
«Марҳамат», демоқда, «қуллуқ», демоқда.
Шиоринг бахт сенинг, фақат бахт бўлсин,
Майин табассуминг ҳамма вақт бўлсин,
Саховат маркази, тинчлик маркази,
Бўлса фақат сендай пойтахт бўлсин!

ТОШКЕНТ БИЛАН ДИЙДОРЛАШУВ МАНЗАРАСИ

Кенгликлар тор келиб,
Айрилиқ эзиб,
Юлқинаман ҳижрон боғичларидан.
Багрингга гўдакдай сингийман, безиб —
Хориж юки бўлган соғинчларимдан.
Гўдакман, меҳрини топганидан маст,
Масъуд шу оғушдан бошқани билмас...
Шаҳрим, кўрдим сени. Ўсаман бирдан.
Висол подлигидан осмонда бошим,
Кийиниб тураркан атрофим пурда.
Сенга илк шеър айтар ўн олти ёшим.
Ўн олти ёшимнинг оқинлиги бор,
Руҳида нигоҳинг ёрқинлиги бор...
«Фироқ ўраб олди сўлу соғимни,
Фироқ осмонимга булут қантарди.
Қанча кун яшадим сени соғиниб...» —
Сино қирқ ёшимнинг тўкилар дарди.
Қирқ ёш қадр англар фасл бўларкан,
Сени тан олмаган — басир бўларкан...
Ўзингсан бешиги болалигимнинг,
Қўлла, кези келгач, сен асо билан.
Кўрмадинг. Кўрмагил нолалигимни...
Олтмиш ёшим боқар илтижо билан,
Оятмиш ёш нигоҳин майинлиги рост,
Она шаҳрин унга суйимлиги рост.
Меҳринг офтобига: Тошкент, мен таслим
Айлантириб қўйди сеҳр бошимни.
Икки минг йил яшаб, сенинг гул фаслинг,
Висол чоғи айтай мен қай ёшимни?
Гўдак, ўсмир, етук...
Васлинг этиб маст,
Ёшимни унутсам, шаҳрим, ажабмас...
Бир лаҳза нчида бор фаслим зоҳир,
Севгисан, Тошкентим, севгисан ахир!

ТОШКЕНТ ҲАЙКАЛЛАРИ

Охунбобо ўғли,
Ҳамза,
Собир Раҳим...
Ҳайкаллар туришар сукутга тўлиб.

Не бўларди, дейман уларга ногоҳ
Жон кирса, бирон-бир мўъжиза бўлиб.
Сукунат айланиб ҳайрат, табассумга,
Кейин қадам ташлаб кетардилар шан.
Қаерга, дейсизми?

Уй-уйларига...

Улар ҳам ўзимиз қатори, зотан.

Кейин-чи!

У ёғи тайин манзара:

Борки зурёдларин босиб оғушга,
Ширин бахтларига боқардилар шод.

Дердилар: ажабо,

ўхшайди тушга...

Кейин-чи!..

Кўчалар кезиб бирма-бир,

Кириб борардилар ҳар бир юракка.

Нажот тутардилар, бўлса изтирб...

Шунда ҳам мунг қолса қай бир нигоҳда.

Иснод билардилар ўзлари учун,

Коммунист,

курашчи номига иснод!

...Шундай кечган, зотан уларда ҳаёт.

БАЧАНА

Нодар Думбадзенинг «Абадият қонуни»
китобини ўқиб...

Бачана, сиз танҳо бир имон,
Сиз мен учун «яшамоқ» демак,
Йиқилмасиз тик қоясимон,
Айласа-да бўрон чирширак.
Ҳаёт нима — кўрсангиз ичин,
Минг хил йўриқ, минг хил тариқат,
Лекин сиз-чун, сиздайлар учун
Яшамоқ, бу — топмоқ ҳақиқат.
Хазон билмас умр боғингиз
На тиф, на ўқ ва на муштардан.
Мумкин фақат йиқилмоғингиз,
Ҳақиқатдан чекинишлардан.
Нетай, мен ҳам тулки сиёққа
Сиз мисоли гоҳо рўбарў.
Мен ҳайиқсам бир сўз демоққа,
Сизнинг зарбдан жарга учди у.

Мунофиқни қилолмадим оқ,
Гарчи ичдан дарахт баргиман.
Сиз ташлаган каманддан бироқ
Ўнгламоғи унинг даргумон.
Ниқоблардан тўйдим гоҳ буткул,
Гоҳ мотамда кўрганман бурдни.
Мен «тўйдим» деб шеърга очсам дил,
Сиз ўзига очдингиз ўтни.
Мен «уф»ладим, кўринса фириб,
Лекин қачон «уф»дан чиқолдим.
Табрик этинг, мен сизни кўриб,
Ўз-ўзимга ўхшамай қолдим...
Фахр этсин, мендан қилсин рашк,
Сизни нечоғ севса-да адиб.
Ўтинаман, ўтинчимда ашк:
Сиз китобда юрмангиз ҳадеб...

ТАЪЗИМ

(Отам Гафур Гуломни эслаб)

Инсон ўзи учун энг улуғ, энг муқаддас, жонидан афзал кишисини «ота» деб атайди. Умри борича ундан ўрганади, тақлид қилади, унга лойиқ фарзанд бўлиш орзусида яшайди.

Ота фарзандга ҳаёт берувчигина эмас, унинг тетапоя таассуротларини шакллантирувчи мураббий ҳамдир. Оила фаровонлиги, тинчлиги, тўқинлиги, фарзандларнинг камолоти ота меҳнатининг самарасидир.

Менинг ҳам мурғак ёшлигим даҳшатли уруш йилларига тўғри келганди. Шу йилларда дадам ўзининг шоҳ асарларини ёзганлар. Бу асарлар ўз-ўзидан дунёга келмаган, албатта. Қанча меҳнат, машаққат, вақт сарф бўлган унга! Шунга қарамай, уйимиз гавжум, ҳазил-мutoйибага тўла, биз болаларнинг қалби эса катталарнинг меҳри билан мунаввар эди.

Уйимиздаги ҳамжиҳатлик, аям билан дадамнинг бир-бирига самимий ҳурмати ва чуқур муҳаббати, хуллас, оиламиз мустаҳкамлиги биз — фарзандларнинг камолоти учун кенг имконият яратган эди.

Уруш даврининг ўзига хос қийинчиликларини сезардик, лекин продамиз мустаҳкам, бу оғир вазият вақтинчалик эканига ишончимиз комил эди.

Маҳшар ҳаётининг ҳам чегараси бор,
Зулм завожиридан сўкилар тугун.
Информбюромиз башорат берар:
Муқаддас арафа кунлари бугун.
Бизнинг кўчада ҳам байрам бўлажак.
Қиёмат кунининг ҳам сўнгги бор ахир,
Бўлмагай бу зулмат билонихоя,
Ватаним, тонг тўйи гоятда яқин,
Енгажак мутлақо лешинча гоя,
Бизнинг кўчада ҳам байрам бўлажак.

Бу сатрларни ёзган инсоннинг галабага, нурли келажакка катта ишончи ва метиндек продаси бор эди. Шунинг учун ҳам унинг қалбидан қуйилиб келган ҳар бир сатр фақатгина оила аъзоларининг эмас, балки миллионлаб кишиларнинг галабага ишонч туйғуларини мужассамлантирганди.

Дадамлар ўша йили бир гуруҳа санъаткорлар билан аскарларимизга совға олиб, фронтга жўнадилар. Эрта баҳор эди, экин-тикин қилиш мақсадида, бўлса керак, биз боғ ҳовлимизга кўчган эдик. Чунки у ерда аям озми-кўйми деҳқончилик қилардилар. Мева-чева катта оиламизга етиб турарди.

Ўша йили уйимизга эвакуация қилинган ёзувчилар, шоирлар, рассомлар жуда кўп келишарди. Аямларнинг ёлган зоғора новлари, жўхорилари, талқону мошхўрдалари, ширин сўзлари, илиқ муносабатлари фақат бизга эмас, уларга ҳам ёқарди. Ўшанда даданинг шогирдлари Саид Аҳмад ака, Ваҳоб ака Рўзиматов бизникида туришарди.

Дадамлар урушга кетганларида аям жуда хавотирланиб, кўп йиғлардилар. Биз ҳам атрофдаги тенгқурларимизга қараб, хўрсиниб кўярдик. Дадамлар ёзган «Соғиниш» шеъри ўша пайтдаги руҳиятимизга мос келарди:

Зўр карвон йўлида етим бўтадек,
Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш.
Энг кичик заррадан Юпитергача
Ўзинг мураббийсан, хабар бер Қўёш.

Мен, онам Холида, акам Улуғбек дадамларнинг эркалатишлари, қизиқ-қизиқ гапларини соғинардик, узоқ хавотирли кечаларда аямлардан дадам айтган эртақларни сўзлаб беришларини сўрардик, кундузлари аямларга кўмаклашардик. Холида онам уй ишларини бажарарди, Улуғбек акам аямларга мош теришар, экинларни чопишарди.

Шаҳар ҳовлига кўчганимизда дадам келдилар. Биз роса севиндик. Кўчамизда байрам бўлиб кетди. Чунки дадамларга қўмондоннинг ўзи ханжар совға қилипти. Бу хашиқарни ҳаммага ғурурланиб кўрсатардик.

Дадамларни кўргани ҳамма таниш-билиш, ёр-биродарлар, қавм-қариндошлар келишар, фронтда кўрган-кечирганларини мароқ билан тинглашарди.

Мен ва ўртоқларимга дадам келтирган моншасе жуда

ёқиб тушганди. Назаримда ўша монпасъелардан мазалироқ конфет ҳали ҳам йўқдай!

Дадамларнинг болажонлиги, кўчамиздаги ҳар бир боланинг исмини билиши, уларнинг ҳар бирига мос шеър тўқиб ташлаши ҳаммани жуда-жуда қувонтирарди.

Дадам ўз бошидан ўтган аччиқ етимликни бизга эртаклардагидек қилиб чуқур ҳаяжон билан айтиб берардилар. Шу сабабдан бўлса керак, болаларга — етимларга ғоят меҳрибонлик кўрсатар, уларнинг тақдирига бефарқ қарай олмасдилар. Бирор кимсанинг қийналганини кўрсалар, уйимизга олиб келар, аям эса ўз оила аъзомиздек қабул қиларди. Булардан Ҳамиджон ака, Хусанжон ака, Ғуломжон ака, Нуриддин ака, Сотволди акаларни биламан. Улар ҳали ҳам бизга ўз акамиздек. Дадам ҳам уларга ўз фарзандларидек муносабатда бўлардилар.

Мен етим ўсганман,
Оҳ, у етимлик...
Вой бечора жоним —
Десам арзийди.
Бошимни силашга
Бир меҳрибон қўл,
Бир оғиз ширин сўз
Нондек арзанда.
Мен одам эдим-ку...
Инсон фарзанди...
Сен етим эмассан,
Ухла, жигарим...

Ҳа, дадам бирорта боланинг ўксиганига чидай олмасди. У кишининг айтишларича, болаликдаги ўксиб йиғлаш бир умрга эсдан чиқмайди. Шу сабабдан дадам ҳар бир боланинг кўнглини кўтарар, меҳр кўрсатиб эркалардилар. Қўшнилари, қариндошларнинг етим қолган фарзандлари кўнглини олишга ҳаракат қилардилар. Менга нима олиб берсалар, отаси урушда бўлган ўртоқларимга ҳам ўшандай бирор нарса тортиқ қилардилар.

Эсимда, мен ҳар бир қизча сингари болалигимда ялтироқ тақинчоқларни яхши кўрардим. Дадамлар Аҳмаджон заргардан бир жуфт билакузук келтирганди. Мен, жуда-жуда қувониб кетган эдим. Уруш вақти, зебу зийнат билан кимнинг иши бор, дейсиз. Лекин бола болада, дадамларнинг бўйинларига осилиб олдим. Дадам бўлсалар:

— Қизим, бир айт-чи, сенга яна нима олиб берай?— дедилар. Мен санаб кетдим;

— Атлас кўйлак, духоба нимча, марварид, манови бармоғимга узук, дедим. Тилимнинг чучуклиги ёқса керак, дадамлар яна нималарнидир сўрадилар... Шу вақт кўшнимиз Салом хола келиб қолдилар, ёнида қизи, менинг ўртоғим Саодат бор эди. Улар кўп йиғлашган бўлса керак, кўзлари шишган. Саодатнинг дадасидан «қора хат» келганини билардик. Дадам озми-кўпми ёрдам қилиб турардилар.

Кейин билсак, ака-укаларга ота мерос ҳовли сотилиб кетиб, улар бошпанасиз қолишибди. Дадамлар жуда хафа бўлиб, Салом холага таскин бердилар-да:

— Салом опа, йиғламанг, бизнинг уй сизники, бирга турайлик,— дедилар. Салом хола бош чайқаб, йўқ ишорасини қилди.

— Рафуржон, ўғилларим шўх, тўполончи. Сизнинг инингиз нозик... Болаларим сизларга халал беради. Муҳаррамхон, дадаси ёзаётганларида ҳеч кимни тўполон қилдирмайман, хоналарига болаларни киргизмайман, бунга болаларим ҳам ўрганишган, деганларини кўп эшитганман. Бўлмайди, болаларим дадасидан шум хабар келгандан бери яна ҳам бебош бўлиб кетди. Нима қилишимни билмай қолдим,— деб йиғлади.

— Салом опа, бўлмасам, бизнинг ҳовлида турунг-да, майдонимизга уй қуриб олинглар. Ўғилларингиз бебош юрмасин, гишт қуйсин, бу ҳам меҳнат, катта бўлиб қолишиди. Қурилишга ўзим бош бўлиб ёрдам бераман. Буниси беҳижолат ўз меҳнатларинг билан қурилган уйда ўғилларингизни уйлайсиз. Тартибли, меҳнаткаш йигитлар қилиб оласиз. Хафа бўлманг,— дедилар.

Шунда Салом холанинг кўзи ёшланиб дадамни дуо қилди. Улар дадамнинг бу илтифотларидан ниҳоятда хурсанд бўлган эдилар.

Менга келган бир жуфт билакузукни бўлса, дадам аллақачон Саодатга тақиб қўйган эканлар. Менинг ранжиганимни кўриб хижолат тортдилар, шекилли, улар кетишгандан сўнг:

— Уят бўлади. Саодат ўртоғинг-ку, унинг билакузук олиб берадиган дадаси йўқ. Онасининг бошидаги ташвишни ўзинг эшитиб турибсан. Тушунинг керак. Энди сен кичкина эмассан,— дедилар. Ўшанда мен беш ёшда эдим...

Дадамнинг шу сингари ажойиб инсонпарварликлари олдидан умрим бўйи таъзим қиламан.

ИШОНЧ

Катта дарвозалар очилиб, қўша-қўша келин ва набиралар ҳовлига сув сешиб, атрофга садарайҳон ҳидини таратиб меҳмон кўтмоқдалар.

Дадамлар ёқтирадиган шундай кезларда катта дастурхон ёзилиб, ҳовлининг етти сўрисига чиройли гиламлар тўшалиб, атлас кўрпачалар солинади. Шўх ва ширин набиралар сўриларда гурунглашиб, катта ҳовлини кулги, қийқириқлар билан тўлдирадилар. Мана, рўпарадаги илиғлиқ румча тўн, дўппи, қора жиякли яқтак кимгадир мунтазир... Гўё ўктам, басавлат, меҳрибон, қувноқ, ҳазилкаш дадамлар Бешёғоч бозорига болаларни қувонтиргани чиққанлару, ҳали замон сурнайми ё ҳуштакми, бирор ширинлик олиб ҳар доимгидек қўйни-қўнжиларини тўлдириб кириб келадигапдек. Ана шу туйғу, ана шу тасаввур ва ишонч хопадонимизнинг ҳар бир аъзосига доимий ҳамроҳ...

Ҳар бир инсоннинг гўдаклик, болалик, ўсмирликдаги энг тотли дамлари ота-онаси билан кечирган эрка, бепарво шўхликлари билангина гўзалдир. Ота-она тоғ билан боғ бўлса, фарзанд унинг бағридаги энг гўзал ниҳолдирки, уни парвариплаб, вояга етказиб, ҳосилга кирганидан севиниш, мевасидан баҳраманд бўлмоқ катта бахтдир. Дадам ана шундай бахтга муяссар бўлган ажойиб инсон эдилар.

Мен ёшлигимданоқ ҳар нарсага интилиб, ўз кучимни, лаёқатимни синаб кўргим келарди. Бунга балки болалигимда эшитган эртақлар сабаб бўлгандир. Эртақларни ҳеч ким дадамдек мароқли, саргузантли қилиб айтиб бера олмаса керак. Дадамлар образга кириб, овозларини ўзгартирар, турли хил ҳаракатлар билан сўзлар эдиларки, ҳамиша ҳайрат ва қизиқишдан лол қолардим. Бу эртақларнинг кўпчилиги дадамнинг ўкинчли болаликларини, опа-сингилларини, қўни-қўшнилари ҳақида бўлиб, ҳар бир эпизод ва ҳар бир одам таяниши эди. Яна бир хил эртақлар эса айтилаётганда тўқилар, улар менинг ҳаётимдан, келажагимдан ҳикоя қиларди. Бу эртақлар менда гўзаликка интилиш, қалбимда меҳр-шафқат ҳисларини уйғотар, адолат ва ҳақиқатни қадрлашга ўргатарди. Шу эртақлар билан ҳаётим тўлиқ, шу эртақларни ҳаётга кўчириш учунгина яшагим келарди.

Дадам ҳеч вақт шўхликларимга таибеҳ бермас эдилар. Мактабга борганимда жуда шўх, тўполончи эдим. Эсимда, бир куни боғимиз этагига экилган редисканинг

ҳаммасини граната қилиб «душманлар»га отибман. Дадамлар келиб қолдилар. Бутун ҳовлида сочилиб ётган редискаларни кўриб, ҳанг-манг бўлдилар. Мен дарров елкаларига осилиб, воқеани тушунтирдим: Шунда:

— Вой, менинг ўғил бола қизим-ей, энди редискаларни йиғиб, ювиб, қўшилларга олиб чиқиб бер, исроф бўлмасин,— дедилар-да, мийиғларида кулиб, шўхлигимизни кузатиб турдилар. Баъзан эса ўзлари ҳам шу шўхликларга қўшилиб кетар эдилар.

Мактабимиздаги ботаниклар тўғарагига аъзо эдим. Баҳорда кўчат экин лозим эди. Уйимизда гуллаб турган каттагина олчани суғуриб олиб кетаётганимни кўриб.

— Менинг ботаник қизим-ей, сенга кўчат керак экан олиб берар эдим, бу дарахт энди кўкармайди,— дедилар холос.

Ростдан ҳам у олчани мактабга зўрға судраб олиб боришимга қарамай, кўкармади. Тажриба қилганим яхши бўлди. Гуллаган дарахтни бошқа ерга кўчириб ўтқазиб бўлмаслигини билиб олдим.

Кейинчалик мен ёш натуралистлар тўғарагига, ундан сўнг фотографлар, хор, драма тўғарақларига бордим. Олдимиздаги Муқимий номидаги музыкали комедия театрининг балет тўғарагига ҳам қатнашиб кўрдим. Уларнинг тафсилоти ёзилса, ҳар бири алоҳида кулгили ҳикоя бўлади. Музикага қатнашмоқчилигимни билиб, рояль олиб бердилар. Дадамлар кўнглимга қараб интилишларимга қарши турмас, аксинча қизиқишларимни рағбатлантирардилар.

Ҳар йили дадамлар бир неча марта Фарғона, Қўқон, Андижон шаҳарларига бориб ўз мухлислари, ёр-биродарлари билан учрашар, янги қурилишлар, колхоз ва совхозларда меҳмон бўлар эдилар. Сўнгра таассуротлари асосида ажойиб шеърлар ёзардилар.

Баҳор келишини мен ҳам интизорлик билан кутардим. Каникул вақтида дадамларга эргашар, улар билан бирга юргим, ҳаётни билгим келарди. Фарғона водийсига гоҳ машинада жўнардик. Йўлларда ажойиб воқеалар, қизиқ-қизиқ ҳангомалардан гапириб, зериктирмай олиб борардилар.

Дадамлар ҳар гал мени синар, пишиқ, мустақил бўлишимни истар эдилар. Мактаб деворий газетасида миниатюралар, болалар учун кичик ҳажвлар ёзаётганимни, журналист бўлмоқчи эканлигимни билиб хурсанд бўлдилар.

Университетга киришим тарихи ҳам қизиқ бўлган. Кириш имтиҳонлари бошланишидан олдин:

— Университетга ўзинг кирсанг кирганинг, мен сенинг орқандан «Менинг қизимни ўқишга олинглар», деб ҳеч кимга илтимос қилиб бормаيمان. Кира олмасанг, турмушга чиқасан. Ҳаётга яроқли фарзанд тарбиялаш ҳам олижаноб, энг улуғ вазифа, дедилар.

Мен дадамларнинг номини пеш қилиб ўқишга киришни ёки бировга айттиришни хаёлимга ҳам келтирмасдим. Бу бизнинг оилага муносиб эмаслиги, дадамлар ўргатган эътиқодга тўғри келмаслигини яхши билардим. Шунинг учун ўз кучимга ишонишимни айтдим.

Имтиҳонлар бошланадиган куни дадамлар навбатдаги Қўқон-Фарғона сафарига жўнаб кетдилар. Имтиҳонларнинг ҳаммасини аъло тошширганим, газета-журналларда чиққан хабар, ҳикоячаларим, тавсиянома бўлишига қарамай, мени университетнинг журналистика факультетига қабул қилишмади. Шаҳардан кирганлар кўп экан. Чет тиллар институтига юборишди. Мен у ерга бормаيمان, ўзим қизиққан соҳада ўқийман, деб резервист сифатида ўқишга рози бўлдим. Лекин жуда хафа эдим, кўп йиғладим. Лекин бошқа иложим бўлмади. Шу вақт Андижондан дадамлар кўпгапроқ қилдилар. Аям бўлган воқеани айтдилар, дадамлар «Озми-кўпми қийинчиликни кўрган маъқул, ҳаётнинг қадрига етади», дедилар. Шу гап етарли бўлган.

Олти ой резервист бўлиб, қишқи семестрни ҳам аъло баҳоларга тошширгач, ҳақиқий студент бўлган эдим. Университетда ўқиб юрганымда кичик ҳикоя, лавҳа, хабар, очерклар билан университет ва маҳаллий газеталарда қатнашиб юрганымни дадамлар кузатиб юрар эканлар.

Группамизни Иттифоқимизнинг турли шаҳарларига практикага юборишмоқчи бўлишди. Дадамлар саёҳатни яхши кўришимни, бирорта чет давлатга бориб, дунёни кўриш орзусида эканымни билардилар. Шу сабабли чет эл сафарига юбормоқчи бўлдилар. Аям унча рози бўлмадилар:

— Узоқ жойга ўн тўққиз яшар қиз болани ёлғиз юборасизми, қўрқаман,— дедилар.

Дадамлар:

— Мен Олмосга ишонаман. У ҳеч қачон юзимни ерга қаратмайди, қаерда бўлса ҳам ўзини тута билади. У менинг қизим эканини эсидан чиқармайди,— дедилар.

Шу гап мен учун бутун умрга кифоя. Умрим борича

дадамларнинг менга бўлган ишончларини оқлашга ҳаракат қиламан.

Дадамлар буюк шоир, жамоат арбоби, каттакон олим, педагог бўлишларига қарамай, ишлари жуда кўп бўлишидан қатъий назар фарзандларининг тарбиясини четда қолдирган эмасдилар. Бугун ким қандай баҳо олди, қарерга борди, уйда нима иш қилди, ҳамма-ҳаммасидан хабардор бўлиб турардилар. Оиламизда ҳеч ким ёлғон гапирмаслиги, бир-биримизга ёрдамни аямаслик, катта-кичикка ҳурмат — бу қонун эди.

Ҳар доим «Менинг соямда юриб ўрганманглар, ҳар бирингиз ўз-ўзингизни одам қилинг, одамни одам қилган меҳнат», дер эдилар.

Дадамларнинг ҳар бир сатрида ана шу мантиқ борлиги, инсоний меҳр, ҳарорат, зукколик уфуриб турганлиги туфайли шеърлари тилдан-тилга, дилдан-дилга, авлоддан-авлодга ўтиб, баралла янграб турибди!

БИР ДИЁРКИ

Серқуёш Тошкентимизнинг тарихи жуда кўҳна. Уни шоирлар тарафнам этишган, олиму фозиллар мадҳ этиб, ажойиб ташбеҳлар билан таърифлашган. Бундан беш юз йил илгари яшаб ижод этган етук адиб ва шоир, буюк шоиримиз Алишер Навоийнинг замондоши бўлган Зайниддин ибн Абдужалил Восифий ўзининг «Бадоеъул вақоеъ» («Нодир воқеалар») деган улкан асарига Тошкентни катта меҳр, оташин бир муҳаббат билан тасвирлайди.

Эрон шоҳи Исмоил Сафавий Хуросонни истило қилгач, Зайниддин Восифий 1512 йили Мовароуннаҳрга қочади. У бир йил Самарқандда яшаб, сўнг Бухорога ўтади. 1525 йили Тошкент ҳокими Севинчхожа оламдан ўтгач, ўгли Келдимухаммадхон ҳоким бўлади. Худди шу йили Шоҳруҳия шаҳридан Зайниддин Восифий Тошкентга келади, бу гўзал шаҳарда у умрининг охиригача яшайди.

Тошканд мулкин букун таъриф этай,
Нуқталар шодасин назмга битай.
Бир диёрки, анда сунбули раъно,
Халқин жаҳон айтар мардуми доно.
Андоқ бир шаҳарки жаннатмақондир,
Хижолатдин жаннат сийнаси қондир.
Бу кентни ким кўрса асло жилмагай,
Жаннат неъматларин орзу қилмагай.
Бўлак юртларда гар бўлгунг бахтиёр,
Бунда гадолик беҳ, этгил ихтиёр.
Муборак гупроғи мисли тўтиё,
Суйи раҳмат суйидин хўброқ гўё,
Гупроғин гардлари етса фалакка,
Бўлгудек тўтиё чашми малакка.
Шунинг-чун ел уни элтиб осмона,
Атру упа қилур ҳури филмона.

Суйи қаршисида оби ҳаёт ҳеч,
 Зулмат сари кетсин, шармандадан кеч.
 Хиёр гар суйидан хабар топсами,
 Зулматни тарк этур, ҳам қолмас ғамн.
 Балки аввал излаб топган бўлса ул,
 Оби ҳаёт таркин айлаган буткул.
 Топ-тоза зилолдек Парак дарёси,
 Салсабил наҳрига монанд қиёси.
 Остидаги тошлар дурдан қолишмас,
 Дурлар бозорида нархи ҳеч тушмас,
 Насими гўёки Исоафасдир.
 Анга етмоқ Масиҳога ҳавасдир.
 Хушбўй сабосини этсанг ихтиёр,
 Руҳпарвар дилбарлар нафасича бор.
 Ҳавоси малҳамдир хаста жон учун,
 «Қонуни» шифодир бағри қон учун.
 Олови дилбарнинг феълидек саркаш,
 На дилкаш! Оташин, воҳ, лаъли маҳваш!
 Фитна қўзғашлари жонга балодир,
 Шуъласи серафимон ўтлар солодир.
 Ҳар бир нур ўрнидан туриб қолса гар,
 Тасаввур қилакўр — пиша тўла зар.
 Дуди оловидан гар кўтарса бош,
 Дейсиз лозазорда сарви қаламқош.
 Теграсин қуршаган гўзал чорбоғлар,
 Алардин Эрамнинг кўксига доғлар.
 Боғларни васфига агар киришсам,
 Ёддан кўтарилур беҳишту Эрам.
 Тераклар саф тортиб турарлар қатор,
 Ҳар бирин дегайсан сарвқомат ёр.
 Тераклар қоматин кўрганда қизлар,
 Шармдан қизарур, ҳаёдан гизлар.
 Ясанган қизлардек қадди санавбар,
 Виқор-ла туради саф тортиб аръар.
 Ёраб, тол баргининг сувдаги акси,
 Қармоққа илинган балиқлар рақси.
 Заминга инади соя билан нур —
 Гўё мушқу анбар ерга сочилур.
 Чаман узра атир гулнинг болқини,
 Аймақ водийсининг оловкор ниши.
 Анҳор тарафида кўринган гулбуц,
 Ўшал яшил дарахт, гули эса — хун,
 Қара, гулбинидин гунча кўрингай,
 Сабзариғ хум мисол, ичи тўла май.
 Ё доғли сийнаси маҳзун булбулнинг,

Ичи қонга тўлмиш дардида гулнинг.
 Йўқ, галат сўзладим — бу бир боғ гули,
 Шундан догли эрур булбулнинг дили,
 Гулнинг завқ-шавқида доимо полон,
 Шу гулнинг жабридан чекадир афғон.
 Анвойи бинафша ариқ четида,
 Титратма бор каби тану этида.
 Ё, йўқлик мулкидин қаторма-қатор,
 Яшиллик келтурур карвонда баҳор.
 Савсан гунчалардин кўрсатур бармоқ,
 Олуда этибди нийлу рангга, боқ,
 — Мендандир, — дейди у, — боғнинг чиройи,
 Бўёқчига келур кўк ранг киройи.
 Наргис кўзи тегди унга азалдан,
 Кўкариб бўй чўзди сарв касалдан,
 Шунданми юз минглаб гунча чўзиб тил,
 Дам солур сарвга бир-бир мустақил.
 Доим баҳор гули деганича бор,
 Ундан чорбоғ ичи ҳаминча баҳор.
 Ёки Қорун ганжи ер остидайди,
 Баҳор анинг сириш фош этиб қўйди!
 Гулхайри гулларин қалқон айламиш,
 Устида забаржад маржон айламиш.
 Шунданми ҳамма ёқ ганжга ўхшайди,
 Қалқон тутган баҳор ганжни ўлчайди...
 Лозазорда маскан қурган андалиб,
 Гул мадҳин тарк этмас тани ўт олиб.
 Боди сабо лола ҳовончасида
 Ғолия туяди гул боғчасида.
 Арғувон гуноҳкор бир ҳиндумикин,
 Тани чўб зарбидан қорайдимикин?
 Таёқ зарбидандир танда яралар,
 Бадаида юз минг қонли қатралар.
 Занбақ гул гунчаси ёнар чаманда,
 Шу важ кофур нархи тушган экан-да?
 Анинг шу жилваси шишаи зарми?
 Ёрнинг бармоқларин аён этарми?
 Боғнинг янги келинчаги настаран —
 Оҳорли рўмолин бошга боғлаган.
 Қарилкдан нишонами — боши оқ?
 Ёки жондин умид уздими ёш чоқ,
 Чаманга маст қумри полон кирибди,
 Зебо сарв кўксини ошиён дебди.
 Ул ҳам гул хабарин эшитибди-ку,
 «Қани!» деб аламда зорланди «ку-ку?»)

Қумрилар чинорда, маснад юқори,
 Ҳар бири минора узра бир қори,
 Бодроқдек ҳаммаси шавқу завқда ҳур,
 Ҳаммаси тангрига сано айтадур,
 Оғиз шу маҳали лаззатга тўлар,
 Мевалар сифатин сўзласам агар.
 Узумин васфидин айтайин бир қур,
 Лаълу дурлар билан гаровда енгур,
 Назарга келтиринг соҳибни навъин,
 Эслатур чиккабел дилбарлар лабин.
 Ҳусайний узумин ҳар бир донаси —
 Гўзаллар лаълининг ол дурдонаси.
 Ишкомлар осмонин кузатсанг агар,
 Бобаки кўринур мисоли ҳумкор.
 Кўзаки қанд билан гаровда банддай,
 Новотнинг устидан шакар тортгандай.
 Шаккари навипинг узумидан енг,
 Нархини сўрсангиз новот билан теги.
 Бир кезиб чиқсангиз тарвуз пайкалини,
 Ҳавас ҳам қилмайсиз беҳишт асалини.
 Чарх бу экинни осмонда сақлар,
 Балки осмон уни тумор-ла ёқлар.
 Қовуни новотнинг таъмини берар,
 Мазаси танингга жон бўлиб кирар.
 Араблар ҳалвога чўп ўрнатурлар,
 Шириқлик қасдига на чувт қилурлар?
 Қовуннинг ҳар бири каллақандча бор,
 Одамлар шунинг-чун бошини ёрар,
 Айшу ишрат рукни эрур ҳар боли,
 Шу бинонинг ҳеч ким бўлмас заволи.
 Майсалари кўзга ташланган ҳамон
 Гўзаллар хаттининг ҳечлиги аён.
 Нозик сабзалари — барра; ўлтиринг,
 Нозикқадлар эҳсонига тенг кўринг,
 Шириқлиги ўткир — тилни тилади,
 Алишер таъбидан — буни билади.
 Меваларга тўлиқ бу рангин бўстон,
 Арзийди ёзолсам шаънига дoston.
 Ҳар анори гўё чўғдек санжоний,
 Лаъл каби товланур ёқут румоний.
 Ҳўққа тўла лаълу ҳам қизил ёқут,
 Жонингга бағишлар қувват билан қут,
 Нашватисин қилай таъриф, сифотин,
 Сув олади оғзинг, зикр этсам отин.
 Гўё шишачалар тўла новотдир,

Дема новвот, унда оби ҳаётдир.
Ўн оғоч, ёйинки ўн тош наридан.
Мушкин ҳид таралар олмаларидан!
Ўхшайди дилбарлар занахдонига,
Кўрганлар илингай унинг домига.
Ё тавба, беҳисин обрў рангидан,
Боғ кўрки ортади янги-янгида.
Шираси беҳиштнинг сувими десам,
Жаннатнинг лаззати унда мужассам.
Таърифда ягона Тошканд анжири,
Бунда жамулжамдир сирларнинг сир.
Булардан ҳамиша жонга ҳаловат,
Шираси асални қилур маломат.

ТОШКЕНТ ШАҲРИ

Тошкент шаҳри яратилган жаннат экан,
Одамларда меҳр билан шафқат экан.
Оталари меҳмонларга улфат экан,
Оналари жуда улугсифат экан,
Келин-қизи турган битган хизмат экан.

Олдингизга ёзишади нозу неъмат,
Ҳаммалари яхши одам, олий ҳиммат,
Шунинг учун элу халқи қилар ҳурмат,
Ўлтирасиз юмшоқ курси, ҳузур роҳат,
Ҳар ёқ тўла китоблари қат-қат экан.

Тоза чинни жовонларга ярашади,
Ҳар биттаси гўзалликда талашади,
Кўп тикилса одам кўзи қамашади,
Келган-кетган кўзин узмай қарашади,
Яхши нарса ҳар жойда ҳам зийнат экан.

Ўқий десанг, улгурмайсан вақтинг шитоб,
Ўқинглар деб, улуг доҳий қилди хитоб,
Ўқимасанг умринг ўтар худди бетоб,
Илму ҳунарлининг юзи худди офтоб,
Бу отангнинг қарилиғи кулфат экан.

Тошкент шаҳри жуда улуг, олий ҳиммат,
Оға-ини барин кўрсанг турли миллат,
Келин-қизга ярашади зебу-зийнат,
Ой-жамолин оширади қилиб хизмат,
Бахти борни дўстлаштирган меҳнат экан.

Ислом отанг қадр топди айтиб дoston,
Қулоқ солди қўшиғига ишчи-деҳқон,
Созу сўзи бирга бўлиб сурди даврон,
Ота-бобом орзу қилган яхши замон,
Бу отангга энг яхшилар улфат экан.

ТОШКЕНТ КЎЧАЛАРИ

Тошкент кўчалари, таниш кўчалар,
Қишми — ёз, барибир кузми ё баҳор,
Сиз, менга ҳамisha қадрдон, дилдор,
Муҳаббат макони ойдин кечалар!..
Чинор соялари куннинг тигида,
Оймўма шуъласи тун мийиғида
Ҳаприққан дилларга бағишлар бардош...
Сиз, менга севимли, самимий, сирдош,
Тошкент кўчалари, нурли кечалар!
Ариқ бўйларида олхўри, гилос,
Оқ, қизил атиргул қулф урар қийғос,
Ёшлигим, шўхлигим ўтган кўчалар...
Кўзим илинмайди уйқу тўрига,
Гўё варақланар севги сирлари,
Тонготар ўқилар дил шеърлари,
Ҳаво пуркалгандай илҳом қўрига...
Тинимсиз кечалар, уйғоқ кечалар,
Эртанги зафарнинг тамал тошини —
Юлдузлардан йўниб, қутлуғ ёшини
Санаб етолмаган қадим кўчалар...
Мен сизга ошиқман, тунлари бедор,
Кундузлари меҳнат шавқи билан банд,
Шодлиги беқийёс, толеи баланд,
Тошкент кўчалари қадрдон, дилдор!

УНУТМАСАНГ, БАС

Мана, тонг ҳам отар, зор-зор кутганинг,
Дейдилар, тонг эмиш оқшомдан оқил!
Қадимдан қолган бу эски бир нақл,
Сенинг донолигинг ундан ўтганинг...
Майли, дард жонимни олса, олгани!

Майли, бахту тахтинг бўлсин беназар...
Лойқа хаёллардан, лекин, алҳазар,
Кифоя бир томчи тиниқ қолгани...
Найлай! Тан оламан ўз сўзлигингни,
Ақлу идрок эса кафилдай тамал...
Шубҳа гангитмасин сени бемаҳал,
Зотан, унутмасанг бас, ўзлигингни!

ЭНГ БЕБАҲО ФАЗИЛАТ ҲАҚИДА СЎЗ

«Дунёда олтиндан ҳам қимматлироқ нима бор? Бу — дўстлик! Дунёда пўлатдан ҳам мустаҳкамроқ нима бор? Бу — дўстлик! Дунёда тўфондан ҳам қудратлироқ нима бор? Бу — дўстлик!» Халқимизнинг қадимий нақллари-дан бирида дўстлик шундай улуғланади. Ардоқли Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг 60 йиллик тўйи нишонланаётган шу кунларда мен мана шу энг бебаҳо инсоний фазилат — дўстлик ҳақида сўз юритмоқчиман. Зеро айти шу фазилат — дўстлик туфайли ўзбек халқи қардош халқларнинг ягона оиласида, уларнинг дўстона ёрдамлари ва хайрихоҳлик туйғуларига таянган ҳолда шундай натижаларга эришдики, улар чет эллик меҳмонларни ажабтовур ҳайратга солади.

Ҳайратланмай бўладими! Ахир бизнинг ўлкамиз саводсизликни тугатиш курсларидан атом ядросини парчаловчи ва металлни лазер нурларида эритувчи илмий институтларга, жўнгина санашлардан энг янги компютерлар билан қуролланган ҳисоблаш марказлари тармоқларига, гоётда кам қувватли электр токини ҳосил қилувчи дизель ускуналаридан энергиянинг миллион киловатт қувватга эга гигант электр станцияларига, омон-бўйинтуруқлардан замонавий тракторлар ва пахта териш машиналарига сакраб ўтди-да. Бундай мисоллар эса сон-саноқсиздир. Аммо келинг, мисоллар уммонидан айримларинигина ажратиб олайлик ва улар ҳақида батафсилроқ ҳикоя қилайлик.

Ўтган йили кузда мен Мирзачўлни айланиб чиқиш имконига эга бўлдим. Гўё уфқлардан уфқларга қадар оппоқ чойшаб ёзилгандай эди. Йўқ, бу — эртароқ ёққан қор эмасди, учидан толиққан ва нафас ростлаш учун қўнган оқ қаптарларнинг улкан галаси ҳам эмасди. Бизнинг олдимизда миллионлаб чаноқларида кумуш толалар кўпирган, адоғини кўз илғамас пахтазор ястайиб ётар эди.

Ҳа, бу ернинг саховатли тупроғи деҳқонларни мўл ҳосил билан сийлайди. Қадим сайёҳлардан бири — инже-

нер Н. Ульянов қўйидаги гапларни айни шу ер ҳақида ёзганига энди ишониш ҳам қийин: «Агар сиз узоқларда кетаётган карвонни кўриб қолгудай бўлсангиз, билингки, у бу ерларда ҳамма нарсадан азизроқ бир қултум сув сўраб қолмасмикин, дея сиздан хавфсираб, тезроқ кўздан яшириниш учун ошиқаётир. Сафар пайтида йўлдан адашиш ёхуд ихтиёрингиздаги сувни тўкиб қўйишдан худо асрасин — сиз учун ҳеч қаердан нажот йўқлигига амин бўлаверинг. Бунга май ойларидаёқ соя жойдаги 40 градусли иссиқни, қуёшнинг кўзларга найзадай қадалувчи кучли нурларини, уззукун лоҳасликни ва ниҳоят қоқ ерда чивинлар даврасидаги «хузурбахш» тунни ҳам қўшсангиз — сиз Мирзачўлдаги яшаш шароити ҳақида ло-ақал тахминий тасаввурга эга бўласиз».

Мана шундай қуёшнинг оташ тафтида жизғанак, сарғимтир, ўлимтик, яйдоқ ер биргина авлоднинг кўз олдида ўзининг иқтисодий аҳамиятига кўра тупроғини аждодларимизнинг заҳматқаш қўллари минг йиллар мобайнида ипакдай мулојимлаштирган Фарғона водийси билан бир қаторда тура олувчи гуллаган воҳага айланди. Мўъжиза рўй берган, демоқчимисиз? Эътироз билдирмайман. Меҳнатқаш қўллар бунёд этган воҳа — ҳозирги Мирзачўлни кўнгина чет эллик меҳмонлар бежиз дунёнинг саккизинчи мўъжизаси деб атамайдилар. Аммо барибир ҳаётда мўъжизалар бўлмайди, ёки, тўғрироғи, улар осонликча, ўз-ўзидан рўй беравермайдилар. Мирзачўл воҳаси ҳам мана шундай—у социалистик тузумнинг ҳайратомуз асари ва бу ноёб ижод намунаси СССР деб аталмиш улкан байналминал уйнинг хўжайинлари бўлиб қолган барча халқларнинг буюк дўстлиги шарофати билан яратилгандир.

Ҳа, қардош халқларнинг ёрдамисиз фақат бизнинг ўзимизга бу қақроқ ерни обод этиш йўл бўлсин эди. Бундай ёрдамни биз ёшгина советлар давлати дунёга келган дастлабки ойларданоқ ола бошлагандик. Доҳиймиз Владимир Ильич Ленин 1918 йилнинг 17 майидаёқ Туркистондаги — ўша пайтларда Ўрта Осиёни шундай аташарди — сугориш ишларига 50 миллион сўм маблағ ажратиб ҳақидаги декретга имзо чеккан эди. Бу маблағ биринчи галда Мирзачўлни ўзлаштиришга сарфланди. Ишга амалий раҳбарлик қилиш учун алоҳида бир ташкилот тузилди, мамлакатимизнинг марказидан олис ўлкамизга мутахассислар ва ускуналардан иборат эшелонлар жўнатилди. Чет эл интервенцияси ва Ғарб мамлакатларининг уни қўллаб-қувватлашлари сабабли бошланган

гражданлар уруши ўшанда тузилган режаларни тўла рўёбга чиқариш имконини бермади. Бу ишга кейинроқ яна қайтдилар. Охир-оқибатда Лениннинг чўлни ўзлаштириш барча ишлардан зарур ва бу ўлкани тезроқ қайта қуради, уни уйғотади, ўтмишини қабрга элтади, социализмга ўтишни тезлаштиради, деган башоратлари рост бўлиб чиқди.

Дарҳақиқат, оби ҳаёт қақроқ ерларга жон ато қилди, улардан мўл ҳосил олишга имкон берди. Ўтмишни ёлғиз номи эслатиб турувчи Мирзачўлнинг ўзигина ҳозирда қарийб миллион тонна пахта беради. Бунга дон, сабзавот, мева, полиз ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қўшинг! Деҳқонлар турмуши ҳам таниб бўлмас даражада яхшиланди. Бугунги кунда улар шаҳарга хос барча қулайликларга эга бўлган обод посёлкаларда яшамокдалар.

Чўлни ўзлаштириш, пахтачиликни ривожлантириш ва деҳқонларга ёрдам қўлини чўзишда қўшгина ташаббуслар Ленин номи билан боғлиқдир. Масалан, 1922 йилда бизнинг ўлкамизга қиймати олтин ҳисобида 233 минг сўмлик қишлоқ хўжалик ускуналари жўнатишга эди. Ўша йилнинг ўзида хўжаликларни тиклаш ва пахтакорларга моддий ёрдам бериш мақсадида бир ярим миллион сўмлик (бу ҳам олтин ҳисобида) узоқ муддатли кредит очилган эди. Ленин чақирғига биноан Россия ишчилари пахтакорлар учун минглаб плуглар ва бошқа қишлоқ хўжалик ускуналари тайёрлаб берган эдилар.

Кўп миллатли Ватанимиз халқларининг ўзаро қардошларча ҳамкорлиги мана шундай туғилди ва мустақамланди. Бу ёрдам туфайли меҳнаткаш деҳқонлар биринчи жаҳон ва гражданлар урушлари мобайнида издан чиқа бошлаган пахтачилик хўжалигини қайта тикладилар, муваффақиятли равишда ривожлантира бошладилар. Кейинроқ Ўзбекистон далаларига Ленинград, Волгоград, Харьков заводларида тайёрланган тракторлар ва бошқа замонавий техника намуналари кириб келди... Республикамиз деҳқонлари ўз далаларида минерал ўғитлардан фойдаланишни ҳам мамлакатимизда биринчи бўлиб кенг йўлга қўйдилар. Бу ҳам пахтачиликни ривожлантириш ишига қардош халқларнинг ҳиссаси эди ва бу иш, дарҳақиқат, мислсиз самаралар берди. Натижада 30-йилларнинг бошларидаёқ Советлар мамлакати чет эл пахтасини сотиб олишдан батамом халос бўлди. 1935 йилда фақатгина бизнинг республикада — пахтачилик мамлакатимизнинг бошқа жанубий районларида ҳам тез тараққий

этмоқда эди — бир миллион тоннадан ортиқроқ пахта ҳосили олинди. Бу эса революцияга қадар бизда етиштирилган пахтадан икки баравар кўп эди. Ҳозир СССРда ишлаб чиқарилаётган пахтанинг учдан икки қисмини бераётган Ўзбекистон тўқимачилик саноатини йилига камида олти миллион тонналик ниҳоятда қимматли хом ашё билан таъминламоқда. Пахтачилик республикада саноатнинг кўпгина тармоқларини ривожлантириш учун ишончли база, меҳнат аҳли турмуш фаровонлигини яхшилашнинг энг муҳим манбаи бўлиб қолди.

Шуниси ибратлики, бизда тайёрланаётган пахтанинг учдан бир қисми қўриқ ва бўз ерларда етиштирилади. Совет ҳокимиятининг дастлабки кунларидаёқ Владимир Ильич Лениннинг янги ерларни ўзлаштиришга шу қадар катта эътибор бергани бежиз эмаслиги яққол кўриниб турибди.

Бугунги Ўзбекистонда саноатнинг юзта тармоғи юксак суръатлар билан ривожланмоқда. Булар — машинасозлик ва электроника, рангли ва қора металлургия, кўмир қазиб чиқариш ва электротехника, газ ва нефть конларини ишга тушириш, пластмасса ва сунъий тола олиш, цемент ва кўп минг тоннали минерал ўғитлар ишлаб чиқариш... Индустриямиз маҳсулотларининг лоақал энг муҳим турларини ҳам санаб тугатиш қийин: ахир унинг миқёслари сунъий олмосларни синтезлашдан тортиб то самолётсозликка қадар чўзилиб кетади-да! Буларнинг барчасига тарихан қисқа муддатда — Совет ҳокимияти йилларида эришилди. Ўзбекистонни индустриал ўлкага айлантиришда эса бизга барча иттифоқдош республикалар ёрдам бердилар. Халқимиз айниқса қардош рус халқидан бағоят миннатдор. Шунинг учун ҳам уни ўзига чинакам оға деб билади.

Зеро рус халқи, унинг ишчилар синфи биз ўзбекларга ҳам биринчи бўлиб ёрдам қўлини чўзди, бу билан социалистик тузум шароитида турли миллат вакиллари ўртасидаги муносабатлар қандай бўлиши кераклигини амалда кўрсатди. Яна шунини таъкидлаш керакки, бизга илк бор ёрдам қўлини чўзганида рус ишчилар синфининг ўзи оғир иқтисодий тангликни бошидан кечираётган эди. Бу ёрдам азбаройи тўкин-сочинлик ва фаровонлик сабабли кўрсатилган эмасди. Йўқ! Чет эл интервенцияси, граждандар уруши, урушдан кейинги вайронгарчиликлар, сўнгра Улуғ Ватан уруши ва халқ хўжалигини қайта тиклаш... йилларини бир-бир эслайлик. Россия меҳнаткашлари миллий ўлкалар, жумладан, Ўрта Осиё

билан бугдой ва саноат товарларини, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва оддий миҳни... ўртада баҳам кўрдилар. Табиийки, кўп миллатли советлар мамлакатининг бошқа халқлари ҳам қараб турмадилар, улар ҳам ўз навбатида рус оғаларига қўлидан келган ёрдамларини аямадилар. Масалан, Владимир Ильич Ленин Россия марказидаги оч-юпун одамларга ёрдам кўрсатишга даъват этиб, «ишчи ўртоқларга, Орол денгизи балиқчиларига» мурожаат қилганида, доҳиймизнинг бу чақиригини бизнинг балиқчиларимиз ғоят қизгин қўллаб-қувватладилар. Ильич буюртмаси шараф билан бажарилди. Лениннинг ушбу мурожаатдаги доҳиёна сўзлари ҳам ҳаётий ҳақиқатга айланди: «Сизлар бир-бирларидан ғоят олис ўлкалардаги пролетариатнинг кенг миқёсдаги ўзаро ҳамкорлиги негизига қурилган совет ишчилар давлатининг букилмас қудратини ҳали бутун дунёга, энг аввало барча меҳнат аҳлига кўрсатиб қўясизлар».

Бизнинг вақт синовларидан шараф билан ўтган қардошлигимиз мана шундай туғилди, ўзаро ёрдамга асосланган янги социалистик анъаналар қарор топди.

Бундан 52 йил муқаддам, 1932 йилнинг 6 майида ўша пайтдаги Тошкентнинг чекка жойларидан бирига одамлар оқими бетиним қўйилиб кела бошлади. Уларни ҳали Ўрта Осиё тарихида мисли кўрилмаган миқёсдаги гигант корхонанинг қурилиши ҳақидаги хушxabар бу ерга етаклаб келмоқда эди. Митинг бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон республикаси Марказий Ижроия Комитетининг раиси, собиқ чорикор, босмачи галаларию инглиз интервентларига қарши фаол курашчи Йўлдош Охунбобоев нутқ сўзлади.

— Бу сайхонликда, азиз ўртоқлар,— деди у,— мамлакатимиздаги энг йирик тўқимачилик комбинатларидан бири қад кўтаради.

Ушбу сўзлар йиғилганларни тўлқинлантириб юборди. Бир гуруҳ митинг қатнашчилари комбинатга тамал тоши қўйилганлиги ҳақидаги актга имзо чекдилар. Металл қувурчага солинган ва келгуси авлодларга хотира бўлсин учун пойдевор тагига кўмилган ушбу актда, жумладан, шундай сўзлар ёзилган эди: «Бугун бу ерда... тўқимачилик саноатининг Ўрта Осиёдаги биринчи гиганти пойдеворига дастлабки гишт қўйилди. Бу ўтмишда хору зор миллатларнинг иқтисодий ва маданий қолоқлигини тугатишга қаратилган ленинча миллий сиёсатнинг тантанаси, партиянинг мамлакатни индустриалашга йўналтирилган бош йўлини амалда тадбиқ этишнинг яққол далилидир.

Тошкентдаги тўқимачилик комбинати партиямиз бевосита хом ашё базалари қошида қуришни мўлжаллаган гигант иншоотлардан биринчиси ҳисобланади...»

Сиз, албатта, «бевосита хом ашё базалари қошида...» жумласига эътибор берган бўлсангиз керак. Бизнинг социалистик давлатимизда барча миллатларнинг манфаатларини ҳисобга олувчи одилона принцип амалга оша бошлаган эди ўшанда!

Тошкент тўқимачилик комбинати тармоқнинг биринчи улкан иншооти, унинг яловбардори бўлиб қолди. Ҳозир фақат бизнинг республикамизда газмол тўқиб чиқариш бўйича йирик корхоналар Бухорода, Наманганда, Марғилолда ишлаб турибди, Андижонда, Нукусда янги гигантлар қурилмоқда... Уларнинг ҳар бирида ўн минглаб ишчилар меҳнат қилмоқдалар.

Ўттизинчи йилларда Тошкент тўқимачилик комбинати каби улкан корхонани барпо этиш нақадар машаққатли эди. Аммо бунинг уддасидан чиқилди. Коммунистик партия қадим рус тўқимачилик марказларининг ишчиларига ёрдам сўраб мурожаат қилди. Бунга жавобан Москва, Ленинград, Иваново, Орехово-Зуево, Владимирово, Серпуховодаги ўз ишининг тажрибали усталари Ўзбекистондаги тўқимачилик саноатининг илк қалдирғочига оталиқ ёрдамини кўрсатишни ўз зиммаларига олдилар. Даставвал юксак малакали қурувчилар ва монтажчиларнинг катта бир группаси Тошкентга келди. Ўз навбатида Ўзбекистонлик йигит ва қизларнинг бир гуруҳи тажрибали рус тўқувчилари мураббийлигида йигириш ва тўқиш ишларини ўрганиш, маҳорат сирларини ўзлаштириш мақсадида мамлакатимизнинг марказий районларига йўл олдилар. Тажрибаларни ўртоқлашиш Тошкентда ҳам давом этди. Корхонани ишга тушириш олдидан бу ерга яна ўша рус йигирувчилари ва тўқувчилари келдилар. Улардан кўпчилиги Ўзбекистон билан қон-қардош тутиниб, шу ерда бир умрга яшаб қолдилар, маҳаллий кадрларнинг бир неча авлодига мураббийлик қилдилар. Бу ерда яна шуни ҳам эслатиб ўтиш ўринлики, ҳозир Ўзбекистонда юздан ортиқ миллат ва элат вакиллари ягона, аҳил оила бўлиб яшамоқдалар ва меҳнат қилмоқдалар.

Мен яна рус халқи ёрдамида бундан ярим аср муқаддам қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводи — ҳозирда пахта териш машиналари ишлаб чиқариш бўйича жаҳондаги энг йирик корхоналардан бирининг қандай қурилгани ҳақида ҳам батафсил ҳикоя қилишим мумкин эди. Аммо баъзи бир деталларни эслатиш билан кифоя-

ланмоқчиман: бу завод ишлаб чиқараётган агрегатларнинг ҳар бири юзга яқин теримчининг ўрнини боса олади, уларни телиқтирувчи оғир қўл меҳнатидан озод қилади. Бундай замонавий машинасозлик заводларидан эса, ҳозирги Ўзбекистонда қанча-қанчаси ишлаб турибди!

Ҳа, биз кўп ишлар ҳақида тўлқинланиб ҳикоя қила оламиз, кўп нарсалардан фахрлана оламиз. Аммо ўзбек халқининг, айниқса кўп миллатли советлар Ватанининг барча халқлари билан ҳамкорликда мустаҳкамланган қардошлик муносабатлари бизни беҳад мамнун қилади. Барчамиз ягона оила бўлиб муштарак мақсадлар билан яшамоқдамиз. Биз учун қўшнимизнинг бошига тушган ғам — бизнинг ҳам ғамимиз.

Улуғ Ватан уруши йилларида бу фазилат айниқса яққол намоён бўлди. Уша йилларда Ўзбекистон мамлакатимизнинг ғарбий районларидан келган юз мингдан ортиқ етим болаларга иссиқ бошпана берди. Халқимизнинг асл фарзандлари эса бошқа қардош халқларнинг ўғил-қизлари билан бир қаторда ягона Ватанимизни немис-фашист босқинчиларидан ҳимоя қилишга отландилар. Ленинград ҳимоячиларидан бири, ўзбекистонлик жангчи Қажом Раҳмонов ўзининг васият-мактубида, мана, нима деб ёзади: «Ҳаёт — бу Ватан. Ватан — бу менинг оилам, она қишлоғим, бутун Советлар мамлакати. Ёв она-Ватанимнинг бир қарич ерини эгаллаганида вужудимнинг бир парчасини кесиб олгандай бўлади. Мен қуёш нури, бўлиқ ер, кон, пахта, узумлари мўл, далалари сурувларга бой, бахтли ҳаёт нашидасини сураётган ўлкадан келганман. Фашистлар Совет Иттифоқига бостириб кирганларида Фарғона водийсининг ҳам қанчалик дарғазаб бўлганини кўрганман. Ушанда ҳар бир соф виждонли киши қалбида «Олга юр, ёвни тўхтат, ўз уйингни, ўз ерингни ҳимоя қил» деган бир нидо туғилди. Ва мен Ленинградга келдим. Москвасиз, Ленинградсиз, Совет Россиясисиз озод Ўзбекистон йўқ... Мен советлар ҳокимияти туфайли биз ўзбеклар эришган ютуқларни ҳимоя қилиш учун жонимни ҳам аямайман».

Уйлайманки, ҳар бир совет республикасининг вакили бундай сатрларни ёзишга бажонидил тайёр эди. Қудратимиз, энгилмаслигимизнинг сири ҳам мана шундадир. Бу сири немис-фашист босқинчилари англаб етмадилар. Уни бузғунчи радиостанцияларнинг эшиттиришлари орқали совет халқлари ўртасига нифоқ солиш, уларни бир-бирларига қарши қўйишга уринувчи ҳозирги ғарб сиёсат-

донлари ва тарғиботчилари тушунишга қодир эмаслар. Қолаверса, уларнинг уринишлари беҳуда!

Совет воқелигининг ҳар бир куни бизнинг кўпмиллатли оиламизда олижаноб ва қардошларча муносабатларнинг рад қилиб бўлмас тимсолларини дунёга намойиш қилаётган бир пайтда наҳотки менинг юртдошларим уммонлар ортидан турли-туман чўпчакларни шишиётган аллақандай овозларга ишонса?! Лоақал 1966 йилдаги Ўзбекистон пойтахти бошига тушган улкан табиий офат — кучли zilzila кунларини эслайлик. Буюк советлар юртида яшаётган ҳеч бир халқ бизнинг бошимизга бехос ёрилган бахтсизликка лоқайд қараб турмади. Тошкентга мамлакатимизнинг турли бурчакларидан қурувчилар ва қурилиш материаллари билан лиммо-лим эшелонлар бетўхтов оқиб кела бошлади. Қардош республикаларнинг маблағи ҳамда қурилиш материаллари ҳисобига қисқа муддатда шаҳарда шундай кўп қаватли бинолар қад кўтардики, уларга энди ҳар қандай zilzilалар писанд эмас. Тошкент вайроналар ўрнида тикланди, қайта қурилди. Ўшандан бери рус, украин, арман, қозоқ, белорус, грузин, қирғиз, эстон, озарбайжон, латинш, молдаван, литва, туркман, тожик қардошлар бунёд этган кварталлар ҳамда уйлар халқ хотирасида мангуликка қолди.

Эндиги Тошкентни таниб бўлмайди, у кўркам ва улкан бир шаҳар бўлиб қолди, унинг аҳолиси икки миллиондан ошиб кетади. Бу катталигига кўра мамлакатимиздаги тўртинчи шаҳар деган сўз. Маълумки, марказ аҳолисининг кўпайиши доимо транспорт муаммоларини келтириб чиқаради. Бизда ҳам шундай бўлди. Ва яна қардош халқлар ёрдамга келдилар. Мана энди, Ўзбекистон пойтахтида метрополитен ишлаб турибди, унинг янги навбатлари ишга туширилмоқда ва лойиҳалаштирилмоқда. Шаҳар эса кун сайин ўсмоқда, чирой очмоқда.

Мен совет халқлари орасида иқтисодий соҳада қарор топган қардошлик муносабатлари ҳақида ҳикоя қилдим. Бундай мисолларни фан ва маданият соҳаларидан ҳам кўплаб келтириш мумкин. Лоақал Тошкент Давлат университетининг ташкил топиш тарихини олайлик. Бу мамлакатимизда ҳали граждандар уруши давом этаётган узоқ 1920 йилда бўлган эди. Мана шундай оғир бир вазиятда Владимир Ильич Ленин ташаббуси билан рус профессорлари ва ўқитувчилари, бой илмий кутубхона, лаборатория жиҳозлари, ўқув қўлланмаларидан таркиб

топган эшелонлар Тошкент сари йўл олдидлар. Бундан 54 йил муқаддам бизда маҳаллий миллатлар ёшлари учун маориф ва фан сари кенг йўл очган дастлабки олий ўқув юртига ана шундай асос солинган эди. Бугун бизда бир неча ўнлаб олий ўқув юртлари, шу жумладан, учта университет мавжуд. Икки юздан кўпроқни ташкил этувчи илмий муассасаларда тадқиқотлар олиб борилмоқда. Республика Фанлар Академияси ишлаб турибди. 33 минг нафар киши илмий ва илмий-педагогик фаолият билан машғул. Тошкент яқинидаги менинг она қишлоғим Байтқўрғоннинг шундоққина биқинида Улуғбек шаҳарчаси қад кўтарган. У ерда Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Ядро физикаси институтининг илмий ходимлари яшайдилар ва ишлайдилар. Бу тадқиқотлар маркази учун советлар Шарқида биринчи ядро реактори қурилган. Шунини мамнуният билан қайд этиш керакки, реакторни бошқараётган смена инженерлари орасида хотин-қизлар ҳам бор, ҳолбуки яқиндагина саводсиз ва ҳақ-ҳуқуқсиз оналаримиз паранжи-чачвонга ўралиб юришарди ва дунёга қора тўр тирқишидан қарардилар...

Бизни ўраб турган воқелик мана шундай ҳайратомуз суръат билан ўзгармоқда. Республикамиз ҳаётдаги бу ажойиб ўзгаришлар кўп жиҳатдан қардош халқларнинг дўстона кўмаклари билан боғлиқдир. Мана, яқинда республикамизга ташриф буюрган таниқли ҳинд публицисти С. П. Сингхнинг эътирофи: «Мен Ўзбекистоннинг турли соҳалардаги ютуқлари ҳақида кўп эшитган эдим. Аммо бу совет республикаси бўйлаб сафарим менда кутилганидан бир неча барабар кучлироқ таассурот қолдирди. Мен ўзбек, рус, украин ва бошқа халқлар вакиллариининг меҳнати туфайли, бутун советлар Иттифоқининг қардошларча хайрихоҳона ёрдамлари туфайли чўлларнинг нақ марказида бунёд этилган, гуллаб-яшнаб турган бу ўлкани бутун умр хотирамда сақлаб қоламан».

Бугун биз шаклан миллий, мазмунан социалистик маданиятимиз соҳасидаги ютуқларимиз билан ҳам фахрланамиз. Бизнинг бадий коллективларимиз, масалан, «Баҳор» рақс ансамбли, жаҳоннинг ўнлаб мамлакатларида сафарда бўлиб довруқ қозонган. Яхши биламизки, чет эллик меҳмонлар республикамизда бўлар эканлар, ўзбек операси, балети, драматургиясига... таҳсинлар ўқийдилар. Сайёҳлар минглаб километрлик олислардан бизнинг қадимий шаҳарларимиз — Самарқанд, Бухоро, Хивага кўҳна меъморчилик обидаларини кўриш учун

келадилар. Улар бу обидаларни кўриб ҳайратга тушадилар ва айни пайтда Совет Ўзбекистони қадимий анъаналар билан, янги давр руҳини ўзида уйғунлаштирган замонавий меъморчиликнинг ноёб намуналари билан ҳам фахрлана олишига амин бўладилар.

Ҳамза, Ойбек, Сарвар Азимов, Зулфия, Раҳмат Файзий, Асқад Мухтор, Одил Ёқубов ва бошқа ижодкорларимиз асарлари кўплаб чет мамлакатларда ўз китобхонлари ва томошабинларини топган. Республикамиз ижодкорлари яратган асарлар йилдан-йилга янада кўпроқ чет эл тилларига таржима этилмоқда. Ўзбек китобхони эса, ўз навбатида, Шекспир, Гюго, Бальзак, Голсуорси, Тургенев, Золя, Теккерей, Ирвинг, Чехов, Мериме, Эшил, Купер, Толстой, Чапек, Достоевский, Фирдавсий, Данте, Гёте... ижоди билан она тилида танишиш имконига эга.

Вақт бетиним кечмоқда. Биз янада мустаҳкамроқ оёққа турмоқдамиз ва тобора мураккаброқ муаммоларни ҳал қилишга қатъий ҳамда дадил киришмоқдамиз. Биз ниҳоятда улкан иқтисодий вазифаларни ҳал қилиш ишида иштирок этишга ҳам қодирмиз. Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XXVI съезди ўз ҳужжатларида «Сибирь дарёларини Ўрта Осиё ва Қозоғистонга олиб келиш юзасидан қилинаётган илмий ҳамда лойиҳалаш ишларини давом эттириш» зарурлигини таъкидлади. 2200 километрли канал қурилиши лойиҳаси устида 150 илмий тадқиқот ва лойиҳалаш институтлари иш олиб бормоқдалар. Канал қурилиши совет халқларининг йилномасидаги яна бир ёрқин зарварақ бўлиб қолиши шакл-шубҳасиздир.

Бу дўстликнинг яна бир тимсоли — ўзбекистонлик ишчилар ва мутахассисларнинг Россия ноқоратупроқ ерларини ўзлаштиришдаги иштирокидир. Тупроқ таркибини яхшилаш, суғориш ва дренаж системаларини қуриш борасидаги республикамиз тўплаган тажрибалар бизга рус қишлоғини қайта қуришда малакали ёрдам кўрсатиш имконини беради. Иваново ишчилари ва Россия тўқимачилик саноатининг бошқа қадимий марказлари қачонлардир Ўзбекистонга оталиқ қилган эдилар. Энди эса Иваново, Новгород ва Владимир областлари бизнинг оталигимиздаги жойлар бўлиб қолди. Бу ерларда ўзбекистонлик соҳибкорлар юз минг гектарлик далаларни серҳосил экин майдонларига айлантирмоқдалар. Биз собиқ шогирдлар мана шундай улғайиб қолдик.

Мақолларда халқнинг асрий донишмандлиги мужас-

самлашган. Ҳар бир давр бу сон-саноқсиз мақоллар дунё-сидан ўз табиатига энг мувофиқларини танлаб олади. «Қуш қаноти билан, одам дўстлиги билан кучли» — бугунги кунимизнинг гоят кенг тарқалган мақоли бўлиб қолганлиги бежиз эмас. Менинг халқим порлоқ келажак томон толиқмай учишга қодир қанотларга совет халқларининг қардошларча оиласида эга бўлди.

БЎЗСУВ ШАЛОЛАЛАРИ

(Қўшиқ)

Бўзсув...

Тошкентнинг боғбони, она дарёси... Шаҳримизнинг олтин бешиги, муҳаббат беланчаги... Икки минг йилдирки, Тошкентга шошилади. Тянь-Шань тизмаларидан, унинг муздек-муздек қучоқларидан, «Тошкент» деган шаҳрим бор, деб оламга жар солиб турган баланд-баланд қояларидан, ям-яшил арчалари оёқларидан уйғониб югуради жилға-жилға бўлиб, сой-сой бўлиб, дарё-дарё бўлиб... Икки минг йил муқаддам Тошкент бу ерга келиб чодир тикканида биринчи елиб-югуриб етиб келган мана шу Бўзсув дейишади эскилар. Баъзилар, «Йўқ, ундоғмас, Тошкент келгунича Бўзсув бор эди бунда, Тошкент унинг соҳилига келиб мафтун бўлиб қолган ва мангуга ошиён қурган», дейишади. Қим билсин, балки шундай ҳамдир. Ҳар нечук улар бир-бирларини яхши кўришади, икки минг йилдан бери шу сабабдан балки, ажралишмайди, бирга яшашади.

— Илгарилари,— деб эслайдилар боболаримиз,— Бўзсув шаҳримизга ўйнаб кириб, йиглаб чиқиб кетарди, у бойлар, корчалонлардан ортмасиди. Бугун эса, ўйнаб кириб, куйлаб чиқиб кетади...

Аmmo у шаҳарни иккига бўлгани билан тўғри чиқиб кетмайди, уни айланиб, маҳаллама-маҳалла, гузарма-гузар айланиб: «Ҳорма — бор бўл», қилиб чиқиб кетади. У ўтган маҳаллалар, даҳа ва кўчалар ям-яшил, чиннидай топ-тоза, соя-салқин бўлади. Шунданми, бу кўчаларнинг отлари ҳам ўзига хос чиройли. Енариқ, Чуқурсой, Лаби-зак, Қорасув, Соибўйи... Бўзсув ва унинг тармоқлари ўтмаган кўча йўқ шаҳарда. У тошкентликларнинг ҳамма ишига ярайди, ҳамма ишига аралашади, шакароб бўлиб, остонасига сецилади, мевазор бўлиб хонадонини яшнатади, гулзор бўлиб уйи атрофида қулф уради, ҳатто бозорга чиқади... Шунданмидир, қизларининг номлари Гулзарра ё Гулойим, Чамандагул ё Чаманнор, Гулбадан ё

Гулрухсор, Гулюз ё Гулираъно деб аталади... Ҳамма ерда унинг мўъжизасию ҳамма ерда унинг гамзаси...

Бўзсув...

Шаҳримизнинг талғати, шаҳримизнинг масъуд ва маҳбуб куйчиси... Унинг қўшиқлари кечаю кундуз қулоқларда олтип сиргадек жаранглайди:

Сенсиз менга қоронгу олам,
Қўрсатмагай ҳижрон доғини.
Қучоғингда уйғонганда ҳам
Уйғонаман сени соғиниб...

Шунданми, унинг кўчаларида ана шу куйчиларининг муборак номлари қолган: Навоий ё Пушкин деб, Мирзо Бобур ё Жомий, ё Абай деб, Нодирабегим ё Низомий деб...

Бунда кўҳна удум муҳайё, фарзанд кўрган хонадон эшигига терак экади. Бунинг маъноси шулдурким, у тераклар ана шу фарзанд билан бирга бўй чўзади, фарзанд балоғатга етганида улар унинг бахтига асқотадилар, ота уй қуради фарзандига, янги уйга келин тушади, янги оила пайдо бўлади ва камол тошади. Бизнинг Йигитали ҳам туғилганида отаси эшигига қатор қилиб кўк терак эккан эди. Бўзсув бу теракларни Йигитали билан баробар вояга етказди. Улар кўм-кўк бўлиб кўкка бўй чўздилар, ҳали эслаганимиз тоғ чўққиларидан олиб келадиган салқин ва майин шаббодалар шўхлигида солланиб турадиган бўлиб қолдилар. Бу ям-яшил кўктеракарларнинг бўйи бастига суқи тушган, маҳаллага ҳусн бериб туришидан қувонган одамлар маҳаллаларининг отини ҳам Қатортеракар деб атай бошлашди...

Шу удумданмидир, шаҳримизнинг жуда кўп маҳаллагузарлари, даҳа-чорраҳалари ана шу гўзал ва дилбар дарахтлар номлари билан аталадилар: Бешёғоч, Бешқайрағоч деб, Қўштут ё Қатортол деб, Ўрикзор ё Олмазор деб, Қоратут ё Себзор деб, Жийдакана ё Толзор деб...

Йигитали теракарлари бўй чўздилар дедик. Бугун улар янги уйга айланиб, янги меҳмон кутишмоқда — Йигитали севгилиси қўшни қиз Гулзаррани, Йигитали ва Гулзарра муҳаббати маҳаллани оёқлантирди, уларнинг мусаффо муҳаббатлари маҳалла хонадонларини тўйга отлантирди... Йигитали ва Гулзаррани Бўзсув соҳиллари маст қилди, муҳаббат боғларига олиб кетди, ойни оқизиб, юлдузларни ёқиб, кўнгилларига ором бўлди, қай кун уларни тонггача ўйнатади соҳилларида, ўзининг ажиб ва нажиб эртакарлари ва афсоналари билан ардоқлаб...

Бўзсув...

Қаҳқаҳа билан кириб келади. Тонг-саҳарлаб эшикларни қоқиб уйғотади одамларни, ажиб ва гўзал кўчаларни суқсур келинлардай супуриб-сидиради, саф-саф ойнабанд биноларни ўзининг ҳаётбахш нури, нашидаси билан юваётган офтоб шуълаларида ўйнайди. Унинг қудратидан дастгоҳлар ишга тушадилар, трамвайлар, троллейбуслар ҳаракатга келадилар, ер ости йўллари гувуллайди, шинам ва шукуҳли метро вагонлари қават-қават ўйлар, кенг ва музайян проспектлар остидан гизиллаб ўтадилар... Салқин ва покиза чойхоналарнинг бақалоқ самоварларида у биқиллаб, пишиллаб қайнайди, қатор қозонларида палов мўлдиратади, ҳар бир хонадонда дастёр бўлиб қўлларига қуюлади, юз ювиб, соч тарайди... У мана шунақа, мўъжиза дарё, тилсим бир афсона...

Бўзсув...

Шаҳар кенгайиб, тармоқ ёйиб кетганига қарамай шошиб қолмади, қирққа бўлинса, қирққа бўлинди, борган ерига етиб борди, уй қурса ҳашар қилиб, гул экса кўкартирди, Солор бўлиб, Анҳор бўлиб, Қайковус, Қорақаминш бўлиб... Шаҳарнинг қадим ўн икки дарвозаси энди шаҳар марказида қолиб кетди, менинг болалигим ҳадди бўлиб, менинг ёшлигим ҳадди, менинг йигитлигим ҳадди бўлиб, энди менинг мўйсафидлигим ҳаддигина бўлиб...

Бўзсув...

Она қушларга ўхшайди, болаларига емак ташиб чарчамайдиган паррандаларга. Сават-сават нон ташиб келади у шаҳарга, челақ-челақ олма, анор, ширин-шарбат узум, анжир ташиб келади. Эрта баҳор палласи лола олиб келади, олчаю гилос... Жазирама ёз кунлари тўкин дастурхон... Олтин куз кириши билан дон-дун, қарс-қурс узум, шакарпалак қовун, тарвузлар, оппоқ-оппоқ парқув пахта... Мана унинг саховати, битмас-туганмас тортиғи севикли шаҳрига...

Бўзсув...

Йигитали эшиги олдида айланиб турибди гўё. Чирмандалар жарангосию сурнай навоси, ҳофизлар ялавонию раққосалар чархи ушлаб турипти уни. Гулзарра билан Йигитали тўрда, тумонат ардоғида ўтиришипти, Гулзарра пахтадай оппоқ либосда. Йигитали зарбоф тўну олтин жиғада...

Бўзсув...

Тўй таманноси билан маст, йўлида давом этади, Гулзарра билан Йигитали тўйи таронаси, сурнай навоси билан чилдирмалар қаҳқаҳаси кузатиб боради уни йироқларгача.

Бўзсув... Зилзила марказида, зилзила зарбига қўйилган обида оёғида айланади энди, ҳалқа ясайди, энтикади, у даҳшатли онларни эслайди... Давом этади... Ўрда кўприги остига келганда уни тагин хаёл алаҳситади...

Ўрда кўприги...

Бир вақтлар бу кўприк икки дунё ҳадди эди, эски дунё билан янги дунё, эски шаҳар билан янги шаҳар ҳадди эди. Бу кўприк орқали ўрта асрдан йигирманчи асрга қочиб ўтганлар, деразалари ичкарига қараган қопқоронғи уйлардан қочиб чиқиб, паранжи-сачвонларини ўтга отганлар... Йигиталининг, Гулзарранинг бувилари янги дунёга, йигирманчи асрга мана шу кўприкдан ўтганлар, паранжиларини мана шу ерда ёнаётган гулханга итқитганлар. Мана бугун ана шу паранжи гулханлари ўрнида осмони фалакка бош уриб йигирма қаватли қосоналар ярақлаб турипти, ўша гулханларнинг қотиб қолган обидалари бўлиб... Бўзсув ўша кунларни эслаб хўрсинади, қувончидан қирғоғига сигмайди, Қизил майдон бўйлаб отилиб турган фаввора ва шарора бўлиб томоша қилади уларни...

Бўзсув...

Шаҳар марказидан Навоий ва Руставели, Пушкин ва Ғафур Ғулом проспектидек тўлиб-тошиб, куйлаб ўтади унинг кечасини, бугунини, эртасини... Унинг дўстлик тароватини, оламга машҳур нуфузини, фароғатини...

Тошкентни бугун фақат Тошкентда кўриш мумкин, унинг ҳусн-жамоли ва сеҳри салобати билан, Бухорони фақат Бухорода дегандек, унинг миллий ва социалистик қиёфасига мафтун бўлиб сайр қиладилар. Шунинг учун уни Йигитали ва Гулзарралар энтикиб, суюб куйлайдилар:

Жонимда, дилимда мангу ободсан,
Навоий байтидек тилимда ёдсан,
Мангу дўстлар меҳри муҳаббатидан,
Файзу фароғатдан, бахтдан бунёдсан,
Яшноқ Осиедан топган Тошканим...

Бўзсув...

Тошкентнинг ардоғли онаси!.. Уни боқиб катта қилгани, вояга етқаргани, она дарёси!.. Йигитали билан Гулзарра муҳаббатининг, бугуни ва эртасининг олтин бешиги! Йўлинг қутлуғ бўлсин. Бизнинг Тошкентимиз тароватини ёй Сирдарё бўйларига!.. Сирдарёга айт, мафтункор, меҳнаткаш Сирдарёга, юртимизнинг шавкатли пах-

такори Сирдарёга, «Мен тошкентликман», де, овозинг-нинг борича қичқир, у бор, у барқарор, у гуллаб-яшнамоқда, де, у тинчлик, фароғат шаҳри, де!..

Бўзсув куйлаб давом этмоқда йўлида, бугунини, эртасини, истиқболини...

Тошкент адойи жон билан
 қилур келин салом,
Таронаи жаҳон билан қилур
 келин салом,
Иқболи жонажон билан қилур
 келин салом,
Уй тузатди олам-жаҳон келин
 мисолида,
Бўлмагандир бундай шаҳар
 ҳатто рисолада!..

ИНҚИЛОБЛАР ЗАМОНИ

(«Боқий дунё» шеърӣй романидан парча)

Ҳайрат ичра лол эди Фарҳод,
Қалбин чулғар ёқимли бир ҳис.
Барчасига наҳотки, наҳот
Сабабчидир ўн беш ёшли қиз?
Ситора-я, эркатой ва шўх,
Ўз дадасин арзандахони?
Эркаликдан бугун асар йўқ,
Ёндираман, дейди, жаҳонни.
Олти ойким, кўрмади уни,
Олти ойда ўзгарип шунча:
Шарафлабон нозик туйғуни
Жилмаймоққа ошиқар гунча...
Йигит эслар: олти ой аввал
Дуркунгина қизалоқ эди.
Энди ҳусни топибди сайқал,
Қиз бўлибди Ситора энди.
Нигоҳ ташлар, ўйга толар у,
Энтикканча нафас олар у,
Пинҳон ошиқ бўлиб қолар у,
Вола бўлар, вола, вола у...

Дуррасини дол қўйганча ул,
Кўзларида ҳуркак бир нидо,
Зангор хилъат кийиб тоза гул
Остонада бўлганда пайдо,
Ўзин уйга урди-ю, шамол,
Беҳолгина оқ ҳарир либос
Баданга чип ёпишди алҳол,
Нозик-ниҳол қомат боқиб,
Қусури йўқ шаклу шамойил
Борлиғи-ла бўлди намоён!
Туриб қолди келганча қойил
Дарвозанинг олдида ўғлон!
Бўйсунмади кўзлари, қизга —
Боқмай деру удда қилолмас.

Не вақт ўтди, тушмади эсга,
Йил ўтдимми, ойми, ё нафас...
Эшитилар асрлар аро,
Йиллар аро келмоқда эди,
«Фарҳод ака!» — қиз саси гўё
Йигит беҳол бўлмоқда эди...

Таажжубга тушди Ситора,
Унга қизиқ кўринди бу ҳол,
«Фарҳод ака!» — деди бечора,
Андишасиз турфа хил хаёл
Қамраб келди қизни басма-бас.
Ва сизди, шу ондан эътибор —
Улар шундоқ таниш-билишмас,
Балки ошиқ, ошиғу хуштор.
Фарҳод каби мунис ва майин
Хушрўй йигит ўнглолмай ўзин,
Қалбгинаси гупурган сайин,
Эплаёлмас, тиёлмас кўзин!
Қиз эса қув, барин кўрмоқда:
(О, биламиз, нечоғлиқ қизлар
Ишқий дoston бошланар чоқда
Сеҳру ноздан кўмакчи излар!)
Теваракка айлаб наззора
«Пиқ» этди-ю, кулди Ситора.
Марвартакда сайради булбул,
Йигит ҳолин сездимикин ул?..

Ўша-ўша ошиқдир Фарҳод,
Қалбида ишқ қилур инқилоб!
Ўтли фасл, хаёлий ҳаёт
Кўзларидан олиб қочар хоб.
Қошки бўлса муроди ҳосил!
Ситора — дил армони эди.
Замон ўзи туғёнга мойил,
Инқилоблар замони эди.
Ивирсиниқ ҳислар бир сароб,
Майда оҳ-воҳ, ўртанишлар ҳам
Ўтар-кетар, беролмагай тоб,
Сўнган каби бўрон аро шам.
Бироқ севги — қудратли туйғу,
Йигит қалбин ёритган учқун
Ногаҳонда ўт олиб, ёҳу,
Машъалага айланди бутун!
Қушлар ботса, тонглар отмайди,

Тонглар отса, кунлар ботмайди.
Шамолларда балки тиним бор,
Беқарордир Фарҳод, беқарор...

Муҳаббатнинг тўрига илк бор
Тушиб қолган бечора кўнгил
Йўқотгувси эрку ихтиёр,
Чаплашгувси туш ила ўнги.
Ҳа-ҳа, ундан Вомиқу Узро
Дўст мисоли кўражак қадр.
Тоҳир-Зухра ишқ дарсин ҳатто
Ундан олган бўлиб чиқадир!
Фарҳод шундоқ бир ҳолатдайди,
Шу ҳолатда эди Ситора.
Мисли кўкда учрашув пайтин
Кутмакдайди икки сайёра.
Фарҳод деди: «Биз учун умр
Сиз айёр қиз билан обод, бас!»
«Одамзодда ғирромлик бўлур,
Париларга эса йўламас!»
Қаҳ-қаҳ урди сўзга топқир қиз,
Фарҳод кулди кўп ҳайратангиз,
Гўё булар минг йилдан буён
Бир-бирига эди жонажон.

Фарҳодни хўп сийлади тақдир!
Учрашувлар кечар яширин.
Ҳикмат бор-ку азалдан ахир:
«Яширин»да пинҳондир «ширин».
Дейдиларки, икки гўзал зот
Бир-бирига етмоғи душвор.
Не ажабки, шу ерда ҳаёт
Ўз одатин тарк этса бир бор!
Иккиси ҳам дод чекмагай, дод,
Ҳижрон ожиз, ғам эрур сар-сар.
Ситора-ку Барчиндай шаддод,
Алпомишдек йигит ҳам қайсар!
Қизнинг тархи тоза гул янглиғ,
Жавдирабон боқар шахло кўз.
Қиличдек қош тортмоқ истар тиг.
Бироқ топмай баҳонаи сўз
Алаmidан тутаб ёнарди...
Учиб-қўниб, қизғанар эди.
Чап юздаги битта қора хол
Маъюсгина, боқар эди лол...

ТОШКЕНТИМСАН...

Севарим, сен деганда бир ишқ дилга жойланур,
Сен — ардоғсан, мен — меҳр, ўртада ишқ айланур.
Сен деганда мисралар мисраларга бойланур,
Кўнглим мунавварликдан қуёшланур, ойланур.
Ишқимни этсам изҳор дарёланур, сойланур,
Ўзбегимдай сен қадим, кўҳна тоғсан, ўргилай.
Бепарво ўтмангиз ҳеч бу ёруғ кўчалардан,
Ширин хаёллар ичра ёғдули кечалардан.
Таърифин тинглагансиз аҳтимол нечалардан,
Гул эмас, офтоб кулар тонг чоғи ғунчаларда,
Жаннат деганларининг ҳусни ҳам шунчаларда,
Тўрт фасл бирдек яшил сўлим боғсан, ўргилай.
Йўллар... боболар ўтди куйлаб «Чўли ироқ»ни,
Най саси айтиб йиғлар ғурбатни, ғам, фироқни.
Кулбайи вайронада милтираган чироқни,
Дехқон эғнида юпун йиртиқ-ямоқ — қуроқни,
Шаҳидларни сўзласин, тили бўлса тупроқнинг,
Ўтмиш ғам тўла коса, «чоргоҳ»сан, ўргилай.
Суронли ул йилларда сен юрт жаҳони эдинг,
На жаҳон, миллионларнинг сен ширин жони эдинг.
Мағриб, Машриқни боққан ризқу рўз, нони эдинг,
Ватанинг — волиданг шарафи, шони эдинг,
Қурол тутган йигитнинг тоза виждони эдинг,
Ҳамон тинчликка таянч, сен паноҳсан, ўргилай.
Лойқа дарёлар билан оқди кўзлар жоласи,
Сен энди ўн беш там-там шаҳарларнинг онаси.
Фестиваль, форумларнинг муҳташам тўйхонаси,
Ушбу давронни дерлар шоирлар замонаси,
Сен ўзинг шеър аҳлининг ишқ тўла паймонаси,
Қалам тутган ҳар жонга саждагоҳсан, ўргилай.
Инон, мен онадирман, шунқорим, норғулимсан,
Инон, мен чамандирман, сен муаттар гулимсан,
Инон, мен севилганман, туғён тўла кўнглимсан.
Юртимиз дўсту ёрлиқ, узатсам сен қўлимсан,
Менга беҳишдан ортиқ сулуводирсан, сўлимсан.
Агар мен банда бўлсам, сен оллоҳсан, ўргилай.

ТОШКЕНТНИНГ 2000 ЙИЛЛИГИ ҚАНДАЙ АНИҚЛАНДИ?

(Шаҳарнинг пайдо бўлиш тарихидан лавҳалар)

Тошкентимизнинг тарихи жуда кўҳна. Шаҳарнинг қадимги даврларига оид маълумотлар ёзма манбаларда бизгача етиб келмаган. Кўҳна Юнон, Рим манбаларидаги Тошкент вилоятига мансуб узук-юлуқ маълумотлар бир-бирига зид ва чалкашдир. Шунинг учун Тошкент ёшани аниқлаш фақат ҳозирги шаҳар территориясида жойлашган археологик ёдгорликларни тадқиқ қилиш билан боғлиқ бўлиб, Тошкент шаҳрининг ёши тўғрисидаги «гувоҳнома»ни ёзиб беришдек шарафли вазифа республикамиз археологлари зиммасига тушди.

Ўтган асрнинг охиридаёқ Тошкентнинг осор-атиқалари ўлкашунос олимларнинг диққатини ўзига тортган эди. Бироқ, уларни аниқ режалар асосида кенг кўламда ўрганиш совет даврида бошланди. 1966 йилда Тошкент зилзиласининг оқибатларини тугатиш муносабати билан Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг махсус Тошкент археологик экспедицияси ташкил этилди. Натижада ҳозирги Тошкент шаҳри территориясида 50 дан ортиқ археологик ёдгорликлар қайд этилиб, уларнинг жойлашиш харитаси тузилди ҳамда бу ёдгорликларнинг кўпи археологларимиз томонидан очилди. Мингўрик, Шоштепа, Бинкат, Қўғайтепа, Юнусобод, Кўкча ҳамда Чилонзор Оқтепалари, Хонободтепа, Бузгонтепа, Шўртепа, Товкаттепа, Пулимасттепа ва бошқалар шулар жумласидандир. Баланг тепаликлар шаклида бизнинг давримизгача сақланиб келаётган бу археологик ёдгорликлар, қадим замонларда қад кўтарган қўрғон, қалъа, истеҳком, кичик-кичик шаҳарчаларнинг харобалари бўлиб, уларнинг остида Тошкент тарихининг турли даврларига мансуб тураржойларнинг қолдиқлари сақланиб қолган. Шунинг учун ҳам Тошкент обидаларини тадқиқ этаётган археологларимиз олдида турган навбатдаги муҳим масалалардан яна бири — бу ёдгорликлардан қайси бирининг ости-

да ибтидоий деҳқончилик ҳамда илк шаҳар маданиятига мансуб излар борлигини аниқлаш керак эди.

Пойтахтимиз территориясида ташкил топган илк деҳқончилик маданиятининг излари Жўнариқ бўйига жойлашган Шоштепанинг остки қатламларидан ковлаб очилди. Бу обидалар қарийб икки ярим минг йил муқаддам қад кўтарган деҳқонлар қишлоғининг харобасидир. Шубҳасиз, бу Тошкент тарихининг дебочаси бўлиб, республика пойтахти археологиясида янгилик бўлди.

1980—83-йилларда тарих фанлари кандидати М. И. Филанович раҳбарлигидаги Тошкент экспедицияси Шоштепа ярим ертўлалардан иборат қадимги қишлоқ харобалари устида милoddан аввалги II—I асрларда қад кўтарган дастлабки кўрғон шаҳар харобаларини очди. Тошкент территориясида илк шаҳар маданиятининг шаклланиш тарихига ойдинлик киритилди. Сўнгра Солор суви бўйида жойлашган Қўғайтепа остидан ҳам худди шу даврга мансуб тураржой ҳамда қадимги ибодатхона қолдиқлари топилди. Кейинги йиллардаги бу янги археологик тадқиқотлар аввалги, айниқса 60-йилларда Тошкент вокзали яқинида — Мингўриқда ўтказилган археологик қазиш ишларида тўпланган ва археологлар ўртасида ҳали ягона бир фикрга келинмаган материалларни қайта кўриб чиқишга сабаб бўлди. Чунки Мингўриқнинг остки қисмидан очилган ёдгорликлар ва археологик материаллар то кейинги йилларгача III—IV асрга ёшартириб ёзилган эди.

Шошнинг Ўрта Осиёнинг қадимги обод ўлкалари билан бўлган алоқаси изларини ўрганиш мақсадида кейинги йилларда Фарғона, Самарқанд, Бухоро ҳамда Хоразмда, шунингдек, Қуйи ва Ўрта Сирдарё ҳавзасида олиб борилган археологик тадқиқотлар натижасида тўпланган салмоқли археологик материаллар кўриб чиқилди. Бу масалага ойдинлик киритишда, айниқса қарийб 20 йилдан бери Тошкент воҳасида тарих фанлари кандидати Ю. Ф. Буряков томонидан қадимги карвон йўллари бўйлаб ўтказилаётган тадқиқотлар жуда қўл келди.

Тошкент ва Тошкент воҳасидаги қадимги мазор кўрғонлардан топилган қадимги аҳолининг суяк қолдиқлари синчиклаб ўрганилиб, Тошкентнинг қадимги аҳолисининг морфологик қиёфаси аниқланди. Хуллас, Тошкент қад кўтариб, бу ерда шаҳар маданиятининг ривожланишида Тошкент ва унинг атрофида яшаган қадимги қаби-

лалар билан бир қаторда, Ўрта ва Қуйи Сирдарё, Етти-сув, Фарғона ҳамда Сўғдда яшаган қадимги халқлар ҳам актив қатнашган. Шуларга асосланилиб Тошкент пайдо бўлишиданоқ интернационал шаҳар бўлган дейиш мумкин.

Археологик тадқиқотлар шуни кўрсатдики, шаҳар дастлаб Чирчиқнинг қадимги табиий тармоқлари — Солор ва Жўнариқ бўйларида пайдо бўлиб, аввал Шоштепа, сўнгра Мингўриқда ривож топган. Кейинчалик Кайковус бўйидаги илк Ўрта асрлардаги Бинкатга кўчган.

ТОШКЕНТ ТАРИХИДА БАЪЗИ СИЙМОЛАР

Коммунистик партия ва Совет ҳукумати ўтмишда ажойиб сиймолар томонидан ижод этилган ва бизгача қўлёзма ҳолида етиб келган манбаларни эҳтиёткорлик билан сақлаш ишига ғамхўрлик қилиб келмоқда. Бизда у сиймоларнинг ижодини илмий асосда ўрганиш учун шароит яратиб берилган ва бу борада совет олимлари баракали меҳнат қилмоқдалар. Бунга мисол тариқасида Форобий, Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Улуғбек, Алишер Навоий каби олим, шоирларнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш, уларнинг асарларини нашр этиш, юбилейларини кенг миқёсда нишонлаш ишларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

1983 йилда Тошкентнинг 2000 йиллик юбилейи нишонланди. Пойтахтимиз Тошкентнинг бу юбилейи шаҳримиз кундан-кунга гуллаб-яшнаётган ва чирой очаётган бир даврда ўтказилди.

В. И. Ленин ўтмиш маданиятини ўрганиш ва аниқ билиш зарурлигини кўрсатиб бундай деб ёзган эди:

«Бутун кишилик тараққиётида вужудга келтирилган маданиятни аниқ билиш, уни қайтадан ишлаш орқасидагина пролетар маданиятини қуриш мумкин эканлигини очиқ-равшан англамасдан туриб — ана шундай англамасдан туриб — бу вазифани ҳал қила олмаймиз»¹.

Ушбу мақола ўтмишда Тошкентда яшаб ўтган баъзи сиймолар ва уларнинг асарларига бағишланган. Тошкентда фалсафа, адабиёт, тарих, музика, қонуншунослик фанлари билан бир қаторда медицина, астрономия, математика каби аниқ фанлар борасида ҳам асарлар ёзилган. Бу ҳол дунёда юз берган тараққиётдан Тошкент ҳам четда қолмаганлигини, ўз навбатида Тошкентда ҳам турли асарлар ижод этилганлигини кўрсатади. Бундай тараққиёт жараёнларида Тошкент ҳам бошқа диёрлар билан бевосита ва билвосита алоқада бўлган, савдо-сотиқ, таълим-тарбия,

¹ В. И. Ленин. Тўла асарлар тўплами, 41-том, 340-бет.

маърифат марказлари вужудга келган бошқа шаҳарлар қатори қанча-қанча илм-фан, маданият арбобларини етказиб берди.

Турли-туман жанрлар, қиргин ва ёнғинлар, табиий офатлар сабабли бу сиймолар яратган асарларнинг ҳаммаси ҳам давримизгача сақланиб қолмаган. Баъзиларининг эса фақат номи қолган, холос.

Тошкентлик олимлар орасида Ўрта Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқда шуҳрат қозонган сиймолар ҳам йўқ эмас. Давр тақозоси билан уларнинг баъзилари диний илмлар олими сифатида шуҳрат қозонганлар, чунки уларнинг кўп қиррали ижоди бир тарафлама маълум бўлган. Уларнинг бошқа соҳалардаги (тарих, адабиёт, фалсафа, мантиқ, тил, грамматика) илмий фаолиятлари ўрганилмасдан қолиб кетган. Улар ижодини алоҳида-алоҳида ўрганиб, илмий асосда таҳлил қилиш навбатдаги вазифалардандир.

АБУ МУҲАММАД МАТРОНИЙ

Матроний араб тилида ижод қилган тошкентлик шоир. Матрон сўзи христиан дини руҳонийларининг лавозими, митрополит, архиепископ деган маънони билдиради. Нима сабабдан бу шоир бундай тахаллус олган, бу ҳақда аниқ бир маълумот йўқ. Матроний ўткир ҳажвчи шоир бўлган. Унинг 112 байтдан иборат ҳажвий ва лирик шеърлари сақланиб қолган. Унинг асрнинг йирик адабиётшуноси Абу Мансур ас-Саолибийнинг (961—1038) кўрсатишига қараганда, бу шоир X асрнинг ўрталарида яшаб, тахминан унинг етмишинчи-саксонинчи йилларида вафот этган.

Саолибий бу шоирни ҳурмат билан тилга олиб, «шешлик шоир, у ернинг хуштабиат ва яктоси», деб атайди. «Шош ва Мовароуннаҳрнинг бошқа шаҳарларидан бу каби шоир чиқмайди», деб унинг ижодига юксак баҳо беради.

Саолибий ёзишича, Матроний камбағал ҳаёт кечирган, баъзан-баъзан Бухорога бориб, ҳукмдорга қасида ёзиб, маблағ тонишга уринган. Саолибий ёзади: У «баъзан пойтахтга мақтов билан келар ва яхши инъомлар билан қайтиб кетар эди». У барид ходими, яъни почта идорасида хизматчи бўлиб кун кўрган.¹

¹ Абу Мансур ас-Саолибий. Йатимат ад-даҳр. Тадқиқ қилувчи ва таржимон И. Абдуллаев, масъул муҳаррир У. И. Каримов. Тошкент, 1976, 149-бет.

Унинг ўша даврда юз берган қаҳатчилик, очарчилик-ка бағишлаб ёзган шеъри машҳур. Очарчилик ўнинчи асрнинг ўрталарида юз берган. Бухорода бўлиб ўтган қаҳатчилик ҳақида жумладан бундай дейди:

Эй ишончга сазовор жаноб, тақдир кemasи менинг олдимга келиб
лангар ташлади.

У туфайли бўғим-бўғимларим бўлиниб кетишига оз қолди.

Менинг ҳаётимни оғирлаштирган уч нарса:

Қаҳатчилик, қаншоқлик ва ишсизлик юнонлар давридан бошлаб
менинг нотiq ғомимдир.

(Баъзи) жапоблар ейиш учун (керак) нарса масаласида

Уялмай мурожаат қилаверадилар, мен эса фойдаланиш учун зарур
нарсани сўрайдиган кишилардан эмасман.

Гарчи у ўз даврида девон тузган бўлса ҳам, унинг девони сақланиб қолмаган.

Матроний девонини адиб ва шоир, Рай ҳокимининг вазири Соҳиб ибн Аббодга (936—995) кўрсатишганида у киши уни ўқиб ҳайратга тушиб: «Мовароуннаҳрдан бундай киши чиқисини ҳеч ўйламаган эдим», деган экан.

Матроний, деб ёзади Саолибий, одамларни ўз жиддийлиги билан қанчалик хурсанд қила олса, ўз ҳазиллари билан ҳам шунчалик хурсанд қила олар эди.

ШАРАФУДДИН ИЛОҚИЙ

(Вафоти 1068)

Бу олимнинг номи Шарафуддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Юсуф ал-Илоқийдир. Манбалар кўрсатишича, Илоқий ўз даврининг машҳур табиби бўлиб, Ибн Сино шогирдларидан бўлган. Нисбасига қараганда у Тошкентга яқин бўлган Илоқ (ҳозирги Овлуқ)да туғилган. Илоқий ҳаёти ҳақида маълумот жуда оз, фақат 1068 йили вафот этганлиги қайд этилади.

Шарафуддин Илоқийнинг медицинага оид бир неча асарлари борлиги маълум. Улар қуйидагилар:

1. «Китоб ал-асбоб ва ва-л-аломот» («Қасаликнинг сабаблари ва аломатлари ҳақида китоб»). Илоқийга қадар бу темада кўп олимлар асар ёзганлар. Библиограф Ҳожи Халифанинг шарқ олимлари асарларига бағишланган «Кашф аз-зунун ан-асоми ал-кутуб ва ал-фунун»

(«Китоб ва фан исмларидан шубҳанинг кўтарилиши») асарида ёзишича, «Касалликларнинг сабаблари ва аломатлари ҳақида китоб»ни дастлаб Букрот — Гиппократ ёзган, кейин халифалик даврида бошқа табиблар ҳам ёзган. Булардан бири сифатида Ҳожи Халифа ал-Муқтадий Биамриллоҳ ал-Аббосий (ҳукмронлик йиллари 1075—1094) нинг Шайх Абул-Ҳасан ибн Ҳиббатуллоҳнинг бу номда асар ёзганлиги келтирилади. Кейин Илоқий, ундан кейин Нажибуддин Муҳаммад ибн Али ибн Умар ас-Самарқандий (XIII аср) асар ёзган.¹ Илоқий ёзган бу китобнинг бир нусхаси Байрут — Ливанда ва бир нусхаси Искандария (Миср) да сақланади.

2. «Куллиёт ат-тибб» — Илоқийнинг медицинага оид куллиёти — Муҳаммад Омулий тарафидан шарҳланган.

3. «Фусул ал-Илоқий» (Илоқийнинг «Фасллар» китоби).

«Куллиёт ат-тибб» ва «Фусул ал-Илоқия» китоблари Париж ва Ленинград кутубхоналарида сақланади.

4. «Мухтасар ал-Илоқий» («Илоқий қисқартмаси») ёки «Мухтасар ул-қонун» («Қонун қисқартмаси»).

Бу асарнинг бир нусхаси Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланмоқда.²

СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Ленинграддаги филиалида «Мухтасар куллиёт ал-қонун» деган асар бор (инв. № 63). Балки бу биз тўртинчи рақамда келтирган асар бўлиши ҳам мумкин.³ Нөми бунга яқин қўлёзма охирида шундай ёзилган:

«Илоқий китоби» тугади. У «Мухтасар куллиёт» ини Ҳаким ал-Илоқий Ибн Синонинг «Тиб қонунлари» китобидан сайлаб олган. Бу жуда шарофатли китоб бўлиб, ўз ичига медицинанинг амалий ва назарий томонларини қамраб олган⁴. Бунда берилишича, уни кўчирувчи Шамсуддин Баҳоуддин Муҳаммад бўлиб, ҳижрий 1103 йили муҳаррам ойининг 28 (мл. 1691 йил 22 октябрь) куни кўчириб тугатган.

Ундан ташқари, манбаларда Илоқий номи билан боғ-

¹ Ҳожи Халифа. Кашф аз-зунун. Густаф Флогель нашри. I том, Лейпциг. 1835, 269-бет.

² Илоқий. Мухтасар. ЎзССР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, қўлёзмалар фонди, инв. № 3235. Бундан кейин қисқа қилиб мазкур фонд деб келтирамиз.

³ Розен В. Шарқ тиллари институти фонди. I, араб тилидаги қўлёзмалар, Санкт-Петербург, 1877, 90-бет, № 167 (француз тилида).

⁴ Розен В. Уша асар.

лиқ бўлган яна «Тибб ал-Илоқий» деган асар ҳам келтирилади.¹ Бу балки унинг «Куллийёт ат-тибб» асарининг бошқача номи ҳам бўлиши мумкин.

5. «Муолижот Илоқий» («Илоқий даволари»). Ҳинд муаллифи Муҳаммад Аъзам ўзининг медицинага оид «Иксири Аъзам» китобини ёзишда Ибн Сино билан бир қаторда Илоқий асарларидан ҳам кенг фойдаланганини айтади.

«Кашф аз-зунун» асарининг автори ёзишича, Илоқийнинг «Фусул ал-Илоқий» асарига бир неча киши шарҳ ёзган. Шулардан бири Абдусанно Мухаффар ибн Амир ал-Хаж ибн Муаййид ал-Табризийдир.

«Фозил киши Шарафуддин Илоқийнинг «Фусул ал — Илоқия» асарини шарҳ қилишга ихтиёр қилдим, — дейди Табризий, — чунки бу қисқа асар толиби илмлар ўртасида машҳур бўлиб, «Қонун»даги фикрларни, сўзни кўп чўзмасдан, фойдаланиш мумкин бўладиган тарзда, тушунарли иборалар билан келтиради. Мен бу шарҳимни «Басит ал-воки фи Шарҳи мухтасар ал-Илоқий («Илоқий қисқартмасига енгилгина шарҳ») деб атадим».

Демак, Илоқий ижоди ўз давридан қатъий назар, кейинги даврларда ҳам катта аҳамият касб этганлиги шулардан маълум.

АБУ СУЛАЙМОН БАНОКАТИЙ

XIV асрда Шошда яшаган кўзга кўринган тарихнавис олимлардан бири Абу Сулаймон Банокатийдир. Унинг тўлиқ исми Абу Сулаймон Фахруддин Али ибн Абул-фазл Довуд ибн Муҳаммад ал-Банокатийдир.

Абу Сулаймон Банокатий дейилишига қараганда, у XIV асрда Банокат шаҳрида туғилган. Кейинчалик Банокат шаҳрини Шоҳруҳия деб ҳам атаганлар. «Ҳафт иқлим» асарида келтирилишича, бу шаҳарнинг бошқа номи Шош ёки Чоч деб аталган.

Банокатий Розонхон даврида — 701 (1301—1302 йиллари) сарой шоири ҳам бўлган ва «Малик уш-шуаро» (шоирлар пешвоси — шоҳи) деган лақабни олишга муяссар бўлган. У 730 (1329—1330) йили вафот этган. Тошкентда сақланаётган XVI асрда кўчирилган Банокатий асарининг еттинчи қисмида Мавлоно Тождуддин Банока-

¹ Броккельман К. Араб адабиёти тарихи, тўлдирма, Лейден. 1937, 887-бет (немис тилида).

тийнинг катта ўгли Низомуддин Алининг номи келтирилган. Маълум бўладики, Фахруддин Алининг Низомуддин Али деган акаси бўлган. У ҳам ўз даврининг олимларидан бўлган. Абу Сулаймон Банокатий тарихнавис олим сифатида ўзининг умумий тарихга оид «Равзат ули-л-албоб фи-ат-таворих ва ал-ансоб» («Улуғ кишиларнинг тарихи ва насаблари ҳақида оқиллар боғи») асарини ёзади. Уни қисқача қилиб «Тарих-и Банокатий» деб атаганлар.

Бу асар, Рашидуддиннинг умумий тарихга оид машҳур «Жомий аттаворих» номли тарихий асарининг қисқартирилган нусхаси бўлиб, 1317 йили ёзиб тугатилган. В. В. Бартольд фикрига қараганда, фақат 1310 йилдан кейинги воқеалар Банокатий тарафидан мустақил равишда ёзилган. Асар тўққиз қисмдан иборат бўлиб, унда Ҳиндистон, Арманистон, Эрон, Рум, Хитой, яхудийлар, араб халифалиги, мўғул тарихи ҳақидадир.

Бу асардан икки қўлёзма нусха ҳозирда ЎзССР Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзма асарлар хазинасида сақланмоқда.¹ Улардан бири XVI асрда, иккинчиси эса 1829 йили кўчирилган.

БАДРИДДИН ЧОЧИЙ

XIV асрда Тошкентда яшаб ижод этган кўзга кўринган шоирлардан бири Бадриддин Чочийдир. Баъзи манбаларда Бадриддин Шоший ҳам деб кўрсатганлар...

1332 йиллар атрофида Тошкентдан Ҳиндистонга борган ва умрининг охиригача у ерда яшаган.

Бадриддин Чочийнинг Тошкентни ташлаб Ҳиндистонга кетишига, у даврдаги сиёсий ва ижтимоий аҳвол сабаб бўлган бўлса керак. Ҳиндистонда у ўз асарларини форс тилида ёзган. Бадриддин Чочий, Бадр, Шоший тахаллуслари билан ҳам ижод қилган. Бадриддин Чочий ажойиб ғазаллар билан бирга қатор қасидалар ҳам ёзган. Шоирнинг «Қасидаи шитоийя» («Қиш қасидаси»), «Қасидаи сайфийя» («Ёз қасидаси»), «Қасидаи рабиъийя» («Баҳор қасидаси») каби асарларида табиат гўзалликлари ва ҳар фаслнинг ўзига хос манзаралари тасвирланган.² Ҳиндис-

¹ ЎзФАШИ. Мазкур фонд. Қўлёзма, инв. № 13, 7330; СВР, 1,24—25-с.

² Ўзбек Совет Энциклопедияси. Тошкент, 1977, 2- том, 22- бет.

тонлик тазкиранавис олимларидан Мирхусайн Дўст ўзининг «Тазкираи Хусайний» асарида Бадриддин Чочий ҳақида бундай деб ёзади:

«Мавлоно Бадриддин Чочий ўз ватанидан Муҳаммадшоҳнинг ўғли Туғлуқшоҳ даврида Деҳлига келади. У ўзининг шоирлик маҳорати билан ажралиб турган ва унинг девони тахминан олти минг байтдан иборат бўлган».¹

Шунингдек, манбаларда Бадриддин Чочий «Шоҳнома» номли асар ёзганлиги ҳақида ҳам маълумотлар келтирилган.²

Бадриддин Чочийнинг қасида, ғазал ва рубоийларининг бир қисми ЎзССР Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида сақланмоқда.³ Бундан ташқари, унинг шеърларидан бир қисми Авҳадуддин Анварий ва бошқаларнинг девонлари билан бир муқова қилинган қўлёзмада ҳам сақланиб қолган.⁴ Шунингдек, Бадриддин Чочий қасидалари Душанбе ва хорижий мамлакатларнинг қўлёзма хазиналарида ҳам сақланмоқда.

Бадриддин Чочий шеърлари истиорага бой ва фалсафий тушунчаларни қамраб олган қийин услубда ёзилган.

УБАЙДУЛЛОҲ КАҲҲОЛ

Убайдуллоҳ Каҳҳол XVI асрда яшаган тиб олимидир. Убайдуллоҳнинг отаси Муҳаммад Юсуф ҳам зўр эътиборли табиб бўлиб, «Рисола фи-т-тахқиқ ва-т-тафсирот ан-набз» («Томир орқали касалликни аниқлаш ҳақида рисола») номли тиббий асар ёзган.

Убайдуллоҳ Каҳҳол Тошкент хони Дарвишхоннинг шахсий табиби бўлган. Каҳҳол Ибн Сино, Илоқий, Абу Бақир Розий, Нажибуддин Самарқандий ва Жўржоний асарларидан фойдаланган ҳолда ўзининг «Шифо ул-алил» асарини ёзади. Китоб, 1598 йили тугалланган.

¹ Мирхусайн Дўст. Тазкираи Хусайний. Лакнау, 1875, 65-бет.

² Алнев Г. Ю. Персоязычная литература Индии. М., 1968, с. 68. Низамуддинов И. Из истории Среднеазиатско-индийских отношений. Ташкент. 1969, с. 25.

³ Бадриддин Чочий. Қасоид. Мазкур фонд. Қўлёзма, инв. № 151, 1052.

⁴ Бадриддин Чочий. Девон. Мазкур фонд. Қўлёзма, инв. № 238, XII, 126 а—144 б-варақ.

(Китобнинг форс тилидаги нусхаси ЎзФАШИ, инв. № 2611 сақланади.)

Асар сўзбошисидан маълум бўлишича, уни Бароқхоннинг ўртанча ўғли Муҳаммад Дарвишхоннинг буйруғига биноан, форс ва араб тилларидаги асарлар асосида ёзган. Асар сўзбоши ва бир неча бўлимдан иборат, ҳар бир бўлим, ўз навбатида, яна бир неча бобга бўлинади.

Тошкент ва унинг атрофидаги вилоятларда 1563—1564 йилларда ел касаллиги тарқалганда Қаҳҳол аҳолини бу касалликдан даволашда кўп хизмат қилган, бой тажриба орттирган ва бу тажриба унга юқорида кўрсатилган асарни ёзишда катта роль ўйнаган.

«Шифо ул-алил» медицина соҳасида узоқ вақтгача асосий қўлланмалардан бири ҳисобланиб келган, бу асар Ҳиндистон, Эрон ва бошқа мамлакатларга ҳам тарқалган. Асар ёзилгандан 97 йил ўтгандан кейин Эронда кўчирилган (бу нусха ҳам ЎзФАШИда сақланади)¹, бу нусха Бухоро қозиси, илм-маърифатни қадрловчи Шарифжон махдум Садр Зиё томонидан ўз вақтида жуда катта маблағ — ўн минг тангага сотиб олинган, бу асарнинг ниҳоятда қимматли эканлигидан дарак беради. Шарқшунослик институти фондида сақланаётган бу асар 1072 ҳижрий, 1662 милодий йили кўчирилган, ҳажми 342 варақ бўлиб, у Муслим ибн Муҳаммад Абивардий томонидан кўчирилган.

Ундан ташқари, бу асарнинг қўлёзма нусхалари:

1. ЎзССР ФА Шарқшунослик институти фондида (инв. № 2477) 549 варақли форс тилида ёзилган нусхаси мавжуд бўлиб, қўлёзма асарнинг охири йўқ, ўзи 1072/1662 йили кўчирилган.

2. Яна охири тушиб қолган бошқа бир нусха ҳам бўлиб, бу ҳам форс тилида, ҳажми 217 варақ, ЎзССР ФА Шарқшунослик институти қўлёзма фонди, инв. № 9523.

Муаллиф келтиришича, Ҳофиз Кўҳакийни² даволаган Убайдуллоҳ Қаҳҳолнинг йирик асарларидан бири араб тилида ёзилган медицинага оид асари «ал-Умдат ал-куҳлия фи-л-амрод ал-басария» («Кўз касаллигига оид асосий китоб») дир.

Қаҳҳол шеърятдан ҳам хабардор бўлган.

¹ Убайдуллоҳ Қаҳҳол. Шифо ул-алил. Мазкур фонд. Қўлёзма, инв. № 2265.

² Убайдуллоҳ Қаҳҳол. Шифо ул-алил. Мазкур фонд. Қўлёзма, инв. № 2611, 167-а варақ.

МИРЗА МУҲАММАД ҲАЙДАР

(Вафоти 958/1556)

XVI асрда яшаган кўзга кўринган тарихнавис олимлардан Муҳаммад Ҳусайн Кўрагоннинг ўгли Мирза Муҳаммад Ҳайдардир. У «Тарихи Рашидий» помли тарихий асар муаллифи. Мирза Ҳайдар номи билан ҳам машҳур.

Бу асар Абдурашидхон ибн Султон Саидхон ибн Юнусхонга атаб ёзилган. Шу сабабли уни «Тарихи Рашидий» номи билан атаган.

Мирза Ҳайдарнинг кўрсатишича, бу ерда келтирилган тарихий воқеаларнинг кўпини ўз кўзи билан кўрган ва уларда қатнашган бўлиб, бу жиҳатдан ҳам мазкур асар қимматли ҳисобланади.

Мирза Ҳайдар 905/1499—1500 йили Тошкентда дунёга келади. Мирза Ҳайдарнинг онаси Хўб Нигорхоним тошкентлик Юнусхоннинг қизи эди. Мирза Ҳайдар Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг холаваччасидир.

Отаси Муҳаммад Ҳусайн Кўрагоний Тошкент ва Ўратепа ҳокими бўлган. 1508 йили Шайбонийхон амри билан Ҳиротда ўлдирилган. Отасининг вафотидан сўнг Мирза Ҳайдар бир неча йил Бобур ҳузурда бўлади. Сўнг 24 йил давомида Юнусхоннинг ўгли Султон Саидхон қошида бўлади ва тарбия топади. Унинг ҳарбий юришларида иштирок этади.

Маълум вақт Мирза Ҳайдар Кобул, Ғазна, Қандаҳор ва Панжоб ҳокими Комрон Мирзо ҳузурда ҳам бўлади. Сўнгра Мирза Ҳайдар 947/1540 йилдан 958/1556 йилгача Қашмирда ҳокимлик қилади. У Қашмирда кечаси бўлган жанглардан бирида ҳалок бўлади. Мирза Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий» асари Ўрта Осиё, Афғонистон, Шимолий Ҳиндистон, Тибет тарихини ўрганишда муҳим манбадир. Бу асарда Туғлуқ Темурхондан (XIV)—1546 йилгача бўлган тарихий воқеалар баён этилган.

Мазкур асарда фақат сиёсий ҳаёт тасвирланиб қолмай, Иссиққўл, Қашмир, Тибет ва бошқа ўлкалар ҳақида ҳам жуда қизиқарли географик маълумотлар келтирилган.¹

¹ Ҳ. Ҳасанов. Ҳайдар Мирзо. Тошкент, 1964, 41-бет.

ШАРҚ ЮЛДУЗИ

Тошкент — қадим шаҳар —
аввал-бошдан
тошдан яралган.

Асрлар қумида зичланган,
сахролар шамоли қуршаган.
Чинор, булутларнинг остида
ухлар экан бу тун осуда —
Ер ларзага келди ногаҳон,
биноқ шаҳарнинг
идизлари қолди бешикаст, омон.

Замин ёрилса-да,
Чангларга қорилса-да,
Шаҳар дод солмади,
қўрқувдан бўзариб,
қотиб қолмади.

Еру осмон аро,
чанг-тўзон аро
Барибир шуълавор самодан мағрур —
Унинг бахт юлдузи
сочаверди нур.

Ишонди —
ўзининг қудрати билан,
Дўстларнинг беминнат мадади билан
Бу шаҳри қадим
Харобат ичида тиклайди қаддин.
Мўъжизавий меҳнат, сурур ҳақида,
Ҳаёт, шул жовидон умр ҳақида
Ширин хаёлларга чўмаркан шаҳар —
Юлдузи порлайди
тагин мунаввар.

Ниҳоят чекинди
машъум офат ҳам
Ва шаҳар энди
шодлигин дўстлар-ла кўрмоқда баҳам.

Ифтихор-ла бу он
айтмоқ бегумон
фарз эрур ҳам сендан, ҳам мандап:
«На фалак ваҳшати,
на қаър даҳшати —
Ҳеч кимса,
ҳеч нарса, ҳеч қачон
Бизни маҳв этолмас
она-Заминдан».

ФАЙЗЛИ МАСКАН

Мен Тошкентда эшик қоқдим, очдилар:
«Хуш келибсиз, эй, биродар», дедилар.
Қўлим сиқиб, меҳр билан қучдилар:
«Дўстлик бизда — жон баробар», дедилар.

Ўз уйимдай эркин сездим ўзимни,
Сўзларига уйқаш айтдим сўзимни,
Гуллар атри сийпаб ўтса юзимни;
«Тиён-Шондан бу муаттар», дедилар.

Сувларига боқдим — ёруғ, ой кўрдим.
Тупроғини заррин кўрдим, бой кўрдим.
Тоғларида долға кўрдим, сой кўрдим,
«Сувимиз — нур, еримиз — зар» дедилар.

Қуни — қайноқ, кечалари — осуда,
Эли яшар буюк, эзгу орзуда,
Бир қиз кўриб, ёқа тутдим Чорсуда,
«Бу ким?» десам; «Пари пайкар», дедилар.

Ваҳ билмадим, борми оҳанрабоси,
Қол, деб тортар сочларимдан сабоси,
Шаҳарларнинг шоҳию дилрабоси,
Тошкент шундай буюк шаҳар, дедилар...

КЎРМОҚЧИ ЭДИМ МЕН

Тупроққа эътиқод, ерга имонни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим.
Ҳалол дастурхонни, уйғоқ виждонни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим.

Қузда ҳам сўнмаган мангу баҳорни,
Севги, садоқатга ёр аҳли ёрни,

Дўстга вафодору лафзида борни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим.

Саодат нурига чулганган кунни,
Меҳнат деб аталган буюк тўлқинни,
Меҳмонга ҳурматни, дўстга ёлқинни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим.

Қўлларга чамбарчас туташган қўлни,
Қизлардай шўх-шаддод турфа хил гулни,
Дўстликнинг кучидан яралган йўлни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим.

Унутмам боғида юрганларимни,
Дасталаб гул-чечаклар терганларимни:
Она Бокумизда кўрганларимни
Кўрмоқчи эдим мен, Тошкентда кўрдим...

СЕБЗОРДА БИР ОНА БОР

Себзорда бир волида бор — сочи оқ,
Манглайида оғир йиллар изи бор,
Беш ўғлидан юрагида бешта доғ,
Бу доғларни ювиб турган қизи бор.
Ватан учун фидо этди, бахш этди,
Ўз жонидан узиб бешта парчасин:
Қирқ бир йилки, нигоҳ узмай у кутди,
Қирқ бир йилки, ёпилмайди дарчаси.
Қирқ бир йилки, хабар кутар интизор,
Келганлардан нажот излар, мўлтирар;
Яхши ҳамки, қаватида қизи бор —
Неваралар ҳовли юзин тўлдирар...
Умид деган туйғу жуда мард экан,
Неча йилки, уни ташлаб қочганмас...
Ишонч билан яшаш ўзи бахт экан,
Ўғиллари азасини очганмас...

ТОШҚАНБОЙ

(Достондан парча)

Кун оғди. Гардишсиз осмон сиртига
Жавҳарлар қадади моҳи сайёра.
Дўнгалак сардоба, қудуқ гирдига
Карвонни чўктирди соҳиб ишора.
Чокарлар чўп териб, оқ саксовулдан
Ўт қилур шодумон, илгакда човгун.
Чилимни созлашар чўғ тортиб кулдан,
Кечликка овланган тувдоқ лолагун.
Кундузги ҳовурни қувар оқпар чой,
Рухларни элитар тутуннинг иси.
Юлдузлар тўпига тикилиб йўлбон,
Белгилар интилган кентнинг тўғрисин.
Черикка талатмай етишса омон,
Чочкандан рўзгорни бутлаб қайтарлар.
Савил не кўҳандиз, работ, шаҳристон,
Ийинди бияга ўтлаб қайтарлар.
Кўрмана топилар, кўрик топилмас,
Тамғали, сахтиён муқова китоб.
Сарвари оламнинг сири ёпилмас,
Бежиз мўл эмасдур Тошкентда офтоб.
Саҳрода кўланка судралар узун,
Дарвишлар, элчилар, сайёҳлар, қуллар.
Кўмалар устида қушқўнмас, жузгун,
Қайларга бошлайди белгисиз йўллар.
Донг-дунг... Донг-дунг...
Элдан эл кетса тўзир,
Элга эл келса ўзир,
Дилга дил тушса ҳузур,
Карвон келоду,
Армон келоду.
Учуб ағочқа туштим,
Не истак тўти қуштин,
Аюрма даврон ҳуштин,
Карвон келоду,
Ҳайрон келоду.

БИР ДАФТАРНИНГ УЧ ВАРАҒИ

Ноғорачи Акром полвон ва профессор
Иванич

Ноғора дириллар самбит чўпидан,
Не қилиқ чиқарди Акром полвони.
Жунбишга келгандай эсноқ тўпда
Бешёғоч даҳаси Ракат¹ томони.
Намозхон «Тавба!» деб ушлар ёқани,
Ё кураш тушмоқчи бўрбойли, белдор.
Тўрт буклаб берар ой нусха тақани,
Ажралиб қолар-ку тўшдан талабгор.
Чочвонли, бандакли майда йўргалаб,
Кўкчилар кўз қирин солиб ўтади.
Елкаси паст қувлар «Ҳа, хўш, жўра»лаб,
Сиртидан азмойиш олиб ўтади.
Яккакифт қурмағур ноғора қоқар,
Олисга таралар зовта товуши.
Боркўча, шарпасиз йўлларга боқар,
Оёқда кўкчаси баланд ковуши.
Асқартоғ боласи Акром ичаги
Ўн коса норинни юқ бўлди демас.
Карт думба емаса чиқар пучаги;
Полвонлик қуввати анойи эмас.
Иванич оғани фойтуни билан
Бир кафтда кўтариб қўйгудек боққа,
Қўл берар тавозе, ёш юзасидан
Инидай шарқшунос катта ўртоққа.
— Азизим, мудом шу ноғорабозлик,
Кўп маъқул, аммо у ёшлик гурури.
Ёш кетиб, кўпайса дард ва носозлик,
Кўнгилга юпанчдир танбур сурури,
— Ҳаққос рост! Ноғора чертган бу бармоқ
Қашқар рубобин-да бўзлата олур...
Ўзбек дастурхони. Олу, болқаймоқ
Чакчаки, ўт сомса... нафс қўзғолур,
Бедана дўлмаси, чумчуқтил норин
Бир чўқим ошатар қўймай ортидан.
Сўғин у товоқлаб тўкворар борин,
Ёдгорлик сингари кўҳна юртидан.
Олтин пул, кумуш пул, мис пул, жез тапга.
Тоғу тахт зарб этмиш муомалага.

¹ Бешёғоч даҳасидаги маҳалла номи.

Живирлар қизил, оқ, сариқ алапга,
Сочилиб ётмас-ку давлат далага.
Битталаб йиғандир таворих туси
Йўқолиб кетмасин деган андиша.
Сайёҳлар деганда қочган уйқуси,
Қалаңдар кашкули ўлжа ҳамиша.
Во дариг, бу сулуғ, исирға, балдоқ,
Испана, тош болта қай қавм иши?
Ашёдан билингай кўчманчи, ўтроқ,
Ҳаётнинг мутлоқ бўш эмас идиши!
«Бу давлат,— дер закий айлароқ тавоф,—
Хоқони Чиннинг ҳам мулкида йўқтур.
Фан учун бағоят қилибсиз савоб,
Искандар Зулқарнайн илкида йўқтур.
Тоабад тирикман, очиқтур кўзум,
Камина бўйнида сизга пешволик.
Зуд тақдим этурман медалга ўзум,
Сизнинг саъй-кўшиш қийматга молик.
Иншооллоҳ, Ахсикат, Афросиёбга
Биз ила ҳамсафар, қўлдош бўлғайлар.
Кўзимдан онча сел эқти китобга,
Одамзод дунёни кўруб улғаяр».
Мулоқот, татаббу, баҳс шуъласи
Зарнигор, Зухрани хоритар охир.
Дастхатин колдирар Веселовский¹
Тўлдириб қайтгандай қўнжга жавоҳир.

¹ Николай Иванович Веселовский — 1884 йилда
илмий иш учун Туркистонга келган рус археологи, шарқшунос
олим.

ТОШКЕНТ — ТАРИХ САҲИФАЛАРИДА

Шаҳарлар тақдири ҳам одамлар тақдирига ўхшайди: бахтли—бахтсиз, омади келган—омади келмаган. Уларнинг ҳам бахтиёр дамлари, ғуссали дақиқалари бор. Ўрта Осиёдаги бир вақтлар обод ва кўркем бўлган Ўтрор, Кот, Марв каби шаҳарларнинг бугунги кунда ўрнигина маълум. Боласоғуннинг эса ўрни ҳам маълум эмас. Кўҳна Урганч (Гурганж) Чингиз яғмосидан кейин қаддини тиклай олмади. Амударёнинг юқорироғида янги Урганч қад кўтарди. Самарқанд, Бухоро, Хива каби ўлка тарихининг чорраҳаларида турган қадим шаҳарларимиз янги давроннинг ҳам гувоҳи бўлдилар ва ўзларининг янги ҳаётларини бошладилар.

Шаҳарларнинг одамларниқига ўхшаш ўз ҳаёт йўли, тақдири бўлса-да, уларнинг ҳаёт ва умр ўлчовлари бемиқёсдир. Устоз Шайхзода айтганидек, «шаҳарлар боқийдир, умр ўткинчи».

Ўлкамизнинг тарих ва маданиятида Шарқу Ғарбга машҳур шаҳарларимиз қаторида кўҳна Тошкентнинг ўрни бетакрор. Буюк Беруний «Осорул боқия...» («Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар») асарида жаҳон тарихининг энг муҳим саналарини қийсий аниқлашда Эрон, Миср, Рум, Хитой, Ҳинд, Славян қабилар қаторида «тудун» лақаби билан юритилган «Шош подшолари»га ҳам мурожаат қилган эди.

Ўлка тақдирини алғов-далғов қилган воқеалар Тошкент тақдирида ҳам ойнадек акс этди: VIII асрда Шош араб истилосига энг қаттиқ қаршилик кўрсатган қўрғонлардан бўлди. Мўғул босқини олдидан эса стратегик мақсадлар учун Муҳаммад Хоразмшоҳ томонидан вайрон қилинди. Темурийлар, хусусан Улуғбек даврида у яна қад ростлади.

Шарқу Ғарбни бир-бирига боғловчи Буюк ипак йўлида жойлашган Тошкент жаҳоннинг қатор халқлари, мамлакатлари ўртасидаги алоқаларда фаол иштирок қилди. Моддий, маънавий маданият намуналари яратишда ўз

ҳиссасини қўша олди. Масалан, пахтани олинг. Пахта — халқимизнинг миллий ифтихори, пахтакорлик қон-қонимизга сингиб кетган ота касбимиз. Лекин биз унинг тарихини кўпда ҳаёлимизга келтиравермаймиз. Пахта ҳақидаги биринчи кенг тушунча (илк маълумот эрамизгача бўлган 694 йилдаги Осурия ёзувида учрайди) гарчи VI аср Хитойга нисбат берилса ҳам уни бу мамлакатда экин ва маданийлаштириш учун аслида IX—X асрларда Ўрта Осиёдан олиб ўтилган экан. X аср араб сайёҳлари Бухоро, Самарқанд, Марв қаторида Тошкент газламаларининг ҳам Мағрибу Мишриқдаги шухратидан кўп гапирадилар.

1285 йилда Чоч (Тошкент)да туғилиб, Самарқанд, Бухорода таҳсил кўрган, бир тақозои ҳол билан 1332 йилда Деҳлига кетиб, шеър аҳли орасида «малик ушшуаро» (шоирлар шоҳи), «фахруз замон» (замон фахри) унвонларига мушарраф бўлган Бадриддин Чочий ўз нисба — тахаллуси билан умрининг охиригача ифтихор этди. Олис ватандошимизнинг номи ва шухратигина етиб келган 35 минг байтлик «Шоҳнома»сидан сақланиб қолган айрим қасидалар уни ўз даврининг улуғ суҳандон — донишмандларидан бўлганлигига ойдин далил. Машҳур таъкиранавис Давлатшоҳ Самарқандий эса «Мавлоно муаззам Алоуддин Шоший»ни «Илми ҳикматда замонасининг яктоси» деб таъриф этган ва «Мирзо Улуғбекнинг шарофатли даврида майдонга чиққан олимлар» сирасига киритган эди. XV асрда яна бир тошкентлик шоир Улоий Шоший ўша давр шеърятининг энг буюк ва одил ҳаками Алишер Навоий эътирофига муяссар бўлди. Буюк шоир Улоий Шоший билан бўлган мулоқотини, муаммо айтишганини мамнуният билан тилга олди. Унга «Мажолисун нафоис»дан ўрин берди.

Бу шаҳар забардаст шоир ва олим, шижоатли саркарда Заҳириддин Муҳаммад Бобур қалбига ҳам бениҳоя яқин ва азиз эди. Унинг онаси Қутлуғ Нигорхоним Тошкент хони Юнусхоннинг қизи эди. «...Ул фурсатга Тошканд вилояти Умаршайх мирзо тасарруфида эдиким, китобларда Шош битирлар, баъзи Чоч битирларким «камони чочий андин ибораттур...» деб ёзади Бобур ва 1497—1502 йилларда «хон дода»си билан бўлган учрашувларини кўп тилга олади. Бироқ унинг Тошкент сафарларида хушнуд кунлардан изтиробли кунлари кўп бўлди. Айниқса, Самарқандга юриш қилиб Андижон ҳам қўлдан кетган саргардон 1502 йил Бобур учун оғир кечди. Тақдирни тан олмай, у билан аёвсиз жангга кирган

Бу юксак заковатли ва шижоатли қалб эгасининг иқрори бўлган шеърларидан бири шу ерда майдонга келган. «Бизга қурбон ийди Шохруҳияда бўлди. Бетаваққуф ўтуб, хон қошига Тошкандга бордум... Бу рубойни хонга ўтқариб, тараддудимни арз қилдим. Қўнгул тинғудек шофий жавоб топмадим»,— деб ёзади у 1502 йилда ва ўзининг қуйидаги машҳур рубойсини келтиради:

Ед этмас эмиш кишини меҳнатта киши,
Шод этмас эмиш қўнгулни гурбатта киши.
Қўнғлум бу ғариблиқта шод ўлмади ҳеч,
Гурбатта севунмас эмиш, албатта киши.

Бу «ғариблик» ватандан жудолик эмас, балки шаъни ва салоҳиятига муносиб қадр топмаган жўшқин бир истеъдоднинг лоқайд ва ҳамиятсиз қариндош ва ватандошлар орасида ўзини ёлғиз, бегона ҳис қилишидир.

Бобур Қобулда тахт қилди. Сўнг Ҳиндистонда улкан салтанат майдонга келтирди. Бироқ олис она диёр дийдори дилида сўнги дамгача армон бўлиб қолди. «Бизнинг эҳтимомимиз ул сарилар бормоққа беҳад ва беғоятдур,— ёзган эди у юртни қўмсаб...— Бу фурсатга бир қовун келтуруб эдилар, кесиб егач, ғариб таъсир қилди. Тамом йиглаб эдим...» Бобурдай шоир ва саркарданинг «эҳтимоми»ни «беҳад ва беғоят» қилган она-Ватан тимсолида, табиийки, Тошкент ҳам бор эди.

Шарқ адабиёти ва маданиятида шундай санъаткорлар учрайдики, улар гарчи юксак поэтик иқтидорга эга бўлсалар-да, бадиий ижод билан мунтазам шуғулланган эмаслар. Тарихнинг муҳим ва подир воқеаларини, маълум ва машҳур кишилар ҳаётини синчиклаб ўрганиб бизга етказганлар. Зайниддин Восифий мана шундай кишилардан. Замондошлари унинг шоир ва адиб сифатидаги иқтидорига баланд баҳо берадилар. Лекин унинг «Бадоеул вақое» («Нодир воқеалар») асари XV аср сўнгидан XVI аср ўрталаригача бўлган Хуросон ва Мовароуннаҳр тарихининг марказий қаҳрамонлари ҳаётдан ҳикоя қилувчи асардир. Унда реал тарихий воқеалар берилади. Уларнинг кўпчилигида Восифийнинг ўзи бевосита иштирок этади. Асарда илмий-таҳлилий руҳ тўла ҳукмронлик қилади. Айни пайтда, зукко тарихчи, нозиктаъб шеършунос, айниқса муаммони санъат даражасига кўтарган, шеър илмининг баланд-пастини мукамал билган муаллиф шахси аён кўриниб туради. Восифийга хос юксак бадиий иқтидор асарга зийнат бағишлайди. Бундай асар-

лар адабиёт ва маданият ҳодисаларини тушунишда, айрим санъаткорлар ижодий лабораторияси билан танишувда бениҳоя катта аҳамият касб этишидан ташқари, илмийлик ва бадиийликни ўзида жам этган ҳодиса сифатида ҳам яхши таассурот қолдиради. Садриддин Айний: «Бадоеул вақое» Хуросон, Мовароуннаҳр, Туркистон ва қисман Эроннинг ўша давр, илмий, адабий аҳволи, маданий савияси ва зиддиятларини акс эттирадиган ойнагина эмас, тарихий аҳволни китобхон кўз ўнгидида аниқ-равшан намоён қила оладиган улкан бир тасвирий лавҳадир» — деб ёзганида масаланинг шу томонини ҳам кўзда тутган эди.

Зайниддин Восифийнинг мана шу машҳур асари Тошкентда ёзилди. Умуман, Восифийнинг ҳаёт ва умр йўли Тошкент билан чамбарчас боғланган. 1485—1486 йилларда Ҳиротда замонасининг олим ва фозилларидан бўлган Абдужалил ака оиласида туғилган Зайниддин 1512 йилларда Хуросон Эрон шоҳи Исмоил Сафавий томонидан ишғол қилинган, Мовароуннаҳрга келиб қолган эди. Самарқанд, Бухорода бўлди. 20-йилларда Шоҳруҳия (XIV аср охирида Темур томонидан эски Банокат ўрнида ўгли Шоҳруҳ шарафига қурдирилган шаҳар, ҳозирги Оққўрғон райони территориясида) ва Тошкентга ўтди. Келди-муҳаммадхон, Тошкент ҳокими Севинчхўжа ҳузурда обрў-эътибор топди. Севинчхўжанинг ўгли Наврўз Аҳмад (Бароқхон, унинг номидаги мадраса ҳам машҳур)га муаллим ва мураббийлик қилди...

Адиб умрининг охиригача шу ерда яшади. 1566 йилда шу ерда вафот этди. Машҳур «Бадоеул вақое»да гўзал Тошкентга кенг ўрин берди. Унинг таъриф-тавсифини жуда баланд тутди. Адиб Тошкент билан илк учрашувини шундай тасвирлаган эди:

«Бир шаҳар кўрдимки... атрофида Кайковус биноларидан чорбоғлар бўлиб, ундан Эрам боғининг дилида доғи бордир... Сув тўла ҳовузлари сафо чашмасидан нухадир... Ариқ бўйида нилуфар гулларида қўйилган нав-раста сабзалар гул юзли дилбарлар нозик лабидаги хатдек кўринарди. Сарв, аръар дарахтлари ул руҳпарвар дилрабо қоматлари каби назарга ташланарди. Қимки бу жаннатнишон боғ дарвозасига қадам қўйса, ғайб олами фариштасидан муборақ «Бу жаннат боғларига хуш келиб-сиз!» сўзларини эшитарди...

Адиб шиғил мевасини кўтаролмай қомати кекса чолдек букилган серҳосил дарахтларни, дилбарлар ёноғини эсга солувчи қирмизи олмалар, серсув латиф шафтолилар,

чиний ноклару жаннат меваларидан ҳам беҳроқ беҳиларни завқ-шавқ билан таъриф этади. Оғир карвон насродаги бу таъбир ва тавсифдан кўнгли тўлмайди. Шеърга кўчади.

Андоқ бир шаҳарки жаннатмақондир,
Хижолатдан жаннат сийнаси қондир. —

деб ёзади.

У шундай бир шаҳарки, ўзга юртлардаги подшоҳликдан бундаги гадолик улурроқ. Негаки, унинг тупроғи тупроқ эмас, тўтиё, суви эса оби ҳаётдир. Йўқ-йўқ, оби ҳаёт эмас, ундан ҳам мўътабарроқ. Оби ҳаёт унинг қиёсида хижолатдан зулматга чекилади. Унинг ҳавоси ўлика жон бағишловчи Исо нафасидек. Йўқ, аксинча. Ўша Исонинг ўзи Тошкент ҳавосини орзу қилади... Шоир Восифий Тошкентни шундай таърифлаган эди.

Восифийдан салкам тўрт юз йил кейин, 1916 йилда Тошкент ҳақидаги шундай эътирофга дуч келамиз:

«Мен Тошкентдагидай беадад соя-салқин дарахтларни, кўчаларнинг ҳар икки ёнида шарқираб оқиб турувчи муздай ариқларни дунёнинг бирор ерида учратиш мумкин эмас, деб ўйлайман. Мен Парижнинг бульварларин кўрдим, Тошкентникига ўхшата олмадим».

Даврнинг эътиборли газеталаридан бўлган «Вақт»нинг муҳбири Ш. Муҳаммадёров Тошкент ҳақидаги таассуротини шундай деб ифодалаган. Гўзал Тошкентнинг фусункор табиасти, боғ-роғлари таърифида салкам тўрт аср чегарасида айтилган бу икки гапда яқинлик жуда кўп бўлса-да, аслида шаҳарнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида улкан ўзгаришлар юз берган эди. Хусусан, ўтган асрнинг иккинчи ярмида Ўрта Осиё Россияга қўшиб олинган, у янги ташкил топган Туркистон ўлкасининг сиёсий-иқтисодий ва маданий марказига айланиб қолди. Мактаб-маорифда жиддий силжиш бўлди. Матбаачилик йўлга қўйилди. Театр ва театрчилик ташкил топди. Адабиёт ва адабий ҳаракатчилик жонланди. Энг муҳими, ижтимоий-озодлик ғоялари ёйила бошлади. Бир сўз билан айтганда, ўлка Тошкент тимсолида тараққиётнинг янги босқичига кирди.

Тошкент ўзбек демократик адабиётига асос солган Муқимий қарашларининг шаклланишига катта таъсир кўрсатди. Маърифатчилик адабиётини бошлаб берган Фурқат тақдирида ҳал қилувчи роль ўйнади. Ўз навбатида Муқимийнинг Тошкент саёҳатлари, Фурқатнинг бу ердаги икки йиллик ҳаёти ва фаолияти пойтахтдаги ада-

бий жараён учун ҳам фойдали ва самарали бўлди. Муқимий ва Алмаий ижодий ҳамкорлиги, Камийнинг Фурқат таъсиридаги маърифатчилик шеърлари, умуман, Тошкентда юзага келган қизгин адабий ҳаракатчилик бунга ойдин далил.

1892 йилнинг июнида Тошкентда «Вабо исёни» номи билан тарихга кирган қўзғолон юз берди. Муқимий Туркистон озодлик тарихининг ёрқин саҳифаларидан бўлган мазкур қўзғоловнинг ташкилотчиларидан, фаол иштирокчиларидан бири Инъомхўжага шеър бағишлади. Унинг бемаврид вафотидан «юз афсус» чекди. Фурқат олис Истамбулдан соғиниб тилга олган Аҳмадхўжа юзбоши 1892 йилги қўзғолонда фаол қатнашгани учун Туркистон округ ҳарбий суди томонидан ўлим жазосига ҳукм қилинган Аҳмадхўжа Абдурашидхўжа ўғли эди. Шу тариқа 1892 йилги Тошкент қўзғолони қаҳрамонлари бадиий адабиётга ўтди. Адабиёт ва халқ ҳаракати ўртасида боғланишгина эмас, ҳамкорлик юз берди.

XIX аср сўнггидаги Тошкент биргина Туркистонга эмас, кўҳна Бухорога, Хивага ҳам маънавий озиқ берди. Комил Хоразмий Тошкентга келганида тақдирга тан берган Фурқатнинг шаҳардан кетганига энди уч ой бўлган эди. Замонасининг таниқли шоири, хаттот, машҳур музикашунос, давлат арбоби Тошкентнинг эътиборга сазовор жойларини томоша қилди. 11 сентябрда Лахтин типолитографиясида бўлди, театр, гимназияларни бориб кўрди. Москва, Петербург шаҳарларида бир неча бор бўлган, илғор Европа маърифатидан баҳра олган Комил Тошкентдаги маданий янгиликлардан беҳад қувонди. 1896—97-йилларда бу шаҳарга иккинчи марта келди. «Дар баёни таърифи ва тавсифи Тошканд» шеърини ёзди. Юз сатрлик бу мадҳия «Туркистон вилоятининг газетаси»да босилиб чиқди.

Шоир «аёми хазон»да— кузда келган эди. Шаҳарнинг сўлим, фаровон боғлари, ариқлардаги тиниқ, зилол сувлар хасталаниб қолган кекса шоир қалбида турфа туйғулар қўзғайди. Унинг хазонрез пайти шундай гўзал, хушҳаво бўлса, баҳори қандай экан-а!— завқиб бўлиб ёзади шоир:

Хуш хаволиқ мунча бўлса онда айёми хазон,
Ераб, эркандур печук фасли баҳори Тошканд?!
—

Гарчи Комил тасвирида ҳам Восифийдаги сингари романтик бўёқлар қуюқ бўлса-да, ундан XIX аср сўнггида-

ги Тошкентга оид ҳаёт ва турмуш лавҳаларини пайқаш қийин эмас. Чунончи, шоир «тўрт унсур» ҳақидаги қадим Шарқ фалсафасига, «чорёр» — машҳур тўрт халифага ишора қилиб Тошкентнинг тўрт даҳаси ҳақида маълумот беради. Ўлкага илғор Россия билан бирга кириб келган кечани кундуз қилувчи «чароғон фонарь»дан сўз очади.

«Московда»ги «юрма тош»ли хийбонларни эслатувчи шаҳар боғига киради. Мушакбозликларни мириқиб томоша қилади. Очиқ юзли хотин-қизларнинг эркаклар билан сайр қилиб юришларига эътиборни қаратади:

Равшан этгондек сипеҳр айвонини шамъи нужум,
Шабни рўз айлар чароғони фанори Тошканд..
Ена бир боғеки, Масковда нечукким юрма тош;
Ундади бир кеча онда ҳукмдори Тошканд.
Сайр этарлар онда юз минг эркагу қизу жувон,
Барчаси илму ҳунарда номдори Тошканд.

Башарият тарихини янги изга солиб юборган XX аср кириб келди. У Тошкент учун ҳам 1905 йил билан бошланди. Нозимахоним ўз инсоний ҳақ-ҳуқуқини талаб қилиб ўртага тушган — «хурриятгу эрк» «талашган» олис Петербургдаги «Қонли якшанба» қатнашчиларини «юрт эгалари» деб атади. Ўзини улар билан яқдил билди.

Абдулла Авлоний: «1905 йилдаги Русияда бошланган инқилоб тўлқуни бизга ҳам зўр таъсир қилди. Сиёсий маслақларга ва сиёсий масалаларга ҳам кириша бошладук», деб ёзади...

Янги турмуш учун шиддатли кураш бошланди. Қаҳрамон рус пролетариати ёрдамга келди. Тошкент биргина Туркистоннинг эмас, Ўрта Осиё ва Қозоғистон инқилобий ҳаракатчилигининг энг қайноқ нуқтасига айланди. 1917 йилнинг 28 октябрида эса жамият пиллапоярларининг икки қарама-қарши қутбида турган меҳнат ва давлат эгалари ўртасида ҳал қилувчи кураш бошланди. 1 ноябрда қўли қадоқ меҳнаткаш — қўҳна Тошкентнинг ҳақиқий эгаси, қадим Чоҳ камонсозларининг муносиб ворислари ҳокимиятни ўз қўлларига олдилар. Икки минг ёшлик Тошкент ҳар лаҳзаси мазмун ва эътибори билан асргатенг бўлган янги умрини бошлади.

ФАРЗАНД

...Қора денгиз шовуллайди, қалб у билан баробар мавжланади. Оромбахш денгиз суви қаршисида қорли тоғлар чорлоқлар билан ёнма-ён бургутлар парвоз қиладди, ҳамша кўм-кўк сарвлар сафида чинор, мажнунтол, қайрағочлар, майин сочларини кўз-кўз қилиб турган шамшодлар ҳузурида ширин-шарбат узум, одма, нок, анжирлар... Табиат бутун бойликларини йиғиб, худди Сочига кўргазмага қўйгандек...

— Ҳар қанча гўзал, ардоқли бўлмасин, киши барибир туғилган ерини кўмсайди, — деди суҳбатдошим Мақсуд ака Маъруфов, — Ўзбекистонни соғинаман. Тошкентдан чиқиб кетганимга ўттиз йилдан ошди. Шундан йигирмадан ортиғи Сочида ўтяпти, — суҳбатга чорлаб, сўзида давом этди ҳамроҳим.

Мен Тошкентдан чиқишда у кишининг ҳаёти билан бир оз танишгандим. Улуғ Ватан уруши кўпчилик қатори унинг ҳам ҳаёт тарзини ўзгартирган. Тошкент Давлат медицина институтини тамомлаб, заргарлик, деҳқончилик, косибчилик қилиб, ҳалол пешога тери билан катта оилани тебратиб келаётган отасига кўмаклашмоқчи эди. Ота-боболари қурган, лой томли, чаккадан чириган уйлارни қайта тиклаб, кўз тагига олиб юрган ҳамкурсига уйланишни ният қилиб қўйганди. Шаҳарнинг чеккаси ҳисобланган, бир учи колхоз ерларига тақалган Сағбонда олий маълумотли биринчи шифокор етишмоқда эди. Ўқиш уринишлари комсомол фаоллиги, маҳалладаги санитария маорифи ишлари, беморларга ёрдам кўрсатиш билан уланиб кетарди. Ҳар бир ишни чин кўнгилдан, кўпчилик манфаатини кўзлаб қилганиданми сира чарчамасди. Юртга хизмат қилиш отадан мерос. Маъруф ота ҳам «Октябрь 40 йиллиги» маҳалласининг жамоатчи оқсоқолларидан эди.

Мақсуд Тошкент Давлат медицина институтининг тўртинчи курсидан кўнгилли бўлиб жангга кетди.

— Бир сабаб билан Ўзбекистонни ёдламаган куним

йўқ,— деди шифокор.— Айниқса, кейинги йилларда тез-тез эслайман. Сабаби, Сочида «Ўзбекистон» санаторийси қурилди. Ун тўрт қаватли, замонавий зўр бино.

Фарзандлик ҳурмати, Мақсуд ака, қурилишни жамоатчилик асосида оталиққа олиб, ишлади. Кунора, ишдан бўш вақтини тошиб, қурилиш қандай кетяпти, сифати, суръати қалай, қизиқиб, зарурида Тошкент билан гаплашиб, очилмаган гаплар бўлса, ҳал этиб турди, етишмаган нарсаларнинг келтирилишига ёрдам берди. Санаторий-унда дам олаётган кишилар киндик қони тўкилган шаҳрини эсга солиб туришини айтди-ю, унинг қурилишидаги иштироки ҳақида индамади. Гапни бошқа ёққа бурди.

— Иссиқ жон, иситмасиз бўлмайди, деганларидек, ётиб қолгудек бўлсам, жигарларим, дўстларим ҳар қачонгидан кўпроқ кўз ўнгимдан ўтади.— У кўнглидан ниманидир ўтказди-да, тин олмай улаб кетди.— Йўқ, йўқ, меҳрибонликни, яхши сўз, парваришни қўмсаб эмас. Булар бу ерда ҳам зиёда. Хотиним Клавдия Николаевна жуда эътиборли, меҳрибон аёл, у ҳам шифокор. Икки ўғлим бор — каттаси Мирсолиҳ, укаси Мирвоҳид. Ота-отажон деб ер-кўкка ишонишмайди.

У бир зум тўхтаб, осмонга туташиб кетган денгиз ортига тикилиб, ўзи билан ўзи гаплашаётгандек, секин деди:

— Қаерда бўлсак ҳам, омон бўлайлик...

Урушининг оғир, машаққатли кунлари ортада қолди. Уйга жавоб кутиб турган Мақсуд Маъруфовни бир кунги госпиталь бошлиғи чақирди.

— Гап бундай,— деди у деразадан кўчага қараб,— сўзни нимадан бошламай, охири мақсадга кўчар эканман, шунинг учун очигини айтиб қўя қолай. Менга қолса, жавоб берсам, дейман. Негаки, ўзим ҳам имкони бўлса, қанотсиз учишга тайёрман. Тўғри, бошқа шифокорлар ҳам оз эмас, уч-тўрт киши бўлиб, ҳаммани бир-бир тарозига қўйиб чиқдик. Биз лойиқ кўрмаганларнинг ичида жон-жон деб қолишга кўнадиганлари ҳам бор... Қисқаси, ҳарбий врачликни давом эттиришингизни сўрайман. Йўқ, десангиз, ҳаққингиз бор, урушда бошқалардан кам хизмат қилмагансиз, ҳам тиг, дори-дармон билан, ҳам қуроли билан жон олиб, жон бергансиз.

— Бир ўйлаб кўрсам,— деди мулоҳазали йигит. Паллартиш иш тутмасликка, бирон кишининг дилини оғритмасликка, етти ўлчаб бир кесишга ўрганиб қолган бошлиқ шу орада уйга — Тошкентга бориб келишимни ҳам маслаҳат берди...

Сочига келган меҳмонлар албатта 1921 йилда очилган биринчи совет санаторийси — «Кавказ ривьераси» билан ҳам танишадилар. Унинг Қизил бурчагида «Агитпункт мудири М. Маъруфов» деб ёзиб қўйилган. Биз у киши билан учрашмоқчи бўлдик. Аммо топиб бўлмади. «Шаҳримизда у кишининг ишқибози кўп, — деб тушунтирди ҳамкасбларидан бири, — «Белоруссия» санаторийсига Улуғ Ватан уруши инвалидларини кўриб, маслаҳат бергани кетганлар!» «Мақсуд Маъруфович — қомус! деб қўшиб қўйди ёнида турган ҳамшира. Бу гапнинг маъносини билишни ўзимга вазифа қилиб қўйдим-да, «Белоруссия» санаторийсига йўл олдим. «Хозир кетдилар. Биз Мақсуд Маъруфовичнинг Улуғ Ватан урушидаги жарроҳлик тажрибаларидан фойдаланиб турамиз. Ўша оғир жангларда жароҳатланган, баданларида ўқ, мина парчаси қолган кишилар келиб туришади. Кўпинча, нима қилишни билмай қоламиз. Мақсуд Маъруфович бу дардларнинг кўпини ўзи бошидан кечирган, мингдан ортигини жарроҳлик тиги билан тузатган эмасми, дарҳол аниқ айтиб беради...»

— Қаерга кетганларини билмайсизми? — сўрадим.

— Шаҳар шифохонасига! Операцияни оғриқсиз ўтказиш бўйича суҳбатлари бор экан! Тиниб-тинчимайдиган одам. Москвага бориб, бу соҳани ҳам ўзлаштириб келган.

Ҳалиги ҳамширанинг гапини эсладим. Қомус деганича бор экан-да. Жарроҳ бўлса, санаторий-даволаш соҳасини билса, онкология билан шуғулланса, анестезиологияни ўрганишти, маслаҳатчи... Интилиш, изланиш, ўқиш-ўрганиш, синчковлик, Улуғ Ватан уруши, ундан кейинги йилларда ҳам уни танитганки, бошлиқ Мақсуд Маъруфовга хизматни давом эттиришни таклиф этган...

Уйига келган жарроҳ энг аввал ота-онасининг қабрини зиёрат қилгани борди. Биринчи муҳаббати уй-жойли бўлиб кетибди. Укаси Матлуб Совет Армияси сафида. Акалари Маъдали, Усмонларнинг гарданида оила, уй-рўзгор, урушдан кейинги оғир йиллар ташвиши. Оиланинг кенжаси Ҳайдар Маъди ака қўлида тўнғич фарзанддек арзанда. Ҳайдар Мақсуд аканинг ёнидан бир қарич ҳам нари кетмай юрди.

— Бош устига, — дейишди жигарлари, — бемалол келавер, хоҳлаган уйинг сеники.

Қисмига қайтган шифокор, уйга кетишини айтди.

— Яхши, — деди бошлиқ. — Сизга жавоб берамиз. Фақат, илтимос, ўрнингизга одам топгунимизча ишлаб турсангиз.

Қаерга ҳам, кимнинг ёнига ҳам ошиқсин, рози бўлди.

Иш жуда кўп. Уруш вақтида ҳамма санаторий, қатор жамоат бинолари шифохонага айлантирилган эмасми, улардаги ярадорларни даволаб, уйларига жўнатиш керак эди. Уларнинг галабадан кулган кўзларида соғинч ёшлари жилоланарди. Мақсуд ака уларга қараб, ота йўлига интизор жажжи ўғил-қизларни, тиқ этса эшикка қараб ўтирган нуруний ота-оналарни, ҳижрон ўтида ёнган ёрларни кўрарди.

Эркак кўлини кутаётган сопсиз-саноқсиз ишларни кўз ўнгига келтирарди. Дийдор онларини яқинлаштиришни ўйлаб, кунни тунга улаб, жарроҳлик хонасидан чиқмасди. Шу орада йиллар ўтди. Сочи шаҳар поликлиникасидаги ҳамшира Мақсуд аканинг оғирини енгил қилиб, ёрдам берарди. Ўртадаги меҳр муҳаббатга айланди. Бирга турмуш қуришди. Муҳаббат риштасини мустаҳкамлаб фарзандлар туғилди.

Ҳарбий шифохоналар яна санаторийларга айланди. Уруш яралари битди.

Ҳозир Мақсуд аканинг ажишли юзларида йиллар таъсири сезилса ҳам, юракдан танлаган касби — шифокорликка бўлган муҳаббати ҳали ҳам қайноқ, ёшлигидагидек.

— Тошкентлик Мақсуд Маъруфович ўз республикасининг шарафини юқори тутиб келяпти, — деди РСФСРда хизмат кўрсатган врач Любов Иваповна Кузнецова, — қаерда бўлмасин, нима ишга қўл урмасин — ишда, жамоат тошшириғида: оилада у ҳаммамизга намуна.

Унинг беморлари биринчи учрашувдаёқ дўст бўлиб қолишади.

Қандай қилиб! Беморнинг ишончини қозониш керак. Мақсуд ака биринчи суҳбатдаёқ билими, тажрибаси, муомаласи билан унинг қалбига кириб, ўзига ром қилиб кўяди. Эндиликда устоз шифокорлар — Анатолий Мацелович Вишинский, Цомая, Евгений Сидорович Довбенко сингари шогирдлари Сочи шифохоналарида олдинги мутахассислардан ҳисобланишади.

Суҳбат сўнгида сўрадим:

— Тошкентга қайтишингиз нима бўлди?

У дарров жавоб бермади. Ой нурига чўмган соҳил, ойнадек ялтираётган денгиз сатҳини томоша қилиб, бир оз жим бордик...

— Шифокорнинг нияти, мақсади, ҳунари битта нарсага қаратилган, биласиз, одамларни даволашга. Яқинда жигарларим ёнига бориб келдим. Зилзиладан кейин яна

ҳам яшариб кетган Топкентни роса айландим. Қўша-қўша янги қурилган шифохоналарга кирдим. Мен билан келинойингиз, фарзандларимиз ҳам боришган эди. Ўзбекистон уларга ҳам ёқди. Мен ўзбек фарзандиман. Қаерда бўлмай, қаерда яшамай ўзбек бўлиб қоламан. Давримиз бизни инсонийлигимиз, меҳнатимиз туфайли ардоқлайди, авайлайди. Шундай эмасми? Ҳа, мен Совет Ватанининг фарзандиман. Бу фикр рус қизи — келинойингиз юрагидаги гаплар ҳам. Борсак, бориб ҳам қоламиз. Лекин, мана, ҳозир ёшлар БАМга, Тюменга, бошқа жойларга, керак экан, кетишяпти...

У ўйлаб туриб қўшиб қўйди:

— Кишиларга хизмат қиляпман, уларга ҳаюл меҳнатим билан қувонч бағишляяпман. Шундан хурсандман. Сизнинг фикрингиз,— деди у менга мурожаат қилиб,— бу ёруғ жаҳонда инсонга нима керак?— Жавобимни кутмай давом этди.— Қаерда бўлмасин, кишиларни севиб, уларнинг меҳрини, ҳурматини қозониш. Айтиш осонку-я, аммо бунга эришиш нақадар машаққатли...

Биз ўзбек фарзандининг Россия заминида ава шундай меҳр-муҳаббатга эришганига қаноат ҳосил қилдик.

ҒАФУР ҒУЛОМ ҲАҚИДА ҲУЖЖАТЛИ ФАНТАЗИЯ

Апрель. Олмаота, Тонготар. Жимлик.
Бир енгил шаббода оқади равон.
Машъум бу хабарни етказди кимдир —
Деворга суянди Ғафур ал-Ғулом.

Шоирга нима ҳам керак аслида?
Эътибор, шон-шуҳрат унга бир хасдир.
Боқиб диёрининг бўйи бастига
Халқини куйламоқ шарафи басдир.

Деворга суянди Ғафур ал-Ғулом,
Радио мурватин беҳол буради.
«Тошкентда... Зилзила... Бугун... Апрель...
Тонг...»

Шош, наҳот елкангга кулфат қулади?

Бир лаҳза эгилди оқарган боши,
Бир лаҳза дилига кўчди қиёмат.
Оқди... Оқаверди кўзидап ёши,
Она юрт, бормисан соғу саломат?

Шоир нима учун яшайди ахир?
У мангу ишонч-ла олади нафас —
Балолар қанчалар топмасин тадбир,
Ватанни ўрпидан қўзгата олмас.

Қозоқ осмонида булутлар семиз,
Бўрдоқи қўйлардай юришар кезиб.
(«Собит, эй, собит дўст, сен кўп хуштамиз,
Аммо ғам кетди-ку юракни эзиб!»)

«Сен етим эмассан!» — бир пайт бўзлади
Бир сағир дунёнинг силаб бошини.
Келажак номидан ёниб сўзлади
Ва дунё жилмайди артиб ёшини.

Шоирнинг умридан, ахир, не маъни?
У куйлар — қалбларда ловиллар қуёш.
Баланд қўшиқларга руҳинг элтгани,
Овози бормикан ҳали ҳам, эй, Шош!

Балки — қарилик-да — тилини боғлаб,
Бўғзига кўндаланг йилларнинг тоши...
Тошкент бор тарафга термилиб, қақшаб,
Оқди.. Окаверди кўзидан ёши.

У билар, йўқ, ўзбек эмасдир танҳо,
Қалқиса елкасин тутади дўстлар.
Наҳот, қалбда қолиб кетади аммо
Шундай кун Ватанга аталган сўзлар!

Кейин у Тошкентда кезди пиёда —
Кўрганлар айтади — ғамгин, хаёлчан,
Балки ўйлагандир шунда зиёда,
Бедардлар узоқроқ яшашини ҳам.

Балки ўйлагандир қулаган ғишт — шеър,
Аммо қўйилгани — «Хамса»дай дoston.
(«Қайдасан, юрагим — эй мўйсафид шер,
Наҳот, уни битмак бизларга армон!»)

У кезган хўрсиниб, кўзини артиб —
Кўзларига қўнмиш не аччиқ гардлар —
Шоирни дунёдан олди-ку тортиб,
Шеърга айланмаган муқаддас дардлар.

Балки сўнгги они у пичирлаган
(Биласиз, Муҳаррам опа, сиз гувоҳ!)
— Қувончу ғамини эшитсин олам,
Табиат, ўзбекка шоир қил ато!

Мен бир бола эдим — ўн олти ёшда,
Бу даъват маъносин қайда чақмоғим!
Ғафурнинг дўшисин қўндириб бошга,
Қаршидан чақнади шеърнинг чақмоғи!

Демак, савол сизга, Абдулла Ориф,
Зилзила тинчиди — кўнглингиз тўқми?
Кўксимни бир вулқон бормоқда ёриб,
Менга айтадиган гапингиз йўқми?

Адашиб бораман бу тинч шаҳарга,
Мени қаршилайди тераклар, толлар.
Қўчани уйғотиб сокии саҳарда
Қайгадир боради саҳархез чоллар.

Баҳор кўчаборда айланар синчков —
Яшашга ким қобил — ўтказар кўрик.
Қуриган олмани кесади биров,
Шундоқ кўз олдимда гуллайди ўрик.

Ёлғиз чой ичаман.

— Келинг, эй меҳмон!

Қўлимни кўксимга қўяман:— Раҳмат!
Биламан, илтифот озгина ёлғон,
Аммо дилга ёқар бу содда шафқат.

Дўкончи жувонлар кулишар майин,
Ҳазил тушунишар жиддий сўзимни.
Кейин... Бир дераза ортида — тайин!—
Мен кўриб қоламан сенинг кўзингни.

Учиб ўтиб кетар орадан йиллар...
Бир куни мен сенга бераман савол:
— Ёдингдами ўша тинчгина шаҳар,
Қатор-қатор терак, қатор-қатор тол?

— Тол? Терак? Қаерда?— Ўйга толасан...
Мен сени қийнайман:— Эслагин бир бор.
Кўрмагансан, аммо эслаб қоласан,
Терак қатор-қатор... Тол қатор-қатор...

Аччиғинг чиқади. Ҳар кун шу аҳвол!
Ухлайман. Чироқни қўйсанг-чи тўсиб.
«Қатор-қатор терак... Қатор-қатор тол...»
Мен шеърлар ёзаман шу кеча ўксиб.

ЮГУРАЁТТАН ОДАМ

(«Учрашу» достонидан)

Одамлардай яшамоқ керак,
Четда туриб ёнмоқ бесамар...
Кўп қатори мана мени ҳам
Югуришга ўргатар шаҳар.

Телефонлар жириглар шитоб,
Югуради қоғозда қалам.
Лаҳза — сўроқ, дақиқа — хитоб...
Қўзғаламан сапчиб ўрнимдан!

Мен ҳансираб чопаман олға,
Уфқлардан ненидир кутиб.
Бу дунёда дала, тоғ, дарё.
Боғ борлигин тамом унутиб.

Атрофимда олам айланар,
Умрим гўё борар ёришиб.
Хиёбонлар, дайкаллар, гуллар
Бир-бирига кетар қоришиб.

Чақмоқ! Сенга нигоҳим тушар...
Тўхтамоқлик? Мумкинмас!.. Асло!..
Югураман! Вужудим учар...
Мен сезмайман қолганим танҳо.

Зирқирайди ногоҳ юрагим,
Тўқнашади Осмон билан Ер.
Сен ўзга бир юрак тилагин,
Менга қисмат югурмоқлик, шеър.

Югураман — қақрар хаёлим,
Югураман — юрагим толар.
Термилишиб ортимдан ғамгин
Шеър деб ёнган дўстларим қолар.

Югураман шамол билан тенг...
Қаерларга, қачон етаман?
Қайнаб ётган кўчаларга мен
Ўзимни ҳам ташлаб кетаман.

Югураман кечиб дунёдан...
Бемурувват эмасдир ҳаёт —
Мартаба, уй (Баланд бинодан?)
Ва машина берар мукофот!

Юз йигирма! Машинам учар!
Нохос тормоз силкир лошимни.
Мен нимани истаб йиғлайман
Совуқ рулга қўйиб бошимни?..

Одамларга боқаман ҳайрон,
Югуришдан тўхтамас улар.
...Хиёбонда сурганча ҳаёл,
Навоийнинг ҳайкали турар.

Самовотга қарайман — зангор!
Қуёш нурли қўшиқ айтади.
Узоқларга кетган турналар,
Узоқлардан ҳориб қайтади...

ҚАЛБИМСАН, ОНА ТОШКЕНТИМ!

Тошкентим, менинг тошкентликларим!

Ҳар гал мухбирлик вазифамни адо этиб, узоқ-яқиндан қайтарканман, самолёт Тошкент осмонига кириб келганида ёки поезд Тошкент вокзалига яқинлашганда ҳаяжоним кўксимга сиғмай кетади. «Тошкентга келдик! Салом, Тошкент!» дейман баралла севиниб. Назаримда ҳамма йўловчиларнинг ҳам юз-кўзлари порлаб, худди мендек қувонч ва ифтихорга тўлгандек. Назаримда бизни Тошкентга олиб келган пўлат қуш ҳам бу ерда қанотларини кенг ёзиб, яйраб учаётгандек, ёки тепловоз филдираклари ҳар вақтдагидан тантаналироқ «тақа-туқ», «тақа-туқ» лаб ёқимли қўшиқ бошлагандек... Агар тунда қайтсам — Тошкент чироқлари ҳамма шаҳардаги чироқлардан ёрқинроқ чарақлаб туради. Агар кундузи қайтсам — Тошкент қуёши ҳамма ердагидан кўпроқ нур сочиб, ипак нурлари борлигимни эркалатиб, яйратиб юборади.

Тошкент қуёши! Ёзда Кавказ тоғларида бўлишга тўғри келди. Мен у ерларни ёмон демайман, ҳавоси тоза, шифобахш. Лекин мен у ерда Тошкент қуёшини, тошкентликлар чехрасини, Тошкент паловини, Тошкентнинг ширмой нонларини соғиндим. Ҳа, ажабланманг, дўстим, ҳозир ҳамма ерда нон, ноз-неъматлар бор. Лекин Тошкент нонлари, Тошкент палови, Тошкент одамлари, Тошкент қуёши бошқача-да! Тошкент қучоғи худди онажоним қучоғига ўхшайди. Тошкент меҳрини, Тошкент табассумию Тошкент сахийлигини мен фақат онамда кўрганман!

Болгарияда бўлганимда Халқаро журналистлар уйида бир поляк ҳамкасбим билан суҳбатлашиб қолдик.

— Сиз қаердансиз? — сўради у.

— Тошкентдан! — дедим. Тошкент номи ўзимга ҳам жарангдор эшитилиб кетди. Шу чоғ поляк дўстим кўзлари жилваланди. Юзида самимият пайдо бўлди.

— О, Тошкентдан?! — деди ҳузур ила бош чайқаб. — Тошкент жуда чиройли шаҳар-а?

— Ҳа, жуда чиройли!— дедим ва шу чоғ онамни кўмсагандек Тошкентни соғиниб кетдим. Тошкентим билан ифтихор қилдим. Тошкентлик эканимга шукроналар айтдим.— Тошкент келинлардек гўзал,— дедим яна такрорлаб,— лекин у боболардек нуруний, боболардек улуғвор ва кўпини кўрган табарруқ шаҳар. Тошкент икки минг ёшга тўляпти!

— Ажойиб, жуда ажойиб,— деди у.— Тошкентнинг ўзи ҳам, тарихи ҳам мукаммал денг.

— Ҳа, Тошкент ўз тарихида босқинчини ҳам, дўстни ҳам кўрди. Тошкент не-не улуғ мамлакатларга карвон йўли бўлди. Бугун Тошкент қуёшли Ўзбекистоннинг пойтахти, Ватанга ҳар йили олти миллион тонна «оқ олтин», тонна-тонна пиллаю дон, меваю сабзавот, яна шоҳи-ю атлас, қоракўл терию зангори ёқилғи, тилла ва рангли металллар, хуллас минг бир хил маҳсулот топшираётган ҳур республиканинг маркази. Тошкент бугун партиямиз съездлари қарорларини тўла-тўқис бажараётган меҳнаткаш шаҳар, Тошкент бугун юз хил миллатдан иборат икки миллионли халқнинг она юрти, Тошкент бугун шоирлар юрагига ўт солган илҳом париси. Мана ёдимга келган сатрлар:

— Нимаси кўп Тошкентнинг?

— Суви, сойи, сояси...

Тошкентга ихлосманднинг

Тугамас ҳикояси.

— Нималар кўп Тошкентда?

— Ошлар, ишлар, кишилар.

Созандаю пазанда,

Ишчилар, ишбошилар.

— Нима кўрдинг, Тошкентда?

— Меваларнинг аслини,

Доим қуёш фаслини!

Поляк дўстим шеърни тинглаб, ҳавас билан жилмайди ва:

— Менинг орзум Тошкентга бориш. Тошкентни бир кўриш!— деди худди баланд чўққига интилгандек нигоҳини узоқ-узоқларга тикиб.

— Тошкентни бир кўрган одам яна кўргиси келади,— дейман қувноқлик билан.— Тошкентнинг оҳанрабоси бор!

— Оҳанрабоси!

— Ҳа, ҳа, оҳанрабоси! Бу демак, Тошкентнинг ўзига

хос қалби бор, деганим. Мана, ўзингиз ўйлаб кўринг-а. Агар оналар бошига ташвиш тушса сабр-тоқат билан бардош беради. Қадди букилса ҳам иродаси букилмайди. Менинг Тошкентим ҳам шундай. Тарихдан сўзлаб ўтирмай, 1966 йилги zilzila ҳақида эшитгансиз-а?

— Ҳа, албатта!

— Ўшанда Тошкент қанча талофат кўрди, қанча одам уй-жойсиз қолди. Лекин Тошкент шоша-пиша бошпаналар қуриб қўя қолмади. Узоқни кўзлаб, оналарга хос доволик, саришталик билан иш тутди. Ўзбекистон партия ташкилоти раҳбарларининг тадбиркорлиги, КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг ғамхўрлиги ана ўшанда, айниқса, билинди.

Сиз агар Тошкентга борсангиз, шаҳримизга кўрк бериб турган «Халқлар дўстлиги» саройини кўринг. Бу кошона муҳташамлиги, улуғворлиги жиҳатидан Москвадаги Съездлар саройидан қолишмайди. Сиз Тошкентга борсангиз, Санъат саройини, Ленин Марказий музейининг Тошкент филиалини, Рассомларнинг кўргазма залини, Халқлар дўстлиги ва санъат музейларини, Тошкент метросини, Кино уйини, «Москва» ва «Ўзбекистон» меҳмонхоналарини. минглаб тураржой биноларини кўринг. Шаҳар қурилишида халқимизнинг миллий меъморчилик санъати билан замонавий архитектура услуби шунчалар уйғунлашиб кетганки, қойил қоласиз.

Сиз Тошкентга борсангиз, шаҳрим кишиларининг бегубор, шод чеҳрасига, дид ва зеболик билан кийимишларига эътибор беринг. Сиз Тошкентга борсангиз, истироҳат боғларида, кенг хиёбонлар ва оплоқ фонтанлар атрофида сайр этинг. «Мовий гумбазлар» чойхонасида палов еб, бир пиёла кўк чой ичинг. Сиз Тошкентга борсангиз, худди эртақлардаги очил дастурхондек барча ноз-неъматлар муҳайё бўлган Тошкент бозорларини бир айланинг. Хандон пистаю бодом, кишмишу новвот, олмаю анор, ширмой ношлару ҳолвалар, қаймоғу папмаклар, истаганингизни топасиз. Фақат бугун эмас, Тошкент бозорлари қадим-қадимдан сероб бўлиб келган. Тошкент хунармандалари, Тошкент пазандалари, Тошкент ширинпазлари минг хил асбоб-анжому рўзгор буюмларини, минг бир хил ноз-неъматларни тайёрлаб, бозорга олиб чиққанлар. Тарихий маълумотларга кўра, шаҳар бозорларидаги юзлаб дўконларда араванинг гупчагидан тортиб, сандиқ-қутигача, маҳси-кавушдан тортиб, рўмол, пўстин, мис баркашгача — ҳамма нарса бўлган. Тошкент дурадгорлари, ошпазлар, қандолатчилари, жувозкаш ва нонвойлари санъатига

ҳатто хонлару беклар, чет эллардан келган савдогарлар ҳам тасаннолар айтганлар. Ҳа, тошкентликлар училишудли, қўли ширин, нозиктаъб халқ. Тошкент аёллари меҳмон олдига бир кунда қирқ хил таом пишириб қўя олади. Тошкент аёллари чевар, лочин, сўзамол бўлади. Тошкент аёллари ҳовлисидаги бир дарча ерга ҳам турфа гуллар, райҳон, жамбилу кашничлар, ўсмалар экиб, яшнатиб қўядилар.

Сиз Тошкентга борсангиз, истаган хонадонингизга киринг, мезбонлар сизни ўз ака-укасидай, фарзандидай, қўллари кўксига, самимий кутиб олиб, уйлариининг тўрига таклиф қиладилар. Шоҳи кўрпачага ўтқазиб, сийлайдилар.

Сиз Тошкентга борсангиз, раққосаю кўшиқчиларимиз санъатини кўринг. «Ҳамза» театрида Шекспир ва Софокл асарларини томоша қилинг. Ўшанда СССР халқ артистлари Сора Эпонтўраева ва Шукур Бурҳоновлар маҳоратига таҳсинлар айтасиз. Улар Тошкентда яшаб, ижод қиладилар.

Сиз Тошкентга борсангиз, машҳур шоира Зулфияхонимнинг олмалари шигил, ўрик-гилослари тўкин боғига бир қўниб ўтинг. Унинг дилбар шеърларидан тингланг. У Тошкентда яшаб, ижод қилади. Лекин уни жаҳон биледи. У жаҳонни кезган жаҳонгашта шоира.

Сиз Тошкентга борсангиз, тўқимачилик комбинатида газлама тўқиётган, қўли гул чевар қизларни бир кўринг. Ё бадий буюмлар фабрикасида чаман гулли дўппиларни, палак, сўзаналар тикаётган лобар аёллар билан таппинг. Қай бирини айтай сизга, барибир ҳаммасини кўриб улгурмайсиз-да!

Сизни балки Тошкент олимларининг зукколиги қизиқтирар. Улар гелиоэнергетика, табиий бирикмалар химияси, ирригация, физика, математика, шарқшунослик, археология проблемалари бўйича сизнинг мамлакатингиз олимлари билан, ГДР, АҚШ, Чехословакия, Ҳиндистон, Афғонистон ва бошқа мамлакатлар олимлари билан ҳамкорлик қилмоқдалар. Олий мактаблар учун ўзбек тилида биринчи математика дарслигини яратган олим Т. Н. Қори-Нийезий ҳам Тошкентда яшаган. Олтин хазиналарини тадқиқ этган олим Ҳабиб Абдуллаев ҳам Тошкентда яшаган. Ўзбек тилида биринчи химия китобларини ёзган профессор Зарифа Саидносирова ҳам Тошкентда яшайди. Тезпишар, серҳосил пахта навларини яратаётган олимлар ҳам Тошкентда яшайдилар. Тошкент нашриётларида чиққан китобларни жаҳоннинг 97 мамлакати сотиб ол-

моқда. Тошкент чинни заводнинг сервизлари, пиёла-чойнаклари халқаро ярмаркаларда олтин медалларга сазовор бўлмоқда. Тўрт миллиондан зиёд китобхонни тақлиф эта оладиган Алишер Навоий номли кутубхона ҳақида сўзлайми, ҳар қирқ минутда битта пахта териш комбайни ишлаб чиқараётган «Ташсельмаш» заводи ҳақидами, жуда кўп мамлакатларни трактор билан таъминлаётган Тошкент трактор заводи ҳақидами ё Тошкент станоклари, Тошкент биллури, Тошкент самолётлари, Тошкент шағи ҳақидами?! Хаяжондан ҳаммасини бир-ма-бир эслашим қийин. Тошкент, тошкентликларим менинг ана шунақа!

Сизни қадимий Бухоро, Самарқанд, Хивага олиб борадиган, Фарғонаю Андижон боғларига, Сирдарё, Жиззах пахтазорларига чорлайдиган йўл ҳам Тошкентдан бошланади...

Тошкент — қалбим, дедим. Бу буюк қалб ҳароратини Улуғ Ватан уруши йиллари миллионлаб кишилар юракдан ҳис этган эдилар. Тошкент меҳрибон шаҳар, она шаҳар деган ном олди ўшанда. Тошкентга келтирилган 200 минг етим гўдак иссиқ бошпана, нон-ошгина эмас, меҳр-муҳаббат кўрдилар, самимий оқибат, юпанч топдилар. Ўшанда бир эмас, 16 гўдакни иссиқ бағрига олиб, пешонасини силаган, боқиб-тарбиялаган Шомаҳмудовлар оиласи ҳам Тошкентда яшар эди. Оддий темирчи Шоаҳмад ака Шомаҳмудов зилзила бўлганида ҳам инсоний ҳимматини изҳор этди. У шаҳар кезиб, бошпанасидан ажралган одамларни иложи борича ўз уйига олиб келди. Бу олижаноб инсон ва унинг кўп миллатли оиласи шарафига Тошкентда ҳайкал ўрнатилди. Бу ҳайкал тошкентликларимнинг маънавий қалби, фазилати ҳақидаги жангдор қўшиқдир.

Ўша Улуғ Ватан уруши йиллари Тошкент ўн минглаб ярадор жангчиларни даволаб сафга қайтарадиган шифохонага айланди. Ўшанда Тошкент уруш кетаётган шаҳарлардан келган ажойиб ёзувчи, санъаткорларни сақлаб қололган ҳимоя шаҳрига, тинч, бағри кенг гўшага айланди. Ўшанда оташин шоир Ҳамид Олимжон: «Мен Тошкент сизлар учун урушнинг охирини кутиш зали эмас, балки бутун умр эсда қоладиган қадрдон уйингиз бўлишини истайман», деган эди ва ўзи ҳар бир меҳмоннинг қалбига йўл топиш ва ижод қилишлари учун имконият яратиб беришда донолик билан иш тутди. Москва ва Ленинград, Украина ва Белоруссия ёзувчилари, олимлари Тошкент алломалари Гафур Ғулом, Ҳамид Олимжон,

Ойбек, Шайхзодалар билан ака-укадек бўлиб кетдилар. Уларнинг ижодий ҳамкорлиги рус ва ўзбек, украин ва белорус адабиёти, санъати ривожига катта ҳисса қўшди. Москвалик олим ва ёзувчи А. И. Дейч «Ўзбекистон қалби» деган китоб яратиб, ўзбек алломаларини улуғлади. «Ойбек мени ўзимга нотаниш дунёга — Ўрта Осиёнинг уйғониш даврини ўрганишга жалб этди,— деб ёзади А. И. Дейч,— юрагимда Навоий «Хамса»сини яратган пайтда яшаб ижод этган шоир ва олимларга муҳаббат уйғонди».

Қўйинг-чи, Тошкент уруш йиллари ҳамма-ҳаммага оналик меҳрини улашди.

Дўстим, сиз «Тошкент руҳи» ҳақида эшитгансиз. Шундай бўлса ҳам мен «Тошкент руҳи» ҳақида ифтихор билан сўзлагим келади. Бу — дилимда тошган она юрт ифтихори-да!

— Майли, сўзланг.

— Бундан йигирма беш йил аввал Тошкентда Осиё ва Африка мамлакатлари адибларининг Биринчи конференцияси бўлганини биласиз. Бу икки қитъа ёзувчиларини Тошкент руҳи бирлаштирди. Улар бахт, озод ҳаёт, тенглик учун курашда бирга бўлишга Тошкентда қўлни-қўлга бердилар. Ўша-ўша Тошкент руҳи анъана бўлиб қолди. Қанча-қанча халқаро анжуманлар Тошкент руҳида ўтди. Тошкентга келган минг-минг миллат вакиллари дилини чароғон қилди. Юрагига ўт солди. Улар ўз ватанларига Тошкент шаҳридан баҳра олиб, Тошкентдан ўрганиб, Тошкент чиройидан завқ-шавққа тўлиб, қанотланиб бордилар.

Ҳиндистон ва Покистон ўртасидаги урушга яқин ясаган Тошкент Декларацияси! Ҳинд халқи Тошкентни унутмайди, ўша тарихий декларация учун, қадим даврлардаёқ Ҳиндистонни Осиё ва Европа билан боғлаган буюк Ипак йўли Тошкентдан ўтгани учун Тошкентни унутмайдилар. Тошкентда ҳинд халқининг улуғ фарзанди Л. Б. Шастри хотирасига ҳайкал ўрнатилгани учун ҳам Тошкентни унутмайдилар...

Ҳаяжонли учрашувлар байрамига, санъат байрамига айланиб кетган Тошкент кинофестивали ҳақида ким билмайди, дейсиз. Уч буюк қитъа вакилларининг кинофестивали — Тошкент руҳида, яъни тинчлик, тараққиёт, халқлар озодлиги руҳида ўтяпти. Бу фестиваль санъаткорлар ва халқлар қалбини бир-бирига яқин қилиб қўймоқда. Бу фестиваль ҳамма қитъалардаги кишилар эътиборини тортиб, географияси йил сайин кенгайиб борапти.

Ҳа, Жаҳон биродарлашган шаҳарлар федерациясининг аъзоси Тшкентга ҳар йили юзлаб мамлакатлардан минглаб меҳмонлар келадилар. Турли тилларда жарангдор овоз билан «Салом, Тошкент» дея тупроғига дадил қадам қўядилар. Тошкент уларни қучоғини кенг ёзиб, худди онадек самимий табассум билан, гул билан кутиб олади. Бизда «Меҳмон отангдан улуғ» деган кўнглимизга, хоҳишимизга мос ажойиб нақл бор!..

Доҳиймиз В. И. Ленин 1918 йил 23 июлда Туркистон Халқ Комиссарлари Совети раисига телефон қилиб, «Тошкент ва Туркистон ўлкасининг сиёсий ва иқтисодий аҳволи тўғрисида хабар қилинг. Мунтазам равишда Москвага Халқ Комиссарлари Советига информация бериб турмоқ зарур», деб тайинлаган эди.

Қаранг-а, улуғ Ленин Октябрь революциясининг биринчи йилларидаёқ Тошкент ҳақида қайғурган, Тошкент Давлат университети таъсис этиш ҳақидаги декретга имзо чекиб, шаҳримизга фан поездини жўнатган. Ленин бугун ёшлик шаҳрини, баркамол, улуғвор Тошкентни кўрса эди...

Доҳиймиз барҳаёт! Демак, у Тошкентни кўриб, Тошкентни олқишлаб турибди. У Тошкент Марказида, Қизил Майдонда қуёш томон қўл чўзиб, тошкентликларга улуғ йўл кўрсатмоқда. Шоир Мақсуд Шайхзода ёзганидек:

Улуғ Ленин чақирғига
«Лаббай!»— деди Тошкент энг аввал,
Октябрнинг нур-ёруғига
Деразасин очиб у маҳал,

Осиёда биринчи бўлиб,
Еқиб қўйди Шўро чироғин.
Қадоқ қўллар журъатга тўлиб
Маҳкам тутди Давлат байроғин.

Хуллас, гаплар шундай, дўстим! Минг бор эшитгандан, бир марта кўрган яхши, дейдилар, Тошкентга — Саломободга келинг! Она шаҳрим қутлуғ тўйда яшариб, гулга, нурга, шон-шарафга тўлиб, қуёшдай чарақлаб турибди.

ТОШКЕНТИМ

Бу оламда мозийлардан қолмиш кентлар кўп,
Соннинг йиллар нарёғида топган таваллуд.
Довруқлари, шуҳратлари, савлатлари хўб,
Ҳарбу зарбда улар зафар топмиш беҳудуд.
Сен уларга бўйлашгудек қадимий Шошсан,
Манглайингда минг йилларнинг излари қат-қат.
Аммо сенинг дафтарингни бирма-бир очсам,
Фазилату эзгуликни кўрурман фақат.
«Тошкент», дея атаса-да сени боболар
Тош кўксингга оловли қалб этилмиш ато.
Даъват этсанг барҳам топар қирғин, ваболар,
Қиндан чиққан қилич чопмас қурбонин ҳатто!
Тошкент руҳи деб аталмиш ҳаётбахш нафас
Эсиб, не-не иқлимларда чақнади кўзлар.
Хитоб қилдинг:

— Ғанимлигу хунрезликлар бас!
Даъватингдан эриб битди не-не тоғ, музлар!
Ғолиб келиб иблисона қутқулар бирдан
Ҳарбу зарбга киришганда ҳинд ила урду.
Сен Шарқона донишлик-ла бўлдингу ҳакам,
Ақлу зако тантанасин бор жаҳон кўрди!
Шошим, сенга маҳдудларча эмасман мафтун,
Мен қорани қора дерман, оқни эса оқ.
Ғапим шуки, етти иқлим тўлланиб бутун
Меҳр деган фандан сендан олсинлар сабоқ.
Жангу жадал йилларини ким унутарди,
Чорак олам тўлиб кетди етим — сағирга.
Аламдийда инсонларнинг аритиб дардин
Она каби «фарзандим» деб олдинг бағирга!
Жўнгина бир темирчининг хонадонида
Эшитилди ўн тўрт тилда «чуғур-чуғур»лар.
Ҳар бирини ортиқ кўрдинг ҳатто жонингдан,
Байналминал асли мана бундоқ йўғрилар!
Сен собиту мардонасан тарих олдида,
Бесавоб кун ўткармадинг, олганинг — таҳсин.

Аммо бир «оҳ» деганингда олтмиш олтида,
Бутун ўлка оғирингга тутди елкасин!
Тиниб битди zilзилалар чангу тўзони,
Пурҳаяжон, шодон кунлар топмишлар қарор.
Қошоналар саф-саф бўлиб турар пурвиқор
Бу кун бошга телпак қилиб кийиб фазони,
Бир даҳангда эсса агар Киев нафаси,
Бир даҳангда Болтиқ бўйи уфуриб турар.
Атрофингда дўст кулгуси, дўстларнинг саси,
Шундан қонинг томирингда кўпириб турар!
Яшвайвергил эй, алп шаҳрим, эй муаззам Шош,
Ўзда жамлаб буюк Шарқнинг тафаккурини,
Осмонингдан минг-минг йиллар нур тўкиб қуёш,
Сенда абад кўриб турсин дунё умрини!

Фарғона шаҳри

ТОШКЕНТ МАДҲИ

Бош шаҳар, пойтахт шаҳар,
мен сенга тасвир изладим.
Айланиб, кўп манзара,
бир қанча тақдир изладим.
Мен тўқисроқ тасвирингни тошмагандан
қийналиб,
Ҳар киши,
Ҳар кўчадан
оламга тенг сир изладим.
Кўчаларда чарх уриб,
Офтоб симирдим, шу сабаб,
Кўчаларда гоҳи қор,
гоҳида ёмғир изладим.
Бир куни умрим ўтиб, тасвир топилгай,
шубҳа йўқ,
Шунда дерманки, сени —
Мен бошдан-охир изладим...

ТОВУШЛАР

(Қўшиқ)

Ўт-ҳарорат олганча ёздан,
Сайрагандек боғларда қушлар —
Тошкент, десам, янграр бехосдан
Қулоғимда минглаб товушлар.

Уни худди бўлишгандек тенг,
Борлиқ берар менга акс-садо.
«Тошкент, Тошкент,
Тошкентим, Тошкент...»

Жаранглайди наздимда дунё.
Мен бу ҳолга излайман мазмун,

Тикиламан теграмга ҳайрон.
Бўлса ҳам ер Тошкент биз учун,
У, аҳтимол, дунёда осмон...

АЛИШЕР НАВОИЙ ҲАЁТИ

Неларни кўрмади дунёда бу бош,
У — тарих — бағридан юзиб ўтган Ер...
Алишер — шеърият мулкида қуёш,
Шу ҳақда ўйлади бир кун Алишер.
Ўша кун, юртига олис сафардан
Қайтарди Бойқаро — подшоҳи олам.
Халқ пешвоз чиққанди вақти саҳардан,
Шоҳни қаршилашга чиққанди у ҳам.
Йўлда борар экан эгиб бошини,
Гўёки боладек мункайиб отда —
Унутиб қўйганча кекса ёшини,
Бехосдан жилмайди боладек содда.
Нечундир эслади: қайда, деб, оллоҳ,
Болаликда излаб илоҳий ҳолат —
Кириб тушларига адолатли шоҳ,
Кутганди дунёда чексиз адолат.
Орадан кўп ўтмай, Ҳусайн Бойқаро —
Болаликдан дўсти, эгалларкан тахт.
Бахтини топгандек бутун фуқаро,
Унинг порлаганди кўзларида бахт.
У ҳали билмасди, тушиб қийноққа,
Худди дор остида тургандек Мансур —
Бир умр

Бойқаро истаган ёққа
Бутун халқ судралиб боришга мажбур.
Улғайди.

Еш ўтди.

Бойқародан,

сўнг

Хаёлий шоҳлардан кутди одиллик.
Ҳаётда, мос келмай тушларига ўнг,
У кўрди тенгсизлик, зулм, қотиллик...
Йўлда борар экан эгиб бошини,
Гўёки боладек мункайиб отда —
Унутиб қўйганча кекса ёшини,
Бехосдан жилмайди боладек содда.
«Эй, сен,

юрт оғзига
қараган одам,

Наҳотки, амалда бўлсанг шунча гўл.
Ахир, бош устида подшо турган дам
Қайдан топиларди адолатга йўл.
Одил бўлолмади дўстинг Бойқаро,
Эҳтимол, ҳеч бир шоҳ ундай бўлмайди.
Дрим кулфат чекар шўрлик фуқаро,
Шуниси яхшики, фақат ўлмайди.
Сен кутиб дунёда адолатли шоҳ,
Сени умр бўйи алдапти хаёл,
Қаерда ҳақиқат, қаерда оллоҳ? —
Бу инсон ечмаган азалий савол.
Дунёнинг устун жафокаш улус,
Илдам босаверар, бағрида яра.
Гарчи шоҳлар билан бўлдинг нону туз,
Шоҳларни қўя қол, ўшанга қара...»
У қомат тиклади йигитдек чақин,
Кейин, зирқиради бирдан устухон.
У энди ҳис этди: сўнгги дам яқин,
Товондан бўғзига суринамоқда жон.
У энди ҳис этди: қораймоқда қош,
Манглайин қошлади реза-реза тер...
Неларни кўрмади дунёда бу бош.
У — тарих бағридан юзиб ўтган Ер...

ҚАДАҲ

Қалбим қадаҳ,
Тугаганда май,
Яна қайтиб май билан тўлди.
Иложим йўқ — сени сипқармай,
У қалбимда.
Меники бўлди.
Мен маст бўлиб юрипман кўпдан,
Қадаҳ тўлиб
 май билан такрор.
Қуёш тушгаъ қалбимга кўкдан,
Енсин учун
Қалбимдаги қор.
Ёмон дерлар бўлмоқликни маст,
Сақлан эмиш майнинг қасдидан.
Бу гап чиққан, кимки майпараст —
Бўлган эмас

ишқнинг дастидан.

Мен ичаман, қадаҳим синиб
Бўлгунича

тамоман чил-чил.

Мен биламан:

Ҳаёт қисиниб

Турганларга май бермас. Бахил.

Қалбим қадаҳ.

Тугаганда май,

Яна қайтиб май билан тўлди.

Иложим йўқ — уни сиқармай.

У қалбимда.

Меники бўлди.

Мен маст бўлиб, бундан ҳеч қачон

Ҳаётимда

қилмаганман ор.

Ҳушёрлардан кўпроқ

Бу замон —

Ҳис этаман ўзимни ҳушёр...

ТОШКЕНТГА

Эй қадим Туроннинг валломат шаҳри,
Икки минг ёшингни қутлайман бугун.
Сен ҳар бир ўзбекнинг гурури, фаҳри
Ҳам нузли умиди бўлганинг учун.

Сен ҳар бир ўзбекнинг қалбида борсан,
Отаси, онаси, фарзанди каби.
Деҳқон интилгандай қишда баҳорга,
Сен билан боғлиқдир эзгу матлаби.

Сенга интилади гоҳ тушларида
Парвоз қилганлар ҳам, қилмаганлар ҳам.
Сенга интилади турмушларида
Роҳат кўрганлар ҳам, кўрмаганлар ҳам.

Хаёл ё амалда сенга интилар,
Қалбан юксалади интилган сари.
Сени энг муқаддас манзил деб билар,
Денгизга оқувчи дарё сингари.

Халқ ақлу закосин гули бундадир,
Бундадир истиқбол муҳандислари.
Ҳамма нарса аён, ҳамма нарса сир,
Бунда ранг-барангдир қувонч туслари.

Тошкент яшамоқда халққа интилиб,
Халқим ўз бахтини кўргандай унда.
Ўтмиш сабоқларини мухтасар қилиб,
Эртани ўйлайди Марказком бунда.

АССАЛОМ, КЕЛАЖАК!

Бизга элчи қилиб янги йилларни:
Ўзинг орқасидан келаётирсан.

Ишончга тўлдириб ташна дилларни
Умидлар уфқида кулаётирсан.
Ҳар тонг сени излаб чиқаман йўлга,
Ҳар тонг ҳис қиламан яқинлигингни.
Сени кутаётир бутун бир ўлка,
Ўзи бунёд этиб ёрқинлигингни.

Сенинг висолингга тезроқ етай деб,
Янги уйлар қурар бинокор бунда.
Аскар йигит кеча хизматдан қайтиб,
Сени кутган каби ёр кутар бунда.

Мақтабга қатнаган ҳар бир йигит, қиз,
Сенга интилади зору интизор.
Баъзан қучоғингда ўзин этиб ҳис,
Сен сабаб тунларни ўтказар бедор.
Сенинг ишқинг билан гўзалдир дунё,
Сенинг ишқинг берар инсонга хаёл.
Хаёлдай гўзалсан, рангин, сермаъно,
Сен комил давронсан, азиз истиқбол.
Дунё карвонсарой,
Аммо бўш турмас,
Келиб-кетаверар инсон пешма-пеш.
Бекор ташвиш чекмас, бекор югурмас,
Сени ўйламасдан яшай олмас ҳеч.

Биз сени кутамиз, қўлда яратиб,
Излаб келарингга қилмаймиз гумон.
Шубҳасиз келасан довруғ таратиб,
Ўртага понадай киролмас ҳижрон.
Порлоқ умидларнинг рўёби бўлиб,
Пахтакор ўлкамга тезроқ кела қол.
Биз кутиб олайлик қувончга тўлиб:
«Салом, келажак, деб, салом, истиқбол!»

ТУНГИ ҚИЧҚИРИҚ

«Ёрдам беринг, ёрдам», қичқирди кимдир,
Мен уйғониб кетдим бу қичқирикдан.
Майин шамол елар,
Тинибди ёмғир,
Кўча бўм-бўш эди манзарга чиқсам.
Сукунат бағрида мудрарди шаҳар,
Соат ишлар эди қўлимда «чиқ-чиқ».

Шу дам бир кулфатдан бергандай хабар
 Яна такрорланди ўша қичқирқиқ.
 «Ёрдам беринг, ёрдам»,
 Мен ҳушёр тортиб,
 Атрофга қарайман, қайдан бу нидо?
 Мен қайдан келганин билолмай туриб,
 Дафъатаи тинади ташвишли садо.
 Ёрдан келмоқдами ёки осмондан,
 Қаердан келмоқда, қичқирмоқда ким?
 Нола қилмоқдами биров армонда,
 Ёки қичқирмоқда ўзимнинг қалбим?
 Шунда титраб кетди бирдан вужудим,
 «Инсоф бергин», дедим инсон аҳлига.
 Ким бедор, ким ухлар — гафлатдадир ким,
 Барибир кўнглида бордир таҳлика.
 «Ёрдам беринг», дейди кимдир бехосдан,
 Билмайман бу фарёд кимнинг розидир.
 Балки бу, одамлар, сизларни ўйлаб
 Ҳасрат чеккан замин илтижосидир.
 Мен ҳам ҳар кун тинглаб радиоларни,
 Ҳар эрта газета варақлаб туриб.
 «Қирғин қуроллари» деган хабарни,
 Унинг оқибатин хаёлан кўриб —
 Қичқиргим келади: «Ёрдам беринг! — деб,
 «Ишга солингиз», деб барча имконни,
 Токи жаҳл билан ерни портлатиб,
 Чилпарчин қилмайлик жумла жаҳонни».
 «Ёрдам беринг, ёрдам», қичқирар кимдир...

МЕНГА БУНДАЙ ҚАРАМА, ДЎСТИМ!

Мен кимларнинг йўлини тўсдим,
 Сабабсиз оғритдим кимнинг дилини?
 Менга бундай қарама, дўстим,
 Булбул билар булбул тилини.
 Гар бошингга маломат тушса,
 Озор чекса биров дардингдан,
 Биров кўмак пайига тушса,
 Гап чуватар биров ортингдан.
 Дўстим, билсанг, қанотингман мен,
 Қайирмагин ўз қанотингни.
 Мен ўзингман, ҳаётингман мен,
 Ҳанимат бил ўз ҳаётингни.
 Юрагингга шубҳа солди ким?

Ҳасрат қўшди ким қувончингга?
Мен ҳаётда ишончинг эдим,
Ўт қўйдингни ўз ишончингга.
Менга бундай қарама, дўстим!

ҲАР КУНИ

Ҳар куни тонг билан чиқаман йўлга,
Бугун бир янгилик юз беради, деб
Умидим ниҳоли кириб ҳосилга,
Умримни шарафга тўлдиради, деб.

Дунёда ҳар куни қанча ўзгариш,
Қанча ҳодисалар юз берар, аммо,
Ўрганиб кетганмиз парво қилмай ҳеч,
Яшаймиз, кундалик ташвишлар аро.

Дунёни ўйлаймиз, баъзан куйиниб,
Рўзгор бахтин дунё тинчига боғлаб,
Гоҳ фитна-фасодлар лойқаси тиниб,
Гоҳ қўрқув, таҳлика кўнгилни доғлаб.

Ҳеч ким ғам емайди ўз жони учун,
Гарчи сабил эмас ҳеч кимнинг жони.
Ўйлар бола-чақа, юрти тинчлигин,
Демакки, ўйлайди бутун дунёни.

Мен ҳам шу ўй билан.
Қаламим қўлда,
Ғанимат дамлардан бир иқбол кутиб.
Ҳар куни тонг билан чиқаман йўлга,
Бугун бир янгилик юз беради деб.

ТОШ

Иссиқда қовжираб,
совуқда тўнғиб,
суякдай оқариб
аचчиқ шамолда,
тўё бешикастдай
абадий,
ўлмас,
ётар ёмғирлардан тарошланганча.
Лекин разм солиб қарсанг, унда
тўрлаган қовундай ажинлар — излар
бутун вужудини эгаллаб олган
чумоли изидай бетартиб дарзлар.

У сақлар ёдида қор салқинини,
баҳор ёмғирининг намхуш ҳидини,
саратон қуёшин яллиғини ҳам.
Йиллар азобига бардош берган тош
ҳаммаёғи чандиқ
кекса жангчидай,
мендай жонсаракка
сабоқ беради
ўлимни ўйламай
мағрур яшашдан.

АРЧА

Абадий баҳслашиб табиат билан
ўсар тошлар аро хотиржам, мағрур,
Қўрқмас у чўққида ёлғизлигидан
ва қуёш сочса ҳам совуққина нур.

Бўш келмас болталар зарбига, алҳол,
темирдай жаранглар арра тишидан,

шундайин дахлсиз, мовий чўғ мисол
яшар у дунёнинг ёзу қишида.

У тонгни биринчи кутишдан мамнун,
ўсар шу имкондан ором, қут олиб...
Аммо тик ҳолида ўлармиш бир кун
арча ўз ичидан ўзи ўт олиб.

БУЛОҚ

Қийналсам,
ё босса ногаҳонда ғам,
келаман шу қирга,
мана шу тоққа
ва кўзим тушади биқирлаб турган
кўзгудай бегубор,
тиниқ булоққа.

Ичаман, тишларим зирқирар, ногоҳ
вужуд-вужудимда роҳат ёйилар,
Шунда тақдиримдан шикоят қилмоқ
мижғов ва бачкана ишдай туюлар.

Тақир тошлоқлардан,
қайноқ тошлардан
сакраб, адирлардан қуйи чопади,
мавжлари ёйилиб, сўна бошларкан,
зумрад бир водийнинг пойин ўпади.

Биллур жон мисоли жаранглар бетин,
турли ғашликлардан аритиб дилим.
Тинглайман чулдироқ сув сасин мафтун,
лол қолиб мангулик олдида тилим.

ЯШАШ УЧУН БЕРИЛГАН ВАҚТ

Ховлиқма, юрагим, бекордан-бекор,
Айт, қайси ютуғим
шод этгай сени?
Бир кун ийқитгай ҳорғинлик эмас,

Битмай, чала ётган ишларим мени.
Дуч келган ҳар қандай ожиз бир шамол
ногоҳ ташлар экан кўнглимга соя,
туюлар кунларим кетгандай увол,
туюлар умрим ҳам ўтгандай зое.
Мабодо қозонсам муваффақият,
Меҳнатим кетмаса беҳуда агар,
яшаш учун менга берилган фурсат
жуда ҳам, жуда ҳам сўнгсиз туюлар.
Ўтган кунларимиз бўлиб қолади
умримиз йўлида ола қозиклар,
ҳа, дарров кўнглимиз тўлиб қолади
мабодо қўл берса бизларга зафар.
Юксалмоқ маҳолдир — хотиржамликдан
заррача бўлса ҳам дилимизда гар,
юксалмоқ маҳолдир — совиган ўтдан
кўнглимиз бутунлай тўқ бўлса агар.
Шунда уйимизга кирар суқулиб
сохта дўст сингари ёлгон ва алдоқ,
юрак зилзиласи эса бизларни
солар ҳаяжонга тобора камроқ.
Ва лекин биз бўлсак ҳаётимизни
то яна қайтадан бошлашга қодир,
лоқайдлик тамгаси эзолмас бизни,
бўлмас умримизда даҳшатлар содир.

ЯХШИЛИК ҲАҚИДА

Яхши бўлмоқ ўйи кимнингдир дилин
туну кун ёқади — шу умр нақши!
У яхши бўлмоқнинг излар юз йўлин,
лекин у бир умр бўлолмас яхши.
Бошқа бир одам-чи, яхши билади,
яхшилик жилгаси тўсилган жойни.
Билади, лекин у бахил бўлади —
қизғанар ўзгандан кўкдаги ойни.
Яхшилик қилолмас учинчи бир зот,
истамас, ё келмас қўлидан ҳам, ё...
кўрсичқон мисоли тўплар у бисот,
инсонга, инсоний ҳисга бепарво.
Яхшилар ҳеч қачон ўйламайдилар
яхшилик қилмоқни кимга ва қандай?
Ўйламай яхшилик қилади улар,
кейин суюнарлар олтин топгандай...

* * *

Минг пардоз остига яширмоқчи бўл,
минг кўрсат ўзингни мунис, бокира,
бари бир оҳ каби юзга уради,
бир кун муҳаббатдан қолган хотира.

У ярим кечада уйқунгни бузиб,
сени лоқайдликдан этади халос,
у сени қийнайди, лекин у энди
ёмон тушлар бўлиб келмайди, холос.

У то ўлгунингча сен учун виждон,
имон ва дард эрур... имловчи юлдуз..
шу боис ҳар лаҳза хаёлинг вайрон,
сепасан юрагинг ярасига туз.

Барча қиёфалар ўчар ёдингдан,
тортади дўстларинг юзи ҳам хира,
лекин дарё бўлиб оқар кўнглингда
ўша муҳаббатдан қолган хотира.

Москва шағри

ГОГОЛЬ ХИЁБОНИДАГИ ЧИНОР

Унга ҳар куни хат келарди. Хатлар тумор шаклида бўлиб, оч бинафша ранг қаламда ёзилган бўларди. Жуда майда, устига-устига бу хира ёзувларнинг ўқилиши қийин, қаттиқроқ тикилсанг ҳам ўчиб кетадигандай туюларди. Светлана устидан сиёҳ юргизмоқчи бўлди. Бу осон иш эмас эди. Лекин Света бундан зарра зерикмасди. Чунки бу хатларни унга — Светланага Марк ёзган эди-да.

Марк, Илюша, Виктор, Галялар давраси адабиёт тўғаридаги қатнашчилари ичида ёши улуғ, обрўси баланд генейлар эди. Бошқаларнинг ижоди улар олдида сел бўлиб сайраётган булбул ёнида туриб чийиллаётган жўжаларга ўхшаб кетарди. Улар ҳикматли сўзлар қўшиб дид билан шундай суҳбатлашар эдиларки, нафасингни ютиб, эпитиб, роҳатланишдан ўзга чора қолмасди.

Урушнинг учинчи йили борар, ёши каттароқлар чақриқ қоғози кутиб юришарди. «Менсиз тамом қиладиганга ўхшайдилар», деб ҳайқирарди Виктор. «Бизга ҳам қолади», дерди Илья оҳиста.

Одатдагидай якшанба куни тўпланишди, лекин у келмади. Биринчи бўлиб Марк ҳарбий хизматга чақирилган эди.

Икки ҳафтадан сўнг Илюша бир хат кўрсатди. Сўраганларга ёзиб олиш учун ғалатиноқ адресни берди. «Ашхобод. Харьков ҳарбий медицина билим юрти». Уруш даврида шунақа кутилмаган ҳодисалар ҳам учраб турарди...

Светлана шартта хат ёзиб жўнатди. Марк қанчалик гапга чечан, билимдон бўлса ҳам, одам-да, демак, у ҳам зерикади.

Тез орада Маркдан жавоб келди. Дўстларидан кам ва қуруққина хат ёзганлари учун гинахонлик қилиб, ҳаргапда учтадан ўхшатишни тиркаб ҳаяжонланиб ёзибди. «Света, сенинг хатларинг бўлакча. Баландпарвоз гап

деб ўйлама, сенинг хатларинг шуъла сочиб туради». Яна хатида чанг-тупроқ, япасқи Ашхобод шахри тўғрисида ҳам сўзлаганди. «Бу ернинг ҳаддан ташқари иссиғига чидаб бўлмайди. Машғулотлар чўлда ўтказилиб турибди».

Светлана бундай одамга ҳарбий шароитга кўникиш осонми, деб хўрсиниб қўяди. Ҳаддан ташқари саводхон, олифталик учун бобосининг кўзойнагини тақиб юрадиган, жисмоний тарбиянинг яқинига ҳам бормаган йигит у ерда жуда қийналган бўлса керак. Шуларни ўйлаб туриб мактубни яна ҳам дадиллик, меҳр билан ёза бошлаганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Шундай қилиб алоқа боғланиб кетди.

Кўн ўтмай хат ёзиш, хат олиш одатга, эҳтиёжга айланиб қолди. Светлана погонлари елкасига катталиқ қилиб турган, ранги ўча бошлаган гимнастёркада, бошига кенг панама кийган озгин Маркни хаёлан тасаввур қиларди. Оғир, улкан этик кийган оёқларини баланд-баланд кўтариб сафда одим ташлаб боради. Саф ортида эса кулранг тусли, қўтир эшакча йўргалаб эргашади. Юра-юра, тез-орада мовий тоққа етиб борамиз, юзларимизга салқин шабада урилади.

Маркнинг бутун ҳаёти Света ҳаётининг ҳам бир бўлагига айланиб бораётгандай эди.

Аммо икир-чикирлари, ташвишлари билан Светлана-нинг ўз ҳаёти ҳам бор эди. Мактаб уч сменада ишлар, дарслар чироқ ёқиб ўтиларди, шунда кўпинча парталар ўқитувчи столи яқинига суриларди. Танк колоннаси қуриш учун пул тўплашар, госпиталларда навбатчилик қилишарди. Ўтган куни эса тўртинчи дарсдан кейин уйга бориб, иш кийимини кийиб, овқатларингизни олиб келинглари, тунда Салор ГЭС қурилишида сўнгги ҳал қилувчи иш бўлади, деб эълон қилишди.

Марк кўпроқ ёзинглар деб талаб қиларди. Ўзи ҳақида ёзаркан: «Фронтга ошиқяпман. Биласанми, бизни эвакуация қилишганда эшелон Россия бўйлаб қирқ кун судралиб юрганди. Чор атрофда портлаш тупроғига ботган қайинлар, тепаси учиб кетган эманлар... Қишлоқлар... Шулар учун ўлиб кетиш сира ҳам қўрқинчли эмас, кулфат дарёсига, майли, менинг ҳам қоним қўшилиб кетса. Партизанларга фельдшер қилиб жўнатишларини сўрайман. Замбараклар ўқи ёмғири остида сени яна ҳам қаттиқроқ севаман».

Шу сўзларни ўқиганда Светлана-нинг юзлари қизариб жетди. «Яна ҳам қаттиқроқ севаман»... Худди илгаридан

севиб юргандай. Ҳеч қачон қайрилиб қарамаган, билимдон улфатлари билан қаҳқаҳа отиб юрарди.

Кунлар гоҳ учиб, гоҳ судралиб ўтарди. Энди Марк хатларида «Сенинг дўстинг, Ватаннинг офицери» тез орада бориб қолиши ҳақида, ҳаммани бирма-бир кўриб, бирма-бир ўпиб чиқмоқчилиги ҳақида ёзарди.

Светлана уни интизор бўлиб кутарди, у бўлса тоғдан келган қордай қутилмаганда пайдо бўлди.

Уруш бошидаёқ командирнинг хотини сифатида онасига ер беришган эди. Светлана экин-тикинларга қараб, полиздан келиб, ойнага қаради. Чанг қўнган сочлари пахмоқ бўлиб кетган, кийимлари чанг ва тердан рангини йўқотаёзган эди. Шундай паллада эшпик тақиллаб қолди. Бувиси бориб очди.

Янги кийимда, пешонасида қизил юлдуз ярқираган нотаниш ҳарбий йигит турарди. Ҳарбийчасига қўлини қаншарига қўйиб мурожаат қилди: «Медицина хизмати кичик лейтенанти... Сизнинг ихтиёрингизга келди»...

Бувиси ғоятда меҳмондўст эди. Уйда маккажўхори бўтқасидан бошқа нарса бўлмаса ҳам меҳмон кутишни яхши кўрарди.

«Фронтидан келган ўртоқ» овқатланиб бўлгунча Света ўзини тартибга келтириб ювиниб-тараниб, сочларини турмақлаб, онасининг урушдан аввал тиктирган кўйлагини кийиб олди. У кириб келганда «Сенмисан, Светка», деди-ю, қалқиб кетди. Шундай деди-ю, негадир ноқулайлик ҳис қилмади ўзида. Сўнг қўл ушлашиб, шаҳар айланишга чиқиб кетишди.

Марк ўзини енгил ва бахтиёр сезар, турли нарсалар ҳақида кулиб ва жўшиб сўзларди.

— Биласанми, Тошкентни шу қадар севиб қолганимни билмас эканман. Ҳа, бу ерда урушдан омон қолдик, паноҳ топдик. Фақат шунинг учун севиб қолдиммики? Қандай гўзал шаҳарлигини биласанми?.. Саҳроларда кўзимни юмсам, Тошкент кўз олдимга келади.

Дастлаб Пионерлар саройи томон юришди. Ахир ҳаммаси шу ердан, қадрдон тўғарақдан бошланган эди-да.

Истироҳат боғидаги эманлар оралаб югуришди. Уларнинг йўғон таналари ортига бекинишди. Қаҳ-қаҳ уриб кулишди. Дўстларини эсга олишди.

— Сен, сен меникисан,— деди Марк ғалати, титроқ овозда. Светлана уни шошириб, кўзлари ниҳоятда ақлли бронза ит ва кираверишда бошларини мағрур кўтариб турган буғу ҳайкаллари ёнидан ташқарига етаклаб чиқди.

Светлана пастак бир қаватли, ярмисигача кенг ойна-банд эшикли уйни кўрсатди:

— Менинг мактабим...

Улар бир-бирларига қарашди ва ғийқиллаб турган ўймакор дарвоза томон юзланишди. Ҳовлида бирор жон-зот кўринмас, сув крани ёнида мажнунтол шода-шода шохларини қуйи эгиб турарди. Бу ердаги эшик ҳам очиқ экан, кекса қоровул паришонхотир бўлиб қолган шекилли.

Киришди. Ичкари ғира-шира, ҳаддан ташқари сокин эди. Сукунатни уларнинг қадам товушигина бузар, оҳак ҳиди анқиб турарди. Эшикдаги ёзувларни ўқиб боришарди: «Ўқитувчилар хонаси», «Бешинчи А», «Еттинчи Б». Физкультура залининг баланд деразалари қорайиб кўри-нарди.

Марк уни шу ерда чўқигандай қилиб, шошиб, ношуд-лик билан ўпиб олди. Қиз лол бўлиб қолди, хаёлида кез-ган мавҳум туманлик қайгадир учиб кетди. Кўзларини ердан ололмай, бирор сўз ҳам айтолмай қолди. Юраги гупуллаб, эшикка югурди. Ташқарида оқшом чўккан. Атроф сокин ва тароватли эди.

Марк унинг ёнида этикларини гурсиллатиб одим таш-лаб жимгина борар эди.

Тезлик билан қоронғи туша бошлади. Фонуслар ёру-ғида хиёбоннинг ҳамма йўлакларини айланиб чиқишди. Улар Пушкин кўчасига чиқишди, Светлана шундагина оёқлари ёғочдай қотиб, қарахт бўлиб қолганини, юришга ҳоли қолмаганини ҳис қилди.

— Бирор ерда бирпас ўтирайлик...

Бир кварталдан кейин Гоголь хиёбони келади, у ҳам азиз жой. Тунги хиёбон саҳродай бўм-бўш, дарахтлар-нинг учларида шамол шовуллар, чаман очилган жўка-ларни чайқатиб асал ҳидини тарқатади. Скамейка ҳам, дарахтни эмас, минг мезанали минорани эслатувчи улкан чинор ҳам ўз ўрнида эди. Скамейкага ўтириб, суянчиғи-га суяниб, кўкка қарасанг, шох ва япроқларнинг қора тўқимаси орасидан осмондаги ойнинг кумуш шуъласи милтиллаб кўринади.

Марк қиз билан шунчалик яқин ўтирардики, Светла-на билакларининг ҳароратини сезиб турарди. Барибир орада қандайдир олис масофа бордай эди. Дафъатан бў-ғиқ овоз билан деди:

— Сен торга ўхшайсан, сал тегсам жаранглаб кетасан. Шунинг учун қўрқаман.

Қиз вужудида бир илиқ туйғу билан бирга таҳлика ҳам пайдо бўлиб, тез-тез гапира бошлади.

— Биласанми, кимдир сенинг шеъринга музика ёзибди. Болалар радиодан эшитибди. «Эҳ лочин — казаклар, отларингиз туёғидан чақнайди чақин. Казакнинг шухрату номуси шамширинг ярақлар». Қойил, бошлабсан, Марк.

— Биласанми, қизалоқ, — деди у жиддий, — биласанми, менга умрбод нима кераклигини. Бўш вақт. Армия эшелонлари гумбурайди. Уруш тамом бўлсин, ана унда... — Қўлини аста Светанинг елкасига қўйди, қўллари енгил ва меҳрибон эди.

Шамол кучайиб, чинорнинг ҳамма шохларида шитирлаш, қисирлаш бошланди. Бир чигиртка гулзордаги қурй бошлаган ўтлар орасида жон-жаҳди билан чирилларди.

Марк бошини чайқатиб, кулиб юборди.

— Ярамас! Поездларда тартиб йўқ. Тун бўйи вагон зинасида осилиб келдим. Бошим чўяндай оғир. Мени ухлагани қўйма. Сўнгги бирдан-бир кечани уйғоқ ўтказай. Хаяжонга сол мени, қизиқроқ гаплардан сўзла.

Светлана ўйлаб-ўйлаб қизиқроқ гап тополмагач, шеър ўқий бошлади. Бировнинг шеърини...

— Шундай яхши қизни қандай ташлаб кетаман? — Маркнинг қўллари қизнинг елкасидан сирғалиб тушиб, боши оҳиста унинг боши томон эгилди.

— Ухлама, Марк. Қара, қандай яхши-я. «Хаёл суриш, севиш, куйлашдан яхшироқ толе йўқ дунёда. Бепоён кенгликларда жангда қурбон бўлмоқлик». «Шонли авлод»ни Бабанова шундай куйлайди. Ухлама, Марк.

Светлана уни силкитар, уйқусини қочирмоқчи бўларди. У эса қизни шошиб қучар, қўлларидан ўпар, яна унинг елкасига бошини қўйганча ухлаб қоларди. Бу қурғур уйқуни қандай енгса бўлади?! Света нафасини ичига ютиб, унсиз йиғлади:

— Майли, ухласин...

Фронтдан «РККА ва ВМФ XXV йиллиги» плакати босилган откритка келди. Унда узундан-узун дала почтасининг рақамлари, шошилиш билан, бетартиб, узук-юлуқ сўзлар: «Ниҳоят! Энг бахтли тақдирнинг бир чеккаси менга ҳам тегиб ўтадиган бўлди. Шеърларимни эҳтиёт қилиб сақла. Мана янгилари: «Қанча йўллардан ўтиб, елкамга олиб қанча кунларни, энди ишонмасман тушларга, инсоний ирода чўққиси». Қайтиб борсам, энди уйқучи бола бўлмайман. Тўйиб-гўйиб ўпаман, тўйиб-

тўйиб суяман. Ҳозирча сафар кутмоқда. Машиналар кутиб турибди. Кўз бор экан, ҳамма нарсани кўриш керак. Мендан хавотир олма. Сенга бўлган ишонч мени ҳамма бало-офатлардан сақлайди».

Иккинчи хат икки ойдан сўнг келди. У ҳам қисқагина эди: «Мени табриклашинг мумкин. Гарчи танкка қарши артиллерия бўлими врачининг ёрдамчиси бўлсам-да, тўртта «Тигр»ни яксон қилдим. Эҳ, нималарни кўрмадим — худонинг ўзига аён. Олдинда нималар бор, ким ҳам биларди...»

Света яна битта хат олди. Бироқ у нотаниш қўл билан битилган эди:

«Ҳурматли Светлана! Узр, отангизнинг исмларини билмайман. Сизга қадрдонингиз Марк Кузнецовнинг қуролдош ўртоғи Бродули Иван мактуб йўллаяпти. Аввало чин қалбдан солдатлик саломимни қабул этгайсиз. Биз, Марк билан топпириққа бирга борга эдик. Иккимиз ҳам яраландик. Бироқ мен қутулиб кетдим. Маркнинг аҳволи оғир эди. У тирикми-йўқми, менга номаълум. Биз тенгдош, қуролдош дўстлар эдик. Мендан Марк мабодо бирор кор-ҳол юз берса, сизга албатта ёзишимни ўтиниб сўраганди. Севимли дўстимнинг илтимосини бажармоқдаман.

Хайр! Салом билан Ваня»

2000 ёшли шаҳар учун ҳам 40 йил оз муддат эмас.

Светлана Евгеньевна ўзи яшаб турган Чилонзор кўчаларидан узоқ Марказдаги қадрдон жойларга келиб туради.

Пионерлар саройига ошиқиб келаётган бўлажак актёр, жонструктор, шоирларни эгри-бугри шохли ўша бугулар илгаригидек қаршилайди. Пушкин кўчасидаги эманлар либосини ўзгартириб туради. Хлебон. Гоголь кўчасидаги баҳайбат чинор ҳамон шовуллайди. Унинг тагидаги скамейка яна кимларнидир кутади.

Хотира ва умиднинг муҳри юракда. 18 ёшида фидойи жон сатрларини ёзиб улгурган Маркнинг тириклар сафида қолиши учун наҳот шулар камлик қилса... Наҳотки, Марк кабиларнинг абадий яшашга ҳақи бўлмаса?!

ПАНОҲ

(Ҳикоя)

Ҳижрий тўққиз юз еттинчи йилнинг қаҳратон қишида теурийзода ҳукмдор Заҳриддин Муҳаммад Бобур Мирзонинг ишлари тараққийдан таназзулга юз тутган эди. Кеч кузакнинг рутубатли, совуқ изғиринлари эса бошлаганда у уч ойдан ортиқ давом этган қамал сўнгида — очлик, мискинлик, хор-зорлик ниҳоясида, ер юзининг сайқали бўлмиш шаҳри азим Самарқандни гаддор душмани Шайбонийхонга ташлаб чиқди. Салтанат ва ҳарбу зарб борасида ҳали аччиқ тажрибалар орттириб улгурмаган ёш ҳукмдор омон қолган етмиш-саксон чоғли навқари билан пажот излаб ота юрти Андижонга отланди. Аммо Самарқанд сарҳадларидан чиқиб улгурмаслариданоқ Андижондан похуш хабар етди: Заҳриддин Муҳаммаднинг иниси Жаҳонгир Мирзо тоғу тахтни эгаллаб, орасини қилич яланғочлаб кутмоқда эмш...

Кипдик қони томган бу вилоят энди илгидап кетганини пайқаган Бобур Мирзо Андижон кўҳнояларидан бошпана топмоқ умидида шу томон юрди. Бироқ бу ерларда қашқирдек изғиб юрган Султон Аҳмад Танбалнинг таъқиб-таҳликаси туфайли яна ортига — Масчоҳ ва Ғратепага, ундан эса тоғ ошиб Даҳқат кентига қараб чекпи-моққа мажбур бўлди.

Бобурнинг болалик осмонида бир вақтлар жуда эрта балқиган шамси саодат энди ундан буткул *юз ўтиргидек эди...

* * *

— Чопар маҳтал бўлиб қолди, амрзодам!

Бобур Мирзо Қосимбекнинг ўктам овозидаги сезиларсезилмас тоқатсизлик оҳангини пайқаб, хиргоҳ керагасидан кўзини олди. Надари бузругворининг хизматида ҳам кўп саодатлар кўрсатган бир қари, соҳибтажриба бекнинг тулки тумоқ остидаги дўнг қаншари асабий тиришиб турарди.

— Чопар маҳтал бўлса... ижозат беринг-да, қўйинг!— деди Бобур тўсатдан кескин товуш билан.— Арслоннинг мўйлабига қўл чўзмоқдан не мурод, ахир?!

Қосимбекнинг сийрак, сарғиш кыприклари пирпиради:

— Англамадим, амирзодам?

— Нечун англамайсиз? Ер остида илон қимирласа биладиган сиздек зукко, тезфаҳм кишининг англамаслиги... таажжуб!

— Амирзодам афв этсинлар, бироқ қулингиз ҳеч вақт тезфаҳмлик даъвосини қилган эмас!— деди Қосимбек юққа лаблари гезариб.

— Чакки қилурсиз! Аркони давлатга, сиёсат дағдағасига мансуб ҳар кимса беистисно тезфаҳм бўлмоғи лозим,— деди Бобур хиёл юмшаб.— Зеро, ҳар ишнинг заминиде юз минг мулоҳаза вожиб. Бир бемулоҳаза ҳукм туфайли не балоларға дучор бўлдик, энди кўзини очмоқ даркор.

Қосимбек андак тараддудланиб, сўради:

— Қайси бемулоҳаза ҳукм, амирзодам?

— Сўрогингиз ажиб бир воқеани хотиримга келтурди, Қосимбек,— дея қулимсиради Бобур.— Бир куни Мир Алишербек билан Султон Ҳусайн Мирзо ўртасида бир суҳбат ўтдиким, Мирзонинг тезфаҳмлигиға ва Алишербекнинг мутаассирлигиға далилди. Алишербек сирли сўзларни Мирзонинг қулоғиға пичирлаб айтди. Сўнг дедиким: «Сиз бу сўзларни унутинг». Мирзо шу ондаёқ дедиким: «Қайси сўзларни?» Алишербек бисёр мутаассир бўлиб кўп йиғлади... Кўрдингизми, Қосимбек, Мирзонинг сўроғи тезфаҳмлигиға далил бўлса, сизнинг тажаҳҳули орифона¹ қабиледаги сўзларингиз бушнинг аксидан далолат берадир.

Қосимбек оғир сўлиш олиб, совут-садоғини тузатиб қўйди.

— Маъзур тутинг, амирзодам, бироқ қулингиздан бу аччиқ кинояларга лойиқ не гуноҳ ўтди, билмасман.

— Бу аччиқ киноялар эмас, Қосимбек,— деди Бобур ўйчап,— бу аччиқ ҳақиқатлар, холос. Сизға киноя қилмоқ хаёли хотиримға ҳам келган эмас. Ахир, сизға теккан калтакнинг бир учи албатта бизға ҳам тегур. Фақат, Султон Аҳмад Таибалдек маккор тулкининг ширин сўзларига киноя ўтирганингиз бизни беҳад таажжубга солаётир.

¹ Тажаҳҳули орифона — кўриб кўрмасликка, билиб билмасликка олиш.

— Амирзодам, фаҳми ожизимча, Султон Аҳмад Танбалнинг сулҳу салоҳ истаги чин кўринадир. Ҳозир унинг ҳам аҳволи бисёр танг. Лоақал муваққат тинчлик унга ҳам, бизга ҳам бениҳоя зарур. Мана, узр сўраб учинчи бор элчи юборибдир...

— Лафзсиз кимсаларнинг узрига не эътибор! — деди Бобур ва форсчалаб қўшиб қўйди: — Узраш баттар аз гуноҳ!¹ Йўқ, Қосимбек, кўнглим сезаётир, Жаҳонгир Мирзога ҳам, Танбалга ҳам инониб бўлмас. Бу саргардонлиқтин кўра Тошкандга, хон додам қошига борганим маъқул. Хон додам ҳам, тағойиларим ҳам иш кўрган, пуртажриба кишилар. Шояд Тошканддан бир нажот етсаю бу саргардонлиқлар туш каби унут бўлиб кетса!

— Ҳар не сўзингиз — вожиб, амирзодам, — деди Қосимбек шошиб. — Аммо Тошканд бормоқдан, наздимда, бир маъно чиқмас. Шу чоққача ҳеч кимса мўғулдан муруват ва яхшилик кўрган эмас. Инонинг, қулингизнинг хон додангизга ҳам, тағойиларингизга ҳам асло гарази йўқтур. Бироқ мамлакатдорлиқ бошқа, қавму қариндошлик бошқа. Шунча йиллар мобайнида бормаган хон додангиз қошига бу янглиғ ғариб аҳволда эмас, шаъну шукуҳ билан борсангиз ярашур. Сўнг эътимодли бекларнинг барчаси Андижон сари юрмоқ тарафдоридирлар. Дўст Носирбек ҳам, Қанбар Алибек ҳам... Сўзларимга шубҳа қилсалар, аларни чорлаб, кенгашиб кўрсинлар.

* * *

— Мухтасар сўз шул, беклар. Энди фикрингизни очиқ айтингиз: қаён бормоқ маъқул — Тошкандми, Андижон? Сўйланг, Дўст Носирбек!

— Андижон, амирзодам! Кўклам чиққунга қадар кўҳпояларда таҳаммул қилиб турмоқ лозим!

— Сиз не дейсиз, Қанбар Алибек?

— Андижонга қайтмоқ керак, амирзодам. Саргардонлиқ жонга тегди.

— Хисрав кўкалтош?

— Ўзга юртда шоҳ бўлгунча ўз юртимизда гадо бўлайлик, амирзодам!

— Хўп! Танбалнинг сўзига инонурмисизлар?

— Инонурмиз!

— Элчи худонинг номини ўртага қўйиб қасам ичдику, амирзодам!

¹ Узри гуноҳдан баттар.

— Хўп! Йўл тадоригини кўрингизлар: бахташ таваккал!.. Хўп, Қосимбек, тагин не дейсиз?

— Амирзодам, хаёлимга бир ғариб фикр келиб эди: элчиларни иззат-икром билан кузатурмиз, албатта. Бироқ ҳамиятга ҳамият билан жавоб қайтарсак, хўб оқилона иш бўлур эди, деб ўйлайман. Яъниким, алар бизга сулҳ тақлиф қилибдирлар, сиз ҳам нишонаи тасдиқ этиб бирор нимарса юборсангиз чакки бўлмас эди.

— Масалан?

— Жаҳонгир Мирзо — кичик, сиз — улугсиз, кичиклардин айб ўтганда катталардин афв лозим. Кийган либосингиздан бирини юборсангиз, оғалик-инилиқ қайта қарор топқанига бир ишора бўлур эди.

— Ҳа-а... Нима юборсак манзур бўлур экан?

— Кийганингиз бўлса кифоя, амирзодам.

— Ўзингиз соҳибтажриба кишисиз, Қосимбек. Мана шу хос бўркимни юборсам не дейсиз?

— Маъқул, амирзодам.

— Шояд шу билан...

— Иншооллоҳ, амирзодам. Энди Султон Аҳмад Танбалга ҳам бирор нимарса...

— Нима-нима?! Йўқ, Қосимбек, у ҳаромнамакка отимизнинг тезагини ҳам ҳайф билурмен!

— Амирзодам, сиёсатдорлиқ ҳамиша ҳам зўру зарб билан эмас, баъзан муросаи мадора билан ҳам амалга оширилажак. Шу бир арзимас илтифот билан барчамизнинг эминлигимизни таъмин этурсиз.

— Эҳ, Қосимбек!.. Майли, садқаи суханингиз... Нима юбормоқни маслаҳат кўрурсиз?

— Яроғларингиздан бирини юборсангиз, амирзодам. Икки ўртада адоват тугаб битганига, ҳамжиҳатлик ва иттифоқ барпо этмоққа умидвор эканингизга тасдиқ бўлур эди.

— Хўп! Мана шу ўгук ясси қиличимни кўринг-чи. Бултур Самарқандда ўзим учун ясаттириб эдим.

— Ўбдан кескир, нафис яроғ, амирзодам. Самимий тилакнинг бундан ортиқ исботи бўлмас. Дарвоқе, туғига алланечук калима ҳам нақш этилибдирми? Ҳа-а, «Заҳриддин Муҳаммад баҳодир!..»

— Самарқанддаги зафар хотирасига усталарга буюрилиб эдиким, қилич тигига бир тарих битгайлар.

— Амирзодам, мурувват ва ҳамиятингиз бундан ҳам ривож топсин, омин!..

Кун бўйи гупиллатиб ёққан лайлак қор кечга бориб тиңди. Хуфтондан сўнг ҳаво очилиб кетди, осмонда баланд,

ёруғ юлдузлар порлади. Изғирин баттар кучайиб, юз-кўзни ўйиб-чимчилаб ола бошлади.

Работи Рўзақ кентидан икки йиғоч берида тўхтаб, хуфтон намозини ўқидилар. Бобур Мирзо намоздан кейин тагин йўлга отланмоққа буйруқ бермоқчи эди, навкарларининг ҳорғин қиёфасини, йўл уриб ташлаган отларнинг абгор аҳволини кўриб, фикридан қайтди.

Муттасил саргардонлик, совуқ ва очлик бир ҳафтадан буён аскарларнинг тинка-мадорини қуритган эди, қуриб-қовжираб ётган пўпанак тол тагида ёқилган гулхан тафти бир зумда барчани элитиб, уйқу оғушига чорлади. Ҳамма жим, чарчоқ тилу забонларга ҳам гўё қулф солган, ҳеч кимсанинг гап-сўзга тоқати йўқ эди. Пақана, мўғул башара ўнбоши Соҳибқадам киши бошига бир кафтдан майиз билан яримтадан суви қочган кулча улашиб чиқди. Уч кун бурун тўқайда тасодифан отиб олинган жайрон гўшти кеча тугаган, шу сабаб бу оқшом қозон сувга ташланган эди. Аҳволнинг танглиги, истиқболнинг помаълумлиги юракларида ғашлик ва кўрқув уйғотган навкарлар истар-истамас кавшаниб ўтиришарди.

Соҳибқадам беклар қурган даврага яқинлашиб, кўк чорсида қолган майиз ва кулчанинг ҳаммасини улар олди-да, қўйди-да, гулхан ёнида биқир-биқир қайнаб ётган қумгонни олиб келди. Бобур боядан бери уни жимгина кузатиб ўтирар эди.

— Тўхтаг!— деди у бармоғини тепага нуқиб. Сўнг чорсидан бир сиқим майиз билан яримта кулча олди-да, Соҳибқадамга юзланди.— Бизни ҳам бир навкар деб билинг, ўнбоши! Барчага баробар тақсим қилинг!

* * *

Тонг қоронғисида ҳамма Қанбар Алибекнинг жонҳолатдаги қичқириғидан уйғониб кетди:

— Ёғий етти, қўпунг!

Бобур Мирзо жанги жадалларда ҳам, сайру саёхатларда ҳам ҳаминша совут-садоғини ечмай, қиличини белидан қўймай ухлар эди, сапчиб ўрнидан турди-ю:

— Қоровул қани?! Қосимбек, қайдасиз?! Жангдовул қайда?!— дея хиргоҳдан отилиб чиқди.

Ташқарида... қирғин-қиёмат бошланган, отларнинг кишнашию қиличлар жаранги, ярадорлар ноласи еру кўкни тутиб кетган эди.

— Амирзодам, стга мининг! Амирзодам!— Аллақаёқдан етиб келган Соҳибқадам Бобурни четроққа тортди.

Бобур эгарга минган заҳоти юз қадамча наридаги уч-тўртта душман суворийси гўё уни кутиб тургандай, бало-қазодек ёпирилиб келди. Олдинда, зулукдек ингичка қорабайирда Султон Аҳмад Танбал ваҳшат солиб келарди!

— Ортга буринг, амирзодам! Ортга!— деб қичқирди Соҳибқадам оти билан Бобурнинг бедовини зўр бериб четга сураркан.

Бобур от жиловини бир силтаб тортиди. Бедав аччиқ кишнаб кўкка сапчиди, душман қиличи Бобурнинг нақ қулоғи остидан шувиллаб ўтиб кетди. У отга қамчи босиб, рўпарасидаги қийғоч кўзли, гирдигумдан келган навқарга камондан ўқ узди, аммо ғанимнинг юзтубан қулаганини кўрмади — боши узра кўтарилган қилични пайқаб, шартта сўл томонга бурилди. Шу асно кўзлари Султон Аҳмад Танбалнинг ёвуз ўт ёнаётган қисик кўзлари билан тўқнашди, сўнг эса нақ пешонаси олдида қиличнинг совуқ тиги ярқиради. Таниш қилични кўрган замони Бобур аламдан қичқириб юборди.

— Аҳ, ит эмган Танбал! Кўшпак Танбал, ҳаромнамак экансан!— деб қичқирди у ва шу ондаёқ дубулғаси бошидан учиб кетди...

Қуршовдан омон чиққанлар қочгандан қочиб, қош қорайганда чор-девор бир қўрғонга етдилар. Кўндан буён инсон қадами тегмаган бу вайрона қўрғонда бойқушлар совуқ ҳуҳулар, атрофни қоронғи зулмат босиб келар эди.

— Шунда тунармиз!— деди Бобур бўғиқ товуш билан.

Отдан тушдилар. Соҳибқадам шу заҳоти Бобур Мирзонинг жароҳатини синчиклаб кўздан кечирди, хуржундан қандайдир қўланса малҳам олиб сурди-да, шоҳи қийиқ билан аста танғиб қўйди.

— Худойим бир асрабди, амирзодам. Анчайин манг-лайнгизни ялаб ўтибди. Кўзнинг эгаси бор, деганлари рост экан, бир баҳя қолибди!— деди у бош чайқаб.

— Ўз қиличимни ўз бағримга санчдилар!— деди Бобур уҳ тортиб.— Шундоқ хиёнатдан сўнг инсон зотига инониб бўлурми?!

Қирғин-барот жангларда қўрқув нималигини билмаган Қосимбекнинг ранги қув ўчган, сийрак мўйлаблари титраб, кўзини ердан узолмас эди.

— Умрим бино бўлиб бундоқ номардликни кўрмаган эдим, амирзодам,— деди у базўр.

— Бу қилич менинг бошимни эмас, бошимдаги хом жаёлларни чошиб ташлади,— деди Бобур оҳиста.— Бу

жилич сизнинг Танбалдек қари тулки билан боғлаган ҳамжиҳатлик ришталарингизни ҳам буткул узиб ташлади, Қосимбек!

Қосимбекнинг ялпоқ юзлари бўзариб, залварли кафтини кўксига қўйди:

— Иқрорман, амирзодам, сизни бу мусибатли йўлларга гумроҳ қулингиз бошлаб эди. Муртад Танбал бизни тузоққа илинтирмоқ қасдида экан, гофил қолдим.

— Майли, Қосимбек, энди афсус-надоматдан ҳеч наф йўқтур,— деди Бобур дубулғасини бошига кияркан.— Тангрининг иродаси. Фақат ўшанда сўзимизга кўнганингизда эди, бу маънисиз чопқин ҳам бўлмас, шундоқ ёвқур навкарларимиз ҳам беҳуда жувонмарг бўлмас эди... Бу кўргилик ҳам бизга аччиқ бир сабоқ бўлғусидир. Шояд, басир кўзларимиз очилса!.. Хўш, беклар, энди не дейсизлар, қайдин нажот топурмиз? Фикримча, Тошкандин ўзга жойда бизга паноҳ қолмади!

Алланечук саросима ичра бўшашиб турган беклар хо-муш бош ираб қўйдилар.

* * *

Икки ҳафтадан сўнг, чаҳоршанба куни, намозшом чоғи Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзо юпунгина кийиниб, бечораҳол қуролланган ўттизга яқин навқари билан Тошкентнинг шарқий дарвозаси олдига келиб тўхтади. Дарвозалар ёпилгунга қадар шаҳарга етиб олмоқ ниятида елдириб келинган отлар ошноқ кўпириб кетган, бетоқат пишқириб турар эди.

— Тўхтанг! Кимсиз?!— деб ҳайқирди минора тепасидаги соқчибоши.

— Андижондин Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзо ҳазратлари хон додаларининг муборак даргоҳларига ташриф буюрдилар!— деб қичқирди Қосимбек узангига оёқ тираб.

— Уронни¹ айтинг!— деб буюрди соқчибоши пинак бузмай.

Қосимбек саросималаниб, ён-верига аланглади. Навкарлар ҳам тараддудланиб, бир-бирларига қараб олишди. Бундан хавотирга тушган соқчибоши ўқ-ёйини тўғрилаб:

— Уронни айтинг!— деб баттар дағдаға қилди.— Урон!

Шу ондаёқ кўҳна девор ортида шовқин-сурон бошла-

¹ Урон — пароль.

ниб, тор шинаклардан юзлаб ўқ-ёй отларга қараб ўқталди. Бобур Мирзо тагидаги араби бедовни ўйнатиб, уч-тўрт қадам олға чиқди-да, кўзларини хиёл қисиб соқчибошига тикилди.

— Сайрам!— деди у қатъий, кескин оҳангда.— Сайрам!

Соқчибоши бирдан бўшашиб, ўқ-ёйини ерга қўяркан, дастга қараб пўнгиллади:

— Дарвозани очинг!

...Дарвоза ёнида жимгина кутиб турарканлар Қосимбек хиёл энгашиб, Бобурга шивирлади:

— Тасанно, амирзодам! Хон додангиз ишни ўбдон пухта қилган эканлар. Аммо сиз кўпдин буён бунда бўлмагон эрсангиз, ўронни қайдин билурсиз!

— Нечун билмайин?— деб жилмайди Бобур.— Тошканд — онам Қутлуғ Нигорхонимнинг ота юрти-ку! Тошканд — менинг она шаҳрим-ку, Қосимбек!.. Қани, марҳамат!

Шу асно ҳориб-толган, қош-кўзини тўрт энли чанг босган қувғинди суворийлар қаршисида Тошкентнинг кўҳна мис дарвозаси залвар билан аста очилди...

НУРЛИ ПОЙТАХТ

Тошкент, ўтмишингдан сўйлайди мудом
Кумушранг тангалар, сопол идишлар,
Термилиб ҳайратга тушади одам,
Яна давом этар сир қидиришлар.

Тарих варағига битилди номинг,
Беруший аламдан тутганда қалам.
Ой тутилган кунлар чалинган жоминг,
Қора кунларингни эшитди олам.

Оқтепа атрофи хароба, вайрон,
Дарёдан сув эмас, қон оқди тўлиб,
Одамлар хўрланди, ўтдилар гирён
Қайсар мўғулларнинг қурбони бўлиб.

Куйган гўшаларда, мурдада шамол,
Бахтсизлик овози каби чинқирди,
Майсалар топталди, фарёд урди тол,
Бойўғли кўп жойга мамнун ин қурди.

Юлдузга термилган буюк Улуғбек,
Кўрди истиқболда юлдузларингни,
Шаҳрим, йўқолмадинг майда уруғдек,
Йўқ, кўма олмади қум изларингни.

Сени қанча бузса, шунча кенгайдинг,
Бойиб кетавердинг талаган сари.
Не ажаб, ҳикматли, хазина жойинг,
Жасур боболарнинг меҳри сингари.

Тақдиринг боғланди Россияга шод,
Янгилик келтирди биринчи поезд.
Лениннинг назари бўлди башорат,
Туркистон ўлкасин қайд этди съезд.

Шаҳрим, тарих титмоқ мақсадим эмас,
Ғурурим ёнганда дард ҳам қўзғолди.
Сенинг қиёфангда Ўзбекистон бас,
Жаҳонда бахтли юрт номини олди.

Офтоби оловли чўлда ўсдим мен,
Сирдарё бўйида хаёллар сурдим.
Руҳимга қудратли пойтахт бўлдинг сен,
Халқимни танидим, йўлимни кўрдим.

Сени деб Раҳимов йиқилган дамда,
Кўзин ёшларидан униб чиқди гул.
Шу гул хабар йўллар ҳар йил кўкламга:
«Тошкентни жонидай севар эди ул!»

Янгроқ шеърлар бўлдинг Ғафур Ғуломга,
Ойбек камолингда китоблар титди.
Ўзбек деган номга, бахт деган номга,
Эркину Абдулла ғазаллар битди.

Ҳамжихат советлар оиласида,
Юксалдинг, юксалиб боравер яна.
Шаънингга таъзимдир ушбу қасида,
Ёруғ пешонамда қутлуғ замона.

ИСТЕЪДОД

Отаси вафот этганда Станислава Трофимчук жуда ёш эди. Елғиз онасига оила тебратип қийин эди. Балки шунинг учун қизини бичиш-тикиш ва бошқа ишларга эрта-роқ ўргатгандир.

Уруш йилларида ўн беш ёшли Станислава Тошкентда фронт эҳтиёжлари учун ишлаётган кўпдан-кўп тикувчилик устахоналаридан бирига ишга кирди.

— Ҳарбий гимнастёркалар тика бошлаганимизда, — деб ҳикоя қилади Станислава Трофимовна, — бу иш шунчалик қизиқтириб, менга шунчалик ёқиб қолдики, бахтим шу касбда экамлигини англадим.

«Совет турмуш тарзи» иборасини тез-тез тилга оламиз ёки эшитамиз. Бунинг маъносини ҳар бир киши яхши билади. Бу таплаган касбинг бўйича узлуксиз ўсиш-улғайиш, камолатга эришиш, маҳоратингни ошириш, ўзинг-да талабчанлик туйғусини тарбиялаш, инсоният яратган маданият булоқларидан баҳраманд бўлишга интилиш, Совет Конституцияси берган буюк ҳуқуқлардан амалда фойдаланиш имкониятидир.

Совет турмуш тарзи қариган чоқда кам-кўстсиз таъминланиш, совет кишиси қобилияти ва истеъдодининг ўсишига ҳамма шароитлар муҳайёлигидир.

Юқорида айтилган гаплар исботини Тошкентдаги «Қизил тонг» ишлаб чиқариш бирлашмаси 3-цех катта мастери Станислава Трофимовна ҳаёти ва меҳнат фаолиятида аниқ кўриш мумкин. У 1947 йил бошларида «Қизил тонг»га кириб келди. Дастлаб бичиш цехида ишлади. Тажрибали бичувчилар уни оталиққа олишди. Андоза, модель олиш — тайёр маҳсулотнинг сифатига катта таъсир кўрсатиши аниқ. Ёшларнинг касб эгаллаши ва ўсишига ғамхўрлик қилиш, тажрибали ишчилар ва устозларнинг ёрдам бериши — бу ҳам совет турмуш тарзининг бир кўринишидир.

Станислава тикув цехига ўтиб, машинада ишлай бошлаганда бичув цехида ўрганган билими жуда қўл келди.

У ёки бу буюм сифатли бичилганми, йўқми — жуда тез ажрагарди. Танлаган касбига муҳаббат, сабр-тоқат, тикувчи — мотористлик сирларини мукамал эгаллаш истаги Трофимчукка кўп ўтмай илгорлар сафидан ўрин олишига ёрдам берди.

«Қизил тонг» ҳар йили янги технологик асбоб-ускуналар билан бойиб борарди. Билим олмай, ўқишни давом эттирмай туриб замон билан ҳамқадам бўлиш қийин. Бу ҳол Станислава Трофимовнани даставвал кечки мактабда ўқиб, 10-синфни тугатишга, сўнг эса Тошкент политехникумига етаклади.

— Қаттиқ чарчаб қолардим, — деб эслайди ўша йилларни Станислава Трофимовна, — бардош беролмайман, яхшиси, ўқишни ташлай қолсамми, деган фикрлар ҳам келарди бошимга. Лекин ўзимни енгиб, машғулотни давом эттирдим.

Техникумни тугатгач, 1964 йили унф мастер ёрдамчиси қилиб тайинлашди. Бир йилдан кейин эса участка мастери бўлди. Бу фақат ўзи учунгина эмас, участкада меҳнат қилаётган барча ишчиларнинг иши учун ҳам жавобгарлик демақдир. Ишлари кўпайиб кетди, ишлаб чиқариш планини бажариш учун доим цехда бўлишга, ёшларга ёрдам беришга, бошқаларга ҳам кўз-қулоқ бўлишга тўғри келарди.

3-тикувчилик цехига киришингиз биланоқ тикувчи-мотористкалар ишлаётган юзлаб машиналарнинг шовқинига дуч келасиз. Бу цехда давлат сифат белгиси олган аёллар пальтоси тикилади. Шунинг ўзиёқ цех бошлиғи, устадан тортиб, оддий тикувчига қадар ҳамманинг зиммасига юксак масъулият ортади. Тикиш сифатига, айниқса, жиддий эътибор берилади. Мен пальтолари ёйиб, чокларини, этак ва ёқаларининг тикилишини синчиклаб текширганлари, бирор нуқсон топилса тикувчига нималар деб гапирганлари, сўнгра уни тугатиш учун қайтарганлари ўз кўзим билан кўрганман.

— Талабчанлик кучайиб кетди, — дейди Станислава Трофимовна. — Агар текширувчилар бирорта камчилик топса, биринчи бўлиб мастердан сўрайди. Нега яхши қарамадинг? Нега буни ўтказиб юбординг? — деб талаб қилади.

Талабчанлик — яхши. Лекин цехда ишчилар етишмайди, тажрибали тикувчи-мотористкалар керак. Уларни қаердан оламиз? Ҳозирда пальтони бошидан-охиригача бир киши тикмайди. Иш жараёни ўнлаб операциялардан ташкил топган. Юзлаб қўллардан ўтиб келади. Ҳар бир

операциянинг аъло даражада, сифат белгиси билан ба-
жарилишига эришмоғимиз керак.

Станислава Трофимовна раҳбарлик қилаётган жара-
ёнда тикувчилик касби маҳорат сирларини эгаллаётган
27 қиз меҳнат қилмоқда. Ҳаммаси маҳаллий миллат қиз-
ларидир.

Мана, мастер бўлиб ишлаётганига ҳам ўн етти йил
тўлибди. Шунингдек, сўнгги йилларда у биринчи дара-
жали катта мастер унвонига сазовор бўлди.

— Ёшларнинг тарбиячиси, мураббийси сифатидаги
ишингиз қандай борапти?— деб сўрайман С. Трофимов-
надан.

— «Қизил тонг»да ўттиз беш йилдан бери ишлаб
келяпман,— дейди катта мастер.— Лекин қай аҳволда
кириб келганим, дастлаб қанчалик қийин бўлгани, таж-
рибали ишчиларнинг овора бўлгани кечагидай эсимда.
Устозларимга бўлган раҳматимни шогирдларимга ҳунар
ўргатиш билан қайтаришим керак. Иш услубим — оддий.
Қандай тикиш кераклигини қизларга амалий иш билан
тажрибада кўрсатаман. Биласизми, бу ишни 27 қизнинг
ҳар бирига алоҳида кўрсатишга, тушунтиришга тўғри
келади. Бу, албатта, кишидан кенг юрак, катта сабр-
тоқат талаб қилади.

Шогирдининг мустақил ишлай бошлаганини кўриш
мураббийга олам-олам севинч бахш этади. С. Трофимовна
собиқ шогирдларидан Тая Кузнецова ва Фариди Пўлато-
валарни фахр билан кўрсатади. Улар ишлаб чиқариш
топширигини ортиси билан бажариб қолмай, тикиш си-
фатининг аъло бўлишига ҳам эришмоқдалар.

Инсон ҳаётида ҳеч унутилмас воқеалар бўлади. Ста-
нислава Трофимовна учун 1969 йилнинг декабрь кунла-
ридан бири шундай бўлиб қолади. Шу кун у КПСС
аъзолигига қабул қилинган эди.

— Ҳамма коммунистларимиз мени яхши билишади,—
дейди С. Трофимовна.— Кўплари билан бирга ишлаётган-
имизга ўн йилдан ошган. Шундай бўлса ҳам ўртоқла-
рим менга жуда қаттиқ талабчанлик билан ёндашишди.
Камчиликларимни ҳам гапиришди. Лекин ҳеч ким ме-
нинг партиёга қабул қилинишимга қарши қўл кўтарма-
ди. Партия мажлисидан қайтарканман, энди КПСС аъзо-
си сифатида масъулиятим яна ҳам ошганлигини ҳис
қилардим. Ҳамма иш вақти тугагач, уйига кетади. Мен
учун эса қатъий белгиланган иш вақти йўқ. Тикувчи
қизларим кетгандан кейин ҳам уларнинг тиккан пальто-
лари ОТКда қабул қилиб олингунча кўнглим жойига

тушмайди. Назоратчилар маҳсулотни синчиклаб текширади, агар бирор нуқсон чиқиб қолгундай бўлса, ўзим машинага ўтириб, тузагиб бераман.

Станислава Трофимовна ўз ишини, коллективини севади. Унга бутун вақтини бағишлайди. Ҳатто баъзан оила ишларига вақт қолмайди. Лекин оиласида ҳам ҳамма нарса бадастир. Асосий иши эса бу ерда, жонажон 3-тикув цехида.

Фабрика радиосидан соат 14 да техника пропагандаси кабинетига КПСС ноябрь пленуми қарорлари (1982)ни ўрганиш машғулотни бўлиши эълон қилинди. Унда мастерлар, цех раҳбарлари қатнашиши шарт.

— Гаплашадиган масала кўп,— тушунтиради Станислава Трофимовна,— ўзимизга яраша қийинчиликлар, проблемаларимиз бор. Мастерларимиз ҳам малакасини ошириши керак. Ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва механизациялаш ишини тезлаштириш керак, бу илғор техникани тезроқ жорий қилиш демакдир. Социал масалаларни ҳам тез ва асосан эффе́ктив ҳал этиш лозим.

Кимдир Станислава Трофимовнани чақириб қолди. Тайёр пальтолари олиб келишган экан. Катта мастер ҳар бир пальтони ёйиб, синчиклаб кўздан кечира бошлади. У энгашганча чоклар ва бошқа қисмларнинг тикилиши юксак стандартга жавоб бериш-бермаслигини текшираётгани кўриниб турарди. Чунки бунда унинг ҳам ўнлаб йиллардан бери бажариб келаётган ишининг натижаси, муҳаббати, қалб қўри бор.

Меҳнат ветерани, ишловчи пенсионер, коммунист Станислава Трофимовна цех коллективи ва бутун «Қизил тонг» бирлашмаси ишчилари учун илҳомбахш намуна бўлиб хизмат қилмоқда.

ШАРҚНИНГ ИНҚИЛОБИЙ ЖАНГЧИ ШАҲРИСАН

Ернинг қатлам-қатламларин қўнориб,
Отилиб чиққандай артезианлар,
Туркфронтнинг жангчисидай тўпори,
Пилта милтиқ ослан партизанларнинг
Ликбезда ўрганган ҳарфларидай
Шарқнинг инқилобий жангчи шаҳрисан.
Ўн тўртларнинг исми шарифларидай
Ҳамиша навқирон — янги шаҳрисан —
Олтин беланчагим, буюк волидам,
Мен тўлиқ билмаган географиям,
Инқилобнинг таржима ҳолидай
Ўқлардан ёзилган биографиям.

ЖУШҚИН МУШОИРА ЭТАДИ ДАВОМ...

Ўзбекистон ССР халқ шоираси Зулфияга

«Жўшқин мушоира этади давом...»
Юртнинг Жайхун, Сайхунмисол куйчиси,
Сарбон шоирамиз чиқар минбарга,
Ҳижрон қўшиқчиси, висол куйчиси.
Мушоира юрагига сингаркан
Тусдан маълум турар фаришталиги.
Зуваласи Навойига чатишма
Шеърый оҳанглардай саришталиги.
Шеър маъжуннинг таркибидай қотишма,
Ҳижрон ё висолнинг киприкларида
Тебраниб тураркан руҳан бу жаҳон
Шоир дилга солган кўприкларидан
Қириб кела бошлар қалбинга баҳор.
Қўнғил тўла очилмаган қўриқдай,
Қисман ўхшаб кетар Зебунисога.
Оппоқ бўлиб гуллаганда ўриклар
Фикран айлачаркан дунё висолга —

Шеър тонг ва шом аро жасур ранглардан
 Етим қатраларга қоришган туйғу.
 Дарз кетган дилдаги ишқ оҳанглардан
 Қирқ йил сайқалланиб ёришган туйғу.
 Шеър юракнинг илдиз-илдизларидан
 Тўқилган тафаккур ишқ дастгоҳида.
 Улуғбекнинг олис юлдузларидай
 Ивланиб топилган гоҳи-гоҳида.
 Ҳа, шеърлар ҳам инсонлардай тирик жон,
 Қувончлари, изтироби, ўйи бор.
 Унга шоир қисматлари бириккан,
 Ўлчовларга сигмайдиган бўйи бор.
 Шунда — Ўзбекистон тўлалигича,
 Ҳаққинг-ҳуқуқингдай, бахтинг, эркингдай,
 Ҳисларнинг энг нозик кўламигача,
 Атлас қўшиқларинг аро беркингай.
 «Жўшқин мушоира этади давом...»

АБДУВАҲОБ ҚҶЧҚОРОВНИНГ ЕЗИЛМАГАН ШЕЪРЛАРИ

Абдуваҳоб Қўчқоров мени ўз оиласи — Исҳоқовлар
 хонадонининг Улуғ Ватан уруши йилларида кўрсатган
 жасоратини акс эттирувчи ноёб ҳужжатлар билан та-
 ништирди.

БИРИНЧИ ҚОРАХАТ:

«...Қизил аскар Исҳоқов Гофир социалистик Ватан
 учун бўлган жангда ҳарбий қасамёдига содиқ қолиб,
 қаҳрамонлик ва жасорат кўрсатиб, 1942 йил 1 июлда
 ҳалок бўлди».

Гофир — чолнинг ўртанчасийди. Унинг қабри Сталин-
 градда.

ИККИНЧИ ҚОРАХАТ:

«...Гвардиячи қизил аскар Исҳоқов Қўчқор... 1943 йил
 16 августда ҳалок бўлди. У Смоленск область Ельня райо-
 нидаги Мартинков қишлоғида дафн этилди».

Қўчқор — чолнинг тўнғичийди.

УЧИНЧИ ҚОРАХАТ:

«...Кичик лейтенант Исҳоқов Ямин 1944 йил 14 августда ҳалок бўлди. У Польшанинг Келеце районидаги Дубовци қишлоғида дафн этилди».

Ямин — чолнинг кенжасийди.

Саксон бешда давра берди Исҳоқ чол,
Зуваласи пўлатмиди, темирми?
Уч қорахат юрагини кемириб,
Кетмасайди яшармиди эҳтимол.

Ҳассаликка қаллақланди қора тол,
Кўпдан бери тўй-ҳашамлар кечиккан,
Ўзи эккан қора томдан бешиклар,
Саксон бешда давра берди Исҳоқ чол.

ТОШКЕНТ ОСМОНИ ОСТИДА

(«Юрий Гагарин» поэмасидан парча)

Тошкентда, Анҳор буйидаги хиёбонга
сайёранинг биринчи фазогирига ҳайкал
ўрнатилган.

Салом, Юра Гагарин!
Шодман сени кўришдан.
Ўлмас, жасур ишларинг,
Ўзинг ёвқур, келишган.

Кечир, бирдан ўзимча
Сенлаб сўз бошлаганим —
Сабаб оддий — ўзинг ҳам
Соф нигоҳ ташлаганинг.

Қўл етмас — яқин эмас
Фазодаги сингари...
Янаш учун Тошкентда
Ўрин олдик, жигарим.

Умр — тез, Ер атрофин
«Восток» айланишидай.
Деярли тенг ёшдамиз,
Ҳамюртмиз бир кишидай.

Учиб ўтар юлдуздай
Йиллар Ватан устидан.
Аввалгидай турибсан
Кўз олдимда, дўстгинам.

Абадий табассуминг
Ўша абадий йилда...
Ўша тонгда йўл олдим
Хотиралар кўнгилда.

Сирли сас Бойқўнғирдан...
Кўринмас Бойқўнғирдан
Оловли арқон мисол
Ракета учди бирдан.

Еввойи ҳайқириқдан
Атрофлар ётди тўзиб,
Чексиз само қўйнида
Қолиб кетдинг бир ўзинг...

Сўнг она-Ер шодланди
Баҳорий чехра билан,
Сени ўна бошлади
Муаттар дала, чаман.

Тулпоринг келиб қўнган
Волга даласи узра
Қайтиб келдинг илк бора
Самога белбоғ ўраб.

Ва жаҳоний шуҳрат ҳам
Қуршади фазогирни,
Буюк ҳақ-ҳуқуқ билан
Бу тенгсиз баҳодирни

...Зўр қисмат — ўз эркинг-ла
Танламоқ ўз йўлингни
Номаълум кенгликларга
Бормоқ, чўзмоқ қўлингни.

Пойгаларда етилар
Ўша ягона фурсат,
Қимнидир эмас, бизни
Шарафлайди мамлакат.

Бирма-бир шарафлайди
Сени қутлайди хушҳол.
Туғ остига чорлайди,
Чорлар ишларга ҳалол.

Бундай фурсатларда ҳеч
Мумкинмас хато қилмоқ.
Мақсадингдир эрта-кеч
Зўр ишни адо қилмоқ.

Муюлишлар, сўқмоқлар,
Синалмаган йўл, қисмат...
«Қани, кетдик!» бу улуг
Мангуликка тенг фурсат.

Эришди чўнг омадга
Манфаат учун эмас.
Уша парвоз излари
Дилимизда ўтган, бас.

Гўё бошдан кечириб
Ҳаммамиз бу тақдирни:
Фазо қўйнидан кўрдик
Ҳимоясиз шу ерни.

Агар жамлаб қарасак
Бу кунлар кенглигини
Ҳис қиламиз, қардошлар
Дўстлигу тенглигини.

Тошкентликлар кутдилар
Сени ўз фарзандидай,
Қарнайлар янградилар,
Қуйлади шодланиб най.

Қасб этди чуқур маъно
Таптанали ушбу дам.
Шарқ юлдузи деб атар,
Ахир, Тошкентни олам.

Гжать кенгликларию
Унинг гумбазлари ҳам,
Қўлни қўлга беришиб
Кутди бу кунни хуррам.

Афсонавий у дамлар
Йилни кўмди ёғдуга.
Миннатдордир одамлар
Сендан мангу-мангуга.

Учувчилар қисмига
Мен мансуб бўлмасам ҳам,
Акамни кўргандайман
Мен келиб сени кўрсам.

Шивирлайди ненидир
Анҳорнинг чинорлари!
Қадрли ҳамюртимиз!
Салом, Юра Гагарин!

Янги кун келар экан
Янгротиб овозини.
Жанговар дўстлар давом
Этдирар парвозингни.

Фахр эгамиз ошкора,
Мана, юлдузли дoston
Олтин сатрлар билан
Битгадир Ўзбекистон!

Фазогир Жонибеков
Сен сари чорлаётир.
Улугбек юлдузи ҳам
Тошкентда порлаётир!

«СИЗ ҚАЛБИМ ҚУЕШИСИЗ»

(Оналар тилаги)

«Кўзингизни бир зум юминг: дунё қоронғи, олам зимистон. Энди кўзингизни очинг: дунё ёруғ, олам мунаввар... Уйлаб кўринг, кўз ожиз бўлиб, дунёни қоронғилик босиб кетса, қандай азоб. Мен ҳам шундай бўлиб қолдим. Лекин Тошкентдек шаҳри азимга келиб, Маҳаммаджон домла Комилов қўлларида даво топдим...»

Бу дил сўзларини Холисхон ая Парпиева айтдилар.

Қорақамишда кўз касалликлари шифохонаси бор. Бу масканда ажойиб шифокорлар бор. Уларнинг устози — медицина фахлари доктори, профессор Маҳаммаджон Комиловдир.

Бир кун шундай воқеа бўлди: Маҳаммаджон ака кун бўйи саккиз кишининг кўзини операция қилди. Чарчади. Кейин бир неча кун илгари операция бўлган беморларнинг кўзидан докани ечишга киришди. Ёши анчага бориб қолган онахоннинг кўзларидан докани бураб-бураб оларкан, Маҳаммаджон ака шундай тасалли берди:

— Онахон, ҳозир, бир неча дақиқадан кейин кўзингиз очилади. Илтимос, кўп ҳаяжонланманг, суюниб кетиб кўз ёши қилманг, кўз ёши давомизга зиён қилади.

Дока олиб бўлинди. Кекса онахон деразадан шифохона олмазори томон қаради:

— Вой, ўғлим Маҳаммаджон, оламни кўрянман, ҳаммасини, ҳамма рангларни кўрянман... Ўзингизнинг кўзингизни қаранг, қуралай кўзларингизда нур чақнайпти, ўғлим, менга ҳам ўз кўзингиз нуридан берибсиз, болам!..

Маҳаммаджон ака марвариддек оқ тишларини ярақлатиб, чиройли лабларида табассум ўйнаб, тиниқ ёвоқларида севинч гул очиб мамнун турарди:

— Яхши, онахон,— дер эди ички бир ғурур билан,— лекин қаттиқ ҳаяжонланманг, мен кўзингизни нур аримайдиغان қилиб қўйдим.

Маҳаммаджон акани ўз нодир насби бўйича «кўп нарсани кўрган» дейишади. Чин гап. Маҳаммаджон ака туғма кўр болаларнинг, фалокатга учраб кўзи ожиз бўл-

ганларнинг, ёшу қариларнинг кўзларига нур берган. Улар рўйхатини келтирсам ўн минг бўлади! Шунча кўзларга нур ато этиш, ёруғ оламни кўрсатиш, улар дилини мунаввар этиш осонми! Бунга қанча ирода, қанча пешона тери, қанчалар асаб керак!

«Маҳаммаджон домла Комилов қўлларида даво топдим», деган Холисхон ая Парпиева Андижон районидаги Охунбобоев номли совхоздан Тошкентга келди. Ая етмиш ёшда эди. У шифокор қўлидан кўзларига нур олди. Орадан бир йилча ўтгач, шу онахон шифокорининг ҳузурига кириб келди:

— Сизга ўз қўлим билан андижонча дўппи тикиб келдим,— деди Холисхон ая Парпиева,— бу дўппи ипақдан эмас, сиз кўзимга бағишлаган нурдан тикилди...

Холисхон ая ярақлаган андижонча дўппини шифокорининг азиз боншига кийгизаркан, шоирнинг шеърига ўхшатма қилиб айтгиси келарди:

Кўзларимни халос этдинг сибдан,
Дўппи тикдим сен бахш этган зиёдан.

ЁШЛИК ШАҲРИ

Ким айтар:
Қайтариб бўлмас ёшликни?
Ёшлигинг қайтмаса,
Сен ёшликка қайт!
Мен тавоф этаман азим Тошкентни,
Ёшликка қайтишни қўмсаганим пайт.
Бунда кутиб олар ёшлигим мени,
Ўн етти яшарли ўспирин бўлиб.
Чақноқ кўзларида шиддат ёлқини,
— Мен ўзингман! — дейди
Бағримга тўлиб...
— Яна қайтибсан-да?
— Ҳа, яна қайтдим...
— Тўлишиб кетибсан...
— Не илож, йиллар...
— Сочингда кўчайиб қолмиш оқ қатим...
— Бир уй бўлиб қолди қизу ўғиллар.
— Бахтлимисан?
— Нолиш одатим эмас,
Соқин армоним ҳам ўзингга аён.
— Дилда сўнмадими ишқ билан ҳавас,
Ёниб турибдими юрагинг ҳамон?
... Чуқур маъно билан ташлаб кўз қирин,
Дўлдай ёғдиради менга сўроқлар.
Ўн етти ёшлигим — қайсар ўспирин
Умрим китобини бир-бир варақлар.
Ўз измига олиб ихтиёримни
Яёв етаклайди кенг кўчаларда.
Гоҳо бир дам тортиб эътиборимни
Тўхтатар қадрдон хуш гўшаларда:
«Мана, орзуларинг аллалаган боғ.
Ҳамон ўша-ўша пок ва беғубор.
Гоҳ ноумид бўлсанг...
Хомуш тортган чоғ
Нохуш хаёлларинг оқизган Анҳор.

Бу — илк боққанингда уммон туюлиб
Бағрингга сингиган Комсомол кўли.
Атри ташна қалбга нурдай қуюлиб,
Покликни ўргатган ҳар битта гули.
Мана, Дорилфунун — муқаддас даргоҳ,
Темир қанот берган орзуларингга.
Ҳамон устозларинг ҳолингдан огоҳ,
Содиқмисан тиниқ туйғуларингга?..
Ўтган йилларимдан олиб сарҳисоб,
Ёшлигим мен билан юрар ёнма-ён.
Саволлар беради,
Кутади жавоб,
Ҳамон қизиқувчан, шиддаткор ҳамон.
— Ташлаб кетмадингми дўстларингни?
— Йўқ!
— Ачиндингми улар сендан тонсалар?
— Менда не ихтиёр,
Менда не ҳуқуқ,
Йўлда учраганлар йўлда қолсалар.
— Номардлик қилдингми?
— Келмас кўлимдан,
Ҳар не кори борим ўзингга аён..
— Дўстни сотмадингми нафсинг йўлида,
Хушомаддан қаддинг бўлмасми камон?
Йиллар ва йўллардан сўраб сарҳисоб,
Ошно қилар турфа хаёллар билан.
Ҳали саволига олмасдан жавоб,
Боз кўмиб ташлайди саволлар билан.
Қаттиққўллик билан қилур имтиҳон,
Гар ундан йиқилсанг юрак ёнади.
Ростликдан чекинсанг,
Ё қочса имон,
Ёшлик мангуликка сендан тонади.
Шу боис ёшлигим қўмсаганим пайт,
Мен азим Тошкентни тавоф этаман.
Бунда

Дўстлик,

Поклик,

Вафо,

Садоқат,

Ёшлик сабоғини олиб кетаман.

МОЛГУЗАРДАН КЎРИНГАН ҚУЁШ

Кўрмаяпсанми ахир, Шош бу шаҳарнинг турк тилидаги номидан олинган, аслида эса «Тошкент», яъни тош шаҳар демакдир.
Абу Райҳон Беруний
(X аср).

Шош — бу шаҳарнинг номи. Унинг асл номи Тошкент — тошдан қурилган шаҳар демак.

Маҳмуд Қошғарий
(XI аср).

— Инсон дунёга келишда уч нарсадан,— дебди до-нишманд,— вақт, макон, ота-она танилаш ҳуқуқидан истиснодир... Тошкентдан бир неча чақирим нарида, гўзал пойтахт бутун улугворлиги билан кўзга ташланиб турган Молгузар тоғи бағридаги Кўрпасой қишлоғида дунёга келишимни — тақдир инъом этган толейим деб биламан. Ажабо, хариталарга тушиб улгурмаган Молгузар қадимий шаҳарлар — Тошкент ва Самарқандни қоқ иккига бўлиб туради...

Илк гўдаклик тасавури инсон фарзандининг қонида бир умр яшайди. Балки шу сабабдандир, инсон гўдакликда кўрганини, ўрганганини асло унутмайди, бутун ҳаёти давомида кўмсайди. Она қишлоқ абадул-абад тушларимизга кириб, ўзига чорлайди. Она юрт, она меҳри, илб-бор давра қурган, кўча чангитган дўстларимиз маъсум орзуларимиз қанотида учиб юради. Бу ҳиссиёт барчада баробар бўлса керак.

«Дунёни кўрмоқчи бўлсанг Молгузарга чиқ», деган ибора бизнинг Кўрпасой ва тоғ атрафидаги қирққа яқин катта-кичик қишлоқларда кўп маънони ўзида мужассамлаштирган бўлса керак. Биринчи маъноси, у катталарга тобе болаликдан мустақил йигитликка ўтиш имтиҳони эди. Молгузарнинг асосан уч чўққиси бор. Улар қишлоқ рўпарасида бўлса ҳамки, қояларнинг беҳад тиклиги билан осмоннинг ярмини тўсар, гоҳ булутларни тепага ёриб ўтиб, янада сирлироқ манзара кашф этарди. Рўпарадаги бу чўққилар ёш юракларни ўзига тортар, гўё гўдаклик туйғуларини йигитлик имтиҳонига чорларди. «Молгузарга чиқибдими, демак, йигит бўлибди», деганларича бор эди албатта.

Илк бор, еттинчи синфни тугаллаган (унда дастлабки

шаҳодатнома бериларди) бир гуруҳ дўстларим билан Молгузарга, унинг энг баланд чўққисига кўтарилганимиз ёдимда. Биз ўшанда тонг ёришмай йўлга чиққандик. Тошлардан тошларга тирмашиб ўтдик, арчалар оралаб, харсанглар ёқалаб кетдик. Гоҳо бир тошдан иккинчи тошга ўтиш учун албатта кимнингдир мадади керак: бир-биримизга суянамиз, олдинга силжиган одам орқадан келаётганларга қўл чўзиб туради. Кейин ҳам Молгузарга кўп чиқдим, ундан катта тоғларда ҳам бўлдим. Бироқ Молгузарга қилган ўша биринчи сафарим ёдимда муҳрланиб қолди. Назаримда, у менинг тақдиримни хаёлда йўқ, тушимга кирмаган шаҳарга буриб юборганга ҳам ўхшайди...

Молгузар чўққисидан бутун бир бошқа олам, янги дунё кўришиб турарди. Одатда биз — тоғ болаларига ёшлиқдан «дунё кўриш» кўпам насиб этавермайди. Бошқа жойларда қандай, билмадим, мен бунни ўз қишлоғим мисолидан олиб айтяпман. Темир йўл, магистраль тош йўллар тоғ оралиғидаги қишлоғимни четлаб ўтганди. Табиий шароитлар ҳам одамларнинг умумий тасаввурига таъсир ўтказмай қолмайди, албатта. Чунинчи, биз аэропландан кўра поездни анча кеч кўрганмиз. Энди ўйласам, икки буюк шаҳар ўртасидаги ҳаво йўли Кўрпасой устидан ўтгани учун ҳам мен ва менинг тенгқурларим аэроплан овозини тез англаб етган бўлсак керак... Ҳар ҳолда тоғ болалари нимадандир орқада қолишни мумкин, бироқ уларда орозу, талпиниш кучлироқ бўлади.

Биз тоққа — қадрдон Молгузарнинг энг баланд чўққисига талпинардик. Болаликни тарк этишга ошиққан, овози дўриллаб қолган бир тўп гўр йиғитчаларни орозу чўққиси ўзига тортарди. Мана шу ҳолатда биз ёзу қиш қор аримайдиغان чўққилардан ниманидир кутардик, шу сафардан сўнг қандайдир қатъий ўзгариш бўлиши керак деб тушунардик.

Чўққининг энг тепасида беш-ўн киши давра қуриб ўтирса бўладиган — улкан харсангтошнинг ва атрофдаги катта-кичик тошларнинг бетида чегаланган ёзувлардан деярли бўш жой қолмаган. Бу ерда нималарнинг акси ва сурати йўқ, бироқ бизни сеҳрлаган фақат булар эмасди. Қуёш кўтарилган тарафга боқамиз: ана шаҳар! Қуёш гўё ўша шаҳар қучоғидан отилиб чиққандай... Шаҳарми? Оташ-ку! Оташ — қоп! Қуёш тонгда Тошкент қучоғидан кўтарилиб, бизнинг назаримизда, тунда Самарқанд қучоғига ботувчи эди...

Чўққидан қуёш кўтарилаётган Тошкент томонга тер-

милиб ҳайқирган мурғак овозлар саси ҳамон қулогим остида жаранглайди:

— О, менинг Қуёш шаҳрим!

Кунботар тараф — Самарқандга ўгирилиб эса, булутлар билан бас бойлашган минораларда қуёш жилвасининг оймисол сузишини кўриб, барабар қичқирардик:

— О, менинг Ой шаҳрим!

Болалик доvonини тўрқ этиб, йигитлик чўққисига интилган ва айни пайтда, энг муҳими, ўз уйи ҳамда юз хонадонлик қишлоғидан нарини кўрмаган бир тўда ўсмирнинг икки буюк шаҳар салобатига ҳайрати, маъсум ва беғубор тасавури эди бу! Бамисоли гўдак ҳайқириги эди бу! Гўдакларгина шундай ҳайратлана олиши мумкин. Бу ҳеч қандай тайёргарликсиз ўз овозимиз, ўз баҳоимиз эди. Ўртада тоғ — яъни биз, бир томонда Қуёш шаҳри, иккинчи томонда Ой шаҳри! Бироқ асрий дунё қошида инсон ҳар қандай ёшда ҳам аслида гўдак ҳолида намоён бўлмайдими?..

Нисбий гўдаклик ўтиб, тақдирим Тошкент билан туташган йиллар давомида ҳам бу буюк шаҳарга ҳамон ўша илк назар — Молгузар чўққисидagi кўз билан боқаман. Шу шаҳарда университет таълимини олдим, устозларга шогирд тушдим, дўстлар орттирдим. Шаҳар кўчаларида илк севги ҳисларим қолди... Мен ҳамон бу буюк шаҳарга ўша гўдаклигим кечган чўққидан қанот қоқиб келгандай ҳис қиламан ўзимни.

Тарихда Осиёни босган бирон-бир бўрон йўқки, у Тошкент устидан ўтмаган бўлса. Тошкент археология экспедициясининг раҳбари Маргарита Филанович фикрига кўра, Шоштепа, Мингўриктёпа, Оқтепа, Хонободтепада олиб борилган археологик изланишлар Тошкент тарихи эрамиздан аввалги VI—IV асрлардан бошланганини исботлайди. Бу даврда Ўрта Осиёда қадимий аجدодларимиз — саклар, массагетлар, сўғдлар, дахлар яшашган. Форслар Ўрта Осиёни саклар ватани деб билишган. Грек тарихчилари боболаримиз аждодини скифлар деб аташган. Қадим Эронда ҳукм сурган Аҳмонийлар сулоласидан шоҳ Доронинг Нақши Рустам дараси мақбарасидagi тошга ўйилган ёзувларда худди шу саклар тилга олинади. Улар Сирдарё ортида, Чоч территориясида яшаганлиги кўрсатилади.

Ўрта Осиё эрамиздан аввалги VI асрлар (519 йил) форслар қўлига ўтди. Саклар Эрон ва Греция жанглирига тортилди. Эрамиздан аввалги 490 йилда Эрон билан Афина давлати ўртасидagi беаёв жангда, айниқса машҳур

Марафон жангида форслар маглубиятга учраган бўлса-да, олдинги қисмда турган саклар жасорати туфайли дастлаб форелар қисман муваффақиятга эришганини тарихчилар қайд этадилар.

Саклар жасорати ва урф-одатлари ҳақида тарихда маълумотлар оз бўлса-да, улардан мантиқий хулосалар чиқади. Милoddан аввалги II асрда юнон тарихчиси Полиэн ўзининг «Ҳарбий ҳийлалар» китобида оддий сак чўпонининг жасоратини ифодаловчи Широқ афсонасини ёзиб қолдиради. Афсонада таъкидланишича, саклардан чиққан отбоқар Широқ ўз қабиласи озодлиги учун курашга отланиб, ҳарбий ҳийла ишлатади. У Эрон шоҳи Доро ҳузурига бориб, қабиладошларидан «ўч олмоқчи эканлигини» айтади. Доро қўшинларини чалғитиб, сувсиз саҳрога бошлайди ва душманни ҳалокатга учратади. Ўзи ҳалок бўлади, лекин ўз қабиласини душман ҳужумидан асраб қолади.

Геродот ёзиб қолдирган қаҳрамон аёл Тўмарис — Ўрта Осиё аёлларининг тарихдаги буюк жасорати, ўрнини ўзида акс эттиради. Модомики, кўҳна Тошкент қаламга олинар экан, улугвор момоларимиз аждоди бўлмиш Тўмариснинг қаҳрамонликларини алоҳида тилга олмаслик мумкин эмас. Буюк юнон тарихчиси ўзининг «Тарих» асарида ҳикоя қилишича, Эрон шоҳи Куруш (Кир) Ўрта Осиёга ёвуз ният билан бостириб киради. Йигитлар сон-сановқис босқинчиларга қарши оёққа турадилар, бироқ уни даф этиш осон бўлмайди. Массажетлар қабиласининг маликаси Тўмарис йигит кийимида майдонга чиқиб, душманга қарши мардонавор курашади. Бу жангда (эрамиздан аввалги 529 йил) Куруш қўшинлари енгилади. Унинг ўзи ўлдирилади. Шунда Тўмарис Курушнинг танасидан жудо қилинган бошини қон тўлғазилган мешга ташлаб, шундай хитоб қилади: «Сен бир умр қонга тўймай ўтдинг, мана энди тўйгин! Сени қон билан суғорганим бўлсин. Сенинг қисматинг эса бировларнинг юртига зўравонлик қилиб бостириб кирувчиларга сабоқ бўлсин!»

Тўмарис ана шундай олижаноб аёл, босқинчиликнинг ашаддий душмани, тинч ва осуда ҳаёт тарафдори бўлган. Ўзбек онаси — Тўмариснинг ёрқин сиймоси тасвирий санъат соҳиблари томонидан кўркем монумент шаклида яратилса ва у жонажон Тошкентимиз қошида салобат тўкиб турса қандай яхши бўларди!

Ўзбекнинг узоқ ўтмишдаги ботир фарзандлари ҳақида сўз борганда Муқанна ва у бошқарган кўзғолон ҳақида тапирмасдан ўтолмаймиз. Муқанна кўзғолонида Моваро-

уннаҳрда Араб халифалигининг ҳукмронлигига қарши халқ газаби жунбишга келиб, унда Тошкент — Шош аҳолиси ҳам фаол қатнашди. Тарихда Муқанна қўзғолончилари «оқ кийимликлар» номи билан ҳам машҳур. Улар балки халқ қўзғолонининг ҳаракат йўли ҳақиқат — оқлик ва поклик руҳига мослиги учун шундай ном олишгандир. Халқ ичидан етишиб чиққан Муқанна (унинг асл исми Ҳошим Ҳақим ўғли) араб қўшинларига қақшатқич зарбалар берди. Халифа Абу Жаъфар Муқаннага қарши бутун лашкарларини ташлади; Озарбайжондаги энг сўнги кучларигача Мовароуннаҳрга қайтарди. Жаброил ибн Яҳё бошлиқ халифа қўшинларини қўзғолончилар тор-мор этдилар. Халифанинг 10 минг аскар билан Жаброилга ёрдамга етиб келган Уқаба ибн Салим бошлиқ саркардаси ҳам қўзғолончилардан енгилди. Кейин халифанинг 14 минг кишилик янги қўшини ҳам халқ қўзғолончилари ҳужумига дош беролмай, тумтарақай қочиб мажбур бўлдилар. Натижада Мовароуннаҳрнинг Нахшаб ва Чарғонийн водийлари бутунлай қўзғолончилар қўлига ўтди.

Муқанна қўзғолони тез орада кенгайиб, 716 йилда Самарқанд ва Бухоро халқ қўзғолонининг марказига айлана борди. Бироқ Муқанна қўзғолонининг иштирокчилари илк ўрта аср жамиятининг турли табақаларидан ташкил тошган, маслаклари турлича эди. Чунончи, меҳнаткаш халқ беаёв зулмга қарши курашган бўлса, маҳаллий феодал табақа қўзғолончилар кучи билан араблар ҳокимиятини тугатиб, ўз салтанатини бошлашни орзу қиларди. Маҳаллий феодал табақанинг жирканч сотқинлиги муқанначилар бошлаган озодлик ҳаракати ғалабасига раҳна солмай қолмади. Маҳаллий феодал ҳукмдорларининг сотқинлигидан устомонлик билан фойдаланган араб қўшинлари қўзғолончилар эгаллаган қўрғонларни ойлаб қамалда тутиб бошладилар. Ана шу қамалга дош беролмаган Муқаннанинг укаси Қабзам 3000 кишилик қўшини билан таслим бўлди. 3300 кишилик кўнгилли армияга қўмондонлик қилаётган Сархама Сом тоғидаги (Муқанна улар билан эди) узоқ қамалдан сўнг араб халифалигига қўрғон дарвозаларини очиб берди. Бироқ Сом қўрғонига от қўйиб кирган араб қўшинларининг Муқаннани тирик тутиш орзуси рўёбга чиқмади. У душман қўлига тирик тушгандан кўра ёниб турган алангада кўйиб кул бўлишни афзал кўрди.

Тошкент тупроғининг тили бўлса бизгача етиб келмаган қанчадан-қанча афсонавий жангу жадаллар, юрт озодлиги йўлида тўкилган қонлар ҳақида ривоятлар сўз-

лаган бўларди. Археологларнинг зукколиги шундаки, улар тарихнинг асрий чангини қоққан мисол, тилсиз тупроқни, жонсиз тошларни, тошқотган буюмларни «сўзла-тади»лар.

Сақлар, массагетлар, сўғдлар, дахлар — бу ўша: Александр Македонскийнинг қуролланган юз минглик қўшинига қарши оёқяланг бош кўтарган Спитамендир. Бу ўша, Турк ҳоқонлиги, араб халифалиги, мўғул истилочиларига қарши кўкрак кериб турган мард аجدодларимиз — томири томиримизга туташ Широқ, Тўмарис, Муқанна бўлиб тарихда қолган ўзбеклардир. VI асрда Ўрта Осиёнинг Турк хоқонлиги томонидан эгалланиши тарихда Абрўй қўзғолонини келтириб чиқарган бўлса, VIII асрда арабларга қарши миллий озодлик ҳаракати жунбишга келди. Аждодларимиз ўзларининг озодлик тарихини қон билан ёздилар. Самарқандда Турк қўзғолони (710), Панжакентда Дивашти қўзғолони (712), Мовароуннаҳрда Абу Муслим қўзғолони (749), Бухорода Шарик қўзғолони (750—751) Муқанна қўзғолонига уланиб кетди. Уларнинг жасорати, халқ озодлиги йўлидаги афсонавий қаҳрамонликлари ҳақида айтарли ёзма манбалар қолмади. Қўзғолон тўлқинлари хоқонлар, халифалар ва султонлар салтанати томонидан қанчалар бешафқат бостирилган бўлса, улар хотираси ҳақидаги ҳар қандай ёдгорлик излари ҳам шундай шафқатсизлик билан ўчирилди. Бироқ уни халқ қалбидан на куч билан, на фармойиш билан ўчириб бўлади! Қаҳрамонлар ҳақидаги афсона ва ривоятлар тилдан тилга, қалбдан қалбга кўчиб яшади, яшамокда, яшайверади...

Тошкент асрлар синовидан мардонавор ўтди. Географик, табиий ва иқтисодий жиҳатдан қулай ва бой шароитдаги воҳанинг марказига жойлашган Тошкент шаҳри ўтроқ деҳқончилик ва кўчманчи чорвачилик районларининг туташган қисмида бўлгани учун ҳам эллар ва давлатлар ўртасида савдо-сотиқнинг маркази сифатида гуркираб ривож топди. Айниқса унинг буюк шпак йўлида жойлашганлиги Европани Осиё билан, хусусан Ҳиндистон ва Хитой билан боғларди. Бироқ унинг бой табиий шароити тарихда ўз халқининг бошига озмунча кулфатлар келтирмади. Оқтепа ва Мингўриктепада олиб борилган археологик қазिशмалар VI—VIII асрларда турклар ва араблар шаҳарни бутунлай вайронага айлантирганларини тасдиқлайди. IX асрда шаҳар ўрни Бўзсув канали этагига кўчди. IX—X асрларда Сомонийлар давлати, X—XII асрларда Қорахонийлар ва Қорахитойлар давлати

қўл остида бўлди. XIII аср бошида Хоразмшоҳ Чингизхон йўлига ров солиш мақсадида Тошкентни забт этди ва шаҳарга бутунлай ўт қўйиб, уни харобага айлантирди. Темурийлар даври — XIV асрда шаҳар яна тикланди. XV—XVI асрларда Тошкент Темурийлар ва мўғуллар ўртасида қўлдан қўлга ўтиб турди. XVI аср бошида уни Шайбонийхон эгаллади. Худди шу даврда кўпгина йирик қурилишлар, жумладан, Бароқхон ва Қўқалдош мадрасалари қурилди.

XVIII аср ўрталарида Тошкент тўрт даҳа, — Себзор, Бешёғоч, Қўкча, Шайхонтаҳурга бўлинса-да, шаҳар нисбатан марказлашган қиёфага кирди. Бу даврда шаҳарнинг 12 дарвозаси (Лабзак, Тахтапул, Қорасарой, Сағбон, Чигатой, Қўкча, Самарқанд, Камолон, Бешёғоч, Қўқон, Қашқар, Қўймас) тунда бир пайтда ёпилар ва тонгда бир пайтда очиларди. Тонггача шаҳарга ҳеч ким киритилмасди. Кейинчалик Шайхонтаҳур ҳоқими, Юнусхўжа тўрт даҳа ҳокимиятини ўз қўлига олди.

XIX асрда Тошкентни Қўқон хонлиги ўзига бўйсундиришга муваффақ бўлди ва бу ҳокимият Чор Россиясининг Ўрта Осиёга қўшин тортиб келишига қадар давом этди.

Тошкент ўзининг асрлар бўйи давом этган тарихида 1865 йили Россияга қўшиб олинди. 1867 йилда Тошкентда Туркистон генерал-губернаторлиги тузилди.

Тошкентнинг Россияга ўтиши ва кейинчалик Ўрта Осиёнинг Россия составига қўшиб олиниши тарихий-ижтимоий аҳамияти жиҳатидан Тошкент тақдирида янги давр очди. Тошкент кўп миллатли Туркистон ўлкасининг маъмурий-сиёсий марказига айланди. 1905 йилда Оренбург — Тошкент темирўлинини ишга туширилиши туфайли Ўрта Осиёнинг Россия билан савдо-сотиқ, иқтисодий ва маданий алоқалари йўлга қўйилди. Чор Россияси Ўрта Осиё ва унинг бош шаҳри — Тошкентни қолоқ ва мустамлака ўлкага, иқтисодий манбага айлантириш учун ҳарчанд уринмасин, айна пайтда, ҳаётнинг табиий ва диалектик қонуниятлари асосида рус пролетариатининг, жамиятнинг илғор кучларини ташкил этган ишчилар синфининг демократик қарашлари — инқилобий таълимот ва тафаккур йўлларини тўсиб қололмади.

Гарчанд Тошкент қўзғолонлари (1892, 1916) рус генерал-губернаторлиги томонидан шафқатсизларча бостирилган бўлса-да, улар айна пайтда подшо ҳукумати ва эксплуататор синфга қарши ҳаёт-мамонт жангига бел боғлаган рус пролетариати ва илғор фикрли ишчилар

синфининг умумроссия ҳаракати билан ҳамоҳанг эди. Бу, ўз навбатида, Россияда етилиб келаётган инқилобий дунёқарашнинг илдиэлари Россиянинг энг чекка ўлкаларида ҳам теран илдиз отганидан далолат бериб турарди.

Подшо зулмига қарши тарихда «Вабо исёни» деб ном олган биринчи Тошкент қўзғолони 1892 йилнинг 24 июнь куни бошланди. Подшо ҳукуматининг вабога қарши тартибларини амалга оширишда оқсоқол Маёқуб томонидан тугилган сиёсат бу қўзғолонга туртки бўлса-да, аслида у халқнинг ҳам чор Россияси, ҳам маҳаллий эксплуататорлар томонидан бўлган зулм ва шафқатсизликларга қарши исёни эди. Қўзғолончилар (улар 600 кишидан ортиқ эди) полиция маҳкамасига бостириб кириб, Маёқубни ўз қўлларига топширишни талаб қилишади. Бу талаб қондирилмагач, Маёқубнинг уйига ўт қўйишади... Полиция ва унга ёрдамга келган жазо отряди қўзғолончилардан шафқатсиз ўч олди. 10 га яқин киши отиб ўлдирилди, чекинганларни эса тепаликдан Анҳорга улоқтиришди. Эртасига Анҳордан 80 кишининг жасади топилди...

Тошкент қўзғолонлари орасидаги вақт роппа-роса 24 йилни ташкил этса-да, мустамлакачилик сиёсати ва адолатсизликка қарши бардош косаси тўлган халқ газаби изчил давом этган эди, дейиш мумкин. 1916 йил 25 июнда подшо Николай II томонидан имзоланган «Мардикорликка олиш» тўғрисидаги фармойиш халқ газаби алангаси учун учқун берди, холос. Подшо фармойишидан газабланган халқ 11 июль куни Бешёғоч полицияси маҳкамаси олдига тўпланди. Полиция ўт очиш билан қўрқитмоқчи, халқни тарқатмоқчи бўлди. Қўзғолончилар полиция биносига ёпирилдилар. Бироқ қуролсиз аҳолидан шафқатсизларча ўч олинди. Генерал-губернаторнинг казаклардан тузилган отлик отряди, Орифхўжа бошлиқ маҳаллий бойлар яна адолат йўлини тўсиб чиқдилар. Бешёғоч майдонида қўзғолончилардан 11 кишининг жасади қолди, 15 киши оғир яраланди...

Бу Тошкентда ва, умуман, Туркистон ўлкасида етилиб келаётган инқилобий ҳаракатга ич-ичидан чириб, емирилиб бораётган чор Россияси ва унинг маҳаллий кучлари узган сўнги ўқлар эди. Октябрь қуёшининг ёрқин шуъласи кўзга ташланиб қолганди.

Октябрь қуёши бутун Туркистонга, шу жумладан, Молгузарга ҳам илк бор Тошкент уфқидан нур сочганини, Бешёғоч майдонида тик туриб ўлган қўзғолончилар қонида қоним борлигини энди мен яхши тасаввур қиламан. Мен ва менинг авлодларим томирида Тўмарис ва

Широқ, Спитамен ва Муқанна, Темур Малик ва Намоз Ботир, Абдулла Набиев ва Ҳамза қони уфуриб турганлигига ким шубҳа қилади?! Мен ҳеч иккиланмай, Октябрнинг муқаддас алвон байроғида ҳам улар қонининг шаффоф ранги бор, дея оламан! Бу байроққа қадар бўлган йўлни ҳеч бир халқ, ҳеч бир юрт, йигирма аср умр кўраётган Тошкент ҳам осонликча босиб ўтмади. Октябрь инқилоби бутун мамлакат сингари Тошкент тарихида ҳам энг буюк воқеадир. Шаҳарнинг йигирма асрлик тарихи бутун моҳиятига кўра шу сана нуқтасидан икки қирғоққа бўлинади, инқилобга қадар ва инқилобдан сўнг!

Тошкент ўзининг энг гўзал масканлари — хиёбонлари ва майдонлари, кўчалари ва ишлаб чиқариш корхоналари, дорилфунун ва мактаблари номини Улуғ Октябрь ва унинг асосчиси Владимир Ильич Ленин номи билан абадул-абад боғлар экан, бу ҳам тарихнинг муқаддас бурилиш нуқтасига бўлган таъзим ва ташаккур рамзидир. Шаҳарнинг энг сарфайз райони, гўзал хиёбони, кўркам проспект ва неча ўнлаб корхоналари, маҳаллалари Улуғ Октябрь номи билан аталади. Шаҳарнинг бош майдони эса Владимир Ильич номи билан юритилади. Худди мана шу майдонда улуғ доҳийнинг улуғвор — бўйи 28 метрлик монументи (архитектор С. Одилов, ҳайкалтарош Н. В. Томский) ўрнатилган. Туркистоннинг бош дорилфунуни (1920 йилда В. И. Ленин имзолаган декрет туфайли очилган), республиканинг бош саройи — СССР халқлари дўстлиги қошонаси (Съездлар саройидан сўнг Иттифоқда иккинчи ўринда туради, 1981), Тошкентнинг бош проспекти улуғ Ленин номи билан боғланган. Шаҳарнинг мармар билан қопланган қошонасида В. И. Ленин музейи жойлашган бўлиб, унинг остонасидан зиёратчилар аримайди.

Улуғ Ватан уруши йилларида Тошкент нон шаҳри, тошкентликлар эса сахий қалбли, бағри кенг, мурувватли инсонлар сифатида қайтадан кашф этилдилар. Тошкент икки фронтда — уруш тақдири ҳал бўлаётган жанг майдонида ва фронтни озиқ-овқат, кийим-бош билан таъминлаётган, қурол-яроғ етказиб бераётган, айни пайтда жанубга эвакуация қилинган юз минглаб ватандошларни бағрига олган марду майдон шаҳар бўлиб танилди. Бу ерда бомба ва замбарак овозлари эшитилмаса-да, урушнинг даҳшатлари мунтазам келиб турди. Ярадорлар Тошкентдан малҳам топдилар, ота-онасини йўқотган юз минглаб гўдаклар тошкентликлар бағридан жой олдилар. Тошкентлик темирчи Шоаҳмад ака ва унинг рафиқаси

Баҳри опа 14 етимни фарзандликка қабул қилдилар. Бугунги кунда Халқлар дўстлиги майдонида уларнинг кўп миллатли оиласи шарафига қўйилган монумент Тошкент муруввати, совет турмуш тарзининг ёрқин намунаси бўлиб турибди. «Сен етим эмассан!» Ленин мукофоти лауреати, академик шоир Ғафур Ғулومнинг шу номли балладаси ҳар бир тошкентликнинг қалбидан отилган жўшқин пидонинг шеърий ифодаси эди. Кейинчалик шу номдаги кинофильм мамлакат олқишига сазовор бўлди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Раҳмат Файзийнинг Шомаҳмудовлар оиласини кенг полотнода ифодалаган «Ҳазрати инсон» романи Тошкент қасидаси бўлиб жаҳон узра янгради.

1966 йил, 26 апрель... Ўша тонготарда Тошкентнинг барча осма соатлари бир пайтда — соат 5 дан 22 минута 52 секунд ўтганда табиатнинг қалтис ҳазилидан танг қотиб қолгандек тўхтаб турарди. Бироқ Тошкент ва тошкентликлар ҳайратдан бир зум ҳам қотиб қолишмади. Шаҳар ҳаётининг бирон-бир бўлаги, на зилзила маркази бўлган Қашқар маҳалласи (ҳозир бу ерда Россия Федерацияси қурган икки муҳташам квартал — М-4 ва М-5 жой олган), на ўша тунда меҳнат постида бўлган бирон киши саросимага тушди. Зилзила кетма-кет Тошкент ва тошкентликлар бардошини, продасини синаб кўрди. Зилзила бора-бора тошкентликларнинг чойхонада айтиладиган латифасига айланиб қолди. Зилзила Тошкентни минг мартадан ортиқ тебратди-ю, бирон-бир тошкентлик продасини буколгани йўқ. Аксинча, тоблади. Тошкент — Совет Иттифоқининг дўстлик кучи мужассамлашган Дўстлик шаҳрига айланди. Тошкент бағрида, тарих кўрмаган қисқа муддатда, ўзига хос ихчам шаҳарчалар қад кўтарди. Улар ҳақли равишда ўзларининг ижодкорлари номи билан аталди: Москва, Ленинград, Украина, Белоруссия, Қозоғистон, Грузия... Тошкент зилзила арафасига қадар шаҳар қурилиши ва тарихий тараққиётнинг объектив сабабларига кўра иккига — эски шаҳар ва янги шаҳарга бўлинганини ҳеч ким инкор этмайди, албатта. Зилзила маркази эса худди «буюртма»дай улар ўртасида эди. Зилзила арафасидаги Тошкент билан бугунги Тошкентни қиёслаш қийин. Қурилишдаги бурилиш нуқталарини шундай қиёслаш мумкин: чунончи, зилзилага қадар мавжуд энг баланд бино 9 қаватдан иборат бўлса, бугунги шаҳар биноларининг бўйи 23 қаватга етди. Шаҳар территория жиҳатидан 10 баравар кенгайган бўлса, тураржойлар ҳажми 15 баравар ошди. Тошкент ҳозир йилига

1 миллион квадрат метр уй-жой қурмоқда. Зилзиладан кейин Тошкентликлар ҳеч йккиланмай ер қаърига дадил кириб бордилар — оқибатда Ўрта Осиёда илк бор метрополитен ишга тушди. Ҳозир унинг 12 станцияси ишлаб турибди, яна 4 станцияси ишга тушиш арафасида, 8 станциясида қурилиш ишлари жадал олиб борилмоқда.

Тошкент бу йил икки қутлуғ воқеа арафасида турибди: бири — сентябрь ойида жаҳон уни 2 минг йиллик ёши билан қутлайди. Иккинчиси — 2 миллионинчи граждандунёга келади... Бу бахт қайси она, қай бир хонадон, туғуруқхона чекига тушаркин? Улар эгизак бўлса-чи? Айтишларича, шаҳар ижрокомида бунинг ҳам ҳисоб-китоби бор. Ҳар куни шаҳарда ўртача 120 туғилишнинг беш-еттиси эгиз бўлар экан-да! Шаҳарнинг бир кунлик ташвишлари орасида нималар бору, нималар йўқ? Шаҳарнинг бир кунда минг ташвиши бўлса-да, мен ҳамон унга Молгузардан боққан каби маҳлиё боқиб, ҳайқиргим келади. Ҳамон ўша илк бор тоққа чиққанам кўз олдимга келади: қуёш Тошкент тарафдан кўтарилиб шуъла сочар, кўзимга бу шаҳар қуёшдай ловиллаб кўринарди. Не ажабки, болаликдан буён неча ўн йиллар ўтиб, Тошкент ҳақида минг йиллик тарихий ёзувларни титкилаб ўқиб чиқсам-да, унинг номи оддий тошга қиёс этилганига иқдор бўлгим келмайди. Ҳамон хаёлимда илк тасаввур жўш уради. Илк тасаввур эса илк муҳаббатдай кучли ва айрилмас бўлади. Минг йиллар бурунги аждодларимиз, у балки қонга тўймас Куруш йўлини тўсган Тўмарисдир, у балки Муқаннадир, ҳамон назаримда улар Молгузар чўққисидан бу улуг Қуёш шаҳрига назар ташлаб қичқириб юборгандай туюлади:

— Оташ-кон! О-таш-ко-он!!!

Қуёш эса ерда пайдо бўлган илк олов-оташнинг буюк рамзи эмасми? Оташ, бу — ердаги қуёш-ку! Хаёлан мен Молгузарга чиқаману, ўнгу сўлга назар ташлайман: бир томонда Қуёш шаҳри — Тошкент, бир томонда Ой шаҳри — Самарқанд намоён бўлади. Гоҳ Қуёшга, гоҳ Ойга — боболардан қолган буюк меросимизга талпинаман.

— Ассалом, Қуёш шаҳри!

— Ассалом, Ой шаҳри!

Фикрим исботига вожот истаб, кўҳна Самарқандга — унинг илк Сўғдиёна бўлиб жаҳонга танилган тарихига хаёлан шўнғийман. Оташ Тошкент жилваси эса унинг кўзни қамаштирувчи осмонўпар миноралари юзида ҳамон ойдек сузиб юрганга ўхшайди... Яна таъриф-тавсифда беназир бўлган боболарнинг асрлар тилсимотига айлан-

ган хаёлини уққандек бўламан: ер юзида бир-бирига бунчалар туташ ва яқин икки буюк шаҳарнинг ёнма-ёнлиги мени ром этади.

Машҳур юнон географи ва астрономи Птолемейнинг «География бўйича қўлланма» номли асарида Ўрта Осиёда «Тош қалъа» деб номланган шаҳар мавжудлиги кўрсатилган. Птолемей Ўрта Осиёда бўлмаганлиги учун «Тош қалъа» шаҳрини Помир тоғларида жойлашган, деб тасвирлайди. Бу масалаларга машҳур энциклопедист олим Абу Райҳон Беруний ўз асарларида маълум аниқлик киритган. «Бинқант, — деб кўрсатган эди у, — Аш-Шошнинг пойтахти бўлиб, турк тилида Тош-кент, юнон тилида Тош қалъа деб аталади».

...Маъсум гўдаклик ораулари ўзига чорлаганда, мен бот-бот Молгузарга қайтаман. Бинобарин, Абдуллахон даврида (XVI аср) бу оралиқни (Молгузар — Тошкент) яёв бир ҳафталик, отда уч кунлик масофа деб таърифлаган бўлсалар-да, эндиликда у бор-йўти бир ярим соатлик йўл. Гоҳ дўстлар билан, гоҳ танҳо Молгузар чўққисига кўтарилиб, кунчиқар тарафга — Тошкентга маҳлиё термилан.

Бу чўққидан боқилганда, унинг Қуёш шаҳри эканлигига шубҳа йўқ. Буни қандай исботласа бўлади? Мен аминманки, тарихдан гувоҳлик берувчи олимларда далил-исботлар — қоғозлар мўл бўлади. Менинг кўнглим исботсиз туйғуларга тўла-ю, бироқ қўлим бўм-бўш. Олимлар бир-бирига суянгандек, қоғозлар ҳам бир-бирини ёқлайди...

Мен далил-исботда ёлғизман, деб қайгурмайман. Хайрият, маъсум ва гўзал ёшлик туйғусининг буюк ва ишончли таянчи — Молгузар чўққиси бор, ҳар ҳолда. Ҳар сафар шу чўққига чиққанимда, Молгузар қулоғимга аждодларнинг армонли қўшиғини шивирлагандек, юрагим тез-тез уриб кетади:

— О-таш-кон!

— О, Қуёш шаҳри!

УМР ЗАРВАРАҚЛАРИ

Октябрь революциясининг дастлабки йилидаёқ у шаҳар партия дружинасига кирди. Бу дружина революция ишига чексиз содиқ бўлган кишилардан ташкил топган эди. Худди ана шу кишилар Тошкентда Совет ҳокимиятининг душманларига қарши курашда ҳал қилувчи роль ўйнадилар, қўлга қурол олиб Улуғ Октябрь ғалабаларини ҳимоя қилдилар.

У 1919 йилнинг мартада Коммунистик партия сафига кирди. Орадан уч ой ўтибоқ қизил гвардиячилар сафида атаман Дутовнинг оқ казаклари тўдаларига қарши курашда қатнашди. Оқ казак тўдалари Туркистон республикасига Орол денгизи томонидан ҳужум уюштирган эди. Қизил Армиямиз бу ерда жуда катта муваффақиятга эришиб, контрреволюцияни тор-мор этди.

Лекин ҳали мамлакатимизда кўпгина душманлар бор эди. Босмачилар бош кўтариб қолишди. Партия Абдуғафур Хатамовни Фарғона фронтига жўнатди, бу ерда у босмачи тўдаларга қарши жангларда қатнашди. Ана шу жангларда коммунист метиндек мустаҳкам продасини ва жасурлик намунасини кўрсатди.

Контрреволюция тор-мор этилгандан кейин у партия, совет ва маъмурий органларда ишлади. Партия қаерга ишга юбормасин, ҳамма ерда ўз бурчига виждонап муносабатда бўлишнинг ёрқин намунасини кўрсатди, Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг муносиб аъзоси эканлигини яққол намоеён этди.

Октябрь ғалабаларини ҳимоя қилишда кўрсатган фидойилиги учун иккита Қизил Юлдуз ордени билан мукофотланган эди. Партия ветерани тез-тез ишлаб чиқариш коллективларида, Киров район партия комитетида, В. И. Ленин Марказий музейининг филиалида бўлиб турарди. У ижтимоий ҳаётда, пионер ва комсомолларни совет халқининг революцион, жанговар ва меҳнат анъаналари руҳида тарбиялаш ишида фаол иштирок этди. А. Хатамов ўз авлоди кишиларининг шонли ишлари,

большевикларнинг ўз жонларини аямай ленинча гоёлар тантанаси йўлида кўрсатган жасоратлари тўғрисида эсдаликларни ҳикоя қилишни жуда яхши кўрарди. Умрининг охиригача партия ишига содиқ бўлган ажойиб инсон Абдуғафур Хатамов билан қилинган ушбу суҳбатдан бир оз кейин у ҳаётдан кўз юмди. Лекин у айтган сўзлар, унинг умр зарварақлари ҳамма авлод вакиллари учун ҳам гоёят ибратлидир...

* * *

— Сиз Коммунистик партия сафига Советлар мамлакати зиммасига жиддий синовлар тушган бир пайтда кирдингиз. Сизни большевиклар сафига ундаган асосий куч нима эди?

— Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида менинг тенгдошларим Октябрь революциясининг зўр таъсирида эдилар. Биз инсоният тарихида янги давр бошланаётганлигини ҳис қила бошлаган эдик. Бойлар, руҳонийлар ва уларнинг таъсирида бўлган кишилар очиқдан-очиқ янги тузумга қарши курашга киришгандилар. Лекин оддий меҳнаткашлар, камбағалларда коммунистларга бўлган ишонч тобора мустаҳкамланиб борар эди. Бу ишонч Туркистон ўлкасида ишчи ва деҳқонлар давлати томонидан амалга оширилаётган конкрет ишларга асосланган эди. Маълумки, бу ўлкада халқ ҳақ-ҳуқуқсиз эди, узоқ вақт эксплуатация занжирлари остида бўлиб келган эди.

Авалло янги ҳокимият ярим оч, ярим яланғоч бўлган кишилар тўғрисида гамхўрлик кўрсата бошлади. Аҳолининг камбағал қатламлари, етим-есирларга бепул овқат бериладиган бўлди. Меҳнаткаш инсонга ана шундай муносабатда бўлинаётганлиги деҳқон оиласида ўсган мендек бир одамнинг қалбида большевикларга нисбатан алоҳида меҳр-муҳаббат уйғотди. Совет ҳокимияти бизнинг ҳокимиятимиз эканлигини, фақат у камбағалнинг оёққа туриб кетишига ёрдам беражagini тўла тушундим.

Менда коммунистлар билан бирга бўлиш тўғрисидаги фикр ана шу йўсинда пайдо бўлди.

Кейинроқ танлаган йўлимнинг нақадар тўғрилигига Владимир Ильич Ленин асарлари билан танишганимдан сўнг минг қарра ишонч ҳосил қилдим. Революциянинг мақсад ва вазифалари ҳар бир оддий инсон учун жуда ҳам яқин ва тушунарли эди.

1919 йилнинг март кунлари бутун умр эсимда сақланиб қолган. Ушанда менга партия билетини топшириш-

ганди. Ана шу ҳаяжонли дамлардан бошлаб менинг бутун ҳаётим Ленин партияси билан узлуксиз боғланди. Бу йўллар осон бўлмади, лекин оғир дақиқаларда ишимизнинг ҳақлигига, халқнинг бахтиёр келажаги учун курашаётганлигимизга бўлган ишонч бизга ҳаммавақт куч-қувват бериб турар эди.

Биз, большевикларга очиқдан-очиқ дағдага қилиб: «Сизларнинг ҳокимиятингиз узоққа боролмайди, ҳаммангиз дорга осиласиз», дейдиганлар ҳам бор эди. Совет ҳокимиятининг душманлари дағдагалардан актив қарши ҳаракатларга ўтар эди...

— Собиқ қизил гвардиячи қизил партизанларнинг ишлари бўйича Тошкент шаҳар комиссиясининг архив фонди материалларида шундай бир маълумот бор: унда Сизнинг 1918 йили Эски шаҳар жанговар партия дружинасига кирганлигингиз айтилади. Бинобарин худди ўша пайтда революция тақдирини ҳал бўлаётган эди...

— Шундан бери ўнларча йиллар ўтиб кетди, лекин мен ҳанузга қадар ўша унутилмас йилларни жуда яхши эслайман. Биз ўша пайтда жуда ҳам ёш эдик, жанговар партия дружинасига кириб, қўлга қурол олиб, Октябрь ғалабаларини ҳамма қилишга отландик. Бузғунчилик, диверсиялар, совет муассасаларига боқинчилик ҳужумлари тез-тез бўлиб турарди. Ўз дўстларим билан бирга турли объектларни, магазинларни, омборларни қўриқлардим. Бўш вақтларимда эса қурол билан муомала қилишни ўргандим, ҳарбий санъат сирларини эгалладим. Ана шу машғулотларнинг ҳаммаси жуда ҳам асқатди. 1919 йил январида Тошкентда контрреволюцион исён кўтарилди. Бу бизнинг зиммамизга тушган биринчи жиддий синов эди. Ана шу оғир пайтларда партия ишига садоқат, мустаҳкам иродани ленинчи большевиклар яққол кўрсатишди. Улар орасида Аристарх Андреевич Қазаков, Дмитрий Иванович Манжара, Иван Михайлович Фотеевлар бор эди. Худди ана шулар Совет ҳокимияти душманларига қарши курашга бош-қош бўлдилар. Осипов контрреволюция исёни устидан қозонилган ғалаба бизларни большевиклар атрофияга янада маҳкамроқ жипслаштирди.

Худди ана шундай синов пайтида партиямиз мустаҳкамланди, унинг меҳнаткаш халқ кенг оммаси орасидаги обрўси ошди. Шу боисдан мен революция иши учун курашнинг ҳар доим олдинги сафларида бўлганимдан бениҳоя фахрланаман.

Мен М. В. Фрунзе, Я. Э. Рудзутак, П. Г. Полторацкий, В. В. Куйбишев, В. Д. Вотинцев каби буюк революцио-

... Оқтябрнинг охирида Оқтябр галабаларини ҳимоя қилишдек шарафга муяссар бўлганлигимдан бениҳоя бахтиёрман. Уларнинг Коммунистик партия ишига садоқати, большевистик принципааллиги, темир иродаси, қатъияти ва жасорати ажойиб намуна бўлиб хизмат қилади. Туркистон коммунистлари шонли ленинча гвардиянинг ажойиб анъаналари руҳида тарбияландилар. Ана шундай тобланиш Совет ҳокимиятининг душманларига қарши оғир жангларда бизга жуда қўл келди.

— Сиз ўзингизнинг уй архивингиздаги материаллар билан танишишга бажонидил розилик бердингиз, шу уй архивида Советлар мамлакатининг дастлабки қаҳрамонна йилларига оид кўпгина ёдгорликлар бор экан. Шу ёдгорликлардан қайси бири Сиз учун, айниқса, қадрли?

— Кумуш портсигарни кўрганимда кўпгина воқеалар кўз олдимдан бирма-бир ўтади. Бу мукофот билан мен ишчи-деҳқон Қизил Армиясининг ўн йиллиги муносабати билан, жанговар жасоратлар ва контрреволюция устидан қозонилган галаба учун тақдирланган эдим.

1-Оренбург коммунистик пиёда полки составида 1919 йилнинг июнида мен атаман Дутовнинг оқ казаклари тўдаларига қарши курашдим. Бизнинг полкимиз энг масъулиятли ва оғир участкаларда жанг қилиб, қаҳрамонлик, мустаҳкам ирода ва жасоратнинг ажойиб намуналарини кўрсатди. Биз анча тажрибали, яхши тайёрланган ва яхши қуролланган душман устидан галаба қозондик. 13 сентябрда Муғужар станциясида Шимоли-шарқ фронти қисмларининг 1-Туркистон армияси билан тарихий учрашуви бўлди. У Қизил Армиянинг Совет ҳокимияти душманларига берган қақшатқич зарбаси эди.

Жангга бизни граждандлар урушининг қаҳрамони Дмитрий Ефимович Коновалов бошлаб борди. Бизнинг командиримиз ҳаддан ташқари қўрқмас, ҳарбий ишнинг ажойиб билимдони эди. Руслар ва ўзбеклар, тожиклар ва туркманлар, қozoқлар ва бошқа миллат вакиллари қўлни қўлга бериб революция иши учун курашардилар. Бизларни ўз ишимизнинг ҳақлигига ишонч, партия ишига садоқат бирлаштириб турар эди.

1922 йилнинг мартдан Фарғона фронтида алоҳида ўзбек отлиқ эскадрони составида жанг қилишга тўғри келди. Бу ерда босмачи тўдаларга қарши шиддатли жангларда қатнашдим.

Тарих халқлар тақдирида, ижтимоий тараққиётда жуда катта роль ўйнаган бир қанча революцияларни билади. Октябрь революцияси ўз характери, ўзининг тарихий

хизматлари билан улар орасида алоҳида ўринни эгаллайди. Бу революция инсоннинг инсон томонидан эксплуатация қилинишига барҳам берди ва жамиятни меҳнаткашларнинг ўз манфаатлари йўлида қайта қурилишини бошлаб берди. Бу революция ишчилар синфини, барча меҳнат кишиларини қашшоқликдан, оғир машаққатлардан, камситилишлардан, минг йиллик зулмдан халос этди.

— Тарихий воқеаларга жуда бой бўлган ҳаёт кечирдингиз, қўлингизга қурол олиб Совет ҳокимиятини бевосита ҳимоя қилдингиз. Бугунги турмушимиз ҳақида нималар дея olasиз?

— Инсон учун ўзи хизмат қилган, ўзи курашган, ўзининг бутун куч-қуввати, бутун ҳаётини бағишлаган иш тавтана қилган онларини кўришдан ҳам катта бахт бўлиши мумкин эмас. Шу боисдан мен бугун ҳақиқатан ҳам жуда бахтиёрман. Бахтиёрлигимнинг бойси шундаки, бизларни Совет ҳокимияти учун курашга илҳомлантирган ленинча гоёлар бугун ҳаётда ўз ифодасини топди.

Қадимдан Шарқда уй қурган, дарахт ўтқазган, болаларни тарбиялаган киши ўз умрини бекор ўтказмабди, деб ҳисоблашади. Коммунистик партия раҳбарлигида адолатли, барча халқлар бахт-саодати нашидасини сураётган мисли кўрилмаган ажойиб жамият барпо этилди. Совет халқларининг ягона қардошлик оиласида бизнинг республикамиз ҳам гуллаган ва яшнаган ўлкага айланди.

Бугунги Тошкент Улуғ Октябрь гоёларининг ажойиб ва ёрқин тимсолидир. Совет Ўзбекистони пойтахтини ҳақли равишда тинчлик ва дўстлик шаҳри деб атайдилар. Қисқа вақт ичида у йирик индустриал марказга айланди. Коммунистик партия ва Совет ҳукуматининг мунтазам оталарча ғамхўрлиги туфайли тошкентликларнинг унумли меҳнат қилиши ва бахтиёр ҳаёт кечиришлари учун барча шарт-шароитлар яратилмоқда. Ажойиб майдонлар, замонавий тураржой массивлари, боғлар ва хиёбонлар бунёд этилди. Шаҳримиз СССР ташкил этилганлигининг шонли 60 йиллигини катта меҳнат ютуқлари билан кутиб олди. Кўҳна ва навқирон Тошкент ўзининг 2000 йиллик юбилейини ҳам коммунистик қурилишда юксак кўрсаткичлар билан кутиб олишга ҳозирлик кўрмоқда.

— Сиз билан тенгдош кишиларга шаҳримизда Улуғ Октябрдан кейин рўй берган улуғвор ўзгаришлар айниқса яққол кўринади. Ё шундай эмасми?

— Жуда ҳақ гапни айтдингиз. Шу аср бошида бугунги йирик проспектлар ўрнида тор, қинғир-қийшиқ кўчалар бўлганига, чапг кўчалардан от қўшилган аравалар

аранг юрганлигига ишонмайсан киши. Босиб қолай деб турган пахса уйлар, қашпоқлик ва ҳуқуқсизлик — болалигимда кўрган манзаралар эди. Оддий халқнинг ғамандухи, кўзларидан оққан ёши, таҳқирланишининг чегараси йўқ эди. Ҳамон эсимда. Отам эрта тонгданоқ бойнинг уйига корандаликка кетар, кечқурун ҳориб-чарчаб, оғир меҳнатдан эзилиб уйга қайтар эди. Қилган меҳнатларига олган сариқ чақаси ҳатто озиқ-овқатимизга ҳам етмас эди.

Мен ўзимнинг фарзандларим, неvara ва чевараларимга болалигимнинг энг оғир йиллари ҳақида тез-тез ҳикоя қилиб тураман. Улуғ Октябрга қадар кишилар қандай ҳаёт кечирганлигини улар билишлари керак. Ахир менинг отам, менинг бобом революция ғалабаси туфайли шундай бахтиёр ҳаёт вужудга келишини ҳатто хаёлларига ҳам келтириша олмаган эди.

Тошкент кўчалари бўйлаб сайр қилишни жуда ёқтираман. Кишининг баҳри дили очилади, кўзи қувонади. Ажойиб кўп қаватли бинолар, тураржойлар қад кўтарди, уларда инсон учун барча шарт-шароитлар яратилган. Озиқ-овқат программасининг қабул қилиниши совет халқи фаровонлиги тўғрисидаги яна бир ғамхўрлик бўлди.

Советлар мамлакати 60 йиллик юбилейини куч-қувватга тўлган ҳолда кутиб олди. Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг ташкил этилиши тарихидаги мана шу шонли сана КПСС ленинча миллий сиёсатининг ажойиб муваффақияти, мамлакатимизда яшовчи барча миллат ва элатларнинг қардошларча дўстлигининг ажойиб самарасидир.

— Бугунги муваффақиятлар ҳақида гапирганда бунда кимларнинг хизмати борлигини ҳам унутмаслигимиз керак. Мен бу ўринда ҳозирги авлодни кўзда тутмоқдаман...

— Баъзи пайтларда ёшлар ҳақида айрим кишиларнинг киноя гапларини эшитиб қоласан. Эмишки, улар қаҳрамонона ишларга қодир эмасмиш. Шундай ҳолларда мен уларга ажойиб мисоллар келтираман. Зарбдор комсомол отрядларининг БАМ, «Атомаш», Мирзачўлни ўзлаштиришдаги жасоратидан мисоллар келтираман. Ёшларимизга ҳавас қилса арзийди. Улар Совет ҳокимиятини ўрнатган, уни оғир жангларда ҳимоя қилганларнинг эстафетасини муносиб равишда олиб бормоқдалар.

Мисол излаб узоққа боришнинг ҳождати йўқ. Пахта йиғим-терим кезларини бир эсланг... Совуқ кунлар эрта бошланиб, ноябрь ойида қалин қорлар ёққанда «оқ олтин»ни йиғиштириб олиш мураккаблашади. Ана шундай

шароитда Тошкент ёшлари пахта далаларида фидокорлик намуналарини кўрсатиб ишладилар. Ахир шунинг ўзи ёшларнинг юксак онглилиги, ватанпарварлигидан гувоҳлик бермайдими?

Мен бугунги йигит ва қизларимиз, агар керак бўлиб қолса ўз Ватанларини, Октябрь ғалабаларини менинг авлодимдек катта жўшқинлик ва юксак садоқат билан ҳимоя қиладилар, деб ишонаман. Бинобарин, Совет ҳокимияти меҳнаткаш халққа жуда кўп нарсаларни берди. Ҳаммаси инсон учун, инсоннинг бахт-саодати учун — Коммунистик партиянинг бу шиори жамиятимизнинг мазмуни бўлиб қолган.

— Октябрь революциясининг дастлабки кунлариданоқ партия аъзолари ўз ортларидан халқни янги жамият қурилиши йўлида бошлаб бордилар. Кишилар ҳам уларга ишонишди. Сиз коммунистнинг қайси фазилатини айниқса қадрлайсиз?

— Мен коммунистларда ростгўйликни, камтарликни, принципиалликни, атрофидагиларга нисбатан ғамхўрликни қадрлайман. Бу фазилатлар Октябрь революциясининг дастлабки йилларида Туркистонда Совет ҳокимияти учун курашган ленинча большевикларга хос эди. Бу фазилатлар коммунистларнинг шундан кейинги авлодлари учун ҳам мерос бўлди, Коммунистик партия ва Совет давлатининг улуг йўлбошчиси, дунёда биринчи социалистик давлат асосчиси Владимир Ильич Ленин биз, коммунистлар учун ажойиб намунадир. Камтаринлик, оддийлик, кишилар тўғрисида ғамхўрлик унга жаҳоншумул зўр ҳурмат ва обрў келтирди. Бинобарин коммунистларнинг обрўси, шунинг жалб этувчи кучи ана шундадир!

Бугунги эришган зафарларимизнинг манбаи халқнинг коммунистларга чексиз ишончидадир. Халқ тўғрисида ғамхўрлик уларнинг энг асосий ташвиши эканлиги ҳаммага аёндыр. Бунга Ўзбекистон Компартиясининг XX съездида делегат сифатида яна бир бор ишонч ҳосил қилдим. Унда аҳолини озиқ-овқат товарлари билан таъминлашни янада яхшилаш тўғрисида ҳар томонлама, амалий сўзлар бўлди, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини интенсивлаш бўйича конкрет режалар белгиланди. КПСС XXVI съезди томонидан белгиланган халқ турмуш шароитини яхшилаш программаси изчиллик билан ҳаётга жорий этилмоқда.

**БУХОРОИ ШАРИФНИНГ ТОШКЕНТИ
АЗИМГА ТҶИХАТИ**

Минордай қаддимни тик тутиб мағрур,
Мовий гумбазларни айлаб тақягоҳ,
Оламгир шонингдан руҳимда сурур,
Тошкент,
сен томонга соларман нигоҳ.

Ўрта Осиёга устунлар мисол,
Қифтларда тарихнинг юки, сарбаланд,
Кексайиб бахт топган бир тўп оқсоқол —
Турибмиз: Мену Сен, Хива, Самарқанд.

Асрлар чангидан сочимизда оқ,
Насллар бахтидан диллар навқирон,
Бошга тиг тортса-да, не қаттол чақмоқ
Бизни асраб қолди иқболга ишонч.

Бугун сен бир азим юртга пойтахтсан,
Пойтахтлик ташвиши менга аёндир.
Жумбоқлар ечилар шунда дафъатан,
Ҳар пойтахт ўзича битта жаҳондир.

Тўйинг овозаси ҳар ёнда шов-шув,
Бу завқдан мўйсафид бошим осмонда.
Қўзғалмоқ имкони бўлсайди шу зум,
Хос меҳмон бўлардим сендай мезбонга.

Лекин жилолмайман...
Шаҳар — онадир.
Онага уйидан жилмаслик одат,
Улгайган фарзандга тилару оқ йўл,
Уйда қолганларга парвона фақат.

Мен ҳам фарзандларим йўллаб тўрт тараф,
Толе тилагайман ҳар бир боламга,
Улар зафаридан топгайман шараф,
Улар кўзи ила боққум оламга.

Биларсан, мен ахир, илм ганжининг
Калитин берганман ўғлим Синога,
Минг йилки, безавол бўстони унинг,
Минг йилки, ўғил у бутун дунёга.

Тақдирни кўргинки, қай бир пойтахтга
Қадам қўймади у,
 бўлди бадарға.
«Алвидо» деди-ю, қўл етмас бахтга,
Кетди умр кемаси бейўл, бедарға.

Инқилоб нуридан титилди зулмат,
Шукуҳи ўзгарди давру давроннинг.
Пойтахтлар қучоғин очиб беминнат,
Бошин силар бугун фозил инсоннинг.

Фаҳримдир, Тошкентим, обрўйинг, шонинг
Дунёга таратган оқиллар аро
Менинг ҳам камарбанд қизу ўғлоним
Ҳиссаси боридан этгум таманю.

Биз тоғмиз, сен — уммон...
Тоғнинг бағрида
Кўз очган жилғалар уммонга шошар.
Чоққир жилғаларнинг туғёнларидан
Туғёнли уммоннинг қудрати ошар.

Фалсафа илмидан баҳс кетса ногоҳ,
Сарсухан — Иброҳим Мўминнинг номи.
Бўлса гар: «Издошим», дер эди Сино,
Дер эди: «Шу ўғлим — умрим давоми».

Юртига хос хизмат фарзанд шарафи,
Уста Ширин нақши ҳамон жилвакор.
Қай элда эсланса Мухтор Ашрафий,
Дерлар: «Унга она қай бахтли диёр?...»

Санъат чаманида қўшалок чинор
Бу — Олим Хўжадир,
Бу — Раззоқ Ҳамро.
Ўтли томирида менинг қоним бор,
Ўтли юрагида сенинг меҳринг жо.

Улар мангу ётар хоки покингда
Номинг боқийликка этганча пайваст.

Шукурким, ҳозир ҳам кенг қучоғингда
Қанча фарзандларим меҳрингдан сармаст...

Кўксимда сут эмиб,
Сенда қут топган
Шу етук дилбандлар ҳурмати ҳақи
Бағринг мудом кушод турсин, эй Тошкент,
Ўзбекнинг қалби бўл,
Ёрқинроқ балқи!

Икки минг йил умр — буюкларга кам,
Мана мен адашиб қолдим ёшимдан.
Умрда кексаю
Меҳри ёш, укам,
Ўзим ўргилайин мағрур бошингдан...

ИСТАРАМ...

Не шаҳарларни кезиб,
 лочиндай учдим қошига,
 Бахмалу парқуни тимсол
 этма Тошкент тошига.
 Икки миллиондан ошиқдир
 бу шаҳарнинг ошиғи,
 Чин аҳиллик тожини
 қўндирди ўлкам бошига.
 Ҳар қадамда нурли тақдир,
 нурли иқбол жилваси,
 Бахт қалам тутқазди гўё
 давримиз наққошига.
 Зилзила тебратди чандон
 зил кетарми деб уни,
 Зил кетиб тан берди охир
 бу шаҳар бардошига.
 Бир дарахт илдизидан
 унга ниҳоллар, не ажаб,
 Истасанг гар собит этмоқ,
 боқ шаҳар йўлдошига.
 Икки минг ёрқин баҳорнинг
 ранги ял-ял товланар,
 Кўркини кўз-кўз этар у
 энди Чочу Шошига.
 Истарам, оламда ёшлик
 рамзи бўлсин ул мудом,
 Етмасин ҳеч бир рақам
 ўлчовда Тошкент ёшига.

ВАФО ҚИЛСАНГ ...

Жафо ҳеч йўламас
 аҳдингга гар доим вафо қилсанг,
 Жафо маҳкам тутар беваж
 вафодорга жафо қилсанг.

Муродинга етарсан
 бўлса ҳам йўлингда минг тўсиқ,
 Агар эзгу ниятларни
 муроду муддао қилсанг.
 Сени эл бебаҳойим деб
 кўтаргай бошига ҳар вақт,
 Агар эл хизматин ҳар вақт
 вафо бирла адо қилсанг.
 Дилингнинг кўзгусида
 қолмагай асло ғубор, ё доғ,
 Ҳаётинг тонгини кўзгу
 мисоли босафо қилсанг.
 Юракдан чиқса гар ҳар бир
 нидо акси садо тонгай,
 Садо чиққай қаро тошдан
 агар тоғда нидо қилсанг.
 Бўлур пайваста ҳар бир жон
 агар меҳру садоқатни
 Кўнгиллар дардига малҳам,
 мисоли мўмиё қилсанг.
 Келиб кўр Жонибек бахтин,
 келиб кўр Жонибек тахтин,
 Ато этгай уни халқинг
 агар жонинг ато қилсанг.

ҲАЁТИМНИНГ НАВОСИСАН...

Вафонинг рамзисан, эй гул,
 вафо қилгил, вафо қилгил.
 Вафодан ўзга дармон йўқ,
 вафо бирла даво қилгил.
 Қуёш ноз уйқудан турмай
 туриб қошингга боргайман,
 Қуёшсан қалбим ичра, бу
 маконни пурзиё қилгил.
 Қародир кўзларинг, аммо
 қаро тун юлдузи дерман,
 Туним равшан бўлур, юлдуз
 мисоли бир имо қилгил.
 Муҳаббатсиз киши зарга
 ўралса ҳам навосиздир,
 Ҳаётимнинг навосисан,
 навога мубтало қилгил.

Агар ишқ дарди жонимни
асир этса, ғамим йўқдир,
Шифоси ҳам фақат ишқдир,
бу дардимга шифо қилгил.
Агар ишқ оташи ичра
мени обу адо этсанг,
Сафо бўлгай бу ёнишлар,
мени обу адо қилгил.
Муҳаббат — имтиҳондир ул —
синар ҳар кун, синар ҳар он,
Бу Жонибек сўзи: ёрим,
синовларда баҳо қилгил.

ЎРГИЛАЙ

Қад-ниҳол, қоши ҳилол,
соҳибжамолим, ўргилай,
Ранги ол, ҳар сўзи бол,
ширинмақолим, ўргилай.
Не саволлар чарх урар
бошимда ҳар кун, найларам,
Сен билан пайванд камолим,
ҳам заволим, ўргилай.
Тош қотарман гар рақиб
сўз қотса сенга юзма-юз,
Бир куни олгай рақибларни
уволим, ўргилай.
Мен ғазал битдим гўзал,
аммо ғазалдан сен гўзал,
Эй ғазалларда ғазал
бўлган гизолим, ўргилай.
Бор экан ширин хаёллар,
бу ҳаёт аччиқ эмас,
Сен ширинсан, шу сабаб
ширин хаёлим, ўргилай.
Тушмагай ҳаргиз фалакдан
бахту иқбол, Жонибек,
Мен мисоли хокману
сенсан — кулолим, ўргилай.

БАЛКОНДАГИ ОДАМЛАР

Бутун жамият, миллат ва ҳатто бир даврда мавжуд бўлган жамиятлар қўшиб ҳисобланганда ҳам ернинг ҳақиқий эгалари эмаслар. Улар атиги ердан фойдаланувчилар бўлиб, оиланинг жўмард оталари сингари уни келажак авлод учун янада яхшилаган ҳолда қолдиришлари керак.

Карл Маркс

Дастурхон сингари табаррук, тўкин дала. Яшил майсалар — қулупнай, бақлажон, картошка... хуллас, ризқ-рўз.

Булар бари — болалигимиздапоқ қалбимизга яқин, нигоҳларимизга таниш лавҳалар.

Лекин синчиклаб кузатсангиз, айниқса шаҳар атрофларида ҳаммаси ҳам айнан болалигимизда кўрганимиздай табиий эмаслигига ишонч ҳосил қиласиз. Ўзгарিশлар озмунча эмас. Далада ишлаётганлар ўзларини эркин тутиша олмаётгани, нимадандир қимтинишаётгани сезилиб туради. Қизлар аввалгидай почаларини шимариб қўйиб, бир-бирлари билан эркин ҳазиллашишмайди. Яктакчан йигитлар қийқириқ солиб, тенгдошларини сувга итаришмайди. Қават-қават балконлардан уларни кузатиб турган кишилардан истиҳола қилишади.

Бир-бирига монанд ана шу иморатларнинг пойида яқин йилларгача баҳорда яшил кўкатлар барқ урар, ёзда бақлажонлар қорнини қуёшга тоблаб ётар, кузда эса олтинранг мевалар ярақлаб кетарди. Машиналар карвони бу неъматларни ҳам ўша балкондаги кишилар дастурхонига таширди. Бу ердаги ҳар бир парча замин, ҳар бир одам уларнинг ризқ-рўзи учун ишларди. Аммо балкондагилар кун сайин кўпайишиб, уларнинг талаб-эҳтиёжлари ҳам ошиб борарди. Дала бошларида, қадимий қишлоқлар биқинида бетон уйлар, асфальт йўлаклар, темир гаражлар пайдо бўлаверди.

Ҳар гал бульдозер асрий дарахтларни қўпораётганда, донадор заминни топтаётганда алланечук бўлиб кетасан. Аммо, начора: балкондаги одамларга ҳам жой керак, макон керак!

Бульдозер — шаҳарнинг тиши. Чайнаб бераверади: дарахтзорларни, яшил майсаларни. Шаҳар эса уларни «ютиб юбораверади». Танти ва жўмард деҳқон учун энг

табаррук бойлик — замин. У заминнинг кемтик бўлаётганидан изтироб чекади. Аммо шунга қарамай, ўша балкондаги дўстига яна ҳам кўпроқ ноз-неъмат етказиб бериш учун бир майдондан йил давомида икки эмас, тўрт-беш бор ҳосил олади. Плёнка ва ойнабанд далаларни кенгайтириб, ўзи ҳам кўпроқ, қаттиқроқ меҳнат қилади. Бир вақтлар Юнусобод, Қўйлик, Сергелидаги минг гектарлаб заминдан унадиган ҳосилни ҳам ана шу қолган пайкалар ҳисобига қоплаш лозим.

Икки юзу эллик олти квадрат километр. Шаҳримиз ана шунча майдонни эгаллаб турибди. Ҳа, у бугун Европадаги айрим чоғроқ мамлакатларга яқинлашиб қолди. Ҳажм жиҳатидан у мамлакатда иккинчи ўринда. Лекин бу чегара эмас. Шаҳар сарҳад нималигини билмайди.

Ер ҳам, одамлар ҳам жадал ишласа — ҳосилнинг чегараси бўлмайди, дейишади. Йўқ, ундай эмас! Чегараси бор. Ҳагто жадалликнинг ҳам, тезликнинг ҳам, ҳосилдорликнинг ҳам, тоқатнинг ҳам...

Ер! У — Ватан, ризқ-рўз, эътиқод тушунчалари билан тенг. Унинг ўрнини ҳеч қандай бойлик билан тўлдириш мумкин эмас. Ахир, одамлар сунъий қулупнай, картошка ёки қарам ейишга ўтмайдилар-ку.

Шаҳар эса яқин йиллар ичида тағин бир ярим барабар кенгайди. Ана шу қулупнайлар, картошка, қарам майдонлари ҳисобига! Бир ярим барабар. Бунинг учун ўнлаб колхозларнинг баҳридан ўтишга тўғри келади.

Тўғри, не-не олиму фузалолар, меъмору муҳандислар бу муаммо устида бир неча йилдан бери бош қотириптилар. Бу муҳим масала не-не анжуманларда муҳокама қилинган. Лекин ана шу зукко одамлар шаҳарнинг энидан кўра, бўйига қараб ўсишига кам эътибор беришмаяптимикин?! Ҳажм жиҳатидан мамлакатда иккинчи ўринга чиқиб олган шаҳар, осмонўпар бинолар қуриш масаласида бешинчи-олтинчи ўринларда қолиб кетганлиги нохушроқ эмасмикин?!

Масалан, тўрт қаватли уй ўрнида саккиз қаватлиси қурилса, қоқ ярим замин фойдага қолади. Ўн, ўн олти қават... Ундан ҳам юксакроқ қилиб қурилса-чи? Бу ҳолда ўн колхознинг ярмидан кўпроғи умуман зарар кўрмайди! Улар ўша осмонўпар бинолардагиларга ноз-неъмат етказиб беришда давом этадилар. Келажак авлодларга биздан яна ҳам кўпроқ ҳосилдор замин мерос бўлиб қолади. Улар бизни калтабинликда айблаб олмайдилар!

Тўғри, бу янги гап эмас. Буни мутасадди кишилар ҳам, қурувчилар ҳар биздан яхшироқ билишади. Аммо

улар кўкни забт этишдан кўра, экин майдонларини ишғол этишни ўнгайроқ деб билаётганга ўхшашади. Қадимий шаҳарда булутларга бош қўйган бинолар кўлайишини орзу қилади киши. Зотан, ҳозирги қудрат олдида доно одамлар учун бу сароб эмас. Муаммони ҳал қилиш йўли фақат шугинамикан?! Мутахассислар яна бир нажот йўлини тавсия этишяпти. Маълумки, шаҳар ичида эски маҳаллалар анчагина. Улар қанчадан-қанча майдонларни ишғол қилиб ётибди. Зотан бу маҳалладаги одамлар ўша фалакка бўй чўзган уйларда яшашга монелик ҳам қилмайдилар. Чунки кўп қаватли кошоналарда барча қулайликлар муҳайё! Чоғроқ бир маҳаллани эса ўн беш-йигирма қаватли бир уйга бемалол жойлаштириш мумкин.

Шаҳар четидаги қанчадан-қанча гектарларни ташкил этадиган жарликлар, қияликлар, гиёҳ унмайдиган ерларчи?! Уларни четлаб ўтиб, яшил майсазорларга кўз тикиб қолаётганлар ҳам йўқ эмас.

Шаҳарнинг Бош планида экин майдонларини мумкин қадар камроқ қисқартириш кўзда тутилган. Аммо шу билан бирга бу планни амалга оширишга сафарбар қилинган кишилар ҳар бир қарич заминни қадрлашни, эъозлашни билишлари лозим. Шаҳар фақат тураржойлар ҳисобига кенгайгани йўқ. Қанчадан-қанча корхоналар, цехлар, муассасалар. Уларнинг аксарияти ўша жарликларни, қияликларни обод қилиш ва ўша жойларда маскан қуришга қодир.

Чиқиндилар. Назаримда биз улардан фойдаланишни билмаймиз. Шунинг учун ҳам шаҳар чеккаларида турли металл, қурилиш чиқиндилари, автомобиль шиналари тўпланаверади, тўпланаверади... Уларнинг остида эса юз гектарлаб замин юз кўрсатолмайди. (Кечир бизни она-Ер!) Олимларимиз бу чиқиндилардан ўринли фойдаланиш усулларини султ ишлаб чиқяптилар, мавжуд тавсияларни жорий этиш эса ундан ҳам султ.

Файласуфлар, дунёда ҳеч нарса боқий эмас, дейишади. Дарҳақиқат, ҳамма мавжудот эскиради, қарийди, нобуд бўлади! Фақатгина тупроқ табиат ва жамиятнинг бу бешафқат қонунларига бўйсунмайди! У асрлар оша яшайверади. Боболаримизга ризқ уланган, бугун бизни — балкёндаги хўрандаларни боқайтган она-Ер келажак авлодларга ҳам насиба ато этади.

Фақатгина уни нобуд қилмасак, авайласак бўлгани!

ШОАҲМАД ТЕМИРЧИНИНГ МАҲАЛЛАСИ

Тошкентлик темирчи Шоаҳмад Шомаҳмудов ва унинг рафиқаси Баҳри Акрамоваларнинг уйи Кремль кўчасидаги Бог проездеда жойлашган. Унинг ёнгинасидан темирчининг номи билан аталган кўча ўтади. Бу Улуғ Ватан уруши йилларида турли миллатнинг 14 фарзандини бағрига босиб, бошпана берган ва бошини силаган жафокаш, меҳнаткаш хонадон. Биз Шоаҳмад ака ҳаётлик чоғида бу хонадонда бўлиш шарафига муяссар бўлган эдик. У киши баланд бўйли, хипчадан келган, кўпинча сумка орқалаб юрар эди. Ҳамиша меҳмоннавоз эди. Эндиликда унинг уйида Шомаҳмудовнинг сиймоси тасвирланган хотира тахтаси турибди. Бу уйнинг ёнида яна беш хонадон жойлашган бўлиб, уларда унинг фарзандлари ва набиралари — 40 неvara ва 12 эvara истиқомат қилмоқда.

Баҳри опа остонада ўтирган эди. У набираси Тоҳир билан — Рафиқнинг ўғли билан яшайди. Ёнгинасида қизи Ольга, фарзандлари Неъмат, Фёдор — Йўлдош, Саша — Эргаш истиқомат қилишади. Ҳовлида қурилиш бораётган бу хонадонга эндигина кириб борган эдик, қадди-қомати келишган навқирон киши — ўғли Фёдор кириб келди. Бу хонадон йил сайин ўсиб бормоқда. Яқин кунларда яна бир неvara кутилмоқда. Фёдор ўзбек тилини жуда яхши билади. У билан суҳбатимиз ярим кечагача чўзилиб кетди. Эски фотосуратлар ва журналлар, турли нашрларни қайта-қайта кўздан кечирдик. Бу оила ҳақида япон ва араб, инглиз, болгар ва бошқа тилларда ёзишган.

— Етимлик — энг қайғули ёлғизлик, — дейди Баҳри опа. — Бир боланинг ота-онасиз қолиши — бу умумхалқ ташвишидир. Ота-онасидан жудо бўлган мурғак, норасида эрта болаликдан талай машаққатга дуч келади.

Бутун оила жамулжам бўлиб яшади, уй қурди, болаларнинг ўзи буғдой экиб, ҳосилни янчишди.

Эндиликда фарзандларнинг болалари вояга етмоқда. Фёдор — Йўлдошнинг ўғли ҳарбий билим юртини битириб офицер бўлди, қизи рус тили ва адабиёти институти-

нинг учинчи курс студенти, икки қизи — Зина — Фируза ва Дилбар медицина билим юртини битиришган. Синглиси Ҳалиманинг қизи Зулфия медицина билим юртининг иккинчи курсида ўқияпти.

Шомаҳмудовлар оиласи ажойиб боғбон каби — ажойиб боғни бунёд этди, унинг дов-дарахтлари ўсиб бутун атрофни қувонтирмоқда. Бир вақтлар Рая Мальцеванинг онаси топилиб қолди. «Кейинги пайтда у негадир хат ёзмай қўйди, — деб ўкинди Баҳри опа, — ишқилиб, хафа қилиб қўймаган бўлайлик?» Шухрат — Шурикнинг отаси ва синглиси ҳам топилди. Муаззам ва Ҳамидулла ҳам ана шу хонадонда бахтини топишди, турмуш қуришди.

— Эсимда бор, — деб хотирлайди Фёдор, — биз яшаб турган 14-болалар уйидан мен жуда ҳам иноқ бўлиб қолган Миша Ярулин, Саша Бунинни олиб кетишди. Ўша пайтда мен ҳам Шомаҳмудовдан, мени ҳам олиб кетинг, амакижон, сўзингизга кираман, дедим. У киши эса катталарга гапираётгандек: «Ўғлим, албатта олиб кетаман. Кўриб турибсан-ку, қўлимда битта болага аталган путёвка бор», деди. Ўша пайтда болани тарбиялаб олиш тўғрисидаги шартнома атайлаб бир болага берилар экан. Отаси халқ маорифи комиссарлиги, халқ комиссарлиги советига қатнаб болаларни илтимос қилиб сўраган, қандай парвариш қилишни айтиб берган.

— Урушнинг машаққатли шароити норасидаларга даҳшатли эди. Болалар уйга келиб мени етаклаб олиб кетган отам каби кишилар учун мардлик синови бўлган. Хулқи, ёши ҳар хил бўлган турли миллат болаларининг бошини меҳрибонлик билан силаш жуда ҳам машаққатли иш. Ота-онамизнинг саховати болаларни оёққа турғазди.

Баҳри опанинг ўгли — Йўлдош — Фёдор отасининг изидан боряпти. У ота-оналар, ака-укалар ва опа-сингиллар тўғрисидаги ҳужжатларни излашга кўп вақт сарфляпти. Шомаҳмудовлар ҳақида ҳикоя қилувчи барча мақолаларни тўплаб боряпти.

— СССР ташкил этилганлигининг 60 йиллигида ёдгорликнинг очилиши оиламиз учун жуда катта воқеа бўлди, — дейди Фёдор ва суҳбатини давом эттиради: — Минглаб ота-онасиз қолган фарзандларнинг бошини меҳрибонлик билан силаган ўнлаб оилалар, бутун ўзбек халқи саховатини акс эттирган ана шу ёдгорликда қардошлигимиз рамзи ёрқин ифода этилган. Ана шундай меҳрибон кишиларнинг, ота-онамизнинг қалби гўзал бўлган. Инсон ана шундай қалб билан кўпгина жасоратларни яратишга қодирдир. Буни биз гражданлик жасорати деймиз.

МАҚСАД ЙЎЛИДАН

ДАСТАЛАБКИ ИШ КҮНЛАРИ

Эрталабдан директор хонаси ёнига ишчилар тўпланишди. Улар диққинафас бўлиб бир-бирларига ҳасрат қилишарди:

— Нима бўляпти ўзи, ҳайронман. Новосибирскдан, Нижний Тагилдан кафолат хати билан келганмиз. Бир йил ўтганига қарамай ҳамон квартирадан дарак йўқ. Яна қачонгача ваъдабозлик қилишаркин?

— Ҳеч нарса ваъда қилолмайман,— Ирик Харасович Мусин шу сўзларни айтиб, қабулхонага чиқди. Қабулхонада турганларнинг сўнгги сўзлари қулогига кирганди. Уларни тушунган ҳолда тинчлантиришга ҳаракат қилмади. Энг муҳими, уларга амалий ёрдам бериш керак эди. Ҳаммасини хонасига таклиф этиб, гапларига диққат билан қулоқ солди. Шундан кейин хулоса қилиб шундай деди:— Квартира бўлади, лекин биринчи навбатда яхши меҳнат қилаётганларга берамиз. Пиянисталар, прогулчилар биздан марҳамат кутмасин. Бугундан бошлаб ҳар бир цехда коллектив бу ишни ўз назоратига олсин...

Биринчи иш куни шундай бошланди. Ҳамма томондан муаммолар ёғила бошлади. Ишлаб чиқариш кўрсаткичлари пасайиб бораётган эди. Инженерлар ҳам чизмаларини қўйиб станоклар ёнига туришди. Кўпинча улар прогул қилган ишчилар ўрнида меҳнат қилишарди. Ишлаб чиқаришда тозалikka ва юксак ишлаб чиқариш маданияти учун курашга даъват этилишига қарамасдан, кўпгина цехларда поллар ёгдан йилтираб ётар, оёқ остида металл қириндилар қисирларди.

Мусинни «Ташсельман»да билган кишилар катта ўзгаришларни кутишди. У бир куни завод дарвозасидан кираверишда вахтёр билан ёнма-ён туриб, кўпчиликни таажжублантирди.

Директор ким писта чақиб, пўчоғини ерга ташлаётганлигини кузатди. Айбдорларни уялтирди, шахсан дакки берди. Кейин писта масаласини ишлаб чиқариш кенгашида жиддий масала сифатида қўйди. Ўша пайтда бун-

дай майда нарсага бу қадар жиддий эътибор берилаётганлиги сабабини ҳамма ҳам пайқамади. Директор эса ора-сира завод дарвозасида пайдо бўлиб турди. Писта масаласи нисбатақ тез ҳал этилди. Писта сотадиганлар завод эшигидан нари кетди. Эндиликда Мусинни меҳнат интизомини бузувчилар — ҳатто цехда ҳам улфатлар топиб, «қиттак-қиттак» қиладиганлар қизиқтира бошлади.

Биттасини ушлашди. Унинг ғигони осмонга чиқди:

— Сен кимсан, ўзи? — деди у оғзини кўпиртириб. — Менинг шахсий ишим билан нима ишинг бор? Мен ўз пулимқа ичяпман.

Сиртдан қараган одам шундай ўйлаши мумкин эди: директор дружиначи, санитария инспектори ишини бажариб юрибди-ку, қачон ўз вазифасини адо этади? Аслида бу унинг иши эди. Бошқаларнинг сўзи ва тавсиясига қулоқ солмай, Ирик Харасович заводдаги ички вазиятни ўрганди. Қорхонанинг тунги сменасида тез-тез бўлди. Планёрка бошланадиган пайтда унинг айтадиган гаплари тахланиб турарди.

— Ремонт-механика цехи бошлиғи, нега сизнинг территориянгизда ахлат уюлиб ётибди?

У одатдагидай тўнғилларди:

— Бу бизнинг ишлаб чиқариш чиқиндимиз эмас. Қўшни цехдан ташлашган.

— Темирчилик-пресслаш цехи, сизнинг участкангизга бориб бўлмайдими-ю, барча бориш йўллари кавлаб ташланган.

— Қурувчилар айбдор, — деб елка қисарди цех раҳбари.

Илгари цехдагилар қаттиқ дакки эшитишарди-ю, шу билан тинчишарди. Мусин бефойда гиди-бидиларга, насиҳатгўйликка вақт сарфлаб ўтирмади. У оддий ва тўғри йўлдан борди. Мусобақа ташкил этиб, унда тозалик ва ишлаб чиқариш маданияти энг асосий вазифа қилиб қўйилди.

ГАП ОЗ, ИШ КҮП

Шундан кейин муҳимроқ вазифалар пайдо бўла бошлади. Эсимда, бир куни директор ишчилар сидқидилдан меҳнат қилмасликларидан шикоят қилган бир ношуд цех бошлиғини койиганди.

— Мен ҳайронман, улар қандай қилиб 95 процент бажаришаркин, — деди у газаб билан ва давом этди: —

Цехингизда биронта ҳам дарвоза беркилмайди, елвизак ғуриллайди, ечиниш-кийиниш хонаси жиҳозланмаган. Оддий шароитни ҳам яратиб бермай, одамлардан иш талаб қилишга ҳаққингиз борми?

Ирик Харасович бу саволга жавоб беради: меҳнат кишиси ҳақида сўзда эмас, амалда ғамхўрлик қилиш лозим. Ваъда бериб «тарбиялаш»дан ярамас усул йўқ.

Партия ва ҳукуматимизнинг ғамхўрлиги туфайли заводнинг янги массивида ётоқхоналар, ишчи ва хизматчилар учун уйлар қад кўтарди. Янги болалар комбинати фойдаланишга топширилди. Директор одамларнинг яшаши ва дам олиши билан мунтазам қизиқди. Қисқа вақтда у завод медицина-санитария қисми намунали бўлишга эришди. Бинони янгидан ремонтдан чиқариб, янги ускуналар қўйинди.

Ҳеч қимни огоҳлантирмасдан, Ирик Харасович янги ошхона қандай ошлаётганлигини, овқатлари қай даражада тўйимли ва хилма-хил эканлигини текширди. Буфетдан ҳамиша янги маҳсулот олиш мумкинми ёки йўқлигини суриштирди.

АНИҚ ДИАГНОЗ

Директорнинг иш услуби бошқа раҳбарларга ҳам ёқди. Цех бошлиқлари эндиликда ишлаб чиқариш кўрсаткичлари ҳақида ҳисоб беришаётганда янги дам олиш хонаси жиҳозланганлиги, душхона ремонтдан чиқарилганлиги, янги вентиляция ўрнатилганлигини фахр билан гаширадиган бўлишди.

Ирик Харасович Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутаты сифатида сайловчилар билан, трактор заводи ишчилари билан учрашганда, уларнинг кўпгина нақазлари бажарилганлигини фахр билан гашириши мумкин эди. Лекин Мусин ҳамон ваъдага хасис, ҳар бир сўзни ўйлаб гаширарди.

Коллектив қачон бошқалардек яхши ишлаши мумкин, деган саволга у жилмайиб, шундай жавоб қайтарарди:

— Бу биринчи навбатда ўзларингизга боғлиқ.

Баъзи бир хушомадгўйлар эски раҳбарни ёмонлаша бошлади. Ирик Харасович бундай гап-сўзларга дарҳол чек қўйди. У юксак ишлаб чиқариш маданияти учун интилиш илгари ҳам бўлганлигини, заводнинг туаржой фонди ҳақида ҳам унутишмаганини биларди. Фақат кадр-

лар қўнимсизлиги у келгандан кейин ҳам юқорилигича қолаверди. Бу директорга ҳам боғлиқ эмас экан. Квартиралар етишмайди. Чунки, заводдан бўшаб кетиш натижасида тураржой фонди камайиб борарди, тозалик ва тартибни ҳам ҳамisha сақлаш қийин.

Цехларни малакали ишчи кадрлар билан тезроқ таъминлашга интилиб, заводнинг илгариги раҳбарлари Уралдан, Сибирдан, Россиянинг марказий областларидан одамларни ишга таклиф қилишарди. Малакали ишчилар ўзлари кўниккан жойлардан қимирлашмасди. Айримлари Тошкентга «муллажириг» дардида, квартира олиб, уни алмаштириш мақсадида келарди.

Кадрлар бўлими ўтказган таҳлилдан шу нарса аниқландики, агар тасодифий, заводни ўз уйи деб ҳисобламайдиган кишиларга таяниладиган бўлса, ҳар қандай тадбир беҳуда бўлиб қолаверади. Партия комитетининг кенгайтирилган мажлисида коммунист Мусин маҳаллий миллат ёшларини корхонага ишга тортиш масаласини қўйди. Зарбдор комсомол қурилиши — Тошкент трактор заводида ишлашга даъват этувчи чақирёқ олис қишлоқларгача бориб етди.

Янги тадбирдан наф бўлишига ҳамма ишонавермади. Чунки қишлоқ ёшларига янгитдан касб ўргатиш лозим эди. Бунинг устига улар қандай қилиб шаҳар шароитига кўникишади. Бу ҳам муаммо.

Ишга қабул қилиш ҳақида кўплаб аризалар тушди. Лекин маълум вақт ўтгач, янги ишчилар ишдан бўшаш ҳақида ариза бера бошлади.

Бунинг сабаби нима? Директор уни тушунишга ҳаракат қилди. Бирининг қишлоқда онаси оғир бетоб бўлиб қолибди. Бу тушунарли, бошқасини ётоқхонада безорилар дўқ қилиб, пулларини олиб қўймоқчи бўлишибди. Бу баҳона эмас. Дарҳол оператив комсомол отрядини кучайтириб, ётоқхона алоҳида назоратга олинди.

Яна бир печта бола эса индамай турарди. Уларнинг ичидагини билиш қийин. Сиртдан қараб, ота-онасини соғинган бўлишлари керак, деб ўйлаш мумкин эди.

Йўқ. Бу ерда бошқа гап бор. Улар ҳақида дастлабки кунларданоқ ғамхўрлик қилиш, яхши мураббийларга бириктириш лозим эди. Бундан ташқари ҳар бир конкрет ҳолатда нега кетаётганлигини ўрганиш зарур. Эҳтимол, бошқа сабаблар ҳам бордир.

ҚУШИҚЛАР

ТОШКЕНТ РУҶИ

Султон Ҳайитбоев музыкаси. Уйғун шеъри.

Жонажоним, гўзал Тошкентим,
Шарқда машъал бўлган шаҳарсан.
Меҳнат билан яшнаб-яшарган,
Бағри гулга тўлган баҳорсан.

Фаровонсан, халқинг бахтиёр,
Тинчлик юрти, қардошлик шаҳри
Гўзал Тошкент, омон бўл, омон,
Халқимизнинг нурури, фахри!

Тошкент руҳи бизни доимо
Ҳамкорликка, дўстликка чорлар.
Бахт, муҳаббат, дўстлик қуёши
Қалбимизга нур сочиб порлар.

ТОШКЕНТ ҚҰШИҒИ

Мен Тошкент шаҳрини айланган чоғлар,
Нақ бутун мамлакат бўйлаб юраман.
Ўзбекча шивирлар бунда япроқлар,
Уларнинг тилини англаб тураман.
Қуёшдан бир парча юборай шартга
Ҳов ўша қўли гул Эстонга бугун.
Бошгинангга кулфат тушган фурсатда
Уйлар ҳадя этди, Тошкент, сен учун.

Н а қ о р а т

Кузда ҳам сен баҳорга монанд,
Кўзга ёқар яшнаб туришинг.
Зилзиладан кучлироқ, баланд
Одамларнинг юрак уриши.

Ўшал Сталинград жанг майдонида
Ўтқир жамбил ҳиди анқиган маскан,
Ер ости, қардошлиқ қабристовида
Тешиб турар ўзбек қалби тинмасдан.

Хотирдан ўчмайди ботирлар номи,
Гулларга кўмилган ҳайкаллар мағрур,
Қардошлиқ боғию дўстлик бўстони —
Тошкент чехрасига улашади нур.

Н а қ о р а т

Тошкентда висолга ошиқасан шод,
Асрлар нафаси тўлар кўкракка.
Тошкентда бинолар бўй чўзар бот-бот
Парвоз қилаётган каби юксакка.

Уйларда ғирчиллаб қолса эшик гар
Сибирь ўрмонларин эса солади.
Деразалар эса нурли жилвагар
Рус кўзлари янглиғ дилни олади.

Н а қ о р а т

СЕВГИ ШАҲРИ БУ...

Тошкентни атарлар пон шаҳри,
У — дўстлик, қардошлик маъноси.
Тошкентим юртимнинг шон-фаҳри,
Оламга таралар зиёси.
Гуллар шаҳри бу,
Боғлар шаҳри бу,
Бунда саройлар,
Фавворалар шан.
Ҳамиша баҳор,
Қувонч наҳри бу.
Севги шаҳри бу,
Хаёлий гулшан.

У қўшиқ мисоли бир чаман,
У — қўшиқ мисоли улуғвор.
Мен бунда севгимни топганман,
Бахтимни топганман пойдор.

Бу на ривоят,
Бу на афсона.
Минг йиллар унга
Битта поғона.

Мангуга мен билан тақдирдош,
Сен — севги, сен — шодлик, орзусан.
Онажон, Тошкентим, кўҳна Шош,
Сен Ватан қадарли мангусан.

АЁЛЛАР

Шундоқ демиш донишманд бир кун:
— Кўрмоқ бўлсанг шаҳло кўзни гар.
Йўлни Шероз шаҳрига бургин,
Шероз томон айлагин сафар.

Барча аёл сулувдир, аммо
Сен қайдасан, гўзалим, танҳо.

Шундоқ демип донишманд яна:
— Ахтарсанг энг оқила зотни
Деҳли томон бўлгил равона,
Деҳлига бор, ўтказма вақтни.

Барча аёл сулувдир, аммо
Сен қайдасан, гўзалим, танҳо.

Шундоқ демип донишманд тагин:
— Ер вафосин этсанг гар армон
Токиога йўлни чоғлагин,
Токиога бора қол, ўғлон.

Барча аёл сулувдир, аммо
Сен қайдасан, гўзалим, танҳо.

Мен донишманд эмасман, бироқ
Аён менга бир ҳолнинг фоли:
Тошкентдадир у сиймо — порлоқ,
Оқилаю сулув, вафоли.

Гар беқиёс аёллар бари,
Менга суюк Тошкент дилбари.

ТОШКЕНТНОМА

Уруш, қирғин, муҳтожлик аро
Ўтиб кетди йиллар кетма-кет.
Ёруғ кунлар хаёли аммо
Тарк этмади сира ҳам Тошкент.

Оддийгина омочдан тортиб,
Фазогача йўлни босди у.
Елкасига машаққат ортиб,
Эзгуликка бағрин очди у.

Мен шаҳримни севаман шоён
Ва қўлимни қўйиб кўксимга:
— Салом, — дейман, — Тошкент, жонажон,
Тонг нуридай чўмдинг кўзимга.

Октябрнинг ҳаётбахш нури
Бахш айлади сенга саодат.
Ердир сенга замон гурури,
Ердир сенга ором, фароғат.

Афсонавий Самандар мисол
Яшайдирсан омон ҳамиша.
Фарзандларинг унар безавол,
Дўстлик сенинг бахтингга пеша.

Бир юлдузсан юлдузлар ичра,
Халқнинг азал орзуси — сенсан.
Гулгун шаҳрим, тоза, бокира,
Гўзалликнинг кўзгуси — сенсан.

Қушлар учар бағрингга интиқ,
Меҳмонларинг шошар сен томон.
Улар сени бир эртак янглиғ
Тушларида кўрар бегумон...

ТОШКЕНТ ГУЛЛАРИ

Усмон Усмонов музикаси. Саида Зуннунова шеъри.

Эҳ, Тошкент гуллари, кўп нафис гуллар.
Бир губор топмайсиз япроқларида.
Қизлар кулгусидек чиройли, маъсум.
Қизлар кулгуси бор ёноқларида.

Анвойи ранглари энтиктиради,
Диллар яшаради, кўзлар яшнайдди.
Эҳ, гуллар, ҳамиша сизга ташнаман,
Юрагим ҳамиша сизга ташнайди.

Бир хаёл сингари сархуш, бахтиёр,
Қаламга тутиндим келиб оҳиста.
Эҳ, Тошкент гуллари, кўп латиф гуллар...
Меҳрим, муҳаббатим ҳамиша сизда.

ТИНЧЛИК ДИЁРИ

Холмирза Азимов музыкаси. Маъруф Қориев шеъри.

Баҳор ҳавосидан дилором кўнгил,
Муаттар ҳид сочар кўлда даста гул.
Бу Тошкент баҳори, бу севги фасли,
Чироқлар порлайди гўё ёр васли.

Н а қ о р а т

Тошкент — тинчлик диёри,
Тошкент — дўстлик диёри.
Кўп чароғон шаҳримсан,
Улуғ айём муборак.

Кўчалар тўлиб, дарёдек оқар,
Кўклам таронаси қўшиқдай ёқар.
Фонтавлар қўйнида ўйнар камалак,
Гуллар шайдоси минглаб капалак.

Н а қ о р а т

Тошкент — тинчлик диёри,
Тошкент — дўстлик диёри.
Кўп чароғон шаҳримсан,
Улуғ айём муборак.

ТОШКЕНТ ОҚШОМИ

Ҳабибулла Раҳимов музыкаси. Ғайратий шеъри.

Тошкент оқшоми солур дилларга ҳузур,
Чорлайди қучоғига фароғатли тун.
Кўнгил уйин ёритур чироқларда нур,
Дилбар оқшом ғайзга тўла ва тўкин.

Сайёра туркуми ерга тушгандай,
Ҳар кўча, бурчақда товланур шуъла.
Гўё нур денгизи ҳар ён жўшгандай
Кенг шаҳар сийнаси юлдузга тўла.

Эсади сафоли туннинг шамоли
Меҳри-ла очгандай менга кенг қучоқ.
Эй мафтун айлаган шаҳрим жамоли,
Кетолмам бир умр бағрингдан йироқ.

ТОШКЕНТ НАВОСИ

1983 йил 9 сентябрь куни Тошкентнинг 2000 йиллигига бағишлаб В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида ўтказилган таътанали йиғилишда ижро этилган. Қўшиқ музикасини Қозоғистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати Исқандар Ҳасангалиев ёзган.

Дўстлар, қаранг, тикилганда қувнар кўз.
Тошкент гўё замин узра бир юлдуз,
Меҳмонларга доим очиқ қучоғи,
Фавворалар куйлар кечаю кундуз.

На қ о р а т

Тошкент эди бир замонлар тош шаҳар,
Тошкент энди бўлмиш мангу ёш шаҳар.
Тошкент — қардош элга пойтахт, бош шаҳар,
Дўстлик, меҳр, саховатга тимсол у,
Келажақдан муждадек бемисол у.

Ҳайрон этар салобати, шавкати,
Лол қолдирар қурувчилар санъати,
Осиёнинг кўрки — Тошкент кўп сулув,
Гўзал этмиш уни дўстлик қудрати.

На қ о р а т

Тошкент эди бир замонлар тош шаҳар,
Тошкент энди бўлмиш мангу ёш шаҳар.
Тошкент — қардош элга пойтахт, бош шаҳар,
Дўстлик, меҳр, саховатга тимсол у,
Келажақдан муждадек бемисол у.

Осмонўпар уйлар кўп қатор-қатор,
Унда яшар неча миллат бахтиёр,
Қуёш ўйнар нақшларида, рангида,
Ҳар гиштида ўзбекнинг қалб тафти бор.

На қ о р а т

Тошкент эди бир замонлар тош шаҳар,
Тошкент энди бўлмиш мангу ёш шаҳар,
Тошкент — қардош элга пойтахт, бош шаҳар,
Дўстлик, меҳр, саховатга тимсол у,
Келажақдан муждадек бемисол у.

ЛЕНИН ЁҚҚАН ҚУЁШСАН

Шерали Жўраев музикаси. Нурали Қобул шеъри.

Тошкентсан,
Тошкентсан,
Асрларнинг қаъридан
Сизиб чиққан Шошсан,
Меҳнату садоқатга,
Эзгуликка йўлдошсан.
Қон рангли она Шарқда
Ленин ёққан қуёшсан.
Боболар саодати,
Сен соғинчли кўз ёшсан.
Сугд, Турон, Афросиёб,
Самарқандга сирдошсан.
Ўзбекистон қалбидаги
Мангу ёниқ оташсан.
Не ҳақиқат, не курашлар,
Мудом ўзинг йўлбошсан.
Эрк туғи ҳилпираган
Осиёга кўз-қошсан,
Ўзбекистон қалбидаги
Мангу ёниқ оташсан.

РАҲМАТ СИЗГА, ҚУРУВЧИЛАР,

Уйғониб тонг-саҳарда,
Ёз, куз, қишу баҳорда.
Ишга шошамиз ҳар он
Трамвай, автобусда,
Қувноқ табассум юзда
Борамиз метро томон.

Поезд шиддатли роса,
Вагонлар шинам, тоза,
Ёп-ёруғдир туну кун,
Кўп раҳмат, қурувчилар,
Минг раҳмат, қурувчилар,
Тошкент метроси учун!

Боқиб кўзлар қувонар,
Вагонлар тез йўл олар,
Инқилоб хиёбонидан
Манзилимиз «Чилонзор»,
Ўтамиз дўст-ёр қатор
Биз «Пахтакор» ёнидан.

Шундай катта шаҳарда
Яшаймиз, биз, агарда —
Метро бўлмаса — оғир.
Дилда ширин ўй билан,
Ажиб қўшиқ, куй билан
Борамиз яйраб бағир.

Хизмати элда танҳо,
Метромиз бизга аъло —
Меҳнат совғаси.
Қурилиш этар давом,

Ўалбларга солар илҳом
Метро шуъласи.
Поезд шиддатли роса,
Вагонлар шинам, тоза,
Ёп-ёруғ ҳар кун.
Кўп раҳмат қурувчилар,
Минг раҳмат қурувчилар
Тошкент метроси учун.

ШАҲРИМ БАҲОРИ

Собир Сафоев музикаси. Носир Муҳаммад шеъри

Табиат уйғонар, уйғонар замин,
Осмон чилдирмадай бермоқда садо.
Баҳор таронаси атрофда бугун,
Қуёшдан нур эмас, таралар наво.

Яшил новдаларда ёмғирдан маржон,
Лолалар ер узра ёйилган шафақ.
Олам вужудида ажиб ҳаяжон,
Мисоли илк бора нур кўрган гўдак.

Яна ошиқлардан гавжум хиёбон,
Гул атрига тўла еллар нафаси.
Дилбар фасл бугун шаҳримда меҳмон,
Умрларга арзир унинг лаҳзаси.

УКРАИНА ВА ЎЗБЕКИСТОН

Иброҳим Ҳамроев музикаси. Сайёр шеъри.

Ғалла — пахта, украин — ўзбек,
Дилимдаги бу эзгу дoston.
Бир юздаги қўшалoқ кўздек,
Украина ва Ўзбекистон!

Дарёси Сир ва ё Днепр,
Бағри-дили туташ, гулистон.
Даласининг бўйи, энн бир,
Украина ва Ўзбекистон!

Киев билан Тошкент ҳамқадам,
Қўшиқ айтгим келар бу ҳисдан.
Бунда жўра одамга одам,
Украина ва Ўзбекистон!

Бугуни бор, эртаси ёрқин,
Бир қуёшдан нур эмган бўстон.
Улар куйдай янграйди ҳар кун,
Украина ва Ўзбекистон!

ОРЗУДАН ЯРАЛАР ҚАСРЛАР

Мустафо Бафроев музыкаси. Ҳайдар Муҳаммад шеъри.

Эгизак гўзаллик ва ҳаёт,
Гўзаллик ва ҳаёт — қўш қанот.
Севаман! Севаман ҳаётда
Гўзаллик яратса одамзот.

Севаман! Краплар юришин,
Бульдозер тупроқлар суришин,
Севаман! Севаман Тошкентда
Усталар бинолар қуришин.

Бинолар жилоси кўзга нур,
Орому роҳатдан сўзланур.
Севаман! Севаман ҳар тонгдан
Инсонга гўзаллик кўзланур.

Рангларни тафаккур асирлар
Жилвада беқиёс тасвирлар.
Севаман! Севаман: юртдошим
Орзудан яратар қасрлар.

ТОШКЕНТ ЧИРОҚЛАРИ

*Дилором Сайдаминова музикаси. Маъфура
Муҳамедова шеъри.*

Дур ёғилиб, нур ёғилиб
Порлайди оқшом.
Жилва билан сирга тўлиб
Чорлайди оқшом.

Қўлни беринг, сайр этайлик
Тошкент қўйнида.
Тизим-тизим бир чиройлик
Маржон бўйнида.

Кенг йўлларим, гулбоғларим
Нурга тўлибди.
Кўк пештоқин чироқлари
Мафтун бўлибди.

Нур қўйнида сокин янграр
Ойдин бир қўшиқ.
Севинчларим тўлқин урар
Кўнгилда жўшиб.

Етти рангда кўз ёндираб
Дурлар маржони.
Йўлига нур поёндоздир
Шаҳрим меҳмони.

Қўлни беринг, сайр этайлик
Тошкент қўйнида.
Чироқлардан бир чиройлик
Маржон бўйнида.

Тошкент шаҳар Совети ижроия комитетининг раиси, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг аъзоси

БОШ ҚАҲРАМОН — ТОШКЕНТ

Қадрли дўстлар! Сиз «Тошкент таронаси» тўплами билан танишиб чиқдингиз. Бу китобда хилма-хил жанрдаги асарлар — шеърлар, ҳикоялар, партия ва жамоат арбобларининг мақолалари, ишчи мухбирларнинг очерклари жамланган. Республикамиз журналистларининг катта отряди ҳам унда ранг-баранг материаллар билан иштирок этган. Аммо бу асарларнинг қаҳрамони битта — у ҳам бўлса яқиндагина ўзининг 2000 йиллигини таптанали суратда нишонлаган, 2 миллионли аҳолига эга бўлган жонажон шахримиздир.

«Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» газеталари редакцияси томонидан Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи билан ҳамкорликда ташкил этилган «Тошкент таронаси» конкурси ҳам ана шу шонли санага бағишланган эди.

Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар комитети, халқ депутатлари шаҳар Совети ижроия комитети ва об-ласть қасаба союзлари Совети махсус қабул қилинган қарорда конкурс ташкилотчиларининг ташаббусини қўллаб-қувватладилар, уни ўтказишга, шу жумладан, қўлингиздаги тўпламнинг чоп этилишига яқиндан ёрдам бердилар.

Гарчи конкурс шаҳар газетаси саҳифаларида ўтказилган бўлса ҳам, китоб муаллифлари орасида фақатгина тошкентликлар эмас, балки мамлакатимизнинг кўпгина республикалари таниқли сўз усталари борлигига эътибор берган бўлсангиз керак. Евгений Евтушенко, Сергей Баруздин, Мирза Иброҳимов, Жалол Икромий ва бошқа бир қатор машҳур совет ёзувчилари шулар жумласидандир.

«Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» газеталарида замонамизнинг атоқли сўз устаси Михаил Шолохов билан катта суҳбат чоп этилган эди. «Оқшом» газеталари учун махсус ўтказилган бу суҳбат амалда ёзувчи ҳаётининг сўнгги йилларидаги энг батафсил суҳбатларидан бири бўлиб қолди.

«Тошкент таронаси» конкурсига хилма-хил жанрдаги 2 мингга яқин асар тавсия қилинган эди. Улардан беш юздан ортиғи «Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» газеталари саҳифасида эълон қилинди. Шуниси диққатга сазоворки, конкурс республикамиздагина эмас, ундан ташқарида ҳам кенг эътибор қозонди. Жумладан, унда таниқли болгар шоири, шаҳримизнинг катта дўсти Йордан Милев ва ҳиндистонлик фотожурналист Сканд Кумарлар иштирок этинди.

Албатта, қўлингиздаги тўпلامда чоп этилган барча асарлар ўз бадиий савияси жиҳатидан бир хилда эмас. Бу ўз-ўзида тушунарли. Чунки конкурсда таниқли сўз усталари билан бирга профессионал бўлмаган кўпгина адабиётчилар ва ишчи мухбирлар ҳам иштирок этди. Аммо ана шу фактнинг ўзи ҳам «Тошкент таронаси» конкурс кенг оммавийлик касб этганлигидан далолат беради.

Бу оммавийликнинг боиси нимада? Энг аввало бунда бизнинг қўш орденли Тошкентимизнинг жаҳоншумул шон-шухрати муҳим роль ўйнади. Тошкентликлар ўз шаҳарлари шухратини инқилобий жангларда ва гражданданлар уруши жабҳаларидаги жасорат билан, Улуғ Ватан урушининг оғир синов йилларидаги фидокорлик билан, осойишта даврда эса тинчлик, дўстлик ва халқлар тараққиёти ишига қўшаётган ҳиссалари билан вужудга келтирдилар.

Биз нуфузли халқаро ташкилотлар ўз анижуманларини Тошкентда ўтказишларига кўникиб қолганмиз. Ўзбекистон пойтахтининг 2000 йиллиги байрами кунларида бу ерда ЮНЕСКО коммуникациялари ривожлантириш халқаро программасининг ҳукуматлараро Совети сессияси бўлиб ўтди.

Тошкент Осиё ва Африка ёзувчилари бирдамлик ҳаракатининг бешигидир. Бугунги кунда бу ҳаракат икки қитъа ҳаётидаги етакчи ижтимоий-сиёсий факторлардан бири бўлиб қолди. Пойтахтимизда жаҳондаги энг йирик кинофестиваллардан бири — Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари киночиларининг анжумани ҳам муваффақият билан ўтказилмоқда.

Буларнинг ҳаммаси албатта барчага маълум. Аммо уларнинг моҳиятини ўйлаб кўрсак, Тошкент Ер юзидаги халқларнинг ҳаётида, энг аввало Шарқ халқлари ҳаётида нақадар муҳим, нақадар катта роль ўйнаётганлиги равшан бўлади. Бу ҳақда атоқли давлат ва жамоат арбоби, Ҳиндистон Республикаси Бош вазири Индира Ганди

Тошкентнинг «Оқшом» газеталари ўқувчиларига йўллаган табригида шундай ёзган эди: «Тошкентда ажойиб қадимий анъаналар улуғвор замонавийлик билан уйғунлашиб кетган.

Самарқанд ва Бухоро қатори бу шаҳар ҳам Ўрта Осиёнинг буюк шаҳарларидан бири ҳисобланади. Ҳиндистон маданияти ана шу ўлка санъати ва маданиятининг айрим хусусиятларини ўзида мужассамлантирган. Тошкент ва Ҳиндистон шаҳарлари ўртасидаги самарали маданий алоқалар давом эттирилади.

Мен Тошкентда бир неча бор бўлганман, бу шаҳар ҳақида илиқ хотираларим бор.

Тошкентнинг бутун аҳолисини шаҳарнинг 2000 йиллиги байрами муносабати билан муборакбод этаман».

Бу жаҳоншумул шуҳратга эга бўлган шаҳар ва ўлка инқилобгача чор Россиясининг қолоқ чекка жойларидан бири эди. Улуғ Октябрь гўё қудратли бунёдкор кучга эга бўлган порглашдек халқимизнинг улкан яширин имкониятларини юзага чиқарди. Унинг азалий меҳнатсеварлиги, самимияти ва донолигидан илгари эксплуататорлар ўз манфаатлари йўлида фойдаланган бўлсалар, инқилобдан кейин бу фазилат тамомила янги, ҳозиргача мисли кўрилмаган ва бахтли ҳаётни барпо этишга сафарбар этилди.

Аmmo халққа эркинлик бергач, унга билим ҳам бериш лозим эди. Ҳаммага маълум бир фактни эсга олайлик: Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида, уруш ва вайронгарчилик даврида Ленин декрети бўйича фан поезди Ўрта Осиёдаги биринчи университетни ташкил этиш учун жўнатилди! Ўлкамизнинг ўн йиллардан кейинги қиёфасини, бутун Советлар мамлакатининг келажагини кўра олган Владимир Ильич Лениннинг даҳоси ана шундай буюк эди.

Бугунги кунда республикамиз фани ва маданияти кўпгина арбобларининг номи, уларнинг ишлари бутун жаҳонда маълум.

Ўзбекистон сўз усталари, газета, журналлар ходимлари социалистик маданиятнинг янада гуллаб-яшнашига қўшган ва қўшаётган ҳисса ҳақида ҳаяжонсиз гапириб бўлмайди. Ўз ижодларида социалистик реализм принципларига, буюк рус ва бутун кўпмиллатли совет адабиётининг ютуқларига суянган ҳолда улар партия ва халқ манфаатларига, жамиятимизнинг тараққиётига, тинчлик ва ер юзидаги халқларнинг дўстлиги ишига хизмат қилувчи асарлар яратишга интилмоқдалар. Ўзбек совет адабиё-

тининг асосчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Гафур Гулом ва Ҳамид Олимжонлардан бошлаб то бизга замондош сўз усталаригача партиянинг ишончли ёрдамчилари, ўз халқининг содиқ фарзандлари бўлиб келдилар ва шундай бўлиб қолмоқдалар. Улар совет адабиёти тараққиётига, унинг жаҳон миқёсидаги обрў-эътиборини юксалтиришга сезиларли улуш қўшиб келмоқдалар. Гражданлик ва фаоллик, ўз ижодига танқидий кўз билан қараш ва ижтимоий жўшқинлик чинакам сўз устасининг асосий хусусиятларидир. «Тошкент таронаси» конкурсига кўпгина адиблар иштирок этдилар, уларнинг айрим асарлари қўлинигиздаги тўпламдан ҳам ўрин олган.

Ишончимиз комилки, шаҳарнинг қаҳрамонона тарихи, шонли бугунги куни ва гўзал келажакига сўз усталарини ҳали кўп бор янги ёрқин асарлар яратишга ундайди. «Тошкент таронаси» тўплами бу йўлда биринчи қалдирғоч бўлади. Бағри кенг, саховатли шаҳримизни, унинг меҳнатчилари шонли ютуқларини жўшқин ва самимият билан тарафдорлик этивчи, коллектив кучи билан яратилган ана шундай янги китоблар бундан кейин ҳам пайдо бўлиши шубҳасиз.

Янги китобларнинг янги қаҳрамонлари ким бўлади? Балки бу Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 60 йиллиги байрами арафасида туғилган, Тошкентнинг икки миллионинчи фарзанди кичкина Саодат Дадахонова бўлар? Балки унинг бошқа тенгдошлари бўлишар? Аммо ҳеч шубҳа йўқки, улар «Тошкент таронаси» тўпламида бунёдкорона ишлари мадҳ этилган ота-оналари, ака ва опалари сингари буюк шаҳарнинг шон-шуҳратига муносиб кишилар бўлади.

КОНКУРС ҒОЛИБЛАРИ

«ТОШКЕНТ ОҚШОМИ», «ВЕЧЕРНИЙ ТАШКЕНТ» ГАЗЕТАЛАРИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР ЕЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ТОШКЕНТ ШАҲРИНИНГ 2000 ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАБ ЭНГ ЯХШИ БАДИИЙ, ПУБЛИЦИСТИК ВА МУЗИКАЛИ АСАРЛАРГА ЭЪЛОН ҚИЛГАН «ТОШКЕНТ ТАРОНАСИ» КОНКУРСИ ЯҚУНЛАРИ ҲАҚИДА

Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар комитети бюроси, халқ депутатлари Тошкент шаҳар Совети ижроия комитети, Тошкент область касаба союзлари Совети Президиуми «Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» шаҳар газеталари Ўзбекистон ССР Езувчилар союзи билан биргаликда Ўзбекистон пойтахтининг 2000 йиллигига бағишлаб эълон қилган «Тошкент таронаси» конкурси якунларини қараб чиқди.

Ишчилар синфи ҳақида, тошкентликларнинг КПСС XXVI съезди қарорларини, ўн биринчи беш йиллик тошшириқларини бажариш борасидаги меҳнат муваффақиятлари ҳақида, Ўзбекистон пойтахтининг 2000 йилликка тайёргарлиги тўғрисидаги энг яхши бадиий, публицистик ва музикали асарларга эълон қилинган «Тошкент таронаси» конкурси 1982 йил октябридан 1983 йил сентябригача ўтказилди.

«Тошкент таронаси» конкурсига юборилган асарларда республика пойтахтини коммунистик меҳнат, юксак маданият ва намунали жамоат тартиби ўрнатилган шаҳарга айлантириш учун кураш олиб бораётган меҳнаткашларнинг юксак сиёсий онглилиги, меҳнат кўтаринкилиги ўзининг ёрқин ифодасини топган. Конкурсга тақдим этилган барча асарларда авторлар КПСС ленинча миллий сиёсатининг таптанасини, Тошкентнинг бузилмас қардошлик ва халқлар дўстлиги шаҳри сифатидаги ролини тараннум этган. Конкурс совет кишилари тошкентликларнинг меҳнати ва галабаларига ҳамisha қизиқиш билан қарашларини яна бир бор намоён этди. Унда барча қардош иттифоқдош республикалардан муаллифлар кенг иштирок этганлиги ҳам ана шундан гувоҳлик беради.

«Тошкент таронаси» конкурси жюрисининг таклифларини кўриб чиқиб, Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар комитети бюроси, халқ депутатлари Тошкент шаҳар Совети ижроия комитети ва Тошкент область касаба союзлари Совети Президиуми қарор қилади. Мукофотлар қуйидагиларга берилсин:

I. БИРИНЧИ МУКОФОТЛАР

(500 сўм миқдориди)

Проза соҳасида

Раҳмат Файзийга — «Устоз меҳри» номли хотиралари учун.

Поэзия соҳасида

Абдулла Ориповга, Ҳалима Худойбердиевага, Мурод Ҳамроевта (марҳум) — «Куйлайман шайингни, эй она-Ватан» туркум шеърлари учун.

Публицистика соҳасида

Мирза Иброҳимовга (Озарбайжон), Жалол Икромийга (Тожикистон) — «Тошкент мен учун азиз ва қадрдон «шаҳар», «Тошкент толиги» публицистик мақолалари учун.

Фоторепортаж соҳасида

Содиқ Маҳкамовга, М. Пенсонга — Тошкент ва тошкентликлар ҳақидаги фоторепортажлар туркуми учун.

Музыка асари — қўшиқ соҳасида

Шоирлар Евгений Евтушенкога (Москва), А. Хўжаевга, композиторлар Д. Сайдаминовага, Е. Ширяевга — Тошкент ҳақидаги қўшиқлар туркуми учун.

II. ИККИНЧИ МУКОФОТЛАР

(300 сўм миқдориди)

Проза соҳасида

Асқад Мухторга — «Яшил маскан» ҳикояси учун.

Миркарим Осимга — «Зулмат ва муҳаббат» қиссаси учун.

Поэзия соҳасида

Сергей Баруздинга (Москва) — «Мен Тошкент меҳрига қонганим замон, англайман Москвани тагин терапроқ...» туркум шеърлари учун.

Жуманиёз Жабборовга — Тошкент ҳақидаги туркум шеърлари учун.

Публицистика соҳасида

Анвар Жўрабоевга — Михаил Шолохов билан интервью учун.
Юрий Катонга, С. Мирқосимовга — Тошкентнинг 2000 йиллиги муносабати билан Ҳиндистон Бош министри Индира Ганди ва машҳур ҳинд ёзувчиси Фулом Раббоний Тобон билан интервьюлари учун.

Фоторепортаж соҳасида

Сергей Лидовга, Екатерина Орловага (Москва, «Советский Союз» журнали мухбирлари) — Тошкентнинг 2000 йиллигига бағишланган фоторепортажлар туркуми учун.

Сканд Кумарга (Ҳиндистон) — Совет — Ҳиндистон дўстлигига бағишланган туркум фоторепортажлари учун.

Музыка асари — қўшиқ соҳасида

Шоир Уйғунга (Р. Отақўзиевга), композитор Султон Ҳайитбоевга — «Тошкент руҳи» қўшиғи учун.

Шоир Нурали Қобулга, композитор Шерали Жўраевга — «Ленин ёққан қуёшсан» қўшиғи учун.

III. УЧИНЧИ МУҚОФОТЛАР

(200 сўм миқдориди)

Проза соҳасида

Борис Тихомоловга — «Яккама-якка» ҳикояси учун.

Зоя Тумановага — «Гоголь кўчаси ортидаги чинор» ҳикояси учун.

Ҳабибулла Қодирийга — Абдулла Қодирий ҳақидаги хотиралари учун.

Поэзия соҳасида

Гулчеҳра Нуруллаевага — «Ортим қучоғига улкан тўй келар» туркум шеърлари учун.

Воқиф Маммадовга (Озарбайжон) — «Тошкент — шаҳарларнинг шоҳию дилрабоси» туркум шеърлари учун.

Усмон Азимовга — «Икки минг ёшда ҳам навқирон Тошкент» туркум шеърлари учун.

Публицистика соҳасида

Валерий Ганичевга (Москва) — «Нурли орзулар шаҳри» мақола-ласи учун.

Қувомиддин Мунировга, Абдусодиқ Ирисовга, Абдулла Носировга (авторлар коллективига) — «Тошкент тарихида баъзи сиймолар» туркум мақолалари учун.

Ўктам Усмоновга — «Энг азият нарсаси ҳақида сўз» номли публицистикаси учун.

Фоторепортаж соҳасида

Вульф Сироткинга — «Ленин қалбимизда», «Социализм шарофати» номли фоторепортажлари учун.

Александр Герасимовга — «Тошкент ва тошкентликлар» туркумидаги фоторепортажлари учун.

Малик Нуриддиновга — Тошкентнинг 2000 йиллигига бағишланган фоторепортажлари учун.

Музыка асари — қўшиқ соҳасида

Шоир Маъруф Қориевга (марҳум), композитор Холмирза Азимовга — «Тошкент гуллари» қўшиғи учун.

Шоир Барот Исроилга, композитор Сайфи Жалилга — «Бахти кулган Тошкентсан» қўшиғи учун.

Шоир Раим Фарҳодийга, композитор Берлин Александрга — «Раҳмат сизга, қурувчилар» қўшиғи учун.

IV. ЭНГ ИСТЕЪДОДЛИ ЕШ МУАЛЛИФЛАРГА БЕЛГИЛАНГАН «ЕРҚИН АСАРЛАР УЧУН» ЎНТА МАХСУС МУКОФОТ ҚУЙИДАГИ АВТОРЛАРГА БЕРИЛСИН:

(150 сўздан)

Шоир Собит Мадалиевга (Москва) — туркум шеърлари учун.

Шоир Пордақ Милевга (Болгария) — «Шарқ юлдузи» номли шеърлари учун.

Езувчи Лидолия Никитинага — лирик миниатюралари учун.

Езувчи Хайриддин Султоновга — «Паноҳ» ҳикояси учун.

Журналистлар Эльвира Адайкинага, Абдулла Пўлатовга — «Меҳмондўст Тошкентим менинг» туркум репортажлари учун.

Журналистлар Игорь Алимовга, Элдор Зоҳидовга — Тошкентнинг 2000 йиллиги муносабати билан Ромеш Чандрдан олинган интервью учун.

Сергей Гризуновга, Элпарид Хўжаевга (АПНнинг махсус мухбирлари) — «Тошкент оқшоми»га аталган махсус репортажлари учун.

Расул Раҳмонов (раҳбар), Борис Бобоев, Роберт Меламед, Раҳим Султоповлардан иборат журналистлар коллективига — Тошкентнинг 2000 йиллиги муносабати билан Луис Корвалан, Родней Арисмендидан олинган интервьюлар учун.

Ишчи Сергей Чинаевга — «Иш — энг яхши қўшқидир», «Ҳамша изланишда» очерклари учун.

Журналист Солиҳ Ғқубовга — партия ветеранлари ҳақидаги публицистикаси учун.

V. 12 ТА РАҒБАТЛАНТИРУВЧИ МУКОФОТ ҚУПИДАГИ АВТОРЛАРГА БЕРИЛСИН:

(Совет Иттифоқи бўйлаб саяҳат нутқкалари)

Шоир Маъруф Жалиловга — «Сен ҳар бир ўзбекининг қалбида борсан» туркум шеърлари учун.

Шоир Владимир Чеботинга — «Тошкент осмони остида» туркум шеърлари учун.

Журналист Муродулла Абдуллаевга — атоқли адабиёт ва санъат арбоблари билан интервьюлари учун.

Фотожурналист Олег Апухтинга — Тошкентнинг 2000 йиллигига бағишланган фоторепортажлар туркуми учун.

Меҳнат ветерани Александр Бронштейнга — «Истеъдод», «Ерда ҳаёт бўлсин деб» очерклари учун.

Журналист Юрий Казаченкога — атоқли адабиёт ва санъат арбоблари билан интервьюлари учун.

Фотожурналист Тўлқин Каримовга — Тошкентнинг 2000 йиллик юбилейига пойтахт районларининг тайёргарлигига бағишланган туркум фоторепортажлари учун.

Журналист Санъат Маҳмудовага — ёшларнинг маънавий олами ҳақидаги публицистикаси учун.

Журналист Насриддин Муҳаммадиевга — атоқли адабиёт ва санъат арбоблари билан интервьюлари учун.

Журналист Александр Пукемовга — «Мақсад йўлидан» очерки учун.

Журналист Нусрат Раҳматовга — «Балкондаги одамлар» публицистикаси учун.

Журналист Эркин Эрназаровга — коммунистнинг маънавий олами ҳақидаги публицистикаси учун.

МУНДАРИЖА

<i>Ғафур Ғулом</i> . Тошкент	4
<i>У. У. Умаров</i> . Тинчлик ва дўстлик қалъаси	7
<i>В. В. Гришин</i> . Қардошларча дўстлигимиз мустақамлана- версин	12
<i>Родней Арисменди</i> . Тинчлик ва дўстлик шахри	17
<i>Луис Корвалан</i> . Тошкент мафтуниман	19
<i>Индира Ганди</i> . Тошкент шахри. «Тошкент оқшоми» редак- циясига	21
<i>Ғулом Раббоний Тобон</i> . Тошкент — Шарқ маънави	22
<i>Ғафур Ғулом</i> . Тошкент оқшоми	25
Расул Ҳамзатов билан суҳбат	28
Георгий Марков билан суҳбат	32
<i>Асқад Мухтор</i> . Эшиклар ёпилади	38
Баримиз бирга	38
Кўланка йиғиси	39
Сукут қаърида	39
«Шеъримда бир сатр...»	40
<i>Лев Ошанин</i> . Бу шаҳарни қураётган мен. Сулаймон Раҳмон таржимаси	41
«Ногоҳ сезиб...». Сулаймон Раҳмон таржимаси. Хайлпарастлар. Сулаймон Раҳмон таржимаси	41
«Мен сени узоқдан...». Сулаймон Раҳмон таржи- маси	42
«Мухрландинг сен...». Сулаймон Раҳмон таржи- маси	42
<i>Мирза Иброҳимов</i> . Тошкент мен учун азиз ва қадрдон шаҳар	43
<i>Сергей Баруздин</i> . Тошкент. Абдулла Орипов таржи- маси	47
Бор гап. Абдулла Орипов таржимаси	47
Одамлар. Абдулла Орипов таржимаси	48
Фил. Абдулла Орипов таржимаси	48
Эр киши. Абдулла Орипов таржимаси	48
<i>Жилол Икромий</i> . Тошкент тонги	49
<i>Эркин Воҳидов</i> . Шарқ маънави аталган шаҳар	55
Пиёла	56
Тушлик танаффус	56
<i>Абдулла Орипов</i> . Тошкент шаънига	60
Сенга	61
«Бахт кутмасман...»	61
«Ҳали олдиндадир...»	61
«Дўрмон боғларига...»	62
«Сенга бу...»	62

Ҳазил	62
Умр	63
«Биз ҳам...»	64
Эпиграмма	64
Қонуният	64
Ният	65
«Замин айланади...»	66
Раҳмат Файзий. Устоз меҳри	78
Ҳалима Худойбердиева. Тошкентга	78
Куз	79
Қирқ йилдап сўнгги нидо	80
Энг тоза мева	81
Қувонч юки	82
Чинни коса	83
Менга айт	84
Эркин Юсунов. Кўҳна ва ҳамisha навқирон	90
Мурод Ҳамроев. Москва. Н. Муҳаммад таржимаси	90
В. И. Ленинга. Н. Муҳаммад таржимаси	91
Ватан. Н. Муҳаммад таржимаси	92
Жуманиёз Жабборов. Она-Ер қўшиғи	99
Мумтоз Муҳамедов. Дили бирнинг тили бир	104
Ибройим Юсунов. Тошкентлик шоир дўстларимга	105
Ўзбекистон	109
Миркарим Осим. Тошкент тарихидан қисса	118
Михаил Шолохов билан учрашув	125
Валерий Ганичев. Нурли орзулар шаҳри	130
Тўра Сулаймон. Пойтахт метроси	131
Ҳабибулла Қодирий. «Амир Умархоннинг канизи»	133
1819 йил ёдгори	140
Шуҳрат. Тошкент тупроғи	142
Энг оддий одам	143
Юр, дўстим	144
Гулчеҳра Нуруллаева. Фахрия	145
Тошкент билан дийдорлашув манзараси	145
Тошкент ҳайкаллари	146
Бачана	148
Олмос. Таъзим	152
Ишонч	
Зайниддин Восифий. Бир диёрки. Наим Норқулов тар-	153
жимаси	161
Ислоҳ шоир. Тошкент шаҳри	162
Рамаз Бобожон. Тошкент кўчалари	162
Унутмасанг, бас	164
Уктам Усмонов. Энг бебаҳо фазилят ҳақида сўз	175
Туроб Тўла. Бўзсув паллоллари	180
Муҳаммад Али. Инқилоблар замони	183
Этибор Охунова. Тошкентимсан	183
Абдулаҳад Муҳаммаджонов. Тошкентнинг 2000 йиллиги	
қандай аниқланди?	184
Қ. Муниров, А. Ирисов, А. Носиров. Тошкент тарихида	
баъзи сиймолар	187
Иордан Милев. Шарқ юдузи. Усмон Қўчқоров тар-	
жимаси	196

<i>Воғиф Маммадов.</i> Файзли маскан. Озарбайжончадан Сулаймон Раҳмон таржимаси	198
Кўрмоқчи эдим мен. Озарбайжончадан Сулаймон Раҳмон таржимаси	198
Себзорда бир она бор. Озарбайжончадан Сулаймон Раҳмон таржимаси	199
<i>Султон Акбарий.</i> Тошканбой	200
Бир дафтарнинг уч варағи	201
<i>Бегали Қосимов.</i> Тошкент — тарих саҳифаларида	203
<i>Расул Раҳмонов.</i> Фарзанд	210
<i>Усмон Азимов.</i> Гафур Ғулум ҳақида ҳужжатли фантазия	215
«Адашиб бораман...»	217
Югураётган одам	218
<i>Санъат Маҳмудова.</i> Қалбимсан, она Тошкентим!	220
<i>Олунжон Ҳакимов.</i> Тошкентим	227
<i>Омон Музгоров.</i> Тошкент мадҳи	229
Товушлар	229
Алишер Навоий ҳаёти	230
Қадаҳ	231
<i>Маъруф Жалил.</i> Тошкентга	233
Ассалом, келажак!	233
Тунги қичқариқ	234
Менга бундай қарама, дўстим!	235
Ҳар куни	236
<i>Собит Мадалиев.</i> Тош	237
Арча	237
Булоқ	238
Яшаш учун берилган вақт	238
Яхшилик ҳақида	239
«Минг пардоз остига...»	240
<i>Зоя Туманова.</i> Гоголь хиёбонидаги чинор. Доно Зоҳидова таржимаси	241
<i>Ҳайриддин Султонов.</i> Паноҳ	247
<i>Ҳамроқул Ризо.</i> Нурли пойтахт	255
<i>Александр Бронштейн.</i> Истеъдод. Доно Зоҳидова таржимаси	257
<i>Анвар Эшонов.</i> Шарқнинг ивқилобий жангчи шахрисан	261
Жўшқин мушоира этади давом	261
Абдуваҳоб Қўчқоровнинг ёзилмаган шеърлари	262
<i>Вл. Чеботин.</i> Тошкент осмони остида. Йўлдош Эшбек таржимаси	264
<i>Тўлқин Расулев.</i> «Сиз қалбим қуёшискз»	268
<i>Ҳабиб Саъдулла.</i> Ешлик шаҳри	270
<i>Шароф Убайдуллаев.</i> Молгузардан кўринган қуёш	272
<i>Солиҳ Еқубов.</i> Умр зарварақлари	284
<i>Самандар Воҳидов.</i> Бухорои шарифнинг Тошкенти азимга тўйхати	291
<i>Жонибек.</i> Истарам...	294
Вафо қилсанг...	294
Ҳаётимнинг навосисан...	295
Ургилай	296
<i>Нусрат Раҳматов.</i> Балкондаги одамлар	297
<i>А. Пўлатов, Э. Адайкина.</i> Шоҳмад темирчининг маҳалласи	300
<i>А. Пуқемов.</i> Мақсад йўлидан	302

ҚҶШИҚЛАР

<i>Уйғун</i> . Тошкент руҳи	306
<i>Евгений Евтушенко</i> . Тошкент қўшиғи. Муҳаммад Али таржимаси	307
<i>Аъло Хўжаев</i> . Севги шаҳри бу... Абдулла Орипов таржимаси	308
Аёллар. Абдулла Орипов таржимаси	308
Тошкентнома. Абдулла Орипов таржимаси	309
<i>Саида Зуннунова</i> . Тошкент гуллари	311
<i>Маъруф Қориев</i> . Тинчлик диёри	312
<i>Ғайратий</i> . Тошкент оқшоми	313
<i>Какимбек Салиқов</i> . Тошкент навоси. Қозоқчадан Н. Муҳаммад таржимаси.	314
<i>Нурали Қобул</i> . Ленин ёққап қуёшсан	315
<i>Раим Фарҳодий</i> . Раҳмат сизга, қурувчилар. Қамбар Утаев таржимаси.	316
<i>Носир Муҳаммад</i> . Шаҳрим баҳори	318
<i>Сайёр</i> . Украина ва Ўзбекистон	319
<i>Ҳайдар Муҳаммад</i> . Орзудан яралар қасрлар	320
<i>Маъфура Муҳамедова</i> . Тошкент чироқлари	321
<i>Барот Исроил</i> . Бахти кулган Тошкентсан	322
<i>В. О. Козимов</i> . Бош қаҳрамон — Тошкент	323
<i>Конкурс ғолиблари</i>	327

На узбекском языке

ТАШКЕНТСКАЯ ЛИРА

Стихи, рассказы, очерки, статьи

Редактор *М. Жалилов*

Рассом *А. Бобров*

Расмлар редактори *А. Мамажонов*

Техн. редактор *Т. Смирнова*

Корректор *А. Азимов*

ИБ № 3077

Босмахонага берилди 05.04.84. Босинга рухсат этилди 27.08.84. Р—07552. Формати 84×108^{1/32}. Босмахона қоғози № 1. Оддий янги гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 17,64 + 1,26 вкл. Шартли кр.-оттиск. 18,9. Нашр. л. 18,47 + 1,2 вкл. Тиражи 7000. Заказ № 72. Баҳоси 2 с.

Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича ЎзССР Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 1-босмахонаси, Тошкент—700002. Ҳамза кўчаси, 21.